

Nízkopříjmové rodiny s dětmi

2024

Nízkopříjmové rodiny s dětmi

Sylva Höhne

Jana Paloncyová

Naděžda Křečková Tůmová

Praha, RILSA

2024

Tento výsledek byl finančně podpořen z institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace na léta 2023–2027 a je součástí výzkumného úkolu „*Současná česká rodina a podpora jejích funkcí*“ (IP70622) řešeného Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí, v. v. i., v letech 2023–2027.



Toto dílo podléhá licenci Creative Commons Uveďte původ 4.0 Mezinárodní veřejná licence (<http://www.creativecommons.org/licenses/by/4.0>).

Vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i.
Dělnická 213/12, Praha 7, 170 00
jako svou 625. publikaci
Vyšlo v roce 2024, 1. vydání, počet stran 203
Tisk: RILSA

Recenze: Ing. Mgr. Olga Angelovská, Ph.D.
PhDr. Hana Hašková, Ph.D.

ISBN 978-80-7416-480-4 (print)
978-80-7416-481-1 (pdf)

<https://www.rilsa.cz>

Abstrakt

Studie přináší pohled do života nízkopříjmových rodin s dětmi, které byly definovány jako rodiny s přídavkem na dítě. Stěžejním zdrojem pro analýzy byly výsledky dotazníkového šetření realizovaného mezi příjemci této dávky, zaměřeného na životní podmínky těchto rodin s důrazem na naplňování potřeb dětí především v oblasti péče, vzdělávání a sociálních a materiálních podmínek. Doplňkově byly realizovány hloubkové rozhovory s rodiči a rovněž analyzována data o vyplacených dávkách přídavku na dítě podle databáze OKsystemu. Zhoršená finanční situace těchto rodin se v porovnání s běžnými rodinami projevuje v jimi pocítovaných větších obtížích při vycházení s rodinným rozpočtem či ve velmi malé schopnosti vytvářet finanční rezervy. Ve srovnání s daty ze sčítání lidu, domů a bytů 2021 jsou rodiny pobírající přídavek na dítě častěji vícedětné a ve vyšší míře se jedná o rodiny sólo rodičů. Ranou rodičovskou péčí o dítě tyto rodiče zdůvodňují jako nejvhodnější pro uspokojení potřeb dětí. Předškolní péči vnímají jako nezbytnou, a to nejen jako prostředí socializace dítěte, ale i jako důležitou podmínku pro to, aby matka mohla být výdělečně činná. Rodiče pocítují nedostatek času pro své děti a rodinné aktivity, zvláště pak sólo rodiče a rodiče s více dětmi. Svým dětem se snaží dopřát zájmové volnočasové aktivity, jejich finanční náročnost však bývá mnohdy limitujícím faktorem jejich výběru. V souhrnu téměř pětina rodičů rozhodně nemůže svým dětem zaplatit vše, co potřebují. Výzkum ukázal, že mezi příjemci přídavku na dítě jsou velmi často rodiny, v nichž má nějaký člen významné zdravotní omezení, vyžadující často každodenní péči. Tito rodiče ale často narážejí na nedostupnost odborných služeb. Celkově však využívání pomoci odborníků rodinami při řešení různých problémů (např. v oblasti financí, bydlení, ale i problémů s dětmi) nebývá časté. Důvodem je především snaha pomoci si vlastními silami, ale i malá důvěra v odbornou pomoc nebo chybějící informace.

Klíčová slova: nízkopříjmové rodiny; přídavek na dítě; potřeby dětí; finanční situace; bydlení; služby; rodinná politika

Abstract

The study provides an insight into the lives of low-income families with children in the Czech Republic. These families were defined as families receiving child allowance. The analyses are based on the results of a questionnaire survey carried out among the recipients of this benefit. It focused on the living conditions with an emphasis on meeting the children needs. The attention was paid on their care, education and social and material conditions. Last but not least, in-depth interviews with parents were carried out and data on child benefit recipients according to the OKsystem database were also analysed. Compared to other families, the worsened financial situation of child allowance recipients results in the greater difficulties when making ends meet or in their very small ability to create financial savings. Compared to data from the Population Census 2021, families receiving child allowance are more likely to have more children and to a greater extent they are single-parent families. These recipients consider early intensive parental care of the very young child as the most suitable for meeting its needs. Afterwards, they describe preschool child education and care facilities as necessary, not only for the child's socialization, but also as an important condition for the mother's

work opportunity. Parents feel a lack of time for their children and family activities, especially single parents and parents with multiple children. They try to indulge their children in leisure activities, but the financial demands are often a limiting factor in their choice. In summary, almost a fifth of parents definitely cannot pay their children everything they need. Moreover, research has shown that among the recipients of child benefit there are very often families with a member having serious health limitation requiring daily care. However, these parents often encounter the unavailability of professional services. Overall, however, in the case of a problem (for example concerning finances, housing, but also problems with children), families consult an expert only exceptionally. The main reason is the effort to help oneself, but also little trust in professional help or missing relevant information.

Keywords: low-income families; child allowance; children's needs; financial situation; housing; services; family policy

Obsah

Úvod.....	7
1. Metodologie výzkumu.....	10
1.1 Dotazníkové šetření mezi příjemci přídavku na dítě	10
1.2 Hlubkové rozhovory s rodiči.....	14
1.3 Vyplacené přídavky na dítě podle databáze OKsystemu.....	15
2. Příjemci přídavku na dítě podle databáze OKsystemu	16
2.1 Příjemci přídavku na dítě dle typu domácnosti, počtu a věku dětí.....	17
2.2 Příjemci přídavku na dítě dle výměry dávky	20
2.3 Příjemci přídavku na dítě podle rozhodného příjmu	21
2.4 Příjemci přídavku na dítě v krajském členění	25
2.5 Typologie rodin s přídavkem na dítě podle vybraných charakteristik.....	27
3. Rodiny pobírající přídavek na dítě.....	33
3.1 Pobírání přídavku na dítě.....	33
3.2 Zdravotní postižení v rodinách pobírajících přídavek na dítě.....	48
4. Postavení rodičů na trhu práce v rodinách pobírajících přídavek na dítě	59
4.1 Pracovní aktivita rodičů v partnerských rodinách.....	59
4.2 Pracovní aktivita sólo rodičů.....	72
5. Finanční situace rodin pobírajících přídavek na dítě	82
5.1 Celkové příjmy domácnosti.....	82
5.2 Úsporné strategie	94
5.3 Zadluženost rodin s dětmi.....	99
6. Bydlení rodin pobírajících přídavek na dítě	106
6.1 Právní forma užívání bytu	106
6.2 Kvalita bydlení a okolnosti stěhování	110
6.3 Celkové výdaje na bydlení.....	119
7. Děti v rodinách pobírajících přídavek na dítě	126
7.1 Počet a věk dětí	126
7.2 Účast dětí v systému vzdělávání a péče.....	131

7.3 Trávení času rodičů s dětmi	144
7.4 Sociální a materiální potřeby dětí.....	153
8. Problémy v rodinách pobírajících přídavek na dítě.....	170
9. Názory rodičů pobírajících přídavek na dítě na rodinnou politiku	180
Shrnutí.....	188
Doporučení pro rodinnou politiku.....	197
Literatura.....	201

Úvod

Česká republika stejně jako další evropské země pokládají za důležité vytváření vhodných podmínek pro naplňování základních potřeb dětí skrze zajištění efektivního přístupu k příslušným službám (v oblasti péče, vzdělávání, zdraví, výživy a bydlení). V návaznosti na zásadní strategické dokumenty, jež byly v březnu 2021 na evropské úrovni v této souvislosti přijaty – *Strategie EU pro práva dítěte* (2021) a *Záruka pro děti* (2021) – pak jednotlivé členské státy vypracovaly národní akční plán k naplnění této *Záruky*, Českou republiku nevyjímaje (*Akční plán k naplnění Záruky pro děti na období 2022–2030*, 2022). Hlavním cílem *Záruky* je „... předcházet sociálnímu vyloučení dětí v nouzi a bojovat proti němu zajištěním jejich rovného a efektivního přístupu ke klíčovým službám“. Efektivita takového přístupu přitom předpokládá (místní, finanční a včasnou) dostupnost a současně kvalitu služeb, co se týká před/školního vzdělávání a péče, zdravotní péče, zdravé výživy a odpovídajícího bydlení. Záměrem je zároveň zabezpečení rovných příležitostí pro všechny děti, včetně dětí ze znevýhodněného prostředí a ochrana dětí před chudobou.

Děti žijící v nízkopříjmových rodinách jsou vystaveny riziku chudoby a sociálnímu vyloučení v mnohem větší míře než děti z finančně zajištěných rodin. V pozadí nízké příjmové úrovně rodiny přitom může stát několik faktorů úzce souvisejících zejména s postavením rodičů na trhu práce. Jedná se především o dlouhodobou nezaměstnanost, práci v prekarizovaných pozicích, takzvanou nízkou pracovní intenzitu či nízké výděly pracujících. Vysoká zadluženost domácnosti a případné exekuce či insolvence patří k dalším znakům vysvětlujícím nízkopříjmovost rodiny. *Akční plán k naplnění Záruky pro děti* (2022) pak vedle těchto atributů definuje rodiny s dětmi a s nízkými příjmy jako **rodiny, které pobírají přídavek na dítě**. Přídavek na dítě je v českých podmínkách dlouhodobě chápán jako základní příjmově testovaná dávka určená nezaopatřeným dětem v rodinách s nízkými příjmy. Vzhledem k jisté rigiditě podmínek pro nárok a vyplácení této dávky do roku 2020 se ale postupně stávala spíše dávkou chudinskou. Až rozšíření okruhu možných příjemců (na rodiny s čistým příjmem do 3,4násobku životního minima) a navýšení jednotlivých částek přídavku na dítě od července 2021 a rovněž valorizace jednotlivých částek životního minima znamenalo navýšení podpory ze strany státu pro tyto rodiny, což se projevilo i v nárůstu počtu jeho příjemců (Palonciová et al., 2023).

O životních podmínkách rodin s dětmi vypovídá několik různých datových zdrojů, které se liší svou podstatou, zaměřením i rozsahem. Příjmová situace rodin bývá nejčastěji popisována skrze výsledky výběrového šetření Českého statistického úřadu *Příjmy a životní podmínky domácností* (poslední dostupné údaje viz ČSÚ, 2024a), známého rovněž pod anglickou zkratkou SILC (*Statistics on Income and Living Conditions*). V jeho rámci jsou zjišťovány příjmy více než osmi tisíc typově různých domácností za předchozí kalendářní rok, je také vhodným nástrojem pro měření rizika příjmové chudoby nebo pro mapování materiální deprivace domácností. Každoroční sběr dat představuje jistý klad tohoto šetření, umožňující sledovat meziroční vývoj či změny zahrnutých parametrů, naopak určitou nevýhodu lze spatřovat v početním zastoupení rodin s dětmi, zvláště těch s jedním rodičem,

zejména pak při hlubších analýzách rozlišujících například příjmovou úroveň, počet či věk dětí a další charakteristiky (Svobodová et al., 2023). Určitou analogií k tomuto šetření, leč tentokrát v oblasti spotřebních výdajů, je výběrové šetření *Statistika rodinných účtů* (ČSÚ, 2024b). Četnostní zastoupení rodin s dětmi je však v daném šetření ještě mnohem nižší, jen zhruba na úrovni jednoho tisíce rodin (Svobodová et al., 2023). Pokud bychom navíc ve zmiňovaných šetřeních ČSÚ chtěli zúžit svou pozornost pouze na nízkopříjmové rodiny, stává se detailnější analytické zpracování této podskupiny ze statistického hlediska takřka nemožné.

Na reflexi životní úrovně domácností se soustředí i další instituce. Svými výzkumy se nicméně obdobně jako ČSÚ převážně zaměřují na představitele zastupující domácnosti různého typu včetně tedy domácností jednotlivců nebo bezdětných párů. Uvést lze například šetření Centra pro výzkum veřejného mínění nebo PAQ Research (např. CVVM, 2024a, b; *Život během pandemie*, nedat.; *Život k nezaplacení*, nedat.). Jejich přínosem je vedle zjišťování informací o ekonomické úrovni domácnosti také sledování strategií či subjektivního hodnocení finančního hospodaření domácnosti, a to v dlouhodobém horizontu. Limitem je však neuvádění výsledků podle typu domácnosti, respektive přítomnosti dětí v rodině, případně velmi nízké početní zastoupení rodin s dětmi ve výběrovém souboru. Na podobném principu, zohledňujícím všechny typy domácností, ale již na širší základně respondentů fungují panelová šetření jako například *Současná česká rodina* nebo *České panelové šetření domácností*.¹ Kromě stavu a hodnocení životních podmínek se přitom věnují i dalším tématům, například rodičovským strategiím a dalším demografickým procesům, zdraví, času strávenému různými činnostmi či otázkám na politiku. Téma životních podmínek měřené příjmy a výdaji tak nemůže jít do příliš velkých podrobností.

Zmiňovaná negativa výběrových šetření ČSÚ a dalších subjektů se snaží kompenzovat či alespoň zmírňovat různé ad-hoc dotazníkové výzkumy zacílené přímo na rodiny s dětmi, na jejich potřeby a životní situaci. Z posledních let lze jmenovat výzkum *Životní podmínky rodin s dětmi 2022*, který zahrnoval téměř 3 200 rodin s dětmi a jehož záměrem bylo přinést aktuální data o tom, jak rodiny zvládají vycházet se svými příjmy v reakci na rostoucí životní náklady v důsledku pandemie covidu-19, energetické krize i válečného konfliktu na Ukrajině (Paloncyová et al., 2023). Realizována byla i dvě poměrně rozsáhlá šetření, zvláště dle typu rodiny – *Úplné rodiny 2021* (Kuchařová et al., 2022) a *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19* (Höhne et al., 2022), jež se vedle životních podmínek těchto rodin soustředila na specifika vázaná na typ rodiny (např. na dělbu rolí mezi partnery nebo potřebu a využívání vnější pomoci).

Z uvedeného je zřejmé, že **datová základna pro popis životní úrovně nízkopříjmových rodin s dětmi je vcelku nedostatečná**. Vyjdeme-li z definice rodin s nízkými příjmy podle zmiňované *Záruky pro děti*, tedy takových rodin, do kterých plyne přídavek na dítě, pak se jako smysluplné pro

¹ Více viz <https://ggp-cz.fss.muni.cz/> a <https://chps.soc.cas.cz/cs>

získání podrobnějšího obrazu o jejich životě jeví oslovení právě jejich zástupců. Ministerstvo práce a sociálních věcí sice disponuje daty o příjemcích dané sociální dávky, nicméně obsahově je zde možné sledovat pouze několik málo charakteristik odrážejících (některé) údaje zjišťované v samotné žádosti o dávku, jak je zřejmé z 2. kapitoly a v ní zpracované analýzy příjemců přídavku na dítě podle databáze OKsystemu. Pro účely požadované deskripce nízkopříjmových rodin s dětmi proto bylo **realizováno rozsáhlé samostatné dotazníkové šetření Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024, které cílilo na aktuální životní podmínky rodin pobírajících v současnosti (případně v nedávné minulosti či o něj aktuálně žádajících) přídavek na dítě, a to s důrazem na potřeby dětí v oblasti péče, výchovy a vzdělávání.** Jeho detailnější popis přináší první kapitola věnovaná metodologii, zahrnutým tematickým oblastem obsaženým v dotazníku pak odpovídá členění předkládané studie. Pro dokreslení či hlubší pochopení jeho dílčích zjištění byly uskutečněny ještě individuální hloubkové rozhovory s rodiči.

Pro úplnost je třeba ještě připomenout aktuální definici přídavku na dítě. Přídavek na dítě je dávkou ze systému státní sociální podpory (podle zákon č. 117/1995 Sb.) a je cílen na nízkopříjmové rodiny s nezaopatřenými dětmi. Nárok na přídavek má nezaopatřené dítě, jestliže rozhodný příjem v rodině nepřevyšuje 3,4násobek jejího životního minima. Tato hranice vymezující okruh žadatelů je v platnosti od července 2021. Přídavek na dítě je vyplácen ve třech různých výších podle věku dítěte. Od ledna 2023 přísluší dítěti do šesti let 830 Kč měsíčně, dítěti ve věku od 6 do 15 let 970 Kč a staršímu dítěti 1 080 Kč. Tyto částky odpovídají takzvané základní výměře přídavku. Má-li některá ze společně posuzovaných osob příjem definovaný v § 18 zákona č. 117/1995 Sb., náleží dítěti v daných věkových kategoriích přídavek ve zvýšené výměře, tedy o 500 Kč vyšší (1 330 Kč, 1 470 Kč a 1 580 Kč). Mezi uznatelné příjmy pro nárok na přídavek ve zvýšené výměře patří příjem ze závislé činnosti (alespoň ve výši životního minima jednotlivce, které aktuálně činí 4 860 Kč), příjem ze samostatné činnosti, náhrada mzdy do 14. dne dočasné pracovní neschopnosti, dávky nemocenského pojištění, dávky důchodového pojištění, podpora v nezaměstnanosti a při rekvalifikaci, příspěvek na péči o osobu do 18 let věku, nebo rodičovský příspěvek, pokud je poskytován po vyčerpání peněžité pomoci v mateřství.

1. Metodologie výzkumu

Sylva Höhne

Jak již bylo zmíněno v úvodní kapitole, rodiny s nízkými příjmy byly definovány v souladu s *Akčním plánem k naplnění Záruky pro děti na období 2022–2030* (2022) jako rodiny pobírající přídavek na dítě. Pro detailnější zmapování životních podmínek a potřeb těchto rodin bylo zvoleno několik postupů, které se vhodně doplňovaly. Předně bylo realizováno dotazníkové šetření mezi příjemci přídavku na dítě. Pro doplnění či vysvětlení dílčích poznatků z kvantitativního výzkumu bylo následně uskutečněno kvalitativní šetření ve formě individuálních hloubkových rozhovorů s rodiči. V neposlední řadě byla využita data MPSV, potažmo společnosti OKsystem o všech příjemcích přídavku na dítě.

1.1 Dotazníkové šetření mezi příjemci přídavku na dítě

Pro realizaci výzkumu se jako nejefektivnější jevílo **přímé oslovení samotných žadatelů, respektive příjemců přídavku na dítě, a to prostřednictvím e-mailu**. Vyhledání této cílové skupiny skrze standardní postup jako je kvantitativní výběrové šetření provedené specializovanou agenturou, by totiž bylo časově, technicky i finančně poměrně náročné. Ve spolupráci se zástupci Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV), Úřadu práce ČR a OKsystemu byly tedy vyčísleny počty žadatelů, u kterých byla známa e-mailová adresa. Zahrnutí přitom byli především ti, kteří přídavek na dítě aktuálně pobírali (tzn. v červnu 2024 jim byla dávka přiznána), ale i ti, o jejichž žádosti ještě nebylo rozhodnuto, případně výplata byla zastavena či v posledních pěti letech došlo k ukončení nároku na přídavek. **V polovině června 2024** tak byl prostřednictvím MPSV odeslán e-mail se základními informacemi o výzkumu, o jeho cílech a očekávaných přínosech na **180 140 adres**. Součástí e-mailu byl **odkaz na online dotazník** a žádost o jeho vyplnění do konce června. Adresáti byli ubezpečeni, že jejich účast na výzkumu je dobrovolná, že veškeré získané údaje budou zpracovány souhrnně a nebudou nijak spojovány s jejich osobou či rodinou, protože při sběru dat nebudou získány žádné osobní údaje, podle kterých by je bylo možné identifikovat. Ve výsledném datovém souboru se ukládá pouze datum a čas vyplnění dotazníku a pak odpovědi na jednotlivé otázky. Jako poděkování za účast ve výzkumu, případně jako připomenutí pro ty, kteří dotazník ještě nevyplnili, ale chtěli by tak učinit, byl 25. června rozeslán na stejný počet adres děkovný/upomínací e-mail.

Dotazník byl po obsahové stránce připraven v oddělení Rodinné politiky RILSA a do online verze naprogramován v rámci IT oddělení RILSA. Vyplněné dotazníky se ukládaly přímo na server RILSA. Navzdory požadovanému vyplnění dotazníku do konce června byl vzhledem k takto relativně krátké době pro zapojení se do výzkumu, i s ohledem na končící školní rok a začátek letních prázdnin,

přístup k dotazníku pro oslovené žadatele otevřen déle, v souhrnu přibližně po dobu jednoho měsíce, a sice do 16. července, kdy byl sběr dat ukončen. Výsledná datová matice obsahuje odpovědi celkově od **27 154 respondentů**. Vztáhneme-li tento počet k počtu obeslaných adres, návratnost se pohybuje na úrovni 15 %. To se na první pohled může zdát velmi málo, nicméně je nutno připomenout, že účast byla zcela dobrovolná a při tomto takzvaném anketním typu dotazování je návratnost na této úrovni (i nižší) zcela běžná. Výsledný počet vysoce přesahuje počty rodin s dětmi dotazovaných při jiných výběrových šetřeních (např. ČSÚ, 2024a, b; Palonciová et al., 2023; Křečková Tůmová et al., 2023). Navíc vymezení této cílové skupiny je velmi úzké, takže – i při vědomí toho, že se jedná o výběr z této cílové skupiny – lze pro analytické zpracování daný soubor považovat za dostatečný. Data tohoto výzkumu jsou v textu citována jako **Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024**.

V dotazníku byla v první řadě zjišťována rodinná situace dotázaných, tedy sociodemografické charakteristiky rodiny a jejích členů. U nezaopatřených dětí v rodině byla pozornost podrobněji věnována okolnostem jejich vzdělávání, zajištění běžných potřeb, ale i volnočasových aktivit, včetně vnímání jejich náročnosti pro rodinný rozpočet. Sledována byla rovněž finanční situace rodin se zaměřením na celkové příjmy domácnosti, jejich strukturu, možnosti tvorby úspor a využívání půjček. Samostatný blok otázek postihoval postavení rodičů na trhu práce, například z hlediska stability výdělečné činnosti, času stráveného prací či důvodů nezaměstnanosti. Opomenuta nebyla ani bytová situace rodin, zahrnující mimo jiné subjektivní hodnocení zatížení domácnosti náklady na bydlení nebo stabilitu bydlení ve vztahu k nutnosti stěhování. Podstatnou část dotazníku představovala reflexe výskytu rozličných problémů u dětí či dospělých a možné využívání odborné pomoci při jejich řešení. V neposlední řadě dotázaní sdíleli svůj názor na žádoucí zaměření podpory rodin s dětmi ze strany státu.

Za účelem jistého pojmového zjednodušení a snadnější čitelnosti textu jsou tyto rodiny, které se zapojily do dotazníkového šetření a přídavek na dítě pobírají aktuálně (tj. v červnu 2024) nebo jej čerpaly v nedávné minulosti (tj. v posledních pěti letech), případně jejichž žádost o dávku ještě nebyla vyřízena, v textu souhrnně nazývány jako **rodiny s přídavkem na dítě**. Analogicky toto označení platí pro rodiče / respondenty samotné a při zohlednění typu rodiny (sólo rodiče a rodiny s oběma rodiči). Uvedené tři skupiny rodin liší se dobou či aktuálností čerpání přídavku na dítě pak budou při vzájemném srovnání, kde je to vhodné, samozřejmě rozlišeny.

Příprava datové matice pro analýzu

Na začátek je třeba poznamenat, že v dotazníku byly nastaveny čtyři otázky, které některé respondenty vyčlenily z dalšího vyplňování dotazníku. Cílem totiž bylo mít v datech pouze ty, kteří v zájmu zachování zásad ochrany osobních údajů (GDPR neboli General Data Protection Regulation)² souhlasili s účastí na výzkumu, dále pak rodiče jako zákonné zástupce dětí a poté ty, kteří přídavek na dítě aktuálně pobírali, případně jej pobírali v minulosti nebo jejichž žádost o dávku

² <https://www.mvcr.cz/gdpr/clanek/co-je-gdpr.aspx>

ještě nebyla vypořádána. Posledním filtrem byla přítomnost alespoň jednoho nezaopatřeného dítěte v rodině respondenta. Bez nezaopatřených dětí mohly být například rodiny, které přídavek na dítě dříve pobíraly, ale v době výzkumu již z důvodu ukončení studia dítěte, rozchodu rodičů, změně bydliště dítěte a podobně neměly nezaopatřené děti.

Na základě výše uvedených kritérií byl původní datový soubor upraven. Nejprve bylo ze souhrnné datové matice čítající 27 154 případů vyloučeno 16 dotazníků, u kterých vysoké počty uvedených dětí (11 dětí) neodpovídaly dále vyplněným otázkám za jednotlivé děti. Upravený soubor tedy zahrnoval 27 138 dotazníků. Na základě úvodní otázky v dotazníku, reflektující zásady GDPR, v níž měli respondenti vyjádřit svůj souhlas s účastí na výzkumu, bylo vyřazeno 5 % dotázaných, kteří s účastí nesouhlasili. Další necelá 4 % respondentů nebyla rodičem nezaopatřeného dítěte, pro které žádali o přídavek na dítě, ale jeho jiným zákonným zástupcem (např. prarodičem, pěstounem, samotným zletilým nezaopatřeným dítětem). Protože pro tyto osoby by dotazník vyžadoval zásadní úpravu, byly jimi vyplněné dotazníky z dalšího zpracování rovněž vyřazeny. Třetí otázka zjišťovala, zda rodina v současnosti pobírá přídavek na dítě. Pokud tomu tak nebylo, protože jejich žádost byla zamítnuta, také nemohli ve vyplňování dotazníku dále pokračovat. Přes 82 % dotázaných tak prošlo úvodními filtračními otázkami a uvedlo své základní osobní a rodinné sociodemografické charakteristiky. Mezi nimi tři čtvrtiny představují ti, kteří přídavek na dítě aktuálně pobírají, a více než pětinu ti, kteří jej pobírali dříve. Posledním vyřazovacím filtrem byla otázka na přítomnost nezaopatřených dětí v rodině, tedy dětí do skončení povinné školní docházky a poté dětí studujících nebo se soustavně připravujících na budoucí povolání, nejdéle však do 26. roku věku. Zahrnuty měly být i studující děti bydlící po většinu dnů v měsíci na koleji, internátě apod. Tuto podmínku, tedy přítomnost minimálně jednoho takového dítěte v rodině v době dotazování, nesplnilo 6 % rodin. **Do výsledného souboru**, za který budou podrobněji analyzovány životní podmínky rodin a dětí, tedy spadají zhruba tři ze čtyř všech účastníků výzkumu, to znamená **20 715 dotázaných** (tabulka č. 1.1).

Tabulka č. 1.1 Velikost datového souboru

	Absolutně	Relativně
Výchozí velikost souboru	27 138	100,0
Vyřazení z důvodu:		
- nesouhlas s výzkumem	1 437	5,3
- jiný zákonný zástupce (než rodič)	970	3,6
- žádost o přídavek na dítě byla zamítnuta	2 400	8,8
Pokračovali v dotazování	22 331	82,3
- nemají nezaopatřené děti v rodině	1 616	6,0
Výsledný soubor	20 715	76,3

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Vzhledem k výběrovému charakteru dat se nabízí otázka, zda je možné či žádoucí datový soubor převážít a výsledky tak zobecnit na „celou populaci“ příjemců. Z dat o všech příjemcích přídavku na dítě, které máme v podrobnějším třídění k dispozici, tedy za 4. čtvrtletí roku 2023 (viz dále podkap. 1.3), by pro nastavení vah bylo možné využít strukturu vyplacených dávek dle věku dítěte, dle krajského členění (respektive dle sídla krajských poboček úřadu práce), případně dle typu rodiny. Pokud se v získaných datech z dotazníkového šetření soustředíme na rodiny s nezaopatřenými dětmi aktuálně čerpající příravek na dítě, ukazuje se, že věková struktura dětí je téměř shodná s věkovou strukturou všech příjemců přídavku na dítě, kdy zhruba polovinu všech příjemců tvoří děti školního věku, třetinu děti mladší a pětinu naopak děti starší (tabulka č. 1.2).

Tabulka č. 1.2 **Struktura datového souboru Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024 a vyplacených přídávků na dítě podle databáze OKsystemu za 4. čtvrtletí 2023 dle vybraných charakteristik (v %)**

		Šetření Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024	OKsystem za 4. Q 2023
Věk dítěte	do 5 let	33,2	29,7
	6 až 14 let	46,9	47,9
	15 a více let	20,0	22,3
Kraj	Hlavní město Praha	6,7	5,4
	Jihočeský kraj	6,6	6,2
	Jihomoravský kraj	12,0	10,6
	Karlovarský kraj	2,5	3,1
	Kraj Vysočina	5,9	4,7
	Královéhradecký kraj	5,5	5,3
	Liberecký kraj	5,1	4,7
	Moravskoslezský kraj	13,1	16,4
	Olomoucký kraj	7,2	6,8
	Pardubický kraj	5,9	4,9
	Plzeňský kraj	4,8	4,2
	Středočeský kraj	12,3	10,5
	Ústecký kraj	6,5	11,2
	Zlínský kraj	6,1	5,3
Typ rodiny	Sólo rodič s dítětem/děti	34,9	43,2

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024; OKsystem – příjemci přídavku na dítě za 4. Q 2023

Krajské členění rovněž nevykazuje větší odchylky, s výjimkou nižšího zastoupení respondentů z Moravskoslezského a Ústeckého kraje (o 3 až 5 p.b.) v dotazníkovém šetření ve srovnání s daty OKsystemu. Příčiny těchto rozdílů lze jen předjímat, v úvahu by mohlo připadat vysvětlení, že v těchto krajích s obecně horší sociálně-ekonomickou situací více lidí podává žádosti o sociální dávky osobně na pobočkách úřadu práce a méně uvádějí e-mailové kontakty, případně mají nižší ochotu účastnit se dotazníkového šetření. **Podle těchto dvou kritérií – věk dítěte a kraj – je datový soubor velmi podobný struktuře všech vyplacených dávek**, čímž odpadá potřeba vážení souboru.

Jiná je situace z hlediska typu rodiny, do které dávka plyne. V databázi OKsystemu jsou vyčísleny pouze počty zaopatřených a nezaopatřených osob (dětí). Domácnost jedné zaopatřené osoby s alespoň jednou nezaopatřenou osobou lze bez větších pochybností považovat za rodinu sólo rodiče s dítětem či dětmi (bez dalších osob). Tyto takzvané čisté rodiny sólo rodičů představovaly ve 4. čtvrtletí roku 2023 kolem dvou pětín (43 %) všech domácností, které pobíraly přídavek na dítě. V datech dotazníkového šetření byl podíl těchto rodin nižší, přibližně třetinový (viz tabulka č. 1.2). Dvě zaopatřené osoby v databázi OKsystemu ale mohou představovat jak rodičovský pár žijící pouze s nezaopatřenými dětmi, tak sólo rodiče s již zaopatřeným dítětem nebo třeba s prarodičem. Kvůli této nejednoznačnosti a nemožnosti určit strukturu všech příjemců přídavku na dítě dle typu rodiny není možné nastavit případné váhy. Jiné znaky, podle kterých by vážení dat přicházelo v úvahu, jako například socioekonomické charakteristiky žadatele, případně dalších členů domácnosti (dosažené vzdělání apod.) nejsou v databázi OKsystemu k dispozici. **Data dotazníkového šetření** tedy na základě uvedených zjištění **nejsou vážena ani z hlediska složení domácnosti**.

1.2 Hlubkové rozhovory s rodiči

V průběhu sběru dat dotazníkového šetření se na kontaktní e-mail hlavní řešitelky projektu Jany Paloncyové ozvaly řádově desítky rodičů s rozličnou zpětnou vazbou k výzkumu. Někteří informovali o tom, že přídavek na dítě nikdy nepobírali a ani o něj nepožádali. Tyto případy byly předány příslušným pracovníkům Úřadu práce ČR k revizi databáze. Jiní vyjadřovali své rozhořčení nad sociálním systémem obecně, objevili se však i tací, kteří chtěli podrobněji reagovat na dotazník a sdílet více svůj životní příběh. Tyto reakce je možné rozčlenit do několika skupin. Do jedné patřili ti, kteří byli z výzkumu vyloučeni, neboť nebyli zákonnými zástupci dítěte. Jednalo se o pěstouny nebo prarodiče mající vnoučata ve své péči. Druhou skupinu tvořily ti, kteří chtěli více rozepsat svoji situaci a v dotazníku na to nebyl prostor. Vzhledem k počtu e-mailových adres, na které byl dotazník rozeslán, nemohla být respondentům dána možnost vyjádřit se v otevřené otázce, proto někteří využili přiložené e-mailové adresy hlavní řešitelky. Třetí skupinu představovali rodiče dětí se zdravotním postižením. Údaje o zdravotním stavu nejsou v databázi OKsystemu k dispozici. Na zdravotní stav členů domácnosti se dotazník sice také zaměřil, ale pouze okrajově. Je nasnadě, že tyto rodiny jsou ve specifické situaci.

V návaznosti na e-mailové reakce od rodičů se výzkumný tým rozhodl uskutečnit s některými z nich po skončení sběru dat individuální hlubkové rozhovory. Osloveni byli rodiče zmiňující špatnou

finanční situaci, odebrání přídatku na dítě, se zdravotním postižením (vlastním či u dítěte), nebo ti, kteří měli potřebu doplnit či dovysvětlit svoji situaci, protože měli pocit, že se v nabízených odpovědích u některých otázek nenacházejí (např. kvůli domácímu vzdělávání dětí, ohledně okolností výdělečné činnosti). **Během července a srpna 2024 tak bylo realizováno 12 hloubkových rozhovorů.** Všechny respondentky byly nakonec ženy, matky jednoho až pěti dětí, respektive jedné z nich byly děti soudem svěřeny do péče (byla jejich babičkou). Osm žen bylo v postavení samoživitelky, čtyři aktuálně žily s partnerem. Pět žen mělo středoškolské vzdělání s maturitou, šest získalo vyšší úroveň vzdělání, jedna po základní škole dál nestudovala. Z hlediska místa bydliště žilo pět žen v Praze či blízkém okolí, ostatní pobývaly v různých krajích ČR v různě velkých obcích.

Scénář pro rozhovory do značné míry zrcadlil témata obsažená v dotazníku, současně nechával prostor pro oblasti, které byly respondentkami vnímány jako stěžejní nebo byly pro jejich životní podmínky specifické. Většina rozhovorů proběhla telefonicky, jeden se uskutečnil online a jeden při osobním setkání. Záznamy všech pořízených rozhovorů byly doslovně přepsány. Citace uváděné v tomto textu tedy vycházejí právě z těchto rozhovorů, přičemž v zájmu zachování diskretnosti byly údaje umožňující případnou identifikaci jednotlivých respondentek anonymizovány. Vynechané pasáže v citacích jsou označeny kulatými závorkami a třemi tečkami (...).

1.3 Vyplacené přídatky na dítě podle databáze OKsystemu

V roce 2023 byla výzkumným týmem pro potřeby projektu „*Zpráva o rodině 2023*“ od MPSV získána na vyžádání souhrnná data o vybraných sociálních dávkách z databáze spravované společností OKsystem, mimo jiné o **vyplacených dávkách přídatku na dítě v průměru za jednotlivá pololetí v letech 2019 až 2022**. Poskytnutá data byla tříděna dle věkové skupiny dítěte, poměru rozhodného příjmu k životnímu minimu rodiny, základní či zvýšené výměry přídatku na dítě a sídla krajské pobočky úřadu práce, který přídatek vyplatil. Jejich detailní zpracování obsahuje *Zpráva o rodině 2023* (Paloncyová et al., 2023, 163–167). V této studii na uvedená data na některých místech odkazujeme, zejména v rámci kapitoly 2 a můžeme tak sledovat vývoj ve struktuře příjemců přídatku na dítě v posledních letech a postihnout případné trendy či změny.

V rámci jiného projektu³ řešeného od loňského roku kolegy z RILSA byla využívána různá individuální data o vybraných nepojistných sociálních dávkách, včetně **vyplacených dávek přídatku na dítě za 4. čtvrtletí 2023**. Díky možnosti sdílet tato data i v dalších projektech realizovaných pro potřeby MPSV byla uvedená data nasdílena autorskému týmu této studie. Data byla v míře dostupnosti jednotlivých charakteristik zpracována z pohledu domácností, respektive rodin, do kterých v uvedeném období plynul přídatek na dítě (více viz kap. 2). V posledním čtvrtletí roku 2023 čerpalo přídatek na dítě v průměru **více než 176 tisíc domácností**. Současně tato data sloužila pro porovnání struktury respondentů dotazníkového šetření a případné nastavení vah, jak bylo popsáno výše.

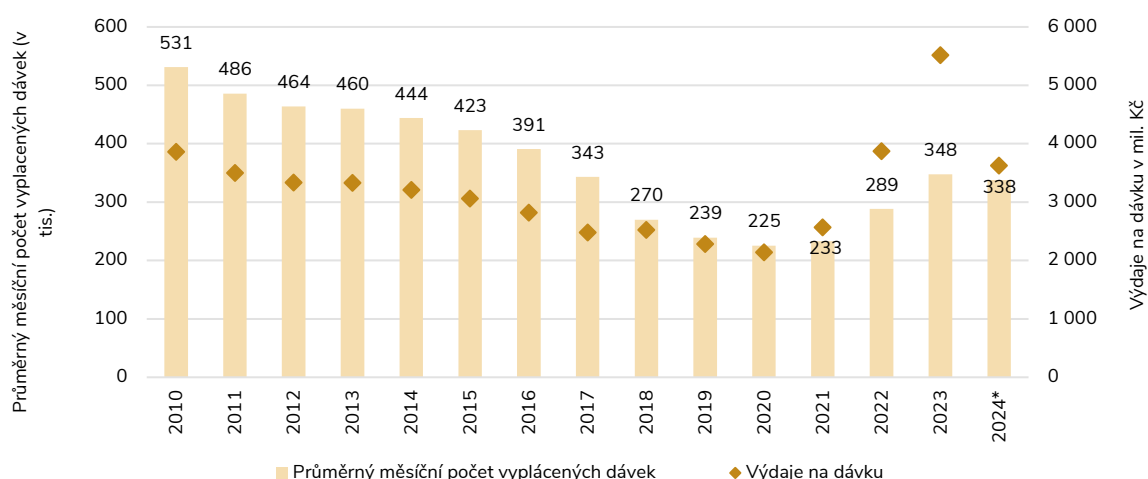
³ Více viz <https://www.rilsa.cz/projekty/body-zlomu-v-nepojistnych-davkovych-systemech/>

2. Příjemci přídatku na dítě podle databáze OKsystemu

Sylva Höhne

Před samotným popisem struktury příjemců přídatku na dítě uvedme stručný pohled na vývoj počtu vyplácených dávek v delším časovém horizontu. Podle statistik Ministerstva práce a sociálních věcí **pobíralo v prvních osmi měsících roku 2024 přídatek na dítě přibližně 340 tisíc dětí měsíčně.** Ještě na počátku druhého desetiletí tohoto století přídatky čerpalo více než půl milionu dětí, ale o deset let později „jen“ kolem 200 tisíc dětí (graf č. 2.1). Za každoročním snižováním mezi lety 2010 a 2020 stála neměnnost (většiny) podmínek pro nárok na přídatek na dítě v uvedeném období a díky růstu průměrných mezd i poměrně příznivá finanční situace rodin. Přídatek se tak stával spíše chudinskou dávkou směřovanou k rodinám s nejnižšími příjmy. K obratu ve vývoji počtu vyplácených přídatků na dítě dopomohlo jak rozšíření okruhu žadatelů na rodiny s rozhodným příjmem (z 2,7) do 3,4násobku životního minima od července 2021, tak navýšení jednotlivých částek životního minima v roce 2020, ale zvláště pak v roce 2022 a 2023 (zákon č. 117/1995 Sb.; zákon č. 110/2006 Sb.). Tyto úpravy byly reakcí na zhoršené životní podmínky domácností nejprve v důsledku pandemie covidu-19 a následně kvůli výraznému zdražování většiny zboží a služeb. Do prudkého zvýšení státních výdajů na tuto dávku počínaje rokem 2022 se vedle většího počtu vyplácených přídatků promítlo především navýšení jednotlivých částek přídatku na dítě dle věku dítěte a typu výměry.

Graf č. 2.1 Průměrný měsíční počet vyplácených dávek přídatku na dítě a celkové roční výdaje v letech 2010 až 2024



Pozn.: * Údaje pro rok 2024 jsou za měsíce leden až srpen.

Zdroj: MPSV, 2024a, b

Jak již bylo zmíněno v metodologické části (viz kap. 1), autorský tým měl vedle výsledků v této studii prezentovaného dotazníkového šetření mezi příjemci přídavku na dítě k dispozici rovněž jak souhrnná data o příjemcích této dávky za jednotlivá pololetí od roku 2019 do roku 2022 (podrobněji zpracovaná viz Paloncyová et al., 2023, 163–167), tak individuální data o vyplacených dávkách přídavku na dítě za 4. čtvrtletí 2023. Tato kapitola tak přináší **přehled o příjemcích přídavku na dítě v posledním čtvrtletí roku 2023, a to podle v datech dostupných charakteristik**. Data byla nejprve seskupena tak, aby vypovídala o domácnostech, do nichž přídavek na dítě plyne. Průměrný počet ve 4. čtvrtletí 2023 činil **176 575 domácností**. Analýza následně sledovala základní sociodemografické parametry, konkrétně strukturu těchto domácností z hlediska počtu dospělých a počtu a věku nezaopatřených dětí v rodině. Pozornost byla věnována také samotné dávce, a sice dle toho, zda byla vyplacena v základní, nebo ve zvýšené výměře. Vzhledem ke znalosti životního minima rodiny a výše rozhodného příjmu bylo dále možné vyjádřit, jaké je složení příjemců přídavku na dítě podle vzájemné relace těchto dvou veličin. Do jisté míry data umožnila postihnout některé složky celkového příjmu domácností, především co se týká příjmu ze závislé činnosti a z dalších sociálních dávek. Protože v datech jsou zahrnuty informace o místě bydliště příjemců, je při analýze zohledněno i krajské členění.

2.1 Příjemci přídavku na dítě dle typu domácnosti, počtu a věku dětí

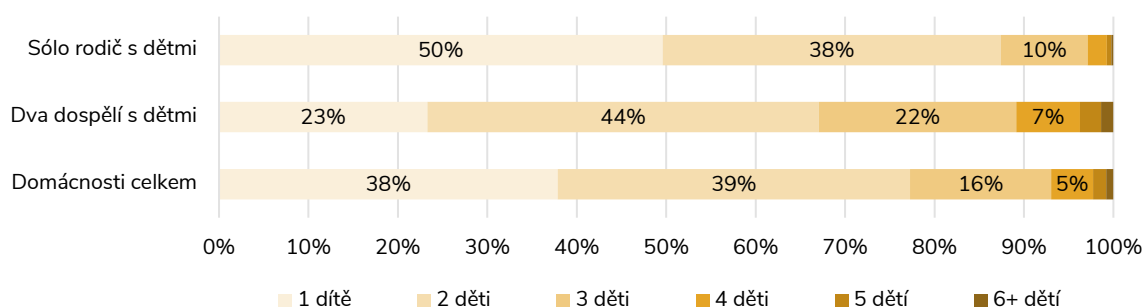
V databázi příjemců přídavku na dítě lze rozlišit počet zaopatřených a nezaopatřených členů domácnosti. Pro účely tohoto zpracování jsou zaopatřené osoby považovány za dospělé osoby, i když zaopatřenou osobou může být třeba i 17leté dítě, které již dále nestuduje. Nezaopatřenými osobami jsou nicméně vždy děti, a to v návaznosti na definici nezaopatřenosti v § 11 zákona o státní sociální podpoře, podle kterého se za nezaopatřené dítě považuje dítě do skončení povinné školní docházky a poté dítě studující nebo soustavně se připravující na budoucí povolání, nejdéle však do 26. roku věku (podrobněji viz zákon č. 117/1995 Sb.). Ve 4 % (7 660) domácností nebyla evidována žádná zaopatřená osoba, pouze nezaopatřené děti, zpravidla (z 98 %) šlo o jedno takové dítě. U většiny těchto dětí byl v databázi jako příjemce přídavku na dítě uveden Ústav pro péči o děti nebo mládež. V jiných případech se mohlo jednat o samostatně žijící již zletilé nezaopatřené dítě, které bylo žadatelem o dávku. V dalších **dvou pětinach (43 %) byla jen jedna dospělá osoba**. Tyto domácnosti budeme dále označovat jako domácnosti **sólo rodičů s nezaopatřenými dětmi**. Ze srovnání se souhrnnými daty za roky 2019 až 2022 lze přitom vyvodit, že tento 43% podíl sólo rodičů s nezaopatřenými dětmi mezi příjemci přídavku na dítě z dlouhodobějšího trendu nijak výrazněji nevybočuje, případně je patrný spíše mírný pokles (ze 47 %, viz Paloncyová et al., 2023, 165).

Zbývající **zhruba polovinu (53 %) příjemců představovaly domácnosti se dvěma a více dospělými osobami**. Nejčastěji (z 97 %) se jednalo o dvě dospělé osoby, spíše výjimečně (3 %) o domácnosti s vyšším počtem dospělých osob. Protože dospělou osobou může být jak rodič dítěte, tak i již zaopatřený sourozenec dítěte nebo třeba prarodič dítěte či jiná osoba, přičemž vztah k dítěti nelze

z dat jednoznačně určit, budeme pro tento typ domácnosti používat pro zjednodušení pojem „**dva dospělí s dětmi**“. Jednat se přitom může jak o „běžné“ rodičovské páry s dětmi, tak o rodiny sólo rodičů s dalšími společně žijícími osobami (prarodičem, zaopatřeným dítěte apod.). Tuto nejednoznačnost lze označit jako jednu z nevýhod administrativních dat.

V domácnostech, do nichž ve sledovaném období plynul přídavek na dítě, žily v průměru dvě nezaopatřené děti. Sólo rodiče měli spíše méně dětí, než kolik jich bylo v domácnostech s vyšším počtem dospělých (v průměru 1,7 vs. 2,3). Nižší počet dětí v rodinách sólo rodičů ve srovnání s rodinami s oběma rodiči dokládají i statistiky ze sčítání lidu (srov. s tabulkou č. 3.1, kap. 3). Pro **příjemce přídavku na dítě** však platí, že jde v obou typech rodin (ve srovnání se sčítáním lidu, domů a bytů 2021) **mnohem častěji o vícedětné rodiny**. Jedno dítě mají celkově dvě pětiny domácností, ale až polovina sólo rodičů oproti necelé čtvrtině rodin se dvěma dospělými (graf č. 2.2). O dvě děti pečují další přibližně dvě pětiny domácností. **Tři a více dětí má 13 % sólo rodičů a 33 % rodin se dvěma dospělými**. Výjimkou přitom nejsou rodiny se čtyřmi či pěti a více dětmi. Nejvyšší počet dětí zaznamenaný v datové matici byl 13.

Graf č. 2.2 Příjemci přídavku na dítě ve 4. Q 2023 podle typu domácnosti a počtu dětí (v %)

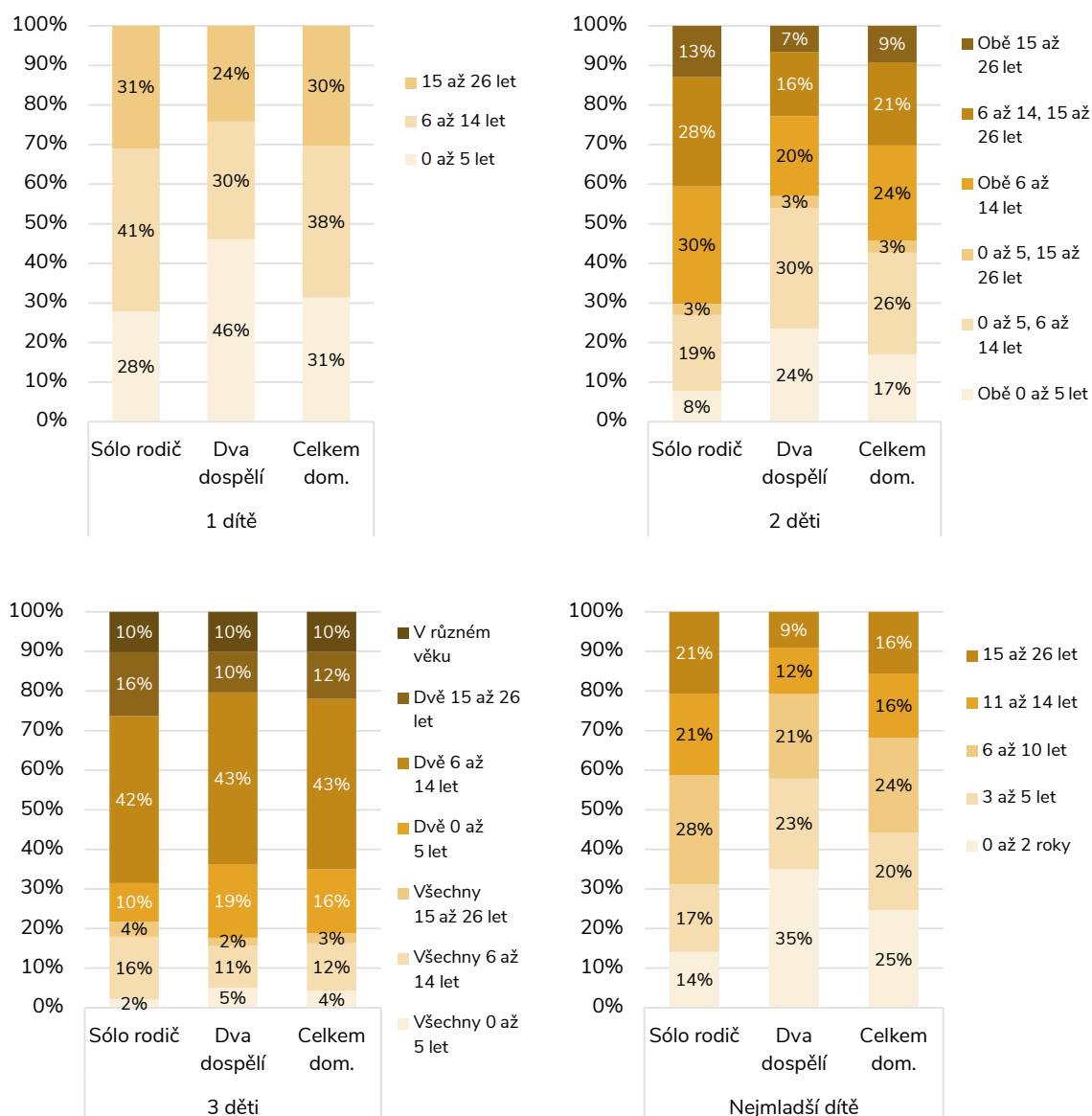


Zdroj: OKsystem – příjemci přídavku na dítě za 4. Q 2023

Fakt, že **sólo rodiče pečují častěji o starší děti** ve srovnání s rodinami se dvěma rodiči (srov. Palonciová et al., 2023, 114–115), se potvrzuje i mezi příjemci přídavku na dítě. Zatímco v domácnostech dvou dospělých s jedním dítětem je téměř polovina těchto dětí mladších šesti let, mezi sólo rodiči má takto malé dítě jen zhruba každý čtvrtý, častěji totiž pečují o dítě 15leté a starší (graf č. 2.3). Věková struktura dětí se značně liší i v rodinách se dvěma nezaopatřenými dětmi, ve kterých sólo rodiče nejčastěji pečují alespoň o jedno dítě školního věku (6 až 14 let), kdežto v rodinách se dvěma dospělými je nejčastěji minimálně jedno z dětí nejvýše pětileté. Jisté rozdíly, co se věku dětí týká, jsou patrné i v rodinách se třemi dětmi, jak ukazuje třetí část grafu č. 2.3. Odhlédneme-li od konkrétního počtu dětí a zaměříme se na věk nejmladšího dítěte v rodině (poslední část grafu č. 2.3), je z dat zřejmé, že **nejmladší dítě v předškolním věku má třetina sólo rodičů**

(v komparaci se třemi pětina rodin se dvěma dospělými), ve věku školní docházky je nejmladší dítě u poloviny sólo rodičů (oproti třetině rodin se dvěma dospělými) a jen 15leté nebo starší dítě či děti má zbývající pětina sólo rodičů (a desetina rodin se dvěma dospělými).

Graf č. 2.3 Příjemci přídatku na dítě ve 4. Q 2023 podle typu domácnosti, počtu a věku dětí (v %)



Zdroj: OKsystem – příjemci přídatku na dítě za 4. Q 2023

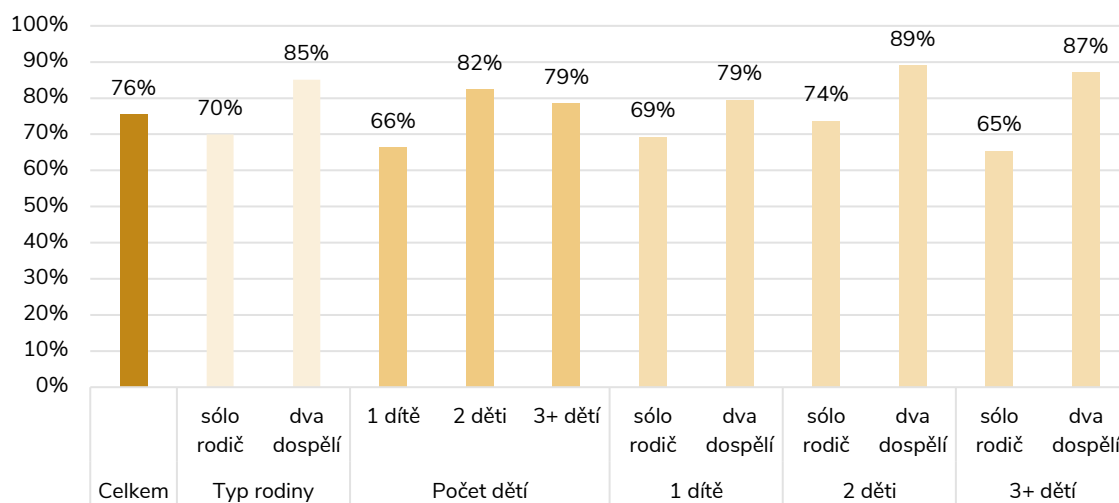
2.2 Příjemci přídavku na dítě dle výměry dávky

Přídavek na dítě je od roku 2018 vyplácen v základní nebo zvýšené výměře. Nárok na zvýšenou výměru vzniká tehdy, má-li některá ze společně posuzovaných osob v domácnosti zákonem definovaný typ příjmu, a sice příjem ze závislé činnosti nebo podnikání, nemocenských či důchodových dávek, podpory v nezaměstnanosti, rodičovského příspěvku poskytovaného po vyčerpání peněžité pomoci v mateřství anebo z příspěvku na péči (více viz § 18 zákona č. 117/1995 Sb.). S jistým zjednodušením řečeno, přídavek na dítě ve zvýšené výměře náleží rodinám hospodařícím s příjmy z výdělečné činnosti anebo s příjmy plynoucími ze sociálních dávek vyplácených jako určitá forma náhrady za pracovní aktivitu. V letech 2019 až 2021 byly dvě třetiny přídávků na dítě vypláceny ve zvýšené výměře, v druhé polovině roku 2022 se tento podíl navýšil na tři čtvrtiny (viz Palonciová et al., 2023, 164–165). Podle dat za 4. čtvrtletí 2023 **pobíralo přídavek na dítě ve zvýšené výměře 76 % rodin.**

Spíše výjimečně dostávají přídavek na dítě ve zvýšené výměře nezaopatřené děti žijící v domácnostech bez zaopatřených (dospělých) osob (15 %), to znamená děti v ústavní péči, případně již zletilé děti bydlící samostatně. **Sólo rodiče nepobírají přídavek na dítě ve zvýšené výměře tak často jako rodiny se dvěma dospělými (70 % vs. 85 %).** Lze to vysvětlit tím, že pro dva dospělé je mnohem snazší mít alespoň jeden definovaný typ příjmu, který takové čerpání přídavku umožňuje. Počet dětí v rodině je dalším diferencujícím prvkem. **Na zvýšenou výměru nejčastěji dosáhnou rodiny se dvěma dětmi,** ale v nadprůměrné míře i rodiny vícedětné, zatímco jednodětné až z jedné třetiny pobírají přídavek na dítě v základní výměře (graf č. 2.4). Z poslední části grafu je přitom patrné, že rozdíly mezi sledovanými typy rodin v míře vyplácení přídavku ve zvýšené výměře se s rostoucím počtem dětí v rodině prohlubují. Navíc sólo rodiče se třemi a více dětmi dostávají přídavek ve zvýšené výměře nejméně často (oproti sólo rodičům s méně dětmi), v rodinách se dvěma dospělými a alespoň třemi dětmi je propad v míře čerpání přídavku ve srovnání s dvoudětnými rodinami minimální.

Věk nejmladšího dítěte v rodině ovlivňuje míru čerpání přídavku na dítě ve zvýšené výměře mnohem méně než počet dětí. Patrný je přitom trend, kdy se s rostoucím věkem nejmladšího dítěte míra takového čerpání přídavku mírně zvyšuje (ze 74 % pro rodiny s nejmladším dítětem do dvou let věku po 77 % s nejmladším dítětem ve věku 15 až 26 let). Na zvýšený přídavek totiž dosáhnou jak rodiče nejmenších dětí, kteří velmi často dostávají rodičovský příspěvek, tak rodiče dospívajících dětí, kteří mají zpravidla již příjmy z výdělečné činnosti.

Graf č. 2.4 Podíl rodin pobírajících přídatku na dítě ve zvýšené výměře za 4. Q 2023 podle typu domácnosti a počtu dětí (v %)



Zdroj: OKsystem – příjemci přídatku na dítě za 4. Q 2023

Výrazně podprůměrná míra pobírání přídatku ve zvýšené výměře se ale ukazuje u sólo rodičů s předškolními dětmi. Mají-li například jedno dítě mladší šesti let, ve zvýšené výměře přídatku pobírá 55 % z nich, mají-li dvě takové děti, zvýšená výměra se týká jen 40 % z nich, a je-li druhé dítě již školou povinné, na zvýšenou výměru dosáhne 59 %. Důvody pobírání přídatku v základní výměře lze pravděpodobně hledat v chybějící výdělečné činnosti těchto rodičů bez čerpání nějaké náhrady, například podpory v nezaměstnanosti, případně v čerpání rodičovského příspěvku bez předchozího nároku na peněžitou pomoc v mateřství. Jejich ztíženou finanční situaci tak pobírání přídatku na dítě v základní výměře zlepšuje méně, než kdyby jej dostávali ve zvýšené výměře.

2.3 Příjemci přídatku na dítě podle rozhodného příjmu

V administrativních datech je sledována proměnná „evidovaný příjem“, která vypovídá o průměrném (rozhodném) měsíčním příjmu dané domácnosti za 4. čtvrtletí 2023. U 15 tisíc domácností (necelých 9 % ze všech) byl tento příjem nulový (příčemž tato situace se týkala až tří čtvrtin nezaopatřených dětí žijících bez dalších osob, tedy v ústavní péči, případně v již samostatné domácnosti), u zbývajících se pohyboval od několika stokorun až po desítky tisíc s maximem kolem 100 tisíc korun. Pokud bychom tento příjem kategorizovali do desetitisícových intervalů, ukazuje se **nižší příjmová úroveň sólo rodičů ve srovnání s rodinami dvou dospělých** (tabulka č. 2.1). Přestože nulový příjem je uveden u srovnatelného podílu těchto domácností, čtvrtina sólo rodičů měla ve sledovaném období příjem nižší než 10 tisíc korun a další třetina méně než 20 tisíc korun. Ve většině rodin se dvěma dospělými ale jejich příjem dvacetitisícovou hranici přesahoval.

Tabulka č. 2.1 Průměrný měsíční (rozhodný) příjem příjemců přídatku na dítě za 4. Q 2023 podle typu domácnosti (v %)

	Domácnosti celkem	Sólo rodiče s dětmi	Dva dospělí s dětmi
Žádný příjem	8,5	5,6	5,4
Do 9 999 Kč	16,9	26,1	9,1
10 000 až 19 999 Kč	21,2	32,7	13,3
20 000 až 29 999 Kč	24,3	27,6	23,6
30 000 až 39 999 Kč	16,8	7,4	25,9
40 000 až 49 999 Kč	9,4	0,6	17,5
50 000 a více Kč	2,8	0,0	5,3

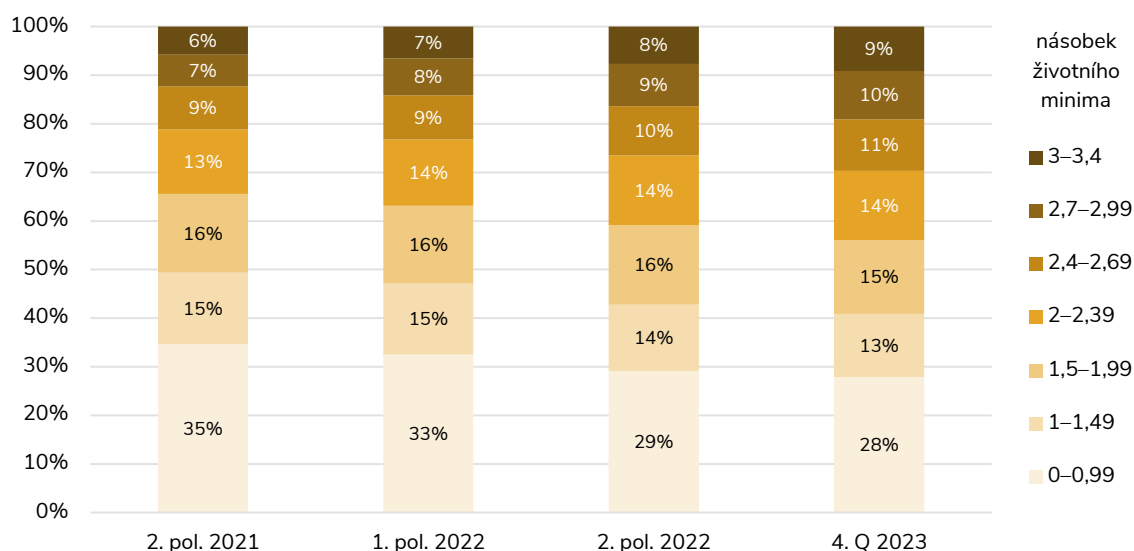
Zdroj: OKsystem – příjemci přídatku na dítě za 4. Q 2023

S vyšším počtem dětí v rodině byla příjmová situace lepší. V závislosti na věku nejmladšího dítěte není zřejmý jednoznačný trend. Sólo rodiče s nejmladším dítětem do pěti let věku ve vyšší míře spadali do prvních dvou nejnižších příjmových skupin (do 9 a do 19 tisíc korun), ti s nejmladším dítětem ve věku 6 až 14 let byli na jedné straně častěji zcela bez příjmů, na straně druhé dosahovali častěji dvacetitisícových a vyšších příjmů. S příjmy ve výši alespoň 20 až 29 tisíc korun pak oproti ostatním hospodařili ve vyšší míře sólo rodiče s nejmladším dítětem 15letým a starším. Uvedené difference v příjmové úrovni sólo rodičů podle věku nejmladšího dítěte přetrvávají i při kontrole počtu dětí v rodině. V rodinách se dvěma dospělými osobami byla situace mírně odlišná. Ti s nejmladším dítětem předškolního věku měli ve vyšší míře oproti těm se staršími dětmi příjem 10 až 39 tisíc korun, a to bez ohledu na celkový počet dětí v rodině. Pokud žilo v rodině (s různým počtem dětí) nejmladší dítě ve věku školní docházky, příjem těchto rodin byl poměrně často nulový nebo pod 10 tisíc korun. Vyčlenila se však i skupina rodin se dvěma a více dětmi a s nejmladším dítětem školního věku, které měly čtyřicetitisícové a vyšší příjmy. Podobně u rodin dvou dospělých s nejmladším dítětem 15letým nebo starším nebyl častěji evidován žádný příjem, to se ale týkalo spíše jen jednodětných rodin. Kromě těchto zmiňovaných však všechny rodiny se dvěma dospělými a s nejmladším dítětem ve věku 15 a více let, a to při různém počtu dětí v rodině, disponovaly ve srovnání s rodinami s mladšími dětmi častěji těmi nejvyššími příjmy.

Pro lepší obrázek o příjmové situaci rodin čerpajících přídatku na dítě poslouží relativizace jejich příjmů k životnímu minimu, aby bylo možné posoudit, v jaké finanční situaci ve vztahu k zajištění potřeb členů se domácnost nachází. Vydeme-li ze členění použitého již na souhrnná data za roky 2019 až 2022 (viz Paloncyová et al., 2023, 163–164), můžeme učinit i určité časové srovnání (graf č. 2.5). Připomeňme, že k rozšíření okruhu žadatelů do 3,4násobku rozhodného příjmu k životnímu minimu rodiny došlo od července 2021, proto sledujeme pouze období od druhé poloviny daného roku. **Velká část rodin (28 %) svými příjmy stále nedosahuje úrovně svého životního minima, i když jejich podíl se v čase snižuje.** Naproti tomu přibývá rodin v těch nejvyšších příjmových

pásmech ve vztahu k životnímu minimu, což jsou častěji rodiny se středními či vyššími příjmy (30 tisíc a více korun).

Graf č. 2.5 **Struktura příjemců přídavku na dítě dle poměru rozhodného příjmu k životnímu minimu rodiny (v %)**



Zdroj: Za roky 2021 až 2022 převzato z Palonciová et al., 2023, 164 (viz graf č. 6.4); OKsystem – příjemci přídavku na dítě za 4. Q 2023

Sólo rodiče svými příjmy častěji nedosahují úrovně životního minima své rodiny, než je tomu v rodinách se dvěma dospělými (29 % vs. 22 %), případně jsou pod jeho 1,5násobkem (15 % vs. 11 %). V kategoriích vyššího násobku příjmu k životnímu minimu vyznívají rozdíly mezi oběma typy domácností ve prospěch rodin se dvěma dospělými, ale vždy pouze na úrovni 2 až 3 procentních bodů. Jejich absolutně vyšší příjmová úroveň v porovnání se sólo rodiči (viz tabulka č. 2.1) tak v relaci k potřebám jednotlivých členů rodiny (jinými slovy ve vztahu k životnímu minimu) do jisté míry ztrácí svou váhu, respektive jejich příjmová úroveň se již nezdá být tak zásadně lepší.

S rozhodnými příjmy pod úrovní svého životního minima musejí mírně častěji hospodařit jak rodiny s jedním dítětem (34 %), tak ty se třemi a více dětmi (31 %) a rodiny s nejmladším dítětem od 6 do 14 let věku (31 %). Naproti tomu dvakrát a vícekrát vyšší příjmy, než je životní minimum, vykazují ve vyšší míře rodiny se dvěma dětmi a z hlediska věku nejmladšího dítěte spíše ty s dospívajícími dětmi.

Porovnáme-li dostatečnost příjmů na potřeby rodiny s tím, v jaké výměře dostávají přídavek na dítě, ukazuje se, že **v rodinách s příjmem minimálně ve výši 2,4násobku životního minima jej čerpají skoro všichni ve zvýšené výměře (99 %), což je dlouhodobý trend** (srov. Palonciová et al., 2023, 164). Nad 90% mírou čerpání přídavku ve zvýšené výměře byly ve 4. čtvrtletí 2023 ještě rodiny s příjmem od 1,5 do 2,4násobku životního minima. Naproti tomu rodiny s příjmy pod úrovní svého životního minima, které nejčastěji nevykazují žádný příjem nebo jen nejvýše do 10 tisíc korun, dostávají přídavek na dítě ve zvýšené výměře jen ve 28 % případů. Z jiného úhlu pohledu lze říci, že zatímco mezi rodinami s přídavkem ve zvýšené výměře je pouze desetina rodin s příjmy pod úrovní životního minima, mezi rodinami s přídavkem v základní výměře jsou takových rodin více než čtyři pětiny. Rodinám s příjmy nedosahujícími úrovně životního minima se tak často paradoxně prostřednictvím přídavku na dítě dostává nižší podpory a přídavek slouží spíše k základní finanční sanaci rodiny než k pokrytí potřeb dětí.

Zastavme se ještě krátce u příjmové struktury příjemců přídavku na dítě. V upravené datové matici máme obsaženy údaje jen o vybraných typech příjmů. Jedná se o příjem ze závislé činnosti a dále o příjmy z některých dávek (nemocenské, důchodového pojištění, podpory v nezaměstnanosti, rodičovského příspěvku a náhradního výživného). V jednotkách případů byly uvedené částky záporné, pravděpodobně tak šlo o vratky. V souhrnu vzato kladná hodnota podpory v nezaměstnanosti se započítávala do rozhodného příjmu u 7 % rodin, nemocenské u 16 %, dávky z důchodového pojištění u 12 %, **rodičovský příspěvek u 29 %** a náhradní výživné u 3 %. Nenulové **příjmy ze závislé činnosti se týkaly 57 % rodin.**

Podíváme-li se blíže na rodičovský příspěvek, nejčastěji jej rodiče pobírali ve výši 10 tisíc korun (19 %), dvě třetiny jej však čerpali v částce nižší. **Sólo rodiče nepobírali rodičovský příspěvek tak často, jako plynul do rodin se dvěma dospělými (17 % vs. 40 %).** S vyšším počtem dětí v rodině se míra jeho čerpání zvyšovala, od 20 % u rodin s jedním dítětem, přes 30 % u rodin se dvěma dětmi na 40 % u rodin vícedětných. V rozhodném příjmu jej mělo zahrnuto 92 % rodin s nejmladším dítětem do dvou let, respektive 32 % s nejmladším dítětem ve věku tři až pět let. V souhrnu se zdá, že jeho pobírání nemělo vliv na výši výměry přídavku, neboť jej do rozhodného příjmu započítalo jak 29 % rodin s přídavkem v základní výměře, tak 29 % rodin s přídavkem ve zvýšené výměře. Ti první jmenovaní jej tedy zřejmě pobírali přímo po narození dítěte, ti druzí spíše až po vyčerpání peněžité pomoci v mateřství, což zakládá nárok na zvýšenou výměru. Z hlediska relace příjmu k životnímu minimu spadají rodiny s rodičovským příspěvkem ve vyšší míře do kategorie 1,5 až 2násobku, případně 2,4násobku.

Příjem ze závislé činnosti měla polovina sólo rodičů a dvě třetiny rodin s dětmi se dvěma dospělými. Častěji (spolu)vytvářel rozhodný příjem u rodin se dvěma, případně více dětmi než u jednodětných. V závislosti na věku nejmladšího dítěte v rodině měly takové příjmy nejčastěji rodiny s nejmladším dítětem školního věku. Výdělky ze závislé činnosti většinou splňovaly zákonné podmínky pro nárok na přídavek na dítě ve zvýšené výměře, neboť až 93 % rodin s těmito příjmy dosáhlo na zvýšenou výměru přídavku. V těch zbývajících 7 % rodin příjmy ze závislé činnosti jejich členů

zřejmě nedosahovaly zákonem požadované hranice pro nárok na zvýšenou výměru (to znamená alespoň životního minima jednotlivce, které aktuálně činí 4 860 Kč). Čím vyšší byl rozhodný příjem rodiny ve vztahu k životnímu minimu, tím spíše za tím stála existence těchto příjmů. Snaha dospělých zajistit rodinu příjmy z výdělečné činnosti je tak zřejmá, výše výdělků ale nemusí vždy dostačovat na uspokojení potřeb jednotlivých členů rodiny. Nenulový příjem ze závislé činnosti totiž doložilo přes 80 % rodin, jejichž celkový rozhodný příjem převýšil 2,4násobek životního minima rodiny.

Díky tomu, že analytický tým RILSA, který nám poskytl data o příjemcích přídavku na dítě, měl k dispozici i data o příjemcích příspěvku na bydlení či hmotné nouze, bylo možné do datové matice přidat údaje o tom, zda rodiny kromě přídavku na dítě následně pobírají také tyto dávky. **Příspěvek na bydlení tak připadl téměř polovině (45 %) příjemců přídavku na dítě, dávky hmotné nouze (myšleno příspěvek na živobytí, případně doplatek na bydlení) zhruba osmině (12 %).** Obě dávky současně přitom dostala každá desátá rodina s přídavkem na dítě. Sólo rodiče čerpali příspěvek na bydlení z téměř tří pětín, rodiny dvou dospělých ze dvou pětín. V případě dávek hmotné nouze byly rozdíly mezi oběma typy domácností v četnosti jejich pobírání minimální (14 % vs. 12 %).

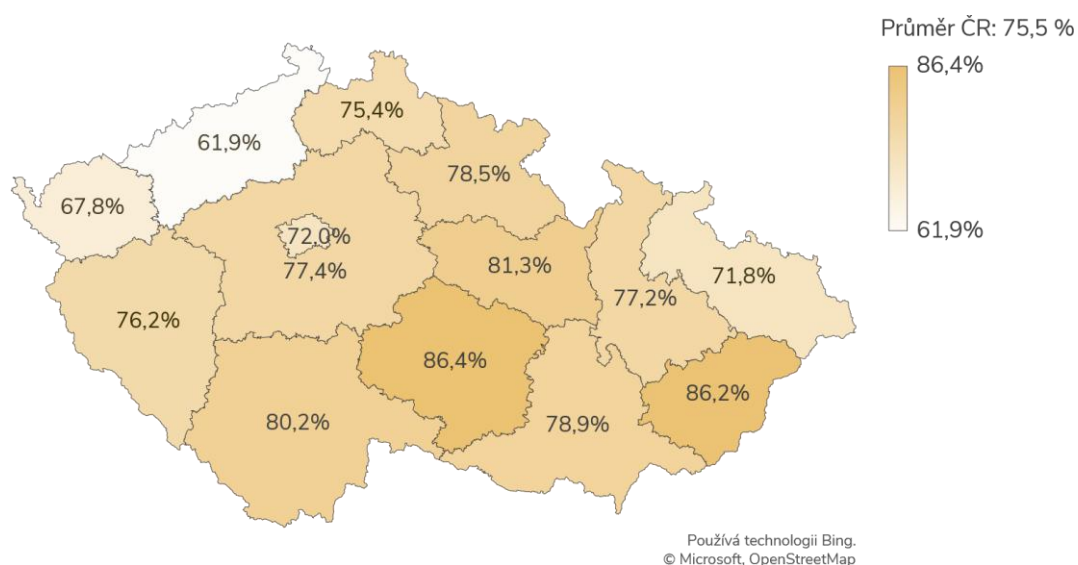
2.4 Příjemci přídavku na dítě v krajském členění

Dosud prezentované údaje vypovídaly o příjemcích přídavku na dítě ve 4. čtvrtletí 2023 v rámci celé ČR. Nyní budou vybrané parametry těchto příjemců rozlišeny dle jednotlivých krajů, neboť lze očekávat jisté regionální difference. Podle posledního sčítání lidu v roce 2021 byla přibližně každá čtvrtá rodina se závislými dětmi rodinou sólo rodiče, v Ústeckém a Karlovarském kraji ale bylo jejich zastoupení téměř 30 %, v Kraji Vysočina 20 % (viz Paloncyová et al., 2023, 100–105). Mezi příjemci přídavku na dítě je při rozlišení podle počtu dospělých mnohem více sólo rodičů (43 %) než rodin se dvěma dospělými (53 %). V krajském třídění má k tomuto průměru nejbližší Královéhradecký, Plzeňský a Ústecký kraj. **V jihovýchodní části republiky je převaha rodin se dvěma dospělými ještě posílena, například v Kraji Vysočina činí až 60 %, ve Zlínském kraji 58 %. Nadprůměrné zastoupení sólo rodičů mezi příjemci přídavku na dítě na úkor rodin se dvěma dospělými je naproti tomu v Karlovarském, Libereckém, Moravskoslezském nebo Jihočeském kraji (45–46 %).** Nejvíce se však vymyká **hlavní město Praha**, kde podíl sólo rodičů se 48 % dokonce převyšuje podíl rodin se dvěma dospělými (47 %).

Regionální difference se projevují i z hlediska toho, v jaké výměře rodina dostává přídavek na dítě. Z předchozích analýz je zřejmé, že sólo rodiče na zvýšenou výměru nedosáhnou tak často jako rodiny se dvěma dospělými (70 % vs. 85 %). Tyto rozdíly přetrvávají i v krajském členění. V souhrnu se ukazuje, že **v krajích s obecně horší ekonomickou situací je mnohem častější čerpání přídavku v základní výměře.** V Ústeckém kraji pobíralo přídavek na dítě ve zvýšené výměře „jen“ kolem tří pětín rodin, pomyslnou druhou nejhorší příčku obsadil **Karlovarský kraj** se zhruba dvěma třetinami příjemců přídavku ve zvýšené výměře (obrázek č. 2.1). Pod celorepublikovou úroveň čerpání přídavku na dítě ve zvýšené výměře jsou ještě rodiny v **kraji Moravskoslezském**, ale i na území hlavního města

Prahy, což odporuje předpokladu vyššího podílu přídatků v základní výměře v krajích s horšími ekonomickými podmínkami. Podobné výsledky nicméně přinesla i analýza vyplacených přídatků na dítě za 2. pololetí 2022 (srov. Palonciová et al., 2023, 166–167). Rozlišíme-li však v **hlavním městě Praze** rodiny podle počtu dospělých osob, ukáže se, že zatímco rodiny se dvěma dospělými čerpají přídatek na dítě v podstatě v průměrné míře (86 %), **sólo rodiče** jej takto pobírají jen ze dvou třetin (64 %). Jejich zastoupení mezi příjemci přídatku na tomto území je přitom nadprůměrné, a navíc překonává i počty rodin se dvěma dospělými. Přídatek na dítě ve zvýšené výměře naproti tomu nejčastěji dostanou rodiny z Kraje Vysočina a ze Zlínského kraje (86 %), a to i v případě sólo rodičů (80 %).

Obrázek č. 2.1 Podíl rodin pobírajících přídatku na dítě ve zvýšené výměře za 4. Q 2023 v krajském členění (v %)



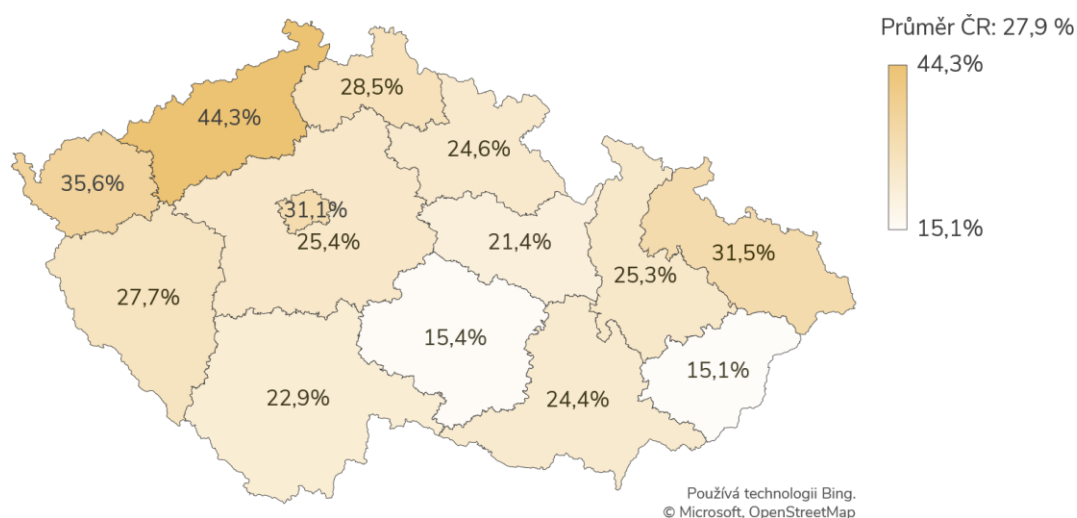
Zdroj: OKsystem – příjemci přídatku na dítě za 4. Q 2023

Za vyšším čerpáním přídatku na dítě v základní výměře v severozápadních Čechách, na severovýchodě Moravy a rovněž v Praze stojí horší příjmová situace zdejších rodin pobírajících přídatek na dítě. Častěji ve srovnání s jinými kraji zde tyto rodiny žijí zcela bez příjmů, případně s velmi nízkými příjmy. Naplnit podmínku uznatelných příjmů pro nárok na zvýšený přídatek na dítě je tak pro ně o dost složitější. Skrývat se za tím může větší neochota pracovat, ale i omezenější nabídka práce, která by navíc umožňovala její sladění s rodinnými povinnostmi.⁴ O tom, že v uvedených

⁴ Statistiky MPSV například dokládají, že v Ústeckém a Moravskoslezském kraji je dlouhodobě nadprůměrný podíl nezaměstnaných a také počtu uchazečů o práci na jedno volné pracovní místo (<https://www.mpsv.cz/web/cz/statisticka-rocenka-z-oblasti-prace-a-socialnich-veci>).

čtyřech krajích je četnější výskyt příjemců přídatku na dítě v horší příjmové situaci, svědčí i fakt, že v těchto krajích je **nadprůměrný podíl rodin, jejichž příjmy rozhodně pro nárok na přídatek vůbec nedosahují úrovně jejich životního minima**. Smutné prvenství opět zaujímá **Ústecký kraj se 44 %** takových rodin doprovázený **krajem Karlovarským s 36 %** (obrázek č. 2.2). V hlavním městě Praze a Moravskoslezském kraji je podíl rodin s příjmy pod životním minimem bezmála třetinový. Tamním rodinám častěji oproti rodinám v jiných krajích zcela chybějí příjmy ze závislé činnosti, jsou také četnějšími příjemci příspěvku na bydlení nebo dávek pomoci v hmotné nouzi. Na opačné straně stojí rodiny v Kraji Vysočina a ve Zlínském kraji, ve kterých je rodin s takto nedostatečnými celkovými příjmy dvakrát až třikrát (oproti Ústeckému kraji) méně.

Obrázek č. 2.2 Podíl rodin pobírajících přídatek na dítě s rozhodným příjmem pod úrovní životního minima za 4. Q 2023 v krajském členění (v %)



Zdroj: OKsystem – příjemci přídatku na dítě za 4. Q 2023

2.5 Typologie rodin s přídatkem na dítě podle vybraných charakteristik

Závěrem byla při analýze struktury příjemců přídatku na dítě za 4. čtvrtletí 2023 snaha propojit jednotlivé charakteristiky příjemců i samotné dávky a kategorizovat je prostřednictvím statistické analýzy latentních tříd.⁵ Metoda LCA (*latent class analysis*) byla zvolena jako vhodná pro klasifikaci příjemců přídatku na dítě, v rámci níž mohou být jednotlivé případy rozřazeny do vzájemně se vylučujících a vyčerpávajících typů neboli latentních tříd, a to na základě zahrnutých kategorických

⁵ Za spolupráci na této podkapitole děkujeme kolegovi Mgr. Karlu Fricovi, Ph.D., který provedl analýzu LCA.

proměnných.⁶ LCA model byl vypočítán v programu R za pomoci balíčku poLCA, při výpočtu nebyly použity žádné váhy. Mezi proměnné determinující strukturu příjemců byly zahrnuty tyto:

- **typ domácnosti**, rozlišující rodiny sólo rodičů a rodiny se dvěma dospělými (případy domácností jen nezaopatřených dětí byly z analýzy vyloučeny);
- **počet dětí** v třídění na rodiny s jedním dítětem, dvěma dětmi a třemi a více dětmi;
- **věk nejmladšího dítěte** v rodině, rozlišující pět věkových skupin (0 až 2 roky, 3 až 5 let, 6 až 10 let, 11 až 14 let, 15 až 26 let);
- **typ výměry**, ve které byl přídavek na dítě vyplacen (základní, zvýšená).

Model byl definován na základě všech pozorování v datové matici, která obsahovala validní hodnoty vstupních proměnných (s výjimkou vyloučených domácností nezaopatřených dětí, případně chybějících hodnot u typu výměry dávky). Celkově do analýzy vstoupilo 168 887 případů, respektive 96 % všech příjemců.

Nejprve byly vypočteny modely s jednou až pěti třídami a posouzena jejich statistická kritéria (tabulka č. 2.2). Hodnoty kritérií AIC a BIC dosahují minimální hodnoty u řešení s pěti třídami. V případě obou kritérií se pokles jejich hodnot vyrovnává u řešení se čtyřmi třídami. Pro entropie R^2 jsou obecně žádoucí hodnoty vyšší než 0,8, což je splněno v modelu se třemi třídami. Ze statistického hlediska byl tedy zvolen **model se třemi třídami**, který umožnil i dobrou interpretovatelnost, jež by měla statistické rozhodování o výběru modelu vždy doprovázet.

Tabulka č. 2.2 **Statistická kritéria vhodnosti LCA modelu**

Počet tříd	AIC	BIC	Entropie R^2	Počet případů
1	1 307 319	1 307 399	-	168 887
2	1 264 955	1 265 125	0,5402674	168 887
3	1 252 740	1 253 001	0,8285809	168 887
4	1 247 563	1 247 914	0,6668748	168 887
5	1 246 538	1 246 979	0,6388862	168 887

Zdroj: OKsystem – příjemci přídavku na dítě za 4. Q 2023

⁶ Více viz např.

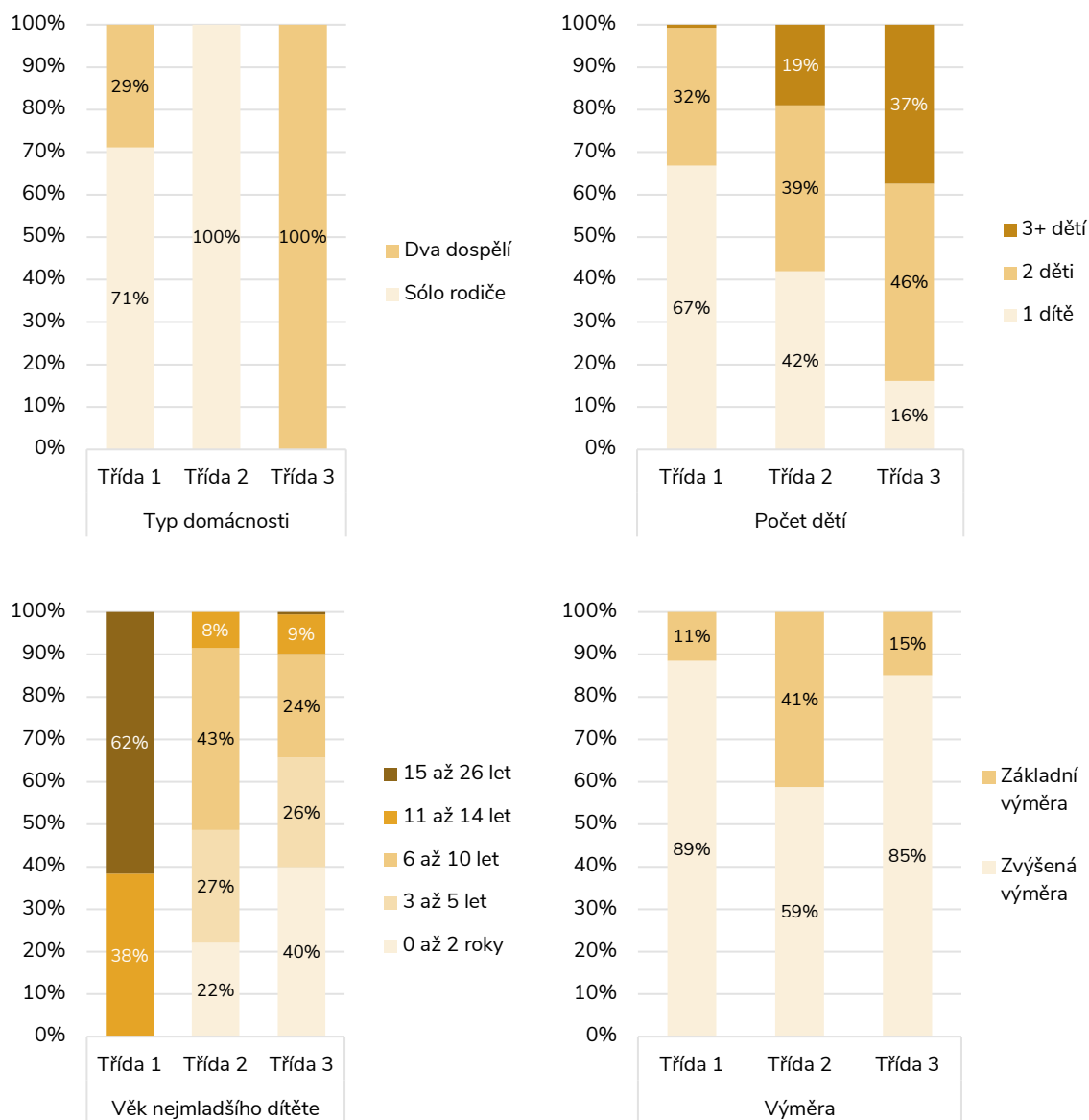
https://pop.princeton.edu/sites/g/files/toruqf496/files/documents/2020Jan_LatentClassAnalysis.pdf

Výsledný model se tedy skládá ze **tří tříd domácností, klasifikovaných na základě typu domácnosti, počtu dětí, věku nejmladšího dítěte a výměry přídavku na dítě** (viz graf č. 2.6). Domácnosti v první třídě jsou charakterizovány poměrně nízkým počtem dětí (dvě třetiny mají jedno dítě, další třetina děti dvě). Nejmladší dítě je až staršího školního věku 11 až 14 let (38 %) nebo převážně již dospívající 15leté a starší dítě (62 %). Sóló rodiče zde výrazně převažují nad rodinami dvou dospělých (71 % vs. 29 %). Ze všech tří tříd je zde nejčastěji vyplácen přídavek na dítě ve zvýšené výměře (89 %). Další dvě třídy jsou jednoznačně dány typem domácnosti. Třída dvě zahrnuje pouze sóló rodiče, třída tři pouze rodiny dvou dospělých. Ve druhé třídě jsou většinou rodiny s nejmladším dítětem předškolního nebo mladšího školního věku (u 92 % je nejmladší dítě nejvýše desetileté). Většina těchto rodin má jedno nebo dvě děti, ale necelá pětina má dětí více. Z hlediska výměry přídavku na dítě je v druhé třídě nejvyšší podíl rodin, které jej pobírají v základní výměře (41 %). Rodiny spadající do třetí třídy mají převážně dvě nebo více dětí, přičemž nejmladší dítě je typicky mladší 11 let. Až 85 % z nich náleží přídavek na dítě ve zvýšené výměře.

Téměř polovina (46 %) domácností, které pobírají přídavek na dítě, patří do třídy tři, více než čtvrtina (28 %) náleží do třídy dvě a pětina (22 %) do třídy jedna. Zbývajících 4 % domácností nebyla z výše uvedených důvodů klasifikována. Pro lepší srozumitelnost lze uvedené třídy na základě převažujících atributů souhrnně nazvat jako:

- rodiny převážně sóló rodičů s jedním dítětem staršího věku a přídavkem ve zvýšené výměře (třída 1) – 22 %,
- sóló rodiče s vyšším počtem dětí mladšího věku a přídavkem v základní výměře (třída 2) – 28 %,
- dva dospělí s vyšším počtem dětí mladšího věku a přídavkem ve zvýšené výměře (třída 3) – 46 %.

Graf č. 2.6 Model LCA – klasifikace jednotlivých tříd podle typu domácnosti, počtu dětí, věku nejmladšího dítěte a výměry přídavku na dítě (v %)



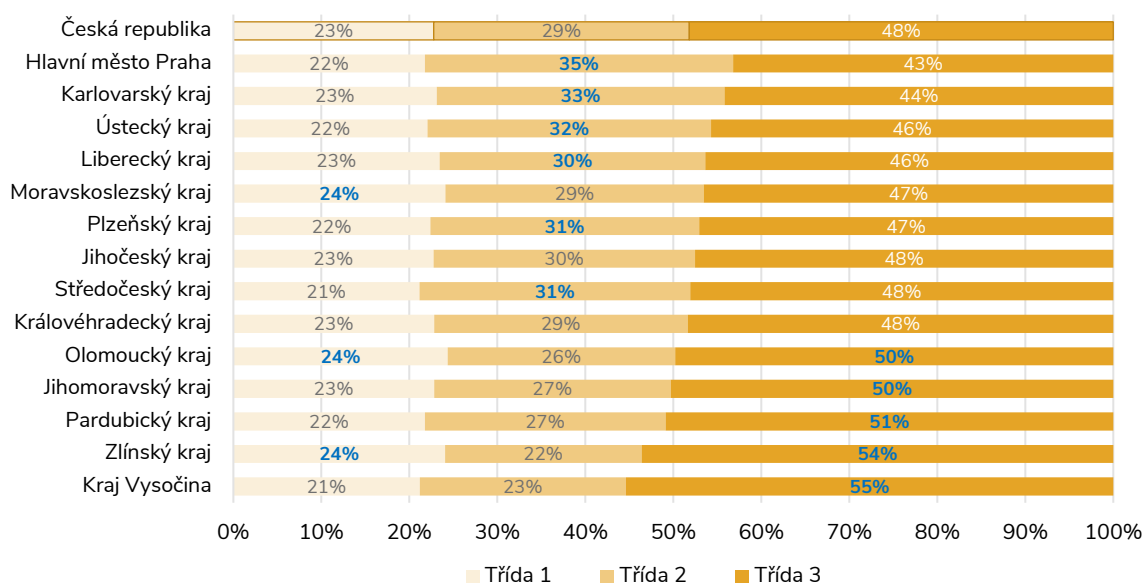
Zdroj: OKsystem – příjemci přídavku na dítě za 4. Q 2023

Zatímco ve druhé a třetí třídě je jednoznačným specifikem každé z nich typ domácnosti, u první třídy má velkou váhu počet dětí a věk nejmladšího dítěte. Převažující vyplácení přídavku na dítě ve zvýšené výměře je pak zřejmě u první třídy dáno spíše existencí příjmů z výdělečné činnosti a u třetí třídy se k nim ještě mnohdy může přidávat rodičovský příspěvek vázaný na péči o malé dítě. To však v rodinách sólo rodičů ve druhé třídě nemusí platit vždy, a proto je zde vcelku vysoké zastoupení případů vyplácení přídavku na dítě v základní výši. Tyto úvahy se potvrzují i v datech. Příjem ze

závislé činnosti je součástí rozhodných příjmů až dvou třetin rodin v první a třetí třídě, kdežto ve druhé třídě jej mají „jen“ zhruba dvě pětiny rodin. Rodičovský příspěvek je irelevantní u první třídy (vzhledem k věku dětí), u druhé je někde na úrovni průměru (27 % rodin), zásadní složkou příjmu je ale u třetí třídy, kde ho do rozhodných příjmů řadí téměř polovina těchto rodin (46 %). Vztáhneme-li rozhodný příjem k hladině životního minima rodiny, nachází se v nejnižších kategoriích (pod úrovní životního minima a do jeho 1,5násobku) každý druhý sólo rodič z druhé třídy, ale nejvýše třetina rodin v první i třetí třídě.

V předchozí kapitole byla přiblížena struktura příjemců přídavku na dítě v jednotlivých krajích. Jaké regionální odlišnosti přinese třídění podle uvedených tří latentních tříd? Podle očekávání jsou patrné jisté difference (graf č. 2.7). Ve Zlínském kraji a v Kraji Vysočina není překvapivý vyšší podíl rodin spadajících do třetí třídy, tedy rodin se dvěma dospělými s vyšším počtem dětí spíše mladšího věku, a to na úkor sólo rodičů s podobnými charakteristikami dětí. Ve Zlínském kraji ale současně vystupuje mírně vyšší podíl první třídy, tedy převážně sólo rodičů se starším dítětem, kteří už dosáhnou na zvýšený přírůstek na dítě. Naproti tomu hlavní město Praha, Karlovarský a Ústecký kraj se vyznačují podprůměrným podílem rodin spadajících do třetí třídy, ale naopak vyšší četností rodin sólo rodičů ze druhé třídy. Opět se tedy potvrzuje vyšší koncentrace finančně ohroženějších rodin sólo rodičů v uvedených krajích, které navíc mnohdy nedosáhnou ani na přírůstek na dítě ve zvýšené výměře a jejichž příjmová situace (i vzhledem k jejich potřebám, potažmo životnímu minimu) vyžaduje také další formu státní podpory.

Graf č. 2.7 Zastoupení jednotlivých tříd v krajích ČR (v %)



Pozn.: Kraje řazeny podle třídy 3 sestupně. Modře zvýrazněny kladné statisticky významné odchylky od průměru.

Zdroj: OKsystem – příjemci přídavku na dítě za 4. Q 2023

Dílčí shrnutí

- V posledním čtvrtletí roku 2023 bylo vyplaceno přes 340 tisíc přídavků na dítě do více než 170 tisíc rodin.
- Přibližně dvě pětiny příjemců přídavku na dítě lze považovat za rodiny sólo rodičů, více než polovinu představují rodiny dvou (nebo více) dospělých s dětmi. Mezi příjemci přídavku na dítě je více rodin se třemi a více dětmi než obecně v populaci.
- Tři čtvrtiny rodin pobírají přídavek na dítě ve zvýšené výměře, rodiny se dvěma dospělými častěji než sólo rodiče. Na zvýšený přídavek dosáhnou nejméně často sólo rodiče s předškolními dětmi.
- Rozhodný příjem nedosahující úrovně životního minima rodiny má více než čtvrtina příjemců přídavku na dítě, kteří jej převážně pobírají v základní výměře. Naproti tomu mezi příjemci přídavku na dítě v čase přibývá rodin s příjmem ve výši minimálně 2,4násobku životního minima, které zpravidla dostávají přídavek ve zvýšené výměře.
- V regionálním třídění se vyčleňuje Ústecký, Karlovarský a Moravskoslezský kraj, ale i hlavní město Praha, kde jsou mezi příjemci přídavku nadprůměrně častěji zastoupeni sólo rodiče a obecně rodiny, které svými příjmy ve vyšší míře nedosahují svého životního minima a přídavek na dítě čerpají oproti rodinám v ostatních krajích častěji v základní výměře.

3. Rodiny pobírající přídavek na dítě

Jana Paloncyová

3.1 Pobírání přídavku na dítě

V souboru respondentů byli v naprosté většině zastoupeni ti, kteří v době výzkumu přídavek na dítě pobírali (76 %). Přibližně každý pátý (21 %) uvedl, že byl příjemcem této dávky v minulých letech. Ostatní podali žádost o čerpání této dávky, v době šetření však zatím nevěděli, zda dávku budou skutečně pobírat.

Mezi respondenty, kteří v době výzkumu dávku již nedostávali, byli nejvíce zastoupeni ti, kteří o ni přišli, neboť svými příjmy překročili stanovenou hranici pro nárok (88 %). Tento důvod byl častější mezi zástupci rodin s oběma rodiči, a to zejména se dvěma či více dětmi, než mezi sólo rodiči. V případě rodin s oběma rodiči šlo pravděpodobně o situace, kdy se pečující rodič (nejčastěji matka) vrátil po období péče o dítě v rodině na pracovní trh. V 70 % těchto rodin se dvěma rodiči a s více než jedním dítětem bylo nejmladší dítě právě v předškolním věku. Druhý pracovní příjem v rodině tedy přispěl k větší finanční soběstačnosti rodin, respektive výše příjmů domácnosti po skončení mateřské či rodičovské dovolené překročila hranici pro nárok na dávku.

Každý desátý respondent, který v době výzkumu již přídavek na dítě nedostával, však uvedl, že to bylo z jiného důvodu než kvůli vyšším příjmům. Sem lze zařadit například to, že již o dávku žádat nechtěl. Na jedné straně může jít o dobrovolné rozhodnutí spojené s pocitem nezávislosti na státu nebo s tím, že situace jejich rodiny není tak tíživá a jiné rodiny vycházejí s příjmem i hůře. Na druhou stranu pro řadu rodin je systém sociálních dávek stále relativně složitý. Nepobírání přídavku na dítě v době výzkumu na základě jiného důvodu uváděli častěji sólo rodiče se dvěma či více dětmi (14 % proti 8 % rodin s oběma rodiči s daným počtem dětí). Obecně byli mezi těmi, kteří uvedli „jiný důvod“ pro momentální nepobírání dávky, výrazně více zastoupeni respondenti bez maturitního vzdělání, a to v porovnání s rodiči, kteří ztratili nárok na dávku kvůli příjmům (41 %, resp. 25 %).

Případy, kdy rodina ztratila nárok na přídavek na dítě, neboť dítě dosáhlo zletilosti (bez ohledu na to, zda si o dávku samo dále požádalo či ne) nebo proto, že dítě již nežilo ve společné domácnosti s respondentem (např. po rozchodu rodičů), byly v souboru *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024* velmi ojedinělé, v řádu desítek případů.

V hloubkových rozhovorech se objevovaly názory, že žádat o přídavek na dítě není zcela jednoduché a proces je pro mnohé nejasný a zdoluhavý. Negativně bylo vnímáno jak dokládání příjmů každé čtvrtletí, tak časová náročnost podání žádosti.

3. Rodiny pobírající přídavek na dítě

„... já když chodím každé čtvrt roku, i to je takový, že na ty přídavky se musí chodit každých čtvrt roku na ten úřad žádat... i sami ti pracovníci trošku říkali, že když příspěvek na bydlení... už prodloužili za půl roku, ale tohle ty přídavky na děti prostě pořád je to po těch třech měsících, přitom se moc nic nemění, že jo, ty přídavky.“ (babička, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 6 a 16 let)

„Když žádám právě o ty příspěvky na to dítě, tak tam je, to je trošku vyčerpávající, to je každý čtvrt roku. Já si prostě myslím, že třeba jako že by tam mělo být zvlášť, tak oni pořád říkají, jako že už ty úřady budou mít ten přístup do těch bankovních účtů a zaměstnavatelé a já nevím, ty energetiky a takhle, že tam už si to můžou oni všechno ověřit jako. Ale pro mě je jednodušší na ten úřad práce prostě dojít osobně, protože když jim tam něco pošlu, tak prostě to je bez reakce, člověk, tak prostě neví... Takže tam chodím osobně, abych když tak zjistila a jako že mám, mám s tím lepší zkušenost, že to většinou pak projde na první dobrou a že se tam nemusím jako vracet nebo něco dokládat dodatečně a že mě i tam překvapilo, že vlastně znají ten rodinný stav, vlastně můžou nahlížet do katastru, prostě kdo tady je hlášený v tom bytě. (...) A nepřijde mi, že by se to nějak jako zjednodušovalo.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti ve věku 4, 6 a 7 let)

V souvislosti s dokládáním příjmů jednou za čtvrt roku měly mnohé rodiny zkušenost s tím, že byl nárazově překročen rozhodný příjem domácnosti, a dávka proto nebyla vyplácena, ačkoli z dlouhodobého hlediska se finanční situace rodiny nezměnila, nebo se dokonce zhoršila. Jednalo se například o doplacení nemocenské.

„Já jsem vlastně v té době měla nemocenskou a pak jsem už začínala pracovat a oni mi tam započítali totiž do toho čtvrtletního příjmu i nemocenskou i za ten měsíc... A tak mi to prostě vzali a pak jsem si říkala, já už to kašlu, tak jsem se prostě nešla žádat... Místo aby byla [úřednice] ráda, že vám pomůže, tak se ještě zeptá, vy máte tak vysokou nemocenskou?“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 15 a 19 let)

Problém může nastat rovněž v situaci, kdy dojde k rozpadu rodiny a je třeba doložit, že se jedná o domácnost sólo rodiče. V praxi to znamená prodlevu tři měsíce od rozpadu rodiny do okamžiku, kdy je možné žádost o přídavek na dítě podat. V situaci, že se o dítě nemohou nebo nechťejí starat jeho biologičtí rodiče a dítě je svěřeno například do péče prarodiče, je situace podobná. V těchto případech se musí vyžkat na pravomocné rozhodnutí soudu o svěřením dítěte do péče, ačkoli dítě fakticky s prarodiči již žije a náklady spojené s jeho zabezpečením jim již vznikají.

Pro rodiče malých dětí či dětí se zdravotním postižením je návštěva pobočky úřadu práce mnohdy spojená se stresem, například jak to dítě zvládne a zda nebude ostatním při čekání na obtíž.

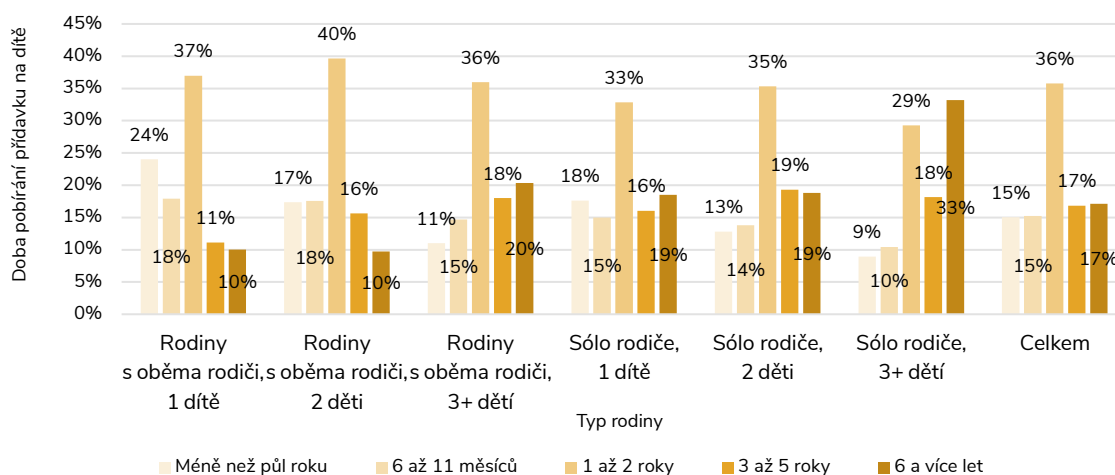
„Jít tam jako – v podstatě pro mě je to hodně neřešitelný, jo, protože jít tam s klukem je úplně jako mimo. Takže já si vždycky musím zajistit hlídání anebo počkat, až bude ve škole. Chodí do speciální školy. No, a teď jako když tam přijdu už ve čtvrt na devět, už se tam nedostanu, protože už nejsou [pořadové] lístečky. Je to fakt, je to o nervy. Dobré by to bylo tak, že vlastně, když vy máte teda ten čtvrtý stupeň [invalidity], tak vlastně tyhle věci byste třeba dokládali

jednou ročně. Anebo jednou za, jednou za půl roku, aspoň s tím bydlením, že jo.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti, pečuje o 1 zdravotně postižené dítě ve věku 13 let)

Někteří mají dobré zkušenosti s žádostmi o dávky přes webový portál Jenda. Podmínkou je, že mají připojení k internetu a jsou schopni se orientovat v tom, jaké dokumenty mají k žádosti přiložit. Výhodu lze spatřovat také v tom, že je pro ně podání žádosti více soukromou záležitostí a vyhýbají se tím určité stigmatizaci. Tento způsob podání představuje rovněž značnou úsporu času.

Jak bylo uvedeno výše, naprostá většina respondentů přídavek na dítě v době výzkumu pobírala. **Bez ohledu na typ rodiny a počet nezaopatřených dětí v ní je nejběžnější, že tato dávka tvořila součást rodinného rozpočtu jeden až dva roky** (graf č. 3.1). V porovnání s ostatními typy rodin byla v rodinách s oběma rodiči a jedním dítětem zkušenost s touto dávkou častěji velmi čerstvá, kratší než půl roku. V 70 % těchto rodin bylo dané dítě mladší tří let. Přídavek na dítě lze tedy vnímat jako pomoc v době intenzivní péče o dítě, v rané fázi rodičovství, kdy je mnohdy výrazně omezen pracovní příjem jednoho z rodičů. **Mezi samoživiteli a spolu s vyšším počtem nezaopatřených dětí se oproti rodinám se dvěma rodiči výrazně zvyšuje podíl těch, jimž je přídavek na dítě vyplácen po dobu delší, mnohdy více než pět let.** Pro tyto rodiny lze tedy přídavek na dítě chápat jako doplněk příjmu, který sám o sobě nestačí na pokrytí potřeb.

Graf č. 3.1 Doba pobírání přídavku na dítě podle typu rodiny a počtu nezaopatřených dětí (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Dále se již zaměříme na všechny respondenty, tedy bez ohledu na to, zda v době výzkumu přídavek na dítě přímo pobírali či nepobírali. Jedná se tedy o rodiny, které v současnosti nebo v posledních letech v souvislosti s náklady na děti požádaly stát o tuto formu pomoci. V daném souboru jsou o něco více zastoupeny rodiny s oběma rodiči (bez ohledu na to, zda jsou všem dětem v rodině oba

3. Rodiny pobírající příspěvek na dítě

vlastní) než sólo rodiče (tabulka č. 3.1). Porovnáme-li tyto podíly z hlediska přítomnosti obou rodičů se strukturou rodin podle posledního sčítání lidu, domů a bytů, jsou mezi příjemci příspěvku na dítě sólo rodiče přítomni výrazně častěji (44 % versus 24 % při SLDB 2021). **Je zřejmé, že absence potenciálního zdroje dalšího pracovního příjmu vede k vyšší míře potřebnosti a nutnosti požádat stát o pomoc a podporu.** Z hlediska počtu nezaopatřených dětí lze nalézt mezi příjemci dané dávky tři přibližně stejně početné skupiny rodin: rodiny s oběma rodiči a se třemi či více dětmi, rodiny sólo rodiče s jedním dítětem a se dvěma dětmi (každá skupina představuje zhruba pětinu případů). Více než čtvrtina příjemců se zařadila mezi rodiny s oběma rodiči a se dvěma dětmi. **Na rozdíl od sčítání jsou mezi příjemci příspěvku na dítě více přítomny rodiny s vyšším počtem dětí, a to jak v rodinách s oběma rodiči, tak mezi sólo rodiči.**

Tabulka č. 3.1 Rodiny s příspěvkem na dítě podle typu rodiny a počtu nezaopatřených dětí ve srovnání s výsledky SLDB 2021

	Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024		SLDB 2021	
	absolutní počet	v %	absolutní počet	v %
Rodiny s oběma rodiči	11 576	55,9	967 796	76,2
- jedno dítě	1 896	9,2	419 934	33,1
- dvě děti	5 528	26,7	450 911	35,5
- tři a více dětí	4 152	20,0	96 951	7,6
Sólo rodiče	9 139	44,1	302 438	23,8
- jedno dítě	3 937	19,0	191 519	15,1
- dvě děti	4 002	19,3	91 708	7,2
- tři a více dětí	1 200	5,8	19 211	1,5
Celkem	20 715	100,0	1 270 234	100,0

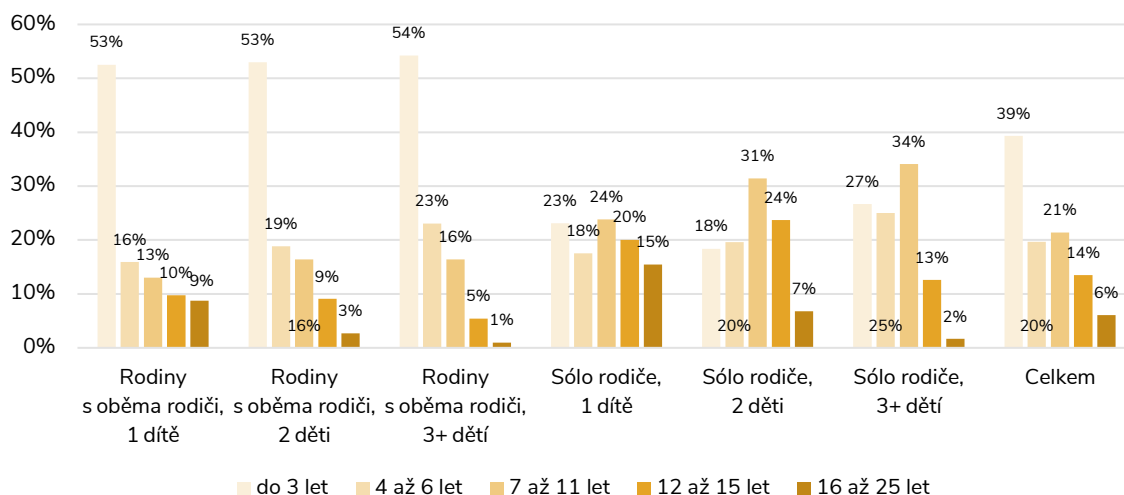
Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024, ČSÚ, 2021

Po roce 1989 se výrazně rozšířila partnerství, která jsou založena na společné kohabitaci partnerů, ale nejsou stvrzena sňatkem. Jejich podíl v rodinách s nezaopatřenými dětmi činil podle sčítání v roce 2021 přibližně 28 %. Mezi příjemci příspěvku na dítě nejsou v tomto ohledu shledány výrazné odlišnosti, faktická soužití představovala 32 % ze všech rodin s oběma rodiči. Opět a v souladu s předchozími zjištěními RILSA (Křečková Tůmová et al., 2023) se i mezi příjemci příspěvku na dítě potvrzuje větší obliba manželství mezi vzdělanějšími skupinami. **Téměř třetinu nesezdaných párů tvořili partneři bez maturitního vzdělání, zatímco u manželských párů to byl jen každý pátý.** Ve více než dvou pětinach manželských rodin měl alespoň jeden partner vysokoškolské vzdělání, zatímco u nesezdaných párů to byla pouze čtvrtina. **Zaměříme-li se na počty dětí žijících v různých formách partnerského svazku, stále platí, že manželé mají dětí více.** Podle posledního sčítání

mezi manželskými páry se závislými dětmi 60 % alespoň dvě děti, u nesezdaných tomu bylo ve 47 % případů (ČSÚ, 2021). **Mezi manželskými páry pobírajícími přídavek na dítě mělo pouze jedno nezaopatřené dítě 12 %, u nesezdaných platila tato situace v 26 % případů.** Manželé vychovávali ve více než dvou pětinach tři či více dětí, nesezdaní s tímto počtem dětí byli zastoupeni pouze z jedné čtvrtiny.

Z výsledků sčítání lidu, domů a bytů je známo, že v rodinách s oběma rodiči žijí oproti rodinám sólo rodičů děti spíše mladšího věku (Palonciová et al., 2023). Nejinak je tomu i mezi příjemci přídavku na dítě. **V souhrnném pohledu bylo nejmladší dítě⁷ ve dvou pětinach rodin příjemců mladší tří let, a to zejména díky výraznému zastoupení takto malých dětí v rodinách s oběma rodiči (graf č. 3.2).** Bez ohledu na to, kolik nezaopatřených dětí v rodinách s oběma rodiči žilo, ve více než polovině z nich bylo nejmladší dítě v raném předškolním věku (do tří let). **V rodinách sólo rodičů pobírajících přídavek na dítě jsou nejmladší děti výrazně častěji již ve věku docházky na základní školu,** v rodinách s jedním rodičem a s jedním dítětem je toto dítě dokonce mnohdy (15 %) starší 15 let.

Graf č. 3.2 Věk nejmladšího dítěte v rodinách pobírajících přídavek na dítě (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

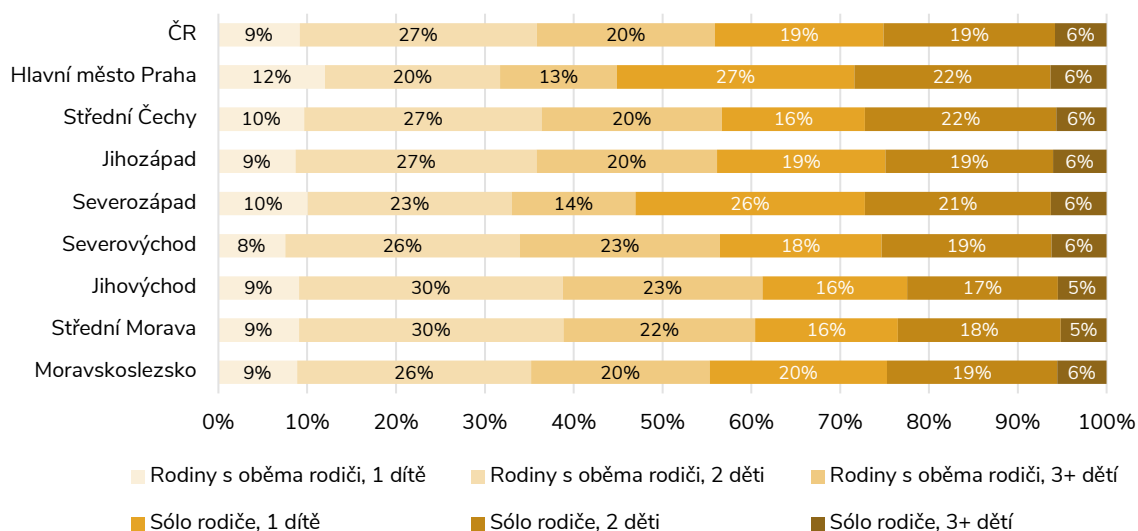
Z hlediska území (NUTS2) se mezi příjemce přídavku na dítě v porovnání s celkem České republiky zařadily v hlavním městě Praze častěji rodiny s jedním nezaopatřeným dítětem, a to jak se dvěma rodiči, tak s jedním rodičem (graf č. 3.3). Vyšší podíl zejména sólo rodičů s jedním dítětem patřil

⁷ V textu používáme pro zjednodušení obecně termín „nejmladší“ dítě, bez ohledu na to, kolik dětí v rodině žilo, tedy zda bylo jediné, mladší ve dvoudětných rodinách nebo nejmladší ve vícedětných. Věk dětí měli respondenti zaokrouhlit na celé roky.

3. Rodiny pobírající přídavek na dítě

do dané skupiny rodin s podporou státu v regionu Severozápad (Karlovarský a Ústecký kraj). Severovýchod (Liberecký, Královéhradecký, Pardubický kraj) se vyznačuje naopak vyšším podílem rodin s oběma rodiči a s více než dvěma dětmi, podobně je tomu v regionu Jihovýchod (Kraj Vysočina a Jihomoravský kraj) a Střední Morava (Olomoucký a Zlínský kraj).

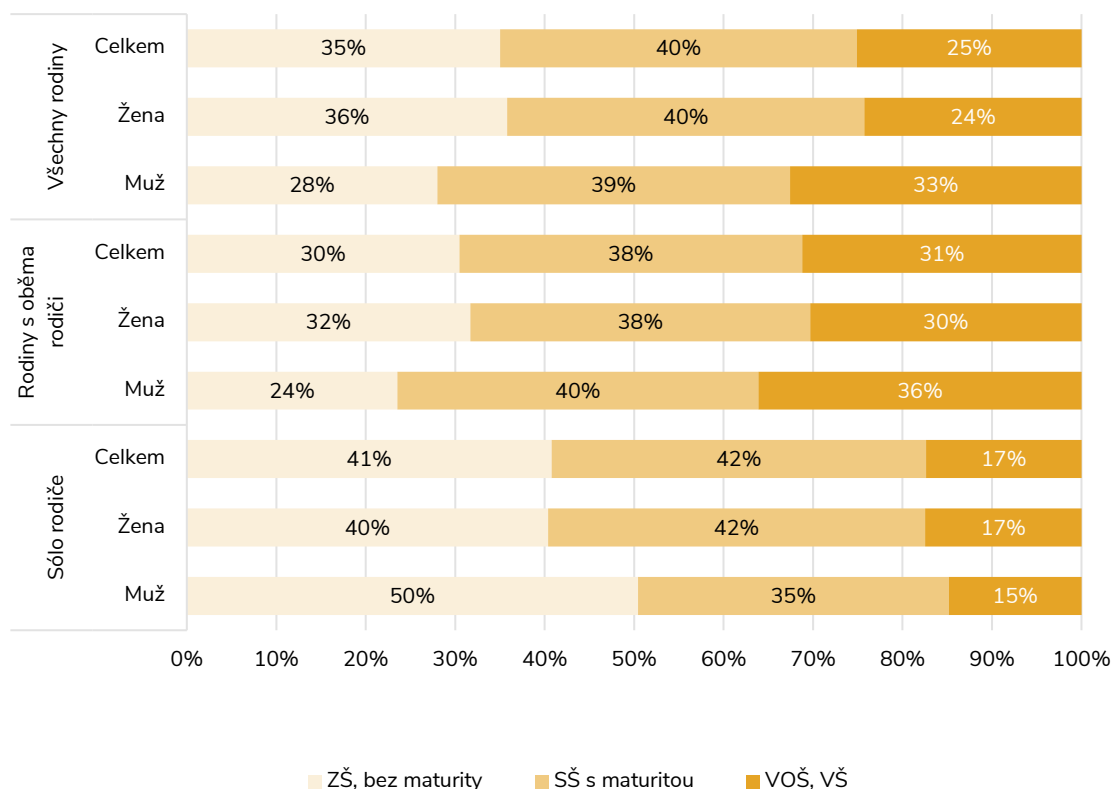
Graf č. 3.3 Typ rodiny pobírající přídavek na dítě podle NUTS2 (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Mezi příjemci přídavku na dítě, kteří se zúčastnili výzkumu, byly výrazně více zastoupeny ženy (90 %). To může být dáno jejich větším zájmem přispět svojí účastí k pochopení života rodin s dětmi, neboť právě ženy obvykle nesou větší zodpovědnost za péči o domácnost a děti (Křečková Tůmová et al., 2023). Dalším s tím souvisejícím důvodem je skutečnost, že o přídavek žádají právě ony, ať žijí s partnerem (85 % žadatelů jsou ženy), či nikoliv (96 % žádajících sólo rodičů byly ženy). V databázi příjemců byl tedy uveden právě jejich e-mail. **Dvě pětiny mužů i žen, kteří byli do výzkumu zařazeni, měli střední vzdělání s maturitou. Třetina mužů respondentů měla vzdělání vyšší, více než třetina žen naopak na maturitní vzdělání nedosáhla** (graf č. 3.4). Podíly mužů a žen, kteří vyplnili dotazník a žili s partnerkou či partnerem, byly podle výše vzdělání velmi podobné uvedeným podílům nezohledňujícím typ rodiny. Naproti tomu mezi sólo rodiči a zejména mezi muži byli výrazně více zastoupeni ti bez maturitního vzdělání, více než třetina samoživitelů a více než dvě pětiny samoživitelek zakončily střední vzdělání maturitní zkouškou, vysokoškoláci byli v menšině.

Graf č. 3.4 Ukončené vzdělání respondenta podle pohlaví a typu rodiny (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Uvedené vzdělání respondenta může být v řadě oblastí, na které se výzkum zaměřuje, důležitým vysvětlujícím faktorem. Příkladem může být jeho sociálně-ekonomické postavení, ale může se projevit i v postojích k různým životním okolnostem a potřebám rodiny a dětí. V rodinách s oběma rodiči je třeba nahlížet i na výši vzdělání obou rodičů, která je v mnohém ohledu určující pro postavení na trhu práce a finanční situaci rodiny. **V téměř každé čtvrté rodině s oběma rodiči, která byla příjemcem přídavku na dítě, měli oba rodiče nejnižší úroveň vzdělání (tabulka č. 3.2).** Porovnáme-li to s výsledky posledního sčítání, pak je tento podíl o 6 procentních bodů vyšší (23 % vs. 17 %). **Podle censu měli oba rodiče v pětině rodin vyšší než maturitní vzdělání, mezi příjemci byla tato skupina zastoupena pouze z 11 %.** V rodinách s oběma rodiči s vyšším vzděláním tedy zřejmě nevzniká tak často potřeba žádat o tuto sociální dávku.

3. Rodiny pobírající přídavek na dítě

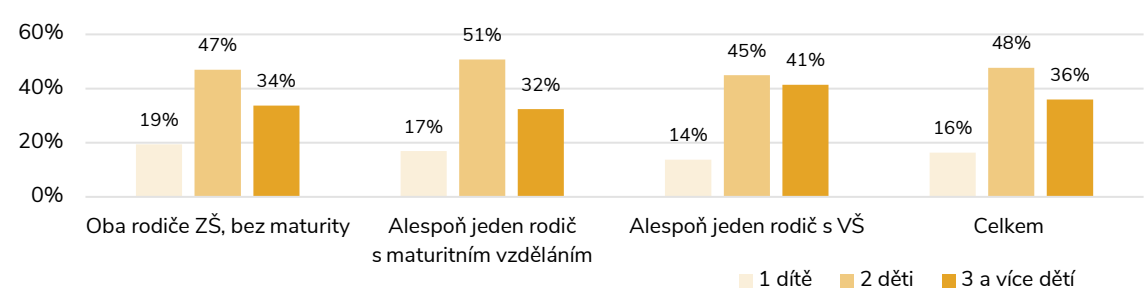
Tabulka č. 3.2 Rodiny s přídavkem na dítě s oběma rodiči podle vzájemného vzdělání rodičů ve srovnání s výsledky SLDB 2021 (v %)

Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024		Žena			
		ZŠ, bez maturity	SŠ s maturitou	VOŠ, VŠ	celkem
Muž	ZŠ, bez maturity	23,0	19,2	8,4	50,7
	SŠ s maturitou	6,9	14,7	11,9	33,4
	VOŠ, VŠ	1,0	3,8	11,2	15,9
	celkem	30,9	37,7	31,4	100,0
SLDB 2021		Žena			
		ZŠ, bez maturity	SŠ s maturitou	VOŠ, VŠ	celkem
Muž	ZŠ, bez maturity	17,2	14,8	5,4	37,4
	SŠ s maturitou	6,5	16,4	11,6	34,5
	VOŠ, VŠ	1,3	7,0	19,8	28,1
	celkem	25,0	38,2	36,8	100,0

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024; SLDB 2021 převzato z Palonciová et al., 2023

Pokud měli oba rodiče nejnižší dokončené vzdělání, vychovávali v době výzkumu častěji než ostatní rodiny pouze jedno nezaopatřené dítě (19 % versus 14 % v rodinách, kde byl alespoň jeden z rodičů vysokoškolák; graf č. 3.5). Početně nejvíce zastoupeny byly rodiny s alespoň jedním rodičem s maturitním vzděláním se dvěma dětmi (21 % všech rodin, respektive 51 % rodin s příslušným vzděláním). Vícedětné rodiny představovaly v rodinách s nejnižším i středním vzděláním jednu třetinu příjemců, v rodinách s alespoň jedním vysokoškolákem tvořily dvě pětiny. **Jinými slovy, mezi rodinami s nízkou úrovní dosaženého vzdělání, které potřebují pomoc od státu ve formě přídavku na dítě, jsou častěji zastoupeny ty jednodětné. Na druhé straně vysokoškoláci žádají o tuto dávku spíše až tehdy, mají-li více dětí.**

Graf č. 3.5 Rodiny s přídavkem na dítě s oběma rodiči podle jejich vzdělání a počtu dětí (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Mezi příjemci přídavku na dítě zařazenými mezi sólo rodiče byli stejně početně zastoupeni jedinci s nejnižším vzděláním a ti s maturitním vzděláním (viz graf č. 3.4; tabulka č. 3.3). Pokud byl žadatelem muž, pak neměl maturitu každý druhý. Mezi žadatelkami naopak ty s maturitním vzděláním mírně převažovaly. Srovnáme-li vzdělanostní strukturu sólo rodičů pobírajících přídavek na dítě s údaji z posledního sčítání lidu, domů a bytů, ukazuje se častější zastoupení respondentů bez maturity i těch, kteří ji složili. **Vysokoškoláci byli jak mezi sólo matkami, tak mezi samoživiteli v porovnání s cenem mezi příjemci dávky méně často.**

Tabulka č. 3.3 Výše vzdělání sólo rodičů pobírajících přídavek na dítě ve srovnání s výsledky SLDB 2021 (v %)

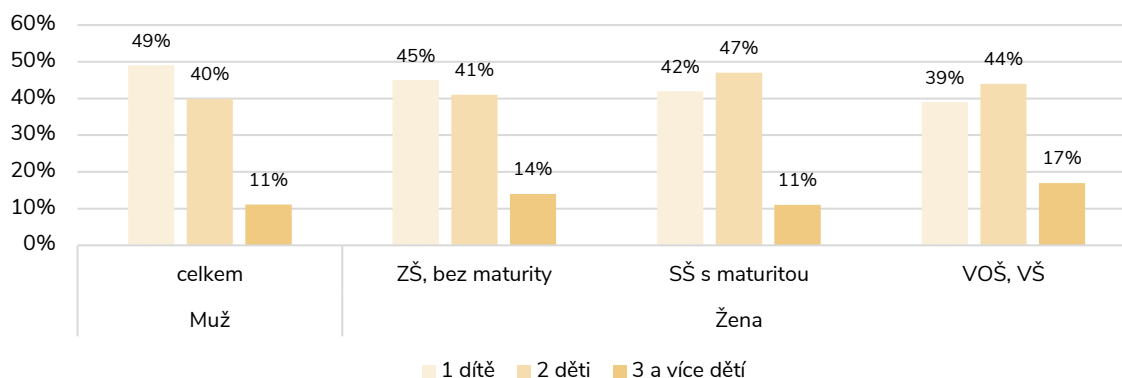
		Výše vzdělání			
		ZŠ, bez maturity	SŠ s maturitou	VOŠ, VŠ	celkem
Sólo rodiče pobírající přídavek na dítě	muž	50,4	34,8	14,8	100,0
	žena	40,4	42,1	17,5	100,0
	celkem	40,8	41,8	17,4	100,0
SLDB 2021	muž	44,9	32,3	22,9	100,0
	žena	37,6	36,9	25,6	100,0
	celkem	38,5	36,3	25,2	100,0

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024; ČSÚ, poskytnutá data, vlastní výpočty

V porovnání se sčítáním je mezi sólo rodiči pobírajícími přídavek na dítě více těch, kteří mají dvě či více dětí (viz tabulka č. 3.1). **Čím vyššího vzdělání samoživitelky dosáhly, tím častěji pečovaly o více dětí** (graf č. 3.6). Sólo matky bez maturity jako příjemci dávky měly ve více než dvou pětinach pouze jedno dítě, pouze každá sedmá vychovávala tři či více dětí. Vysokoškolačky měly nejčastěji dvě děti, každá šestá se však starala o více dětí.

3. Rodiny pobírající přídavek na dítě

Graf č. 3.6 SÓLO rodiče pobírající přídavek na dítě podle pohlaví, výše vzdělání a počtu dětí (v %)



Pozn.: Muži jsou vzhledem k nízkým počtům uvedeni souhrnně bez ohledu na výši vzdělání.

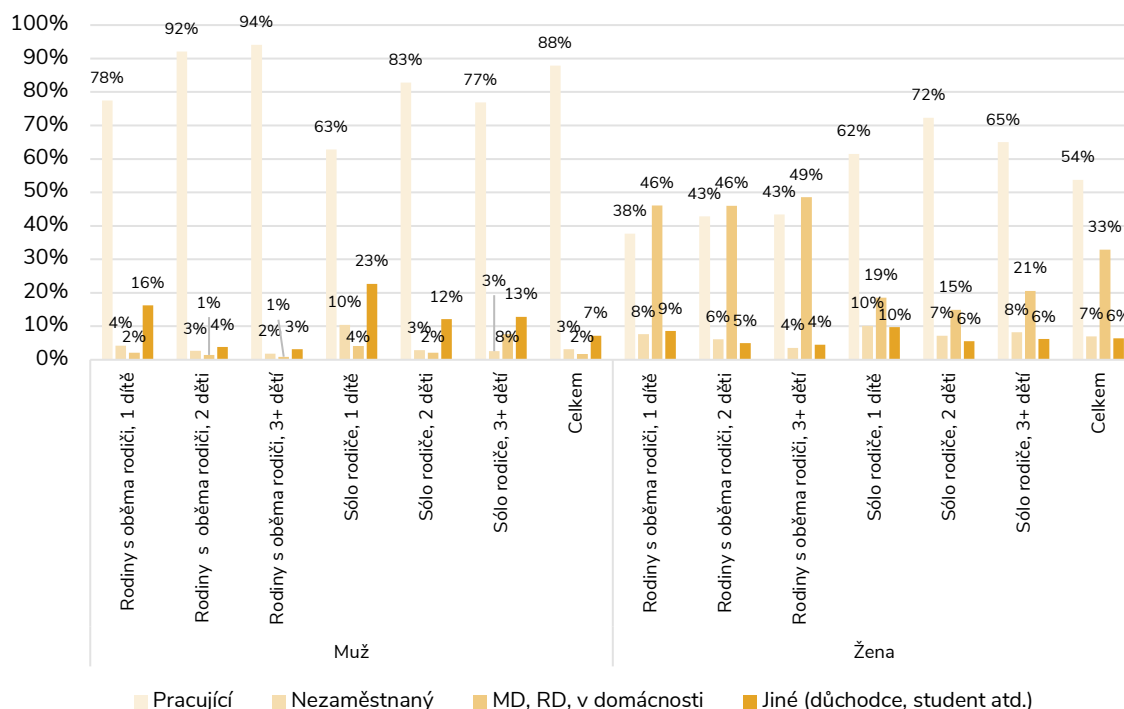
Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Byl-li žadatelem o přídavek na dítě muž, pak byl v době výzkumu převážně výdělečně činný (88 %; graf č. 3.7). **Aktivní účast na trhu práce je u dotázaných mužů zvláště patrná, pokud žili s partnerkou a měli dvě či více dětí. Naopak nejméně pracujících mužů nacházíme mezi sólo otci s jedním nezaopatřeným dítětem (63 %).** Mezi nimi byl téměř každý čtvrtý přiřazen do kategorie „jiné“. V naprosté většině případů se jednalo o muže pobírajícího starobní či invalidní důchod (20 % všech sólo otců s jedním dítětem)⁸. Podobně je tomu však i v rodinách žadajících mužů s jedním dítětem žijících s partnerkou. Také zde je nemalý (16 %) podíl těch, kteří nepracují, a to z důvodu důchodového věku či zdravotního omezení zakládajícího nárok na invalidní důchod.

V souhrnném pohledu více než polovina žen účastných na výzkumu byla také aktivní na trhu práce, patřily tedy mezi zaměstnance nebo OSVČ (54 %). Z hlediska typu rodiny a v ní žijícího počtu nezaopatřených dětí se však socioekonomické postavení žen respondentek velmi liší. **Ženy žijící s partnerem a dětmi byly v téměř polovině případů na mateřské či rodičovské dovolené.** Přibližně dvě pětiny pracovaly. Naproti tomu v rodinách sólo matek je zřejmé jejich větší zapojení na trhu práce. To jistě souvisí s tím, že v těchto rodinách jsou častěji děti školního věku.

⁸ SÓLO otcové žadající o přídavek na dítě však byli celkově relativně málo početně zastoupeni (N = 351).

Graf č. 3.7 Socioekonomické postavení respondenta v době výzkumu (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

V rodinách s oběma rodiči je nutné nahlížet na ekonomickou aktivitu obou. Ta je jednak určující pro příjem rodiny, jednak úzce odráží dělbu rolí v rodině, kdy je v českých poměrech obecně převážně pečujícím stále žena (Křečková Tůmová et al., 2023). Mezi příjemci přídavku na dítě poměrně výrazně dominují rodiny, kde muž v době výzkumu pracoval (byl zaměstnaný či OSVČ) a žena pečovala o dítě (44 %; tabulka č. 3.4). Druhou nejpočetnější skupinou byly rodiny, kde oba rodiče měli nějakou výdělečnou činnost (37 %). Ostatní kombinace sociálně-ekonomického postavení partnerů byly marginální. Oproti běžným rodinám, tedy bez ohledu na to, zda přídavek na dítě pobírají či ne, je mezi rodinami s touto dávkou výrazně vyšší podíl těch, v nichž muž pracuje a žena je na mateřské či rodičovské dovolené. Podle sociologického šetření *Životní podmínky rodin s dětmi 2022* (Palonciová et al., 2023) bylo takových rodin 32 %, mezi příjemci přídavku na dítě pak 44 %. Podle posledního sčítání lidu, domů a bytů bylo 95 % mužů v rodinách s oběma rodiči zařazeno mezi pracující, v případě žen to bylo 74 %.

3. Rodiny pobírající přídavek na dítě

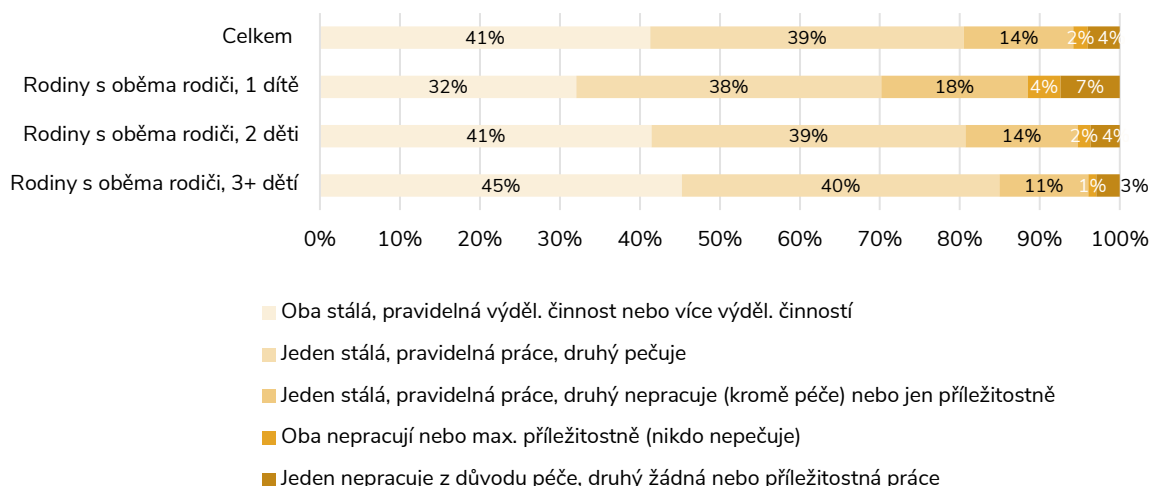
Tabulka č. 3.4 **Sociálně-ekonomické postavení partnerů v rodině s přídavkem na dítě (v %)**

		Sociálně-ekonomické postavení muže				
		pracující	nezaměstnaný	mateřská/rodičovská dovolená, v domácnosti	jiné (důchodce, student atd.)	celkem
Sociálně-ekonomické postavení ženy	pracující	37,2	1,7	0,9	2,6	42,4
	nezaměstnaný	4,3	0,7	0,1	0,3	5,4
	mateřská/rodičovská dovolená, v domácnosti	43,5	1,5	0,5	1,2	46,7
	jiné (důchodce, student atd.)	4,3	0,2	0,1	0,9	5,5
	celkem	89,3	4,2	1,5	5,0	100,0

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Přídavek na dítě jako dávka testovaná příjmy (viz Úvod) je určen pro nízkopříjmové rodiny. Jejich finanční situace může pramenit ze zcela chybějících či nedostatečných příjmů, jejichž výše může být ovlivněna mimo jiné potřebou péče o blízkou osobu, pravděpodobně nejčastěji dítě či děti. Pečující rodič je buď stále na rodičovské dovolené (která však nevylučuje částečné pracovní zapojení), nebo pečuje o dítě starší tří let či osobu blízkou, která vyžaduje osobní asistenci. **Mezi rodinami s oběma rodiči pobírajícími přídavek na dítě byly v době výzkumu ze dvou pětín zastoupeny ty, v nichž měli pravidelnou výdělečnou činnost, respektive pracovní příjem oba rodiče** (graf č. 3.8). Pouze v necelé třetině těchto rodin bylo nejmladší dítě mladší tří let, další třetina byla ve starším předškolním věku, děti v ostatních rodinách již započaly povinnou školní docházku. **Stejně početné byly i ty rodiny, kde jeden z rodičů měl stálou práci a druhý se věnoval pouze péči** (39 %). Hlavním důvodem byla péče o dítě (97 %), což souvisí i s tím, že v těchto rodinách bylo nejmladší dítě v době výzkumu nejčastěji ve věku do tří let (86 %). Přibližně každá sedmá rodina byla v situaci, kdy pravidelný pracovní výdělek přinášel pouze jeden z rodičů, druhý pracoval nepravidelně či příležitostně a důvodem pro tuto omezenou aktivitu nebyla potřeba péče o osobu blízkou. S vyšším počtem nezaopatřených dětí se mírně zvyšuje podíl rodin, v nichž pracují oba rodiče, podíl rodin s jedním výdělečně činným rodičem a druhým převážně pečujícím se s počtem dětí nemění. V rodinách s jedním dítětem jsou však více zastoupeny ty, v nichž důvodem neaktivity jednoho z rodičů není péče o dítě či jinou osobu. **Pokud v rodinách jeden z rodičů nepracuje a důvodem není péče o dítě či jinou osobu, pak je ve 38 % případů důvodem jeho nepříznivý zdravotní stav.** O něco více rodin, ve kterých jeden z rodičů nemá stabilní práci či vůbec nepracuje a není to proto, aby se staral o někoho z rodiny, čelí nepříznivé situaci na trhu práce, tedy nepracující rodič nemůže najít (odpovídající) uplatnění (43 %).

Graf č. 3.8 Práce a péče v rodinách s přídavkem na dítě s oběma rodiči (v %)



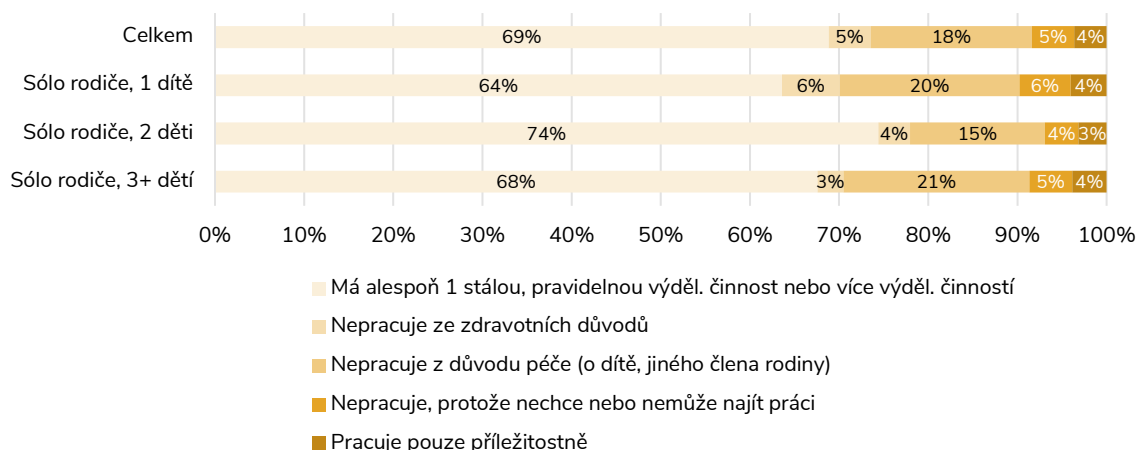
Pozn.: V grafu nejsou uvedeny podíly rodiny, kde oba rodiče nepracují z důvodu péče. Tyto podíly jsou nižší než 1 %.

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

V rodinách sólo rodičů je více než v jiných klíčový pracovní příjem tohoto rodiče. Více než dvě třetiny (69 %) uvedly, že mají minimálně jednu stabilní či pravidelnou práci, a to zejména ti, kteří měli dvě děti v péči (74 % versus 67 % sólo rodičů s jedním dítětem, graf č. 3.9). Péče o blízkou osobu byla důvodem absence pracovního příjmu přibližně u každého pátého samoživitele. Podobně jako v rodinách s oběma rodiči se v naprosté většině jednalo o potřebu starat se o dítě (96 %), nikoliv o jiného člena rodiny. Z hlediska počtu dětí v rodině je z důvodu péče rodina bez pracovního příjmu častěji v rodinách s jedním či více než dvěma dětmi. Mladší dítě v rodinách sólo rodičů se dvěma dětmi je častěji než jedináček v daném typu rodiny již ve věku povinné školní docházky. Lze se domnívat, že samoživitelé se dvěma dětmi tak mohou lépe sladit práci a rodičovské povinnosti. V rodinách samoživitelů s více než dvěma dětmi je rovněž vyšší podíl nejmladších dětí v raném předškolním věku, což společně s počtem dětí znesnadňuje rodiči jeho postavení na trhu práce. Zdravotní důvody stály v pozadí pracovní neaktivity u 17 % nepracujících samoživitelů (5 % všech sólo rodičů), podobně byli zastoupeni ti, kteří deklarovali obtíže s uplatněním na trhu práce.

3. Rodiny pobírající přídavek na dítě

Graf č. 3.9 Práce a péče v rodinách sólo rodičů pobírajících přídavek na dítě (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Ačkoli je v posledních desetiletích zřejmý trend samostatného bydlení jedné generace a společné bydlení více rodin je marginální, soužití nukleární rodiny, tedy rodičů s nezaopatřenými dětmi, a dalších osob není zcela vyloučeno. Podle posledního sčítání žilo s další osobou, například se zaopatřeným dítětem či s další příbuznou osobou 10 % sólo rodičů a 5 % párů (Palonciová et al., 2023). **V porovnání s těmito výsledky je tento fenomén společného hospodaření rodiny s dalšími osobami u příjemců přídavku na dítě mnohem častější. Mezi rodinami s oběma rodiči to byla každá pátá, mezi sólo rodiči každý čtvrtý.** Pomineme-li nepříbuzné osoby a členy širší rodiny, je **další osobou v naprosté většině případů zaopatřené dítě zůstávající bydlet v domácnosti rodiče či rodičů** (64 % tzv. smíšených rodin s oběma rodiči, 68 % smíšených rodin sólo rodičů). Prarodiče sdílejí společnou domácnost přibližně s každou pátou smíšenou rodinou, bez ohledu na to, zda jsou v rodině oba rodiče nebo pouze jeden.⁹ Smíšená rodina je pak v souvislosti s tím častější u rodin s oběma rodiči a s jedním nezaopatřeným dítětem. Jak mimo jiné ukazuje graf č. 3.2, v těchto rodinách je dítě ve srovnání s ostatními mnohdy také ve školním či starším věku. To může souviset právě i s tím, že starší dítě v rodině již dosáhlo zaopatřené. V podobném pohledu se podíl smíšených rodin sólo rodičů s počtem nezaopatřených dětí v rodině, pravděpodobně i z důvodu celkově staršího věku nejmladšího dítěte a s tím spojené možné přítomnosti staršího zaopatřeného sourozence v domácnosti, neliší.

Společné bydlení dalších osob se následně odráží v celkovém počtu osob v domácnosti (tabulka č. 3.5). Logicky nejpočetnější jsou rodiny se třemi a více dětmi. Pokud s rodinou žije i někdo další, jedná se ve většině případů pouze o jednu takovou osobu.

⁹ V posledním sčítání lidu, domů a bytů není příbuzenská vazba takzvané další osoby sledována.

Tabulka č. 3.5 Počet osob v domácnosti rodin pobírajících přídavek na dítě podle typu rodiny (v %)

Počet osob v domácnosti	Typ rodiny a počet dětí						Celkem
	rodiny s oběma rodiči, 1 dítě	rodiny s oběma rodiči, 2 děti	rodiny s oběma rodiči, 3+ dětí	sólo rodiče, 1 dítě	sólo rodiče, 2 děti	sólo rodiče, 3+ dětí	
Dvě				73,9			14,0
Tři	76,0			21,0	77,0		25,8
Čtyři	19,2	80,4		3,6	20,3	60,9	31,4
Pět	3,7	16,1	56,5	1,0	2,0	30,4	18,3
Šest a více	1,1	3,4	43,5	0,5	0,7	8,7	10,5
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Přítomnost další osoby však nutně neznamená pracovní příjem „navíc“. Jak bylo uvedeno výše, další osobou může být takzvané zaopatřené dítě, tedy dítě, které dovršilo věk 26 let a v ideálním případě již pracuje. Případně může do domácnosti přinášet pracovní příjem i prarodič. Jak napovídá tabulka č. 3.6, ne vždy je tu však tato souvislost. Případy, kdy je počet pravidelných pracovních příjmů vyšší než počet rodičů v daném typu rodiny, tedy dva v případě rodiny s oběma rodiči a jeden u sólo rodičů, jsou velmi ojedinělé. V rodinách s oběma rodiči je nejběžnější situace, kdy má rodina pouze jeden pracovní příjem. Jak bylo již zmíněno výše, důvodem je zejména péče o mladší děti. Druhou silně zastoupenou skupinou jsou rodiny se dvěma příjmy. Mezi sólo rodiči je nejvíce těch, kteří pracují sami, případně nepracují ani oni.

Tabulka č. 3.6 Počet pracovních příjmů v rodinách pobírajících přídavek na dítě (v %)

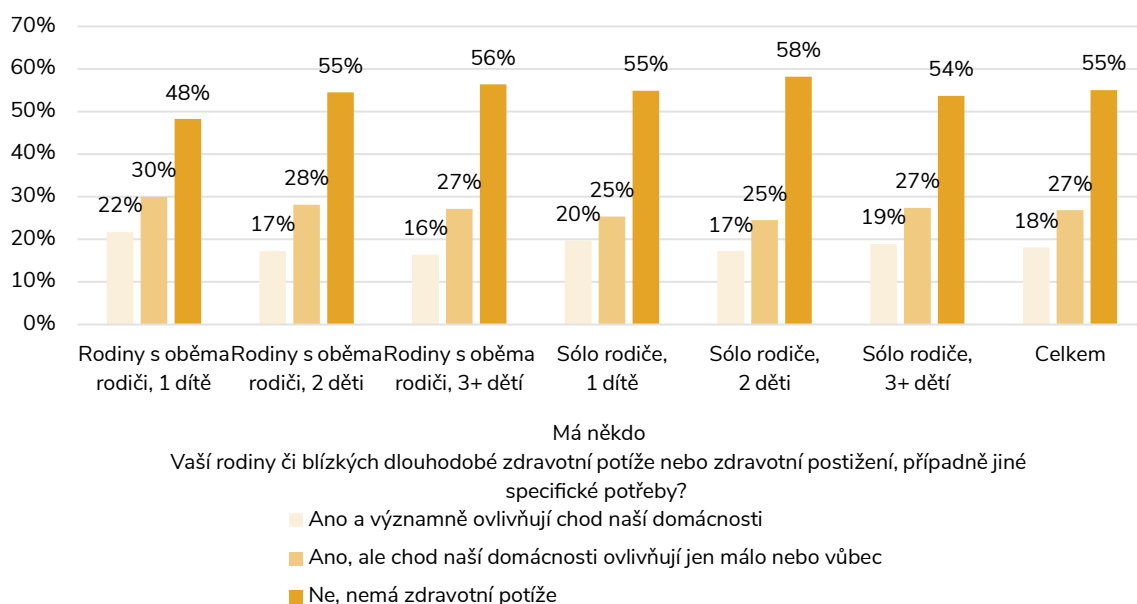
Počet pracovních příjmů	Typ rodiny a počet dětí						Celkem
	rodiny s oběma rodiči, 1 dítě	rodiny s oběma rodiči, 2 děti	rodiny s oběma rodiči, 3+ dětí	sólo rodiče, 1 dítě	sólo rodiče, 2 děti	sólo rodiče, 3+ dětí	
Žádný	7,5	2,7	2,5	29,0	20,5	26,6	12,9
Jeden	55,6	53,3	49,7	63,6	75,5	69,8	60,0
Dva	31,5	41,2	44,8	5,7	2,9	2,8	24,7
Tři a více	5,4	2,9	3,0	1,6	1,1	0,8	2,4
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

3.2 Zdravotní postižení v rodinách pobírajících přídavek na dítě

Jak vyplývá z předchozích odstavců, zdravotní potíže některého z členů rodiny mohou hrát významnou roli v pracovní aktivitě rodičů a následně v příjmech rodiny. Jsou to situace, kdy se rodina musí spolehnout na pomoc státu a přídavek na dítě je jednou z jejích forem. Z dat shromážděných na základě žádosti o přídavek na dítě a poskytnutých Úřadem práce však nelze informace o zdravotním stavu a potřebě péče o členy rodiny získat. Ze šetření *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024* přitom vyplývá, že tyto jevy jsou v těchto rodinách velmi běžné (graf č. 3.10). **Napříč různými typy rodin přibližně pouze každá druhá uvedla, že žádné takové omezení žádný z členů rodiny či nejbližších osob nemá.** Další početnou skupinou, zastoupenou z více než čtvrtiny, představují ti, kteří mají ve svém blízkém okolí někoho, kdo péči potřebuje, ale významně to neovlivňuje chod jejich domácnosti. Zbývající přibližně pětina uvedla, že někdo takový v jejich okolí také je, ale péče o tuto osobu jejich domácnost významně ovlivňuje. Lze říci, že to je společné všem rodinám bez rozdílu typu či počtu dětí.

Graf č. 3.10 Zdravotní potíže či jiné specifické potřeby v rodinách pobírajících přídavek na dítě (v %)



Zdroj: *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024*

Výzkum bohužel nedokáže přímo určit, zda osobou vyžadující intenzivní péči je rodič, nezaopatřené dítě nebo oba či ještě někdo další (spolubydlící prarodič apod.). **Nicméně lze usuzovat alespoň nepřímo, že v řadě případů je to právě nezaopatřené dítě, kdo má nějaké zdravotní omezení.**

V rodinách, v nichž se toto omezení vyskytuje a má vliv na rodinu a její další členy, je nejmladší dítě většinou výrazně starší než v rodinách bez těchto specifických potřeb. Zatímco ve 44 % rodin bez vážnějších zdravotních problémů některého z členů je nejmladší dítě v mladším předškolním věku, u rodin s vážně nemocným členem je takto starých dětí pouze čtvrtina. Naopak o děti minimálně 12leté mezi rodinami, jejichž chod je významně ovlivněn zdravotním postižením některého ze členů, pečují tři z deseti, ale v rodinách bez tohoto „omezení“ vyrůstá pouze 17 % takto starých dětí.

Výše uvedené potvrzují i výstupy z hloubkových rozhovorů. Pokud bylo dítě zdravotně postižené, bylo již minimálně ve věku docházky na základní školu. Rozhovorům v těchto rodinách bylo rovněž společné, že se jednalo o matky samoživitelky. **Poté, co zdravotní postižení dítěte vyšlo najevo, otcové v daných rodinách situaci nezvládli a matky zůstaly na vše samy.**

„Manžel nedal synovo onemocnění.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti, pečuje o 1 zdravotně postižené dítě ve věku 13 let)

„... když jsem vyšla z té ordinace, tak jsem se tenkrát fakt jako rozbřečela. A koupila jsem synovi pití. A rozbřečela jsem se, pak jsem za pět minut se nadechla. A přišla jsem domů a tam vím, že potom tenkrát ještě přijel manžel, dneska už bejvalej. A ten se z toho teda zhroutil tak, že se zavřel do pokoje a nemohl se podívat ani na toho syna... takže já jsem měla potřebu syna obejmout, ale on se na něj nemohl ani podívat. A v tu chvíli, já jsem, v tu chvíli mně úplně jakoby docvaklo. A tenkrát jsem řekla tomu chlapovi, že ,ty seš tady pro něj a on tě potřebuje. A on bude fungovat tak, jak ty ho připravíš do toho života, ne že se tady budeš hroutit.‘ A v tu chvíli vím, že mně něco jakoby došlo, že od týhle té chvíle už tady budu asi pro ty kluky jenom já, že mu budu muset, jako že jim budu muset dělat i toho tátu.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 zdravotně postižené děti ve věku 17 a 20 let)

Přístup otců v okamžiku, kdy bylo postižení dítěte zjištěno, byl do značné míry určující i pro následující péči. **Rovněž po rozvodu či rozchodu se dětem věnují spíše sporadicky či vůbec, samozřejmostí není ani placení výživného.**

„No, ale teď si vemte, že oni to zjistili vlastně v roce 2011, byla ukončena diagnostika, ale já jsem po tom rozvodu vlastně neměla hlídání a pak už jsem nemohla pracovat, když jsem byla s klukama sama, protože vlastně manžel si našel partnerku, měl novou rodinu a rozhodl se, že když mám kluky v péči, takže vlastně mi nemusí platit alimony a nebude mi platit alimony.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 zdravotně postižené děti ve věku 17 a 20 let)

R: „Tatínek platí třítisícový alimony.“

T: „A pravidelně, můžete se na to spolehnout?“

R: „No, tak tam byly takový různý jako tahanice i přes policii a tak.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti, pečuje o 1 zdravotně postižené dítě ve věku 13 let)

Obecně je ve společnosti, a platí to i v případech rodin se zdravotním postižením, málo využíván institut výživného na rozvedeného manžela či manželku. To může být příznáno v případě, že není manžel či manželka po rozvodu schopen/schopna sám/sama se živit a tato jeho/její neschopnost má

svůj původ v manželství nebo v souvislosti s ním. Typickým příkladem je nezbytná péče o společné děti, může se však jednat i o zdravotní potíže vzniklé rozvodem nebo o případy, kdy byla žena dlouhodobě nezaměstnaná z důvodu péče o domácnost a nyní kvůli chybějící praxi či jiným důvodům nemůže sehnat zaměstnání. Spadají sem i rodiče, kteří pečují o těžce zdravotně postižené děti a do práce chodit nemohou.

V tomto kontextu je pak potěšující, když se i po rozchodu dokážou o dítě a zejména o to zdravotně postižené, starat alespoň částečně oba rodiče. Ačkoliv stále přetrvává hlavní péče matky, každá pomoc je vítaná. Čas, kdy je dítě v péči druhého rodiče (většinou otce), však není a ani nemůže být využit, byť pro sebemenší přivýdělek, neboť **celodenní péče o zdravotně postižené dítě je natolik náročná, že pečující rodič hledá prostor pro to, aby nabral síl. Pokud ho má nedostatek, přicházejí často zdravotní potíže, které mimo jiné ohrožují i péči o dítě.**

Pouze v jednom ze tří případů v kvalitativním výzkumu se otec o nemocného syna částečně staral a on u něho pravidelně pobýval, nejprve o víkendech, poté na týden jednou za šest až sedm týdnů. U otce navíc po většinu času pobývala starší zdravá dcera, která v tamním bydlišti chodila do školy. Syn necestoval k otci tak často, neboť krátkodobé změny mu nevyhovovaly. Život otce s novou rodinou byl také méně narušen a všichni se mohli i na pobyt syna u nich dobře připravit a naplánovat společný program. Matka si naopak mohla odpočinout po delší dobu, nabrat síly, zejména se vyspat, a také se věnovat více sama sobě. Během víkendu plynul čas příliš rychle.

„Tam syn jede na ten jeden týden jakoby, že se ty víkendy nasčítají. A zjistili jsme, že to je asi jako pro synka dobře, protože kdyby tam jel jenom na víkend jako na návštěvu, tak to se jako těžko dodržuje nějaký režim. A pořád se cestuje, zatímco když tam jede na ten týden, tak už tam mají prostě zajištěný nějaký rytmus. Jako posloupnost věcí, takže on vlastně přesně ví, do čeho jde. No, a je to samozřejmě asi, uvítala bych to trochu častěji, ale jako samozřejmě pro mě je to hodně důležitý, že jako že můžu opravdu vypnout. A když to byly ty víkendy, tak vlastně než já jsem jakoby najela na ten režim, že nemusím hlídat, tak už byl ten víkend pryč, no. Takže to bývá, když vlastně on teda jede za tatínkem, tak to vypadá, tak, že já si vždycky naplánuju, co všechno doma, udělám. A pak to dopadne tak, já většinu času spím, já prostě odpadnu.“ (v partnerství, VŠ, 2 děti, jedno zdravotně postižené ve věku 9 let, starší ve věku 14 let)

Všechny matky, které se zúčastnily hloubkových rozhovorů a celodenně pečovaly o zdravotně postižené děti, měly samy závažné zdravotní problémy, které pramenily zejména z jejich fyzického a psychického vyčerpání. Péče o děti je tak náročná a vyžaduje na jedné straně dodržování určitých pravidel, na druhé straně je v řadě případů, dle druhu postižení, nutné reagovat na nečekané a mimořádné situace. Pečující rodič se tak často brání spoléhat například na členy širší rodiny, přátele či využívat asistenty. Svým dětem chtějí poskytnout ze svého hlediska maximální možnou péči, včetně emoční podpory, neboť jsou pro děti těmi nejbližšími. To vede k tomu, že jsou na vše skutečně sami a i v nejvypjatějších situacích mají určité zábrany o pomoc požádat.

„Tak vlastně jsem zase skončila v nemocnici s nádoroma a hlavně mně přestala fungovat úplně trávicí soustava a rok vlastně jsem byla jenom na nutridrinkách, aby mi vyoperovali zase nějaký orgány. A prostě už nebudu nikdy jakoby zdravá, do toho mě zase tedka tlačily úřednice, ať si požádám o invalidní důchod a říkám: ‚Prosím vás, já nemám žádnou diagnózu, protože mám jenom neznámý nádory neznámého původu, doktoři vůbec neví, co to je.‘ V životě to neviděli zase. (...) Mě odvážela záchranka, když jsem byla doma přes týden už ve čtyřicátkách a měla jsem CRP přes 500. A už jsem padala do kómatu a do bezvědomí. A já jsem potřebovala, aby se někdo o ty kluky postaral. A moji rodiče byli někde na dovolený, úplně mimo republiku a hlavně bydlí 150 km daleko, takže by to nebylo tak rychle. A on je pořád jejich otec, takže jsem ho sháněla na telefonu a na základě toho on vlastně mě potom šel na OSPOD, s tím, že se nestarám o děti, že se jdu válet do nemocnice.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 zdravotně postižené děti ve věku 17 a 20 let)

„A dohromady je to nějakých pět let, kdy já jsem vlastně nespala normálně. No, a problém je ten, že já jsem si taky, můžu si to za to trochu sama, protože já jsem si říkala, že to jako zvládnou, že to zvládnou, že už to bude dobrý, že už to bude lepší, no, a pak najednou jsem zjistila, že se mi takhle klepou ruce. No, a začala jsem kolabovat jako ne teda mentálně, ale tělesně prostě jsem měla záchvaty slabosti... Ale pořád vlastně mívám, prostě mi to sklouzlo do chronický únavy, takže já jsem třeba týden úplně v pořádku, prostě jedu naplno, prostě tady máme zahradu, tak dělám na zahradě a tak, a tak najednou to prostě přijde a já jsem prostě dva dny úplně vypnutá, já prostě jsem ráda, že třeba jako uvařím, a to je tak jako celodenní výkon, protože mezitím stejně musím permanentně hlídat našeho kluka. (...) Já se opravdu nedivím, že vlastně většina rodičů, co jsme si jako mezi sebou my dělali jako ty jako diskuze, tak vlastně většina rodičů bere nějaký prášky na nervy.“ (v partnerství, VŠ, 2 děti, jedno zdravotně postižené ve věku 9 let, starší ve věku 14 let)

Rodiče pečující o nemocné děti se mnohdy potýkali s nedostupností různých odborných služeb.

Vliv měl jak typ postižení, tak prostorová, finanční i kapacitní nedostupnost. Pokud se například z důvodu nižších životních nákladů rodina odstěhuje mimo velké město, často za lékaři, pokud je to možné, dojíždějí na velkou vzdálenost, neboť v menších městech či obcích jsou služby omezené. Specializované služby (sociální, zdravotní, školské) hledali rodiče většinou na internetu nebo se o nich dovídali od rodin v podobné situaci. Mnohdy však bylo toto hledání velmi časově náročné a bez uspokojivého výsledku. Kladně byla například hodnocena využitá raná péče:

„A už jste v šoku, že jo, a nikdo vám, nikdo vám prostě nepomůže. Chápete, hledáte různý [služby], takže začne chodit raná péče. Ano, což je parádní služba. To fungovalo, ano. Raná péče je skvělá. Ty k nám vlastně chodili. Každých 14 dní... Přinesou pomůcky, poradí, co a jak. (...) Takže jsme byli dva roky bez neurologické péče, kdy teda, kdy teda nám dětská doktorka psala antiepileptika. No, a nakonec jsem teda ubřečela sestry v Motole... Ale potom otevřeli institut neurologický, psychologický i psychiatrický péče... A tam teda chodíme a tam jsme spokojení. Že tam je to vlastně dohromady teda neurolog, psychiatr, psycholog. Jo, že to je prostě komplexně, postupují v nějaký součinnosti.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti, pečuje o 1 zdravotně postižené dítě ve věku 13 let)

3. Rodiny pobírající přídavek na dítě

„Jako a ty čekačky u doktorů a všechno, to je úplně fakt tak šílený.“ (v partnerství, VŠ, 2 děti, jedno zdravotně postižené ve věku 9 let, starší ve věku 14 let)

Každé ze zdravotně postižených dětí potřebuje specificky zaměřenou péči. Součástí bývají i rehabilitace či podobné služby. Rodiny v těchto případech narážejí na finanční možnosti, protože zdravotní pojišťovny buď danou péči proplácejí částečně, nebo dokonce vůbec. Taková péče, i když vede často ke zlepšení zdravotního stavu, je pak pro dítě nedostupná.

„Jako co je třeba problematický, že vlastně pojišťovny neproplácejí ty rehabilitace. Je to nebo pojišťovny proplácejí, co tak jako mám vyzkoumaný, tak pojišťovny proplácejí víceméně to, co nepomáhá úplně.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti, pečuje o 1 zdravotně postižené dítě ve věku 13 let)

Řešením mohou být různé nadace, které náklady proplácejí, ani to však není systémové řešení a je to spojeno s mnohými nejistotami.

R: „Pak jedeme, pak jedeme teda na ozdravný pobyt zase, jo, na 14 dní. Nadace zaplatila rehabilitace, to bylo nějakých 23 tisíc. No, ale už nezaplatí ubytování... Žádáme a buď to vyjde, nebo to nevyjde.“

T: „Stalo se vám, že už to nevyšlo?“

R: „Stalo. Určitě. Anebo prostě potřebujete, potřebujete víc peněz a kolik vám prostě přiznají.“

T: „A jak vlastně hledáte kontakty na ty nadace?“

R: „To vlastně nějak svépomocí, sama.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti, pečuje o 1 zdravotně postižené dítě ve věku 13 let)

Všechny matky dětí se zdravotním postižením, s nimiž byly provedeny hloubkové rozhovory, se snažily, aby děti měly kromě zdravotní péče, případně školy i nějaké zájmové činnosti. Volily ty aktivity, které byly pro handicap dětí vhodné a zároveň je dále rozvíjely. Tyto aktivity, ať se jednalo o hipoterapii, šerm, či plavání, byly pro matky finančně náročné a mnohdy bylo možné je absolvovat jen díky osobnímu přístupu instruktorů, slevám zohledňujícím rodinnou situaci či cíleným sbírkám.

„Jako to беру в подstatě pohlazení jako na duši, protože to, co vlastně jako tam dostáváme od nich, to je prostě špička, že vlastně tam je cvičení dohromady s fyzioterapeutama, jo, takže to jako ty rehabilitace chodí tam do rehabilitačního bazénu. Nebo máme, máme speciální tandemovou tříkolku. Tandemové kolo, na který byla uspořádaná sbírka. Mám to jako kolo z druhý ruky za 90 tisíc.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti, pečuje o 1 zdravotně postižené dítě ve věku 13 let)

V rozhovorech s rodiči pečujícími o zdravotně postižené dítě se opakovaně, jak již bylo uvedeno i výše, objevovalo téma vyčerpání. **V této souvislosti byl zmiňován nedostatek odlehčovacích služeb pro pečující.**

„V poslední době je nejtěžší právě to, že na sebe nemáme ten čas s partnerem. Jako o samotě. Protože když nehlídá jeden, musí hlídat druhý, jinak to nejde. Rozhodně to jsou ty odlehčovací

služby. Aby to dítě, aby prostě bylo v bezpečí, v respektujícím prostředí. Prostě pohlídněj. Aby ty, co o něj pečují, prostě 24 hodin denně, aby mohli vypnout tak, aby byli potom schopný jako normálně nějak žít. (v partnerství, VŠ, 2 děti, jedno zdravotně postižené ve věku 9 let, starší ve věku 14 let)

Jak bylo již zmíněno, péče o zdravotně postižené je náročná i po psychické stránce. Všechny pečující matky připouštěly, že by pro ně byla psychologická podpora přínosná. Narážely však na omezené kapacity, špatnou dostupnost v místě bydliště a finanční náklady. Významnou překážkou zůstávalo i zajištění péče o dítě v době terapie.

„Bylo by dobrý, kdyby byl někdo, kdo by těm ženským, v mé situaci, prostě kdo by do nich šťouch a řekl: ‚Hele, prostě musíš spát, musí se to něco řídit, jinak to bude špatný.‘ Nicméně důležitý je, aby to dítě po dobu, kdy ten pečující bude u toho terapeuta, aby byla jistota, že to dítě je v pořádku. Hlavně prostě je důležitý, aby ti rodiče měli možnost někdy vypnout. A vypnout právě za podpory někoho, kdo má důvěru, že jo, když si budete jistá, že, že vlastně to dítě bude v pořádku.“ (v partnerství, VŠ, 2 děti, jedno zdravotně postižené ve věku 9 let, starší ve věku 14 let)

Dalším velkým tématem byla snaha zapojit dítě do života mimo rodinu. Účast na vzdělávacím procesu je přínosná nejen pro něho, ale poskytne rovněž částečný prostor pro relaxaci rodiče. Pokud se pro dítě najde místo v nějaké instituci, kam může docházet, znamená to však další finanční náklady, dojíždění, ale i do určité míry stres, neboť docházka je často závislá na aktuálním zdravotním stavu a je tedy nepravidelná.

„Opravdu je dost rodičů, kteří s tím dítětem dojíždějí do speciální školy třeba čtyřicet padesát kilometrů denně.“ (v partnerství, VŠ, 2 děti, jedno zdravotně postižené ve věku 9 let, starší ve věku 14 let)

T: „Vy jste říkala, že syn chodí do speciální školy. (...) To má takhle každý den nebo jako je to?“

R: „Jak kdy, záleží na zdravotním stavu. Je tam, je tam maximálně deset dětí, učitelka, dvě asistentky.“

T: „Tak Vám to umožňuje, aspoň když teda je v té škole, si nějak trošku sama odpočinout?“

R: „Tak je to, že přijdu ze školy. Sednu si, koukám, koukám chvíli do blba, pak přece zase jedu do školy. (...) Jako víte co, jako pocit není tam zaprvý, zaprvý jsem jako v tomhle případě naprosto nezaměstnatelná. Poněvadž, poněvadž nevím dne a ani hodiny, kdy ten kluk bude moci.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti, pečuje o 1 zdravotně postižené dítě ve věku 13 let)

V souvislosti s aktuálním zdravotním stavem, ale také typem a kvalitou nabízených služeb se stává, že je třeba školu i měnit. Je-li to v silách rodiče i dítěte, učí se děti doma na základě individuálního plánu. V každém případě vyžaduje práce se zdravotně postiženými dětmi individuální a vysoce kvalifikovaný přístup.

„Tak oni tady opravdu s těma dětma pracujou úplně úžasně. Já si myslím, že, je to smutný, ale je to i díky tomu, že tady je domov pro ty děti, tady jsou děti bez rodičů. To znamená, že ten personál a prostě ty učitelé pro ty děti dělají tak jako první, poslední, v podstatě jim nahrazují rodiče. Součástí toho školního programu, ale to je málokde, to je opravdu málo kde, takže ty rodiče se snaží prostě to dítě nějak jako probouzet a rozvíjet a jezdí opravdu po těch terapiích a teď si vezmete jen tu dopravu.“ (v partnerství, VŠ, 2 děti, jedno zdravotně postižené ve věku 9 let, starší ve věku 14 let)

„Ale on nezapadl jako vůbec, ale má individuální přístup a na tréninky jezdil třeba. Dopoledne s reprezentačníma trenéry jenom jeden na jednoho. (...) [Ve škole] vlastně nebyl problém, když byli unavení kluci, že mohli s asistentkama normálně jezdit výtahem, měli tam asistenční místnosti, a hlavně kluci tam měli individuální plán, takže já jsem třeba staršího měla půl roku doma, učila jsem ho jenom doma nebo chodil do školy každý rok, třeba pět let chodil do školy jenom dvakrát týdně. (...) A vlastně připravoval se na přijímačky se mnou. A bylo tak výhodnější i pro mě, když jsem ho mohla učit doma, že vlastně on nedělal tolik problémů potom v té škole, takže my jsme za dva dny třeba probrali nebo za jeden den jsme probrali všechno, co dělali oni za týden ve škole.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 zdravotně postižené děti ve věku 17 a 20 let)

Děti také narážejí na nepochopení až posměch ostatních. Jedna z respondentek v této souvislosti detailněji hodnotila inkluzi. Apelovala na individuální přístup, nikoli na víceméně plošné začleňování dětí se zdravotním postižením do běžných tříd. To nemusí být pokaždé přínosem ani pro dané dítě, ani pro ostatní.

„Je na to veliký tlak. No, a to je dvojsečný. Na jednu stranu to pomůže, ano, osvěť, pomůže to těm dětem ze třídy pochopit, že jsou ty lidi různí. Jenomže pro některá postižení je to naprosto nevhodný. Například pro autisty. A když si navíc třeba nesedne úplně s asistentkou, což to je zase další kapitola. Tak vlastně on ruší tu třídu, ty děti, jediný, co se stane, je, že ho budou nenávidět. Protože prostě je ruší. Pořád je zdržuje, pořád se řeší. A ty děcka se jenom do sebe uzavrou. A jenom jim to ublíží a prostě naopak je to od té společnosti ještě víc oddělí, než kdyby byly v nějaké speciální třídě nebo speciální škole rovnou. Přičemž zase je trend speciální třída při normální škole. Což zase může to být fajn, ale může to být taky katastrofa, protože většina školy se na ty děti z té speciální třídy kouká skrz prsty.“ (v partnerství, VŠ, 2 děti, jedno zdravotně postižené ve věku 9 let, starší ve věku 14 let)

Péče o děti je finančně náročná a v případě zdravotně postižených to platí zvláště. Všechny dotázané rodiny byly z podstaty účasti v daném výzkumu příjemci přídavku na dítě. **Protože kvůli celodenní péči o dítě či děti neměly pracovní příjem, byly příjemci i dalších dávek, zejména příspěvku na péči a příspěvku na bydlení.** V rozhovorech zaznívala mnohdy nepříliš pozitivní zkušenost s podporou státu těmito rodinám. Jedním z aspektů bylo komplikované podání žádostí o dávky, dodávání dokladů s různou periodicitou pro různé dávky, nepříliš vstřícný přístup úředníků, dlouhé lhůty pro vyřízení žádosti. Všechny dotázané preferovaly osobní podání žádostí, respektive vzhledem k jejich složité situaci bylo lepší, aby se na úřad dostavily osobně. To samo o sobě je pro rodiče v situaci, kdy nemají, jak zajistit péči o dítě, složité.

Rodiny na jednu stranu oceňovaly, že rodiče mohou o děti pečovat sami, avšak nastavení systému dávek a jejich provázanost v některých situacích výrazně zhoršovaly jejich finanční situaci. Stěžejní je především přezkoumání stupně závislosti, na jehož základě se stanovuje nárok na příspěvek na péči. Pokud dojde ke snížení stupně závislosti, dramaticky klesá i výše příspěvku. V případě chybného přezkoumání je sice částka zpětně doplacena, ale dočasné snížení či pozastavení příspěvku na péči často vede ke ztrátě nároku na příspěvek na bydlení nebo přídavek na dítě, protože jednorázové doplacení překročí limit příjmu pro tyto dávky. Proces odvolání a následného přezkoumání je pak navíc časově náročný.

„Takže kluci dostali příspěvek na péči přiznaný v prvním stupni. Což dělalo 3 000 Kč na jednoho. Jenomže oni odpovídali čtvrtému stupni, respektive starší třetímu. (...) Když jsme se odvolali na příspěvek na péči, tak jsme byli přizváni ke komisi v dubnu roku 2012. A tam teda byli zděšený, řekli mi, že mám ústavní děti, že je nemůžu v žádném případě zvládnout. Mladšího dali okamžitě do čtvrtého stupně, staršího do třetího, ale pak trvalo asi čtyři měsíce nebo pět měsíců, než se mi ty peníze dostaly, a když jsem chodila na úřad, tak mi ta paní vždycky říkala, a nebojte se, dyť vám přijde pak balík. No jo, jak máte přežít do té doby, že jo. (...) Potom vlastně mě začali rejpat, že kde беру peníze na jídlo. A že vlastně příspěvek na péči je účelová dávka, příspěvek na bydlení taky, můj nájem byl vyšší než příspěvek na bydlení, ale teď si vemte, že než mi přiklepli ten příspěvek na péči, tak já jsem byla několikrát v nemocnici na hranici života a smrti, jedla jsem třeba dvakrát týdně, aby měli kluci aspoň rohlík. A to ještě bylo štěstí, že kluci jako autisti nejlí normálně.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 zdravotně postižené děti ve věku 17 a 20 let)

Problematická situace také nastává v okamžiku, kdy dítě dosáhne zletilosti. Je-li mu přiznán invalidní důchod, může být nižší než dosavadní příspěvek na péči a nárok na další dávky (např. přídavek na dítě) zaniká. **Jakkoli je třeba, aby systém dávek reflektoval věk, rodinnou situaci, zdravotní stav i příjem rodiny, neměl by přechod mezi dávkami způsobit při nezlepšujícím se zdravotním stavu pokles příjmů rodiny.** Rodiny pečující o zdravotně postižené dítě je třeba podpořit, i když ony samy si často pro pomoc přicházejí až v době, kdy skutečně nemohou výdaje zvládat, ačkoli by nárok na dávku měly i dříve.

„A přiznali nám teda tedka nějaké příspěvky na bydlení, no, protože vlastně ten, já jsem si předtím, než se zdražila ta elektřina, tak jsem si o příspěvky nežádala, prostě bylo mi to, nějak jsme vycházeli a bylo mi to prostě hloupý. Tak jsem teda musela do [jméno města] a zažádat si o příspěvky, naštěstí teda nám přiznali ty příspěvky na takové výši, že momentálně jako vycházíme si docela jako slušně. Samozřejmě nemůžeme si nic moc dovolit, ale vím, že nemusím prostě počítat úplně každou korunu, abych vyšla do konce měsíce, když nakupuju jídlo, jo.“ (v partnerství, VŠ, 2 děti, jedno zdravotně postižené ve věku 9 let, starší ve věku 14 let)

Každé posouzení či odvolání a zákonné lhůty dostávají rodiny do obtížné situace. V mezidobí nemohou zaplatit péči, základní potřeby, jako jsou bydlení či strava. Pro vyřizování administrativních záležitostí i běžných věcí (nákupu) musejí občas využít placené služby, které však nemají jak zaplatit.

3. Rodiny pobírající přídavek na dítě

„Já už se fakt modlím, aby přišly nějaký peníze, protože já dlužím paní na hlídání. Jo, a teď si vemte a ta už je našťvaná, protože prostě. Protože prostě jako já potřebuju mít k nim hlídání. Jo, když třeba jdete teda na ten nákup, jo. Já bych si nestěžovala, kdybych, nebo nebyl by žádný problém, kdyby prostě to netrvalo všechno tak dlouho a když to trvá fakt rok dva. Tak vy cítíte, že opravdu se to podepisuje na vašem zdravotním stavu. A mně se to odráží do té rodiny. Pak je tady víc nervů, pak je tady víc záchvatů.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 zdravotně postižené děti ve věku 17 a 20 let)

Pokud se zdravotní stav dítěte zlepší, i za velkého přispění právě pečujících rodičů, může být stupeň závislosti a následně příspěvek na péči snížen. To však neznamená, že péče v realitě ubývá, může tomu být naopak. Navíc je toto do jisté míry i demotivační pro to, aby se zdravotní stav zlepšoval, případně se finanční situace a s tím spojený stres promítají do zdravotního stavu rodiče.

„Víte co, teda vy na tom dítěti dřete a je schopný tak nějak fungovat. Neuvěřitelný úsilí, nervy, mraky peněz. A vlastně každý pidi úspěch, tak, tak je potrestanej. Tím, že je snížený stupeň, ale přitom se může stát, že vlastně já nevím, ten pidi úspěch je chvilkovéj. Že nevíte prostě, co se, co se stane, že jo, přijde, jako třeba u těch epileptických dětí je to blbý, protože vlastně opravdu může přijít záchvat a je to v pytlí.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti, pečuje o 1 zdravotně postižené dítě ve věku 13 let)

Závěrem je třeba říci, že život rodin se zdravotně postiženým dítětem je v mnohém specifický. Jedná se zejména o náročnou celodenní péči, která se s věkem dítěte může stát i obtížnější. Provedený kvalitativní výzkum rozhodně nemá ambici situaci dotázaných zobecňovat, lze však najít určité společné rysy. V první řadě je nutné **tyto rodiny společensky ocenit**, neboť by mohly spoléhat v daleko větší míře na pomoc státu a svěřit děti do finančně náročnější ústavní péče, která, jakkoli se snaží o individuální přístup, nemůže péči nejbližších zcela nahradit. Rodiče pečující o děti doma se do značné míry vzdávají svého vlastního života v jejich prospěch. V tomto duchu je třeba **vést společenskou osvětu a přijímat děti a jejich rodiny s úctou a s respektem**. I tyto rodiny se snaží být přínosem pro společnost, některé možná i mnohem více než ty běžné, zdravé.

„Prostě u něj vím, že nezůstane přilepený na státu, jestli mi rozumíte. Ale že tomu státu bude něco dávat. Což byl celou dobu můj cíl, že já jsem sice věděla, pak, když jsem zjistila, že jsou prostě postižení, tak jsem říkala, dobrý, tak musíme to udělat nějak tak jako, aby ty společnosti taky něco odvedli. (...) A já jsem pak ještě pochopila, že ty nejtěžší zkušenosti nás dělají nejsilnějšíma.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 zdravotně postižené děti ve věku 17 a 20 let)

Zdravotní problémy však nemusí mít pouze dítě. V individuálních hloubkových rozhovorech se téma zdraví velmi silně týkalo i rodičů. Ve značné míře ho lze dát do spojitosti s vyčerpáním, a to zejména v rodinách sólo rodičů. Nejednalo se přitom o banální onemocnění, ale často o závažné nemoci, které minimálně dočasně omezovaly jejich možnosti péče o děti. Výhodou bylo, pokud alespoň některý člen širší rodiny dokázal nemocného rodiče nahradit, nebo když děti byly již starší. Problém však nastával z hlediska financí, byl-li rodič dlouho v pracovní neschopnosti. Vyplacení nemocenské, často s prodlevou v okamžiku, kdy rodič již pracuje, může mít za následek ztrátu nároku na příjem testované dávky.

„Když jsem byla nemocná, tak jsem měla neschopenku rok a půl, takže to bylo takové... Protože jsem sice byla rok a půl doma a měla jsem chemoterapie, biologickou léčbu, ale chtěli mi dát invalidní důchod, jenomže to bych asi finančně neutáhla, a tak jsem prostě se vrátila zpátky na celý úvazek. No. Chodím teda jenom na jednosměnný provoz, nejsem jakože ve směnách, to bych asi už nedala. No, jako víte co, když jsem byla týden v nemocnici, tak tady za nima chodila mamka, ona tady ve městě bydlí, takže byla tady za nima, jako nespala tady, ony už byly velké.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 15 a 19 let)

R: „Něco mi našli v prsu, takže jsem chodila na ozařování, takže je to tak trošku, ale dobře to dopadlo... No, no, takže budu chodit na kontroly. Takže tohleto, já si to nějak ani nepřipouštím, že by to nějak mělo být špatný.“

T: „Já se chci zeptat, jak jste říkala, že jste měla zlomenou nohu, tak jak jste zvládala tu péči o děti? Nebo když třeba byla hospitalizovaná?“

R: „To ještě ten přítel jakoby fungoval, no a dcera tady byla s těma dětma nakonec nějak, takže to nějak ještě zafungovalo... Takže jsem byla dva týdny v nemocnici, no, to bylo hrozný, no. No, i potom, když jsem přišla, že jo, tak jsem musela brzo začít teda řídit, aspoň malou do školky dovezla, ale tak všechno se to nějak dalo, no, takže je to takový, že člověk opravdu hlavně to zdraví, když pak vidíte, co se může stát.“ (babička, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 6 a 16 let)

Díličí shrnutí

- Mezi příjemci přídavku na dítě jsou v porovnání s výsledky posledního sčítání lidu, domů a bytů zastoupeni ve vyšší míře sólo rodiče.
- Z hlediska počtu dětí jsou mezi příjemci této dávky více přítomny rodiny s vyšším počtem dětí, a to jak v rodinách s oběma rodiči, tak mezi sólo rodiči.
- Nejmladší dítě je ve dvou pětinach rodin pobírajících přídavek na dítě mladší tří let, a to zejména díky výraznému zastoupení takto malých dětí v rodinách s oběma rodiči. V rodinách sólo rodičů pobírajících přídavek na dítě jsou nejmladší děti výrazně častěji ve věku docházky na základní školu.
- V rodinách s oběma rodiči jsou v porovnání s posledním sčítáním ve větší míře zastoupeny ty s nižším vzděláním. U skupiny sólo rodičů je tendence podobná.
- V rodinách s nižší úrovní vzdělání žijí v nezanedbatelném podílu pouze jedináčci, vysokoškoláci žádají o tuto dávku spíše až tehdy, mají-li více dětí.
- V rodinách s oběma rodiči mírně převažují takové, v nichž muž v době výzkumu pracoval (byl zaměstnaný či OSVČ) a žena byla v roli pečujícího o dítě. Sólo rodiče většinou pracují.

- Pouze každý druhý respondent uvedl, že nikdo z blízkých osob nemá zdravotní potíže či jiné specifické potřeby. Pro přibližně pětinu respondentů však tyto obtíže jsou součástí jejich života a významně ovlivňují chod jejich domácnosti.
- Z hloubkových rozhovorů s rodiči pečujícími o zdravotně postižené dítě lze usuzovat, že tyto rodiny čelí složité finanční situaci, zejména tehdy, je-li překlasifikován stupeň postižení či jsou zpětně vyplaceny najednou sociální dávky, což vede k jednorázovému zvýšení příjmu. Dosavadní nastavený systém péče, zahrnující ideálně i dostupné (prostorově, kapacitně, finančně) odborné služby, může být v těchto případech vážně narušen.
- Sólo rodiče pečující o zdravotně postižené dítě či děti se podle hloubkových rozhovorů potýkají s vyčerpáním, jež mnohdy vede k jejich zdravotním problémům.

4. Postavení rodičů na trhu práce v rodinách pobírajících přídavek na dítě

Sylva Höhne

Pracovní aktivita rodičů a její jednotlivé atributy se promítají do výše příjmu z výdělečné činnosti, což následně ovlivňuje celkovou příjmovou situaci rodiny. Tato kapitola se bude zabývat právě okolnostmi vázanými na postavení rodičů na trhu práce. Zaměří se na charakter jejich výdělečné činnosti z hlediska její pravidelnosti a stability, dále na časové zatížení prací, na výši pracovního příjmu i na důvody snížené nebo zcela chybějící pracovní aktivity. Sledován bude rovněž záměr rodičů změnit své pracovní postavení prostřednictvím hledání další nebo jiné práce či přivýdělku. Při analýze zmiňovaných aspektů bude zohledňován typ rodiny, opomenuty nebudou případné rozdíly v pracovním postavení mužů a žen, zvláště v rodinách s oběma rodiči. Reflektován přitom bude počet a věk nezaopatřených dětí v rodině, výskyt zdravotních potíží některého člena rodiny, které mohou významně ovlivňovat chod domácnosti, a případně další relevantní charakteristiky rodičů a rodiny.

Podle dotazníkového šetření *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024* je ve většině rodin výdělečně činný (alespoň jeden) rodič. **Jen ve 4 % rodin s oběma rodiči a s přídavkem na dítě nepracuje ani jeden z rodičů, zato nevýdělečně činných sólo rodičů je více než čtvrtina (28 %).** Dle očekávání jsou patrné genderové rozdíly v ekonomické aktivitě mužů a žen, liší se rovněž pracovní aktivita rodičů dle typu rodiny. Další text proto bude členěn na dvě části, první věnovanou výdělečné činnosti obou rodičů v partnerských rodinách a druhou zacílenou na pracovní aktivitu sólo rodičů.

4.1 Pracovní aktivita rodičů v partnerských rodinách

V rodinách s oběma rodiči pobírajícími, případně žádajícími nyní či v minulosti o přídavek na dítě, má **nějakou výdělečnou činnost na 91 % mužů a zhruba polovina žen (52 %).**¹⁰ Většina z nich se přitom věnuje jedné hlavní činnosti – buď práci pro jednoho zaměstnavatele, nebo vlastnímu podnikání (79 % mužů, resp. 42 % žen), ti ostatní kombinují více výdělečných činností (12 %, resp. 10 %), například pracují pro více zaměstnavatelů nebo jsou zaměstnaní a současně podnikají. S vyšším vzděláním rodičů je kombinace několika pracovních aktivit mírně čtenější. U více než čtyř pětín pracujících rodičů (85 % mužů a 81 % žen) se jedná o stabilní a pravidelnou práci. Spíše

¹⁰ V interpretaci zde v celé kapitole propojujeme informace o pracovní činnosti respondenta s údaji o pracovní činnosti partnera deklarované zprostředkovaně respondentem, a to za předpokladu existence heterosexuálního partnerství rodičů.

výjimečně, na úrovni jednotek procent (4 % u mužů, 8 % u žen), jde o práci nárazovou, příležitostnou či jinak nepravidelnou, což může z hlediska stability znamenat méně jistou pracovní pozici. Zbývajících 11 % mužů i žen vykonává svou výdělečnou činnost v kombinaci stabilní práce a příležitostných přivýdělků. Rodiče s maturitou a vyšším vzděláním mají častěji stálou práci, naproti tomu ti se základním vzděláním častěji pracují jen příležitostně nebo nepracují vůbec, ale z jiných důvodů, než je péče o dítě. **V souhrnném pohledu má 87 % mužů v rodinách s přídavkem na dítě s oběma rodiči alespoň jednu stálou, pravidelnou práci, 4 % mužů pracují pouze nárazově a 9 % nepracuje vůbec. Co se týká žen, jsou podíly pracujících pravidelně a nepracujících vůbec vyrovnané na úrovni 48 %, příležitostně pracují zbývajících 4 % žen.**

Za tím, **proč rodiče nepracují vůbec nebo mají jen příležitostné výdělky**, se mohou skrývat různé důvody jako například špatný zdravotní stav či zdravotní postižení, péče o dítě nebo o jinou blízkou osobu, nemožnost najít stabilní práci či sama neochota pracovat. **V případech žen žijících s partnerem v tomto ohledu jednoznačně dominuje péče o blízkou osobu, a to nejčastěji o dítě.** To se týká více než 80 % žen (v souhrnu až 87 % žen pracuje pouze nárazově nebo vůbec kvůli péči o dítě či o jiného člena rodiny). **U mužů naopak převažují jiné okolnosti – zhruba ve dvou pětinach (38 %) se jedná hlavně o zdravotní důvody, v dalších dvou pětinach (39 %) o nemožnost najít (stabilní) práci.** Fakt, že by některý z rodičů nechtěl vůbec pracovat, se v odpovědích objevoval zcela minoritně.

V úhrnném pohledu, zohledňujícím uvedené atributy pracovní činnosti i důvody neaktivity, se ukazuje, že **ve dvou pětinach rodin s přídavkem na dítě mají oba rodiče (alespoň jednu) stabilní výdělečnou činnost a v dalších necelých dvou pětinach takto pracuje pouze muž a žena není výdělečně činná z důvodu péče o blízkou osobu** (tabulka č. 4.1). V porovnání s tím je rodin, ve kterých je v hlavní roli pečovatele muž, a naopak žena pracuje, jen zhruba 1 %. Třetí nejpočetnější skupinu rodin (14 %) představují ty, v nichž jeden z rodičů má alespoň jednu stálou výdělečnou činnost, kdežto ten druhý pracuje pouze příležitostně nebo nepracuje vůbec, avšak z jiných než pečovatelských důvodů. V pozici těch nepravidelně pracujících nebo úplně nepracujících jsou opět častěji ženy. Bez příjmů ze (stabilní) práce, případně jen s příležitostnými výdělky hospodaří zbývajících 6 % rodin.

Rozlišíme-li rodiny, které aktuálně pobírají přídavek na dítě, od těch, které ho již z různých důvodů nečerpají, potvrzuje se jistá spojitost s výdělečnou činností rodičů a potažmo s příjmovou úrovní domácnosti. Ve třech pětinach rodin bez přídavku na dítě mají totiž oba rodiče stabilní práci a v další čtvrtině tak pracuje pouze muž a žena pečuje o dítě. Zato v rodinách pobírajících přídavek na dítě z více než dvou pětín převažují ty, v nichž se žena plně věnuje péči a muž pracuje, a to nad těmi, v nichž mají stabilní práci oba rodiče (35 %). Vyšší je v nich dále zastoupení rodin hospodařících pouze s příležitostnými výdělky některého z rodičů nebo zcela bez pracovních příjmů (7 % vs. 2 % rodin bez přídavku na dítě).

Tabulka č. 4.1 Pracovní aktivita obou rodičů v rodinách s přídavkem na dítě

Pracovní aktivita rodičů	Abs.	Rel. (v %)
Muž i žena mají stálou výdělečnou činnost (nebo více výdělečných činností)	4 768	41,2
Muž má stálou výdělečnou činnost, žena nepracuje z důvodu péče	4 383	37,9
Muž má stálou výdělečnou činnost, žena nepracuje z jiných důvodů (než péče) nebo jen příležitostně	924	8,0
Muž nepracuje z jiných důvodů (než péče) nebo jen příležitostně, žena má stálou výdělečnou činnost	657	5,7
Muž nepracuje z důvodu péče, žena má stálou výdělečnou činnost	144	1,2
Muž nepracuje z jiných důvodů (než péče) nebo jen příležitostně, žena nepracuje z důvodu péče	422	3,6
Muž nepracuje z důvodu péče, žena nepracuje z jiných důvodů (než péče) nebo jen příležitostně	40	0,3
Muž ani žena nepracují z jiných důvodů (než péče) nebo jen příležitostně	208	1,8
Muž ani žena nepracují z důvodu péče	30	0,3
Celkem rodiny s oběma rodiči	11 576	100,0

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

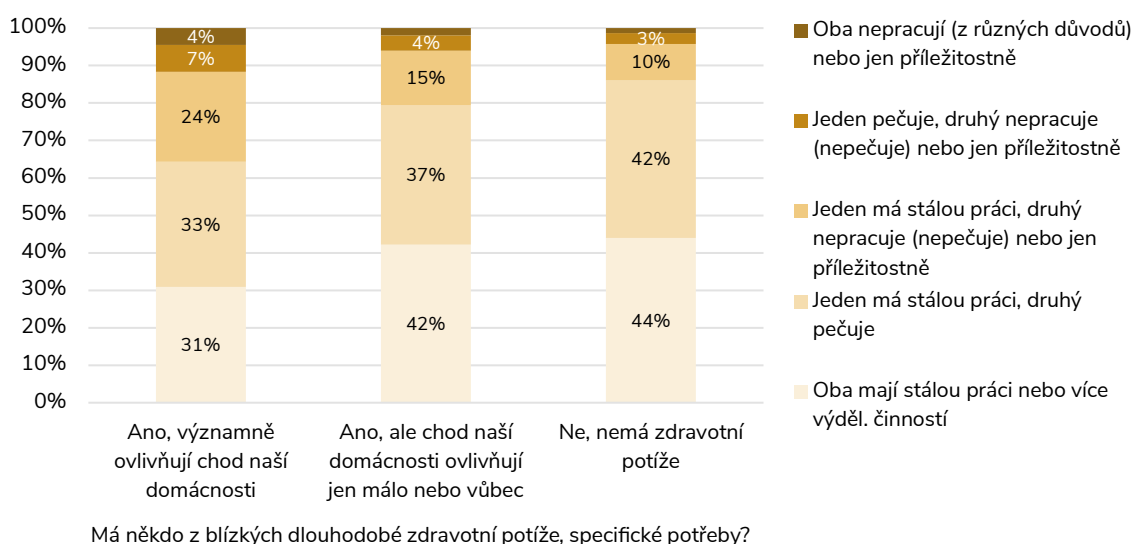
Pro rodiny s nejmladším dítětem do tří let věku je nejtypičtější tradiční dělba rolí v rodině, kdy se žena věnuje péči a muž zajišťuje rodinu příjmem z hlavní výdělečné činnosti (62 %). Nicméně častější (oproti rodinám se staršími dětmi) jsou v těchto rodinách také případy, kdy muž, jehož žena pečuje o dítě či jiného člena rodiny, přináší peníze pouze z příležitostných výdělků nebo nepracuje vůbec (5 %). Stabilní práce obou rodičů (62 %) či alespoň jednoho z nich (při nárazové nebo chybějící práci druhého rodiče; 21 %) pak častěji charakterizuje rodiny s nejmladším dítětem staršího předškolního věku (čtyři až šest let) a ve věku povinné školní docházky (7 až 15 let), kdy nepřetržitou denní rodičovskou péčí o dítě do značné míry přebírají institucionální služby péče o dítě a vzdělávací systém.

Za prací příležitostného charakteru nebo za jinými důvody ekonomické neaktivity (než je přímá péče o dítě) **jednoho či obou rodičů jsou často skryty zdravotní potíže někoho z blízkých, zvláště pokud tyto těžkosti zásadním způsobem ovlivňují chod domácnosti** (graf č. 4.1). To platí bez ohledu na to, zda rodina aktuálně dostává přídavek na dítě či jej pobírala v poslední době. Je-li fungování domácnosti pod významným vlivem nedobrého zdravotního stavu některé osoby, to znamená rodiče, dítěte či jiné blízké osoby, věnovat se pravidelné výdělečné činnosti zvládnou oba rodiče v přibližně každé třetí takové rodině. V druhé třetině těchto rodin je ekonomická neaktivita jednoho z rodičů (zpravidla matky) dána přímou péčí o dítě a v další čtvrtině rodin nestojí v pozadí žádné či případně jen příležitostné pracovní činnosti péče o dítě, ale právě jiné okolnosti (zdravotní důvody rodičů, nemožnost najít práci). Posledně zmiňovaný fakt se přitom v těchto rodinách týká rovnocenně mužů i žen. Čím méně však nějaké zdravotní problémy ovlivňují chod domácnosti či se

4. Postavení rodičů na trhu práce v rodinách pobírajících přídavek na dítě

nevyskytují vůbec, tím častěji jsou v postavení nevýdělečně činné osoby nebo jen té, co pracuje narázově, ženy. Zhruba v každé deváté rodině se závažnými zdravotními problémy nevykonává ani jeden z rodičů stálou pracovní aktivitu (graf č. 4.1). V rodinách, v nichž se vážnější zdravotní potíže některého ze členů či blízkých nevyskytují, se častěji oba rodiče mohou věnovat pravidelné výdělečné činnosti, případně je ekonomická neaktivita jednoho z nich vázána na přímou péči o (malé) dítě.

Graf č. 4.1 Výskyt zdravotních potíží u některého člena rodiny či blízkých a pracovní aktivita obou rodičů v rodinách s přídavkem na dítě (v %)



Má někdo z blízkých dlouhodobé zdravotní potíže, specifické potřeby?

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Závažné zdravotní obtíže nebo zdravotní postižení u dítěte často vyžaduje nepřetržitou péči, která bývá mnohdy vyčerpávající a při níž jakákoliv výdělečná aktivita nepřichází v úvahu. V takové situaci se nachází i jedna z respondentek zapojených do hloubkových rozhovorů, která pečuje o postiženého syna a jejíž (nový) partner je jí sice nápomocen, ale současně se chce (potřebuje) věnovat i své práci:

„Takže vlastně on [syn] musí mít permanentní dozor. Takže cokoliv já dělám, tak pořád půlka mozku hlídá. Pořád. (...) To neustále kontrolovat a jenom to, když děláte a nebudete u toho ani vařit, ani nic jiného dělat, tak prostě týden to jde. Ale když to máte 24 hodin denně, tak prostě po měsíci už vám to leze na mozek a když už tak se to táhne roky. (...) Nicméně partner potřebuje pracovat, nemůže prostě být jako 24 hodin denně [k dispozici]. V podstatě já bych potřebovala dalšího člověka, který by jako pracoval pro mě. Jo, v důsledku, a to není možné, to není jak udělat, takže se to musí prostě ten život úplně nastavit prostě tak, aby se to dalo nějak zvládat, no, a každý se s tím popasuje nějak jinak. Kdo má peníze, tak si zaplatí prostě asistenta domů. Někomu se podaří sehnat třeba Home Sharing. My jsme to zkoušeli,

nepodařilo se, to jsme bydleli ještě u Prahy. (...) Samozřejmě práce partnera je velice omezená tím, že prostě je nám k ruce, takže prostě těch peněz jako je málo.“ (v partnerství, VŠ, 2 děti, jedno zdravotně postižené ve věku 9 let, starší ve věku 14 let)

Snahu muže uzpůsobovat svou práci potřebám rodiny oceňovala i další z účastnic hloubkových rozhovorů. Tentokrát za touto situací nestály zdravotní problémy dítěte, ale vyšší počet malých dětí v rodině. Nicméně i tato respondentka neopomněla nesnáze, které nepravidelná pracovní aktivita partnera může ve svém důsledku způsobovat v rodinném rozpočtu.

„Můj muž pracuje. Dojíždí do Prahy. (...) Jezdí jakoby nárazově do práce, to znamená, vlastně má (...) potenciálně velký množství vlastně práce, který může dělat, protože jako jednak já bych to tady vlastně sama úplně nezvládla, to je množství malejch dětí. Tím, že jsme se odstěhovali, tak nám tady chybí zase taková ta síť podpůrná, tý širší rodiny. (...) Takže vlastně tím pádem můj muž se snaží tady být hodně s náma. (...) Takže on vlastně tu práci bere jenom v momentech, kdy jakoby v uvozovkách může ve smyslu, že zrovna se to hodí, má na to kapacitu, a je to fakt nutný. (...) Pak to samozřejmě má to i svý úskalí, když to někdy odmítne, tak pak se to zas, ten byznys je takovej prostě, že někdy ta práce není, takže pak třeba dva týdny ta práce zrovna nepřichází a je to a pak se to v tý [cashflow] už projeví velice rychle.“ (v partnerství, VŠ, 5 dětí ve věku 1 rok až 10 let)

Nejen tyto rodiny by tudíž přivítaly dostupnější služby péče o (zdravé či postižené) děti, i co se týká jejich volnočasového vyžití. Podpůrné nástroje lze dále cílit také do oblasti pracovních podmínek, které by rodičům umožňovaly snadnější sladování pracovních a rodinných závazků.

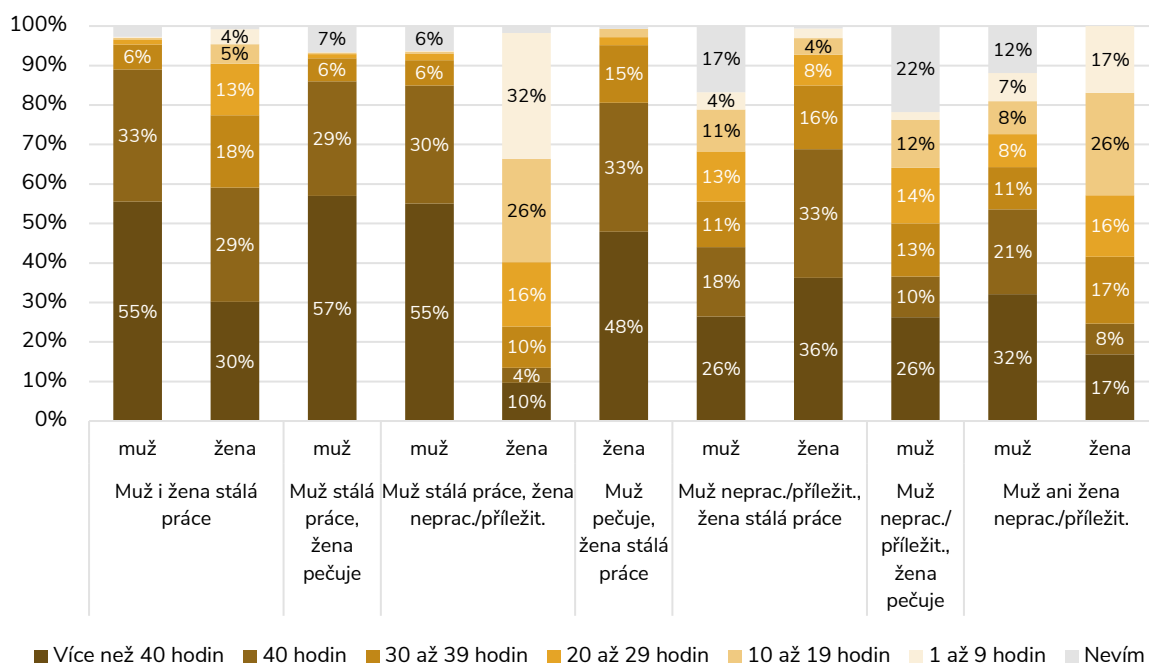
Pracovní doba

Od charakteru výdělečné aktivity se odvíjí i počet hodin, které rodiče práci věnují. V dotazníkovém šetření byl zjišťován průměrný týdenní počet hodin strávený prací za poslední měsíc, a to při zahrnutí všech pracovních činností. Z výsledků jsou patrné jednak genderové rozdíly poukazující na větší časové zatížení výdělečnou činností u mužů a jednak v průměru vyšší počet hodin odpracovaných stálou, pravidelnou aktivitou v porovnání s prací příležitostného charakteru (graf č. 4.2). Poměrně překvapivý je **vcelku vysoký podíl rodin, ve kterých práce zabere rodičům, a především pak mužům, více než 40 hodin týdně**. Nicméně podobně poměrně značné časové pracovní vytížení potvrzují i jiné výzkumy (srov. Höhne & Paloncyová, 2023). K takové situaci dochází **u více než poloviny rodin, ve kterých má muž (alespoň jednu) stálou pracovní činnost**. Je-li v této pracovní pozici žena, i ona velmi často stráví pracovní činností přes 40 hodin týdně, zvláště je-li hlavní živitelkou rodiny, protože muž pečuje o dítě. Nadprůměrně (nad standardní 40hodinovou týdenní pracovní dobu) jsou pracovní vytížení zejména ti, kteří nemají jednu hlavní práci, ale kombinují více výdělečných činností současně. Naproti tomu s nárazovou a nepravidelnou prací se pojí spíše nižší počet odpracovaných hodin, i když není výjimečné, že i tato forma práce může týdně přesáhnout 40 hodin. Pravděpodobně právě v důsledku oné nepravidelnosti a nárazovosti. Přibližně v každé třetí

4. Postavení rodičů na trhu práce v rodinách pobírajících přídavek na dítě

rodině, ve které má muž (alespoň jednu) stálou pracovní činnost, mu práce zabere 40 hodin týdně. Podobně je na tom zhruba třetina žen s pravidelnou výdělečnou činností (a to bez ohledu na charakter pracovní činnosti partnera).

Graf č. 4.2 Průměrný týdenní počet hodin věnovaný muži a/nebo ženami pracovní činnosti podle pracovní aktivity obou rodičů v rodinách s přídavkem na dítě (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Je tedy zřejmé, že kratší pracovní dobu, respektive nižší počet odpracovaných hodin mají mnohem častěji ti, kteří se své práci věnují nepravidelně (viz graf č. 4.2). Za **pracovní dobou kratší než 30 hodin týdně** se skrývají obdobné důvody jako ty, které vysvětlovaly příležitostnou práci či chybějící pracovní činnost jako takovou. **U tří čtvrtin žen z rodin s oběma rodiči stojí za zkráceným pracovním úvazkem péče o dítě**, mužů se tento argument týká jen zhruba z jedné pětiny. Ti odpracují méně hodin hlavně ze zdravotních důvodů (31 %), ale i proto, že nemohou sehnat práci na větší úvazek (26 %). Nezanedbatelný však v jejich případě není ani 16% podíl těch, kteří uvádějí, že nechtějí pracovat více hodin. Neochota pracovat více platí i pro 6 % žen s kratší než 30hodinovou týdenní pracovní dobou.

V souhrnu vzato **muži žijící s partnerkou odpracují méně než 30 hodin týdně spíše výjimečně (3 %)**. Při stálé, pravidelné práci jde pouze o 2 % mužů, v případě nárazové práce se to týká 27 %

mužů. Naproti tomu zkrácenou pracovní dobu do 30 hodin týdně vykazuje celkově až **každá čtvrtá pracující žena (24 %)**. Při porovnání těchto dat s výsledky pravidelného výběrového šetření pracovních sil (realizovaného Českým statistickým úřadem) ohledně podílu rodičů pracujících na částečný úvazek se neukazují výraznější rozdíly, zvláště u mužů: v roce 2023 představoval podíl mužů s částečným úvazkem 2 % v rodinách se dvěma dospělými a alespoň jedním dítětem, respektive 18 % u žen ve stejném typu rodiny.¹¹ Pokud má práce ženy příležitostný charakter, je nižší počet týdně odpracovaných hodin podobně jako u mužů mnohem častější (u 72 % takových žen). Jedná-li se u žen o stálou výdělečnou činnost, dost záleží na tom, v jakém pracovním postavení jsou jejich partneři. Mají-li stejně jako ony stálou práci, pak 22 % žen má úvazek pod 30 hodin týdně. Pracují-li ale muži jen nepravidelně, jejich partnerky ve stálé pracovní pozici nemívají zkrácenou pracovní dobu již tak často (14 %) a spíše už jen výjimečně (4 %) takto pracují, jsou-li hlavní výdělečně činnou osobou v domácnosti, protože jejich partner pečuje o dítě.

Zatímco časová zatíženost pracovní činností se **s rostoucím věkem nejmladšího dítěte v rodině s oběma rodiči v případě mužů prakticky nemění, u žen je patrný jednoznačný posun směrem k vyššímu počtu odpracovaných hodin**. Zatímco 40 a více hodin týdně odpracuje necelá polovina žen s nejmladším dítětem do tří let věku, mezi ženami s nejmladším dítětem 16letým a starším stráví práci tolik času až tři čtvrtiny žen. Dodejme ještě, že **s nejmladším dítětem do tří let věku pracuje (pravidelně či příležitostně) necelá třetina žen, s nejmladším dítětem ve věku čtyři až šest let jsou to již tři čtvrtiny žen**. U starších dětí se zapojení na trh práce u žen již skokově nezvyšuje a pohybuje se na úrovni 80 %.

Směnný provoz se v průměru celé ČR podle dat Eurostatu týká zhruba každého čtvrtého muže a každé čtvrté ženy (Höhne & Palonciová, 2023). Rodiče účastníci se výzkumu *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024* ale mají zkušenost **s prací na směny** mírně častější, neboť ji uvádí přibližně **každý třetí pracující muž (35 %) a žena (30 %) v rodinách s oběma rodiči**. Práce na směny se přitom dvakrát častěji pojí s pravidelnou výdělečnou činností než s prací vykonávanou příležitostně. Dle očekávání ve směnném provozu pracují častěji muži a ženy s nižším než maturitním vzděláním (přes dvě pětiny z nich), naopak mezi vysokoškoláky takto pracuje jen každý šestý. Se zvyšujícím se věkem nejmladšího dítěte v rodině zůstávají podíly rodičů pracujících na směny na podobné úrovni. Sladit pracovní a rodinné povinnosti může být obzvláště složité až v pětině rodin, kde musejí oba výdělečně činní rodiče v práci dodržovat směnný provoz. V další čtvrtině rodin se přizpůsobují pracovním směnám pouze jednoho z rodičů a ve zbývajících zhruba polovině rodin nepracuje na směny ani jeden z rodičů. Existence směnného provozu v případě mužů skoro nijak nediferencuje počty jimi odpracovaných hodin, u žen je ale na směnný provoz častěji navázáno více než 40hodinové týdenní penzum práce.

¹¹ Percentage of part-time employment by sex, age groups (from 18 to 64 years) and household composition (lfst_hhptety) (<https://ec.europa.eu/eurostat/web/ifs/database>)

O možné flexibilitě pracovní doby například z hlediska pružného začátku a konce pracovní doby, stlačeného týdne či jiných možných úprav nejsou v dotazníkových datech informace. Z jiného výběrového šetření *Současná česká rodina 2020–2022* nicméně vyplývá, že časová flexibilita v podobě pružné pracovní doby je častější u mužů než u žen, je charakterističtější pro více kvalifikované pracovní pozice a zvyšuje se s vyšším dosaženým vzděláním pracujících (Höhne & Palonciová, 2023).

Příjem z pracovní činnosti

V návaznosti na pracovní aktivitu rodičů byl ve výzkumu *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024* zjišťován jejich čistý měsíční pracovní příjem, který v průměru za poslední tři měsíce obdrželi. Dotázaní měli svůj, a případně partnerův pracovní příjem zařadit do jedné z šesti desetitisícových kategorií, variantně mohli zvolit i možnost „nevím, nechci odpovědět“. Tímto odmítavým či nerozhodným způsobem se vyjádřilo pouze 6 až 7 % respondentů, nevědomost v případě uvádění příjmů za partnera byla řádově vyšší, na úrovni 10 až 15 %.

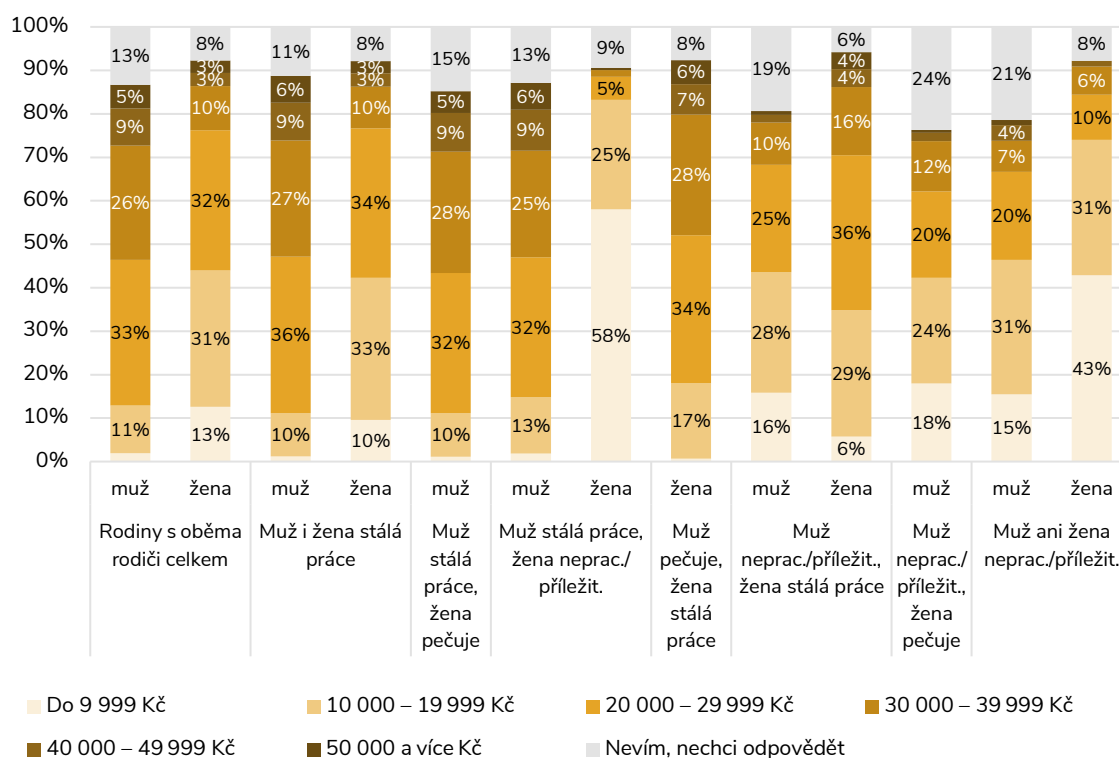
Pro dokreslení uvedme, že průměrná hrubá měsíční nominální mzda ve 2. čtvrtletí 2024 dle údajů Českého statistického úřadu za celou ČR činila 45 854 Kč a mediánová mzda 38 529 Kč.¹² Čistá průměrná mzda by se pak pohybovala v intervalu od 36,2 tisíce korun (uvažujeme-li bezdětného jedince, respektive nezapočítáváme-li žádné daňové zvýhodnění na dítě) přes 37,5 tisíce korun (při uplatnění daňového zvýhodnění na jedno dítě) po 41,7 tisíce korun (při uplatnění daňového zvýhodnění na tři děti) a případně ještě více v závislosti na vyšším počtu dětí. Čistá mediánová mzda by v uvedených kategoriích byla o 5,4 tisíce korun nižší (tedy od 30,8 do 36,3 tisíce korun). Z toho lze usuzovat, že čisté pracovní příjmy rodičů z výzkumu *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024* nebudou pravděpodobně příliš často přesahovat čtyřicetitisícovou hranici.

Započteme-li uváděné příjmy mužů a žen bez ohledu na to, jestli byli v pozici respondentů nebo jejich partnerů, a tedy zda o svých příjmech referovali sami nebo tak činili jejich partneři, potvrzují se v průměru vyšší výdělky u mužů. Z grafu č. 4.3 je patrné, že muži žijící v partnerství dosahovali nejčastěji průměrného čistého příjmu mezi 20 a 29 tisíci korun (33 %) a dále mezi 30 a 39 tisíci korun (26 %). Výdělky žen se naopak pohybovaly spíše níže, z více než tří pětín v rozmezí od 10 do 29 tisíc korun. Nemaý podíl žen (13 %) si ale vydělal ještě méně, jen mírně vyšší podíl žen (16 %) získal 30 tisíc korun nebo více. Charakter pracovní činnosti měl i zde, podobně jako v případě korelace s počtem odpracovaných hodin, významný vliv na výši dosaženého příjmu. **Zhruba tři pětiny mužů se stálou, pravidelnou prací (bez ohledu na pracovní aktivitu jejich partnerky) dostávaly měsíčně mezi 20 a 39 tisíci korun, stejný podíl žen dosáhl stejného výdělku jen v případě, kdy byly hlavními živitelkami rodiny, protože jejich partneři pečovali o dítě.** Pokud však

¹² Průměrné mzdy – 2. čtvrtletí 2024 (<https://csu.gov.cz/rychle-informace/prumerne-mzdy-2-ctvrtleti-2024>)

jejich partneři vykonávali nějakou výdělečnou činnost, ať již pravidelně, nebo nárazově, výdělky žen byly nižší, nejčastěji (ze dvou třetin) v kategorii 10 až 29 tisíc korun. S příležitostnou prací, vázanou i na nižší počet odpracovaných hodin, se častěji pojily **nejnižší výdělky pod 10 tisíc korun**. Typické jsou tyto příjmy **pro příležitostně pracující ženy**. Neznalost pracovních výdělků či neochota sdělovat jejich výši se nejčastěji – v jedné pětině až čtvrtině případů – vyskytovala v rodinách s mužem pracujícím pouze nepravidelně. Dle očekávání se prokázala spojitost výše výdělku a nejvyššího dosaženého vzdělání, kdy s vyšším vzděláním měli pracující muži i ženy vyšší čisté pracovní příjmy.

Graf č. 4.3 Průměrný čistý měsíční pracovní příjem obou rodičů podle pohlaví a charakteru jejich pracovní činnosti v rodinách s přídavkem na dítě (v %)



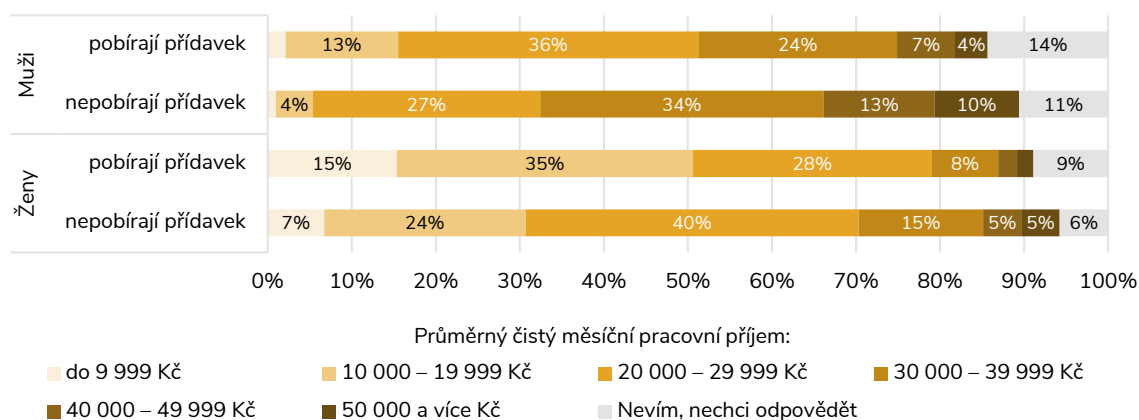
Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Častější pracovní aktivita u rodičů, kteří již nečerpají přídavky na děti, se promítá i do jejich vyšších pracovních příjmů. To jen potvrzuje fakt, že nejčastějším důvodem pro ukončení pobírání přídavku na dítě byla ztráta nároku kvůli (vyšším) příjmům. „Zlomovou“ hranicí se v případě mužů zdá být kategorie 30 až 39 tisíc korun. Zatímco polovina mužů v rodinách s přídavkem na dítě s oběma rodiči nedosáhne svými čistými pracovními příjmy na 30 tisíc korun, v rodinách bez přídavku na dítě je

4. Postavení rodičů na trhu práce v rodinách pobírajících přídavek na dítě

jejich podíl na úrovni jedné třetiny (graf č. 4.4). Podobně je tomu i u pracujících žen, jen s tím rozdílem, že tyto dvě skupiny diferencuje výše výdělku z kategorie 20 až 29 tisíc korun.

Graf č. 4.4 Průměrný čistý měsíční pracovní příjem rodičů v rodinách s oběma rodiči podle pohlaví a podle toho, zda pobírají přídavek na dítě (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Nezaměstnanost

Již v úvodu kapitoly bylo zmíněno, že příležitostně či nepravidelně se nějaké pracovní činnosti věnují 4 % mužů a žen, **zcela bez práce je 9 % mužů a 48 % žen v rodinách s oběma rodiči a s přídavkem na dítě**. Z příležitostně pracujících rodičů se registrace na úřadu práce týkala jen 8 % mužů a 11 % žen, dalších zhruba 90 % uvedlo, že registrovaní nejsou. Častěji se však **na úřadu práce zaregistrovali** ti, kteří aktuálně nepracují, a sice **více než třetina nepracujících mužů a pětina nevýdělečně činných žen**. Podporu v nezaměstnanosti podle vyjádření respondentů tito nezaměstnaní spíše nepobírali (24 % mužů vs. 12 % mužů podporu čerpalo, resp. 14 % vs. 6 % v případě žen). Podstatným faktorem, který ovlivňuje zaregistrování se na úřadu práce, je hlavní důvod ekonomické neaktivity nebo jen nepravidelné výdělečné činnosti. Zatímco při péči o děti či jiné blízké osoby se rodiče (převážně ženy) na úřadu práce obvykle neregistrují a mnohdy ani nemusejí nebo v podstatě nemohou, protože jsou na mateřské či rodičovské dovolené s provazbou na trh práce, při chybějící nebo nárazové pracovní činnosti ze zdravotních důvodů, je míra registrace mnohem vyšší. Nejvyšší je však tehdy, když je snížená ekonomická aktivita zdůvodňována nemožností najít (stabilní) práci. V takových případech jsou na úřadě práce zaregistrovány až dvě pětiny mužů a přibližně dvě třetiny žen, pro které je tato okolnost stěžejní příčinou nezaměstnanosti, případně příležitostné práce.

Zapsaní v evidenci nezaměstnaných na úřadu práce jsou především ti, kteří jsou bez výdělečné činnosti prozatím jen krátce, tedy méně než půl roku, případně do jednoho roku. Čím déle nezaměstnanost trvá, tím spíše podle slov dotázaných rodičů registrace na úřadu práce chybí. Nejdéle jeden rok jsou bez práce dvě pětiny nepracujících mužů, mezi ženami zhruba jedna pětina. **Přes dvě pětiny nepracujících žen jsou ale bez práce čtyři a více let, třetina dokonce pět a více let** (tabulka č. 4.2).

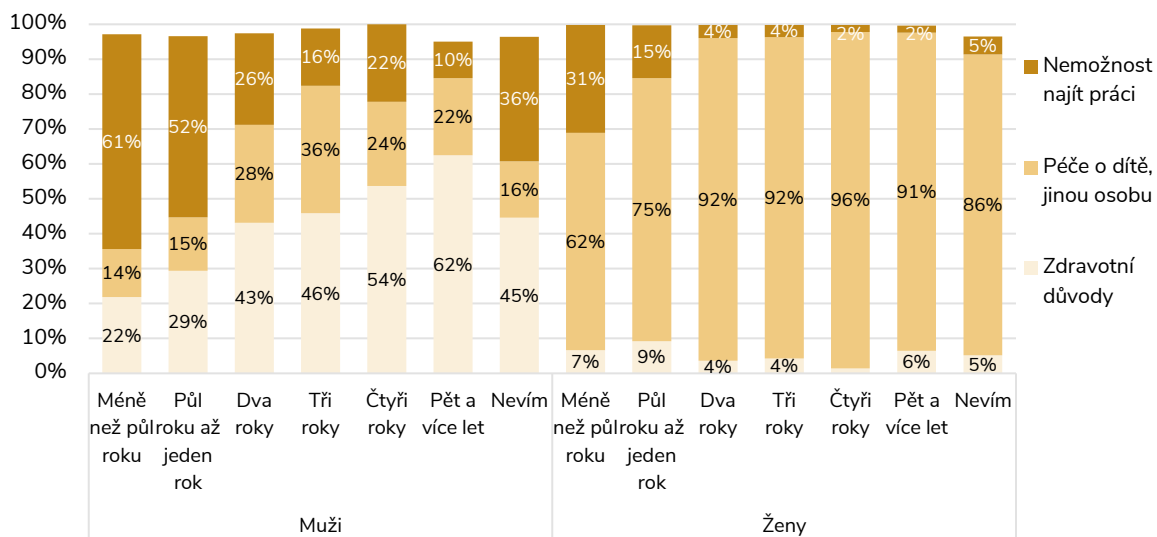
Tabulka č. 4.2 Jak dlouho jsou nepracující rodiče z partnerských rodin s přídavkem na dítě bez práce, nemají žádný pracovní příjem (v %)

	Méně než půl roku	Půl roku až jeden rok	Dva roky	Tři roky	Čtyři roky	Pět a více let	Nevím	Celkem
Muži	16,8	22,7	14,8	8,2	5,2	21,4	10,8	100,0
Ženy	8,7	13,7	20,5	12,2	11,6	32,3	1,0	100,0

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Jak již bylo popsáno výše, **okolnosti nezaměstnanosti se mezi muži a ženami dosti liší**. Podstatně se přitom propisují do délky trvání nezaměstnanosti. **Ženy nepracují hlavně kvůli péči o dítě** či jinou blízkou osobu. Necelá polovina z nich ale nemá žádný pracovní příjem čtyři a více let, třetina dokonce po dobu pěti a více let, tedy v délce překračující období možného čerpání rodičovské dovolené, případně rodičovského příspěvku. Zde se však ke „standardní“ péči o dítě často přidávají zdravotní potíže některého člena rodiny (nejspíše tedy dítěte), jež výrazně ovlivňují chod domácnosti, čímž lze dlouhé období nezaměstnanosti vysvětlit. Pokud jsou ženy bez práce nanejvýš jeden rok, příčinou je opět nejčastěji péče o dítě, nicméně nezanedbatelná není ani nemožnost najít práci (graf č. 4.5). U mužů je péče o dítě nebo jinou osobu spíše minoritní příčinou nezaměstnanosti. Za jejich **krátkodobou nezaměstnaností stojí hlavně neuspokojivé podmínky na trhu práce**, respektive nemožnost najít adekvátní práci, za tou dlouhodobější se skrývají zejména (jejich) zdravotní nesnáze. **Pět a více let je bez pracovního příjmu každý pátý nepracující muž** (viz tabulka č. 4.2).

Graf č. 4.5 Důvody nezaměstnanosti podle období trvání nezaměstnanosti a podle pohlaví rodičů z partnerských rodin s přídavkem na dítě (v %)



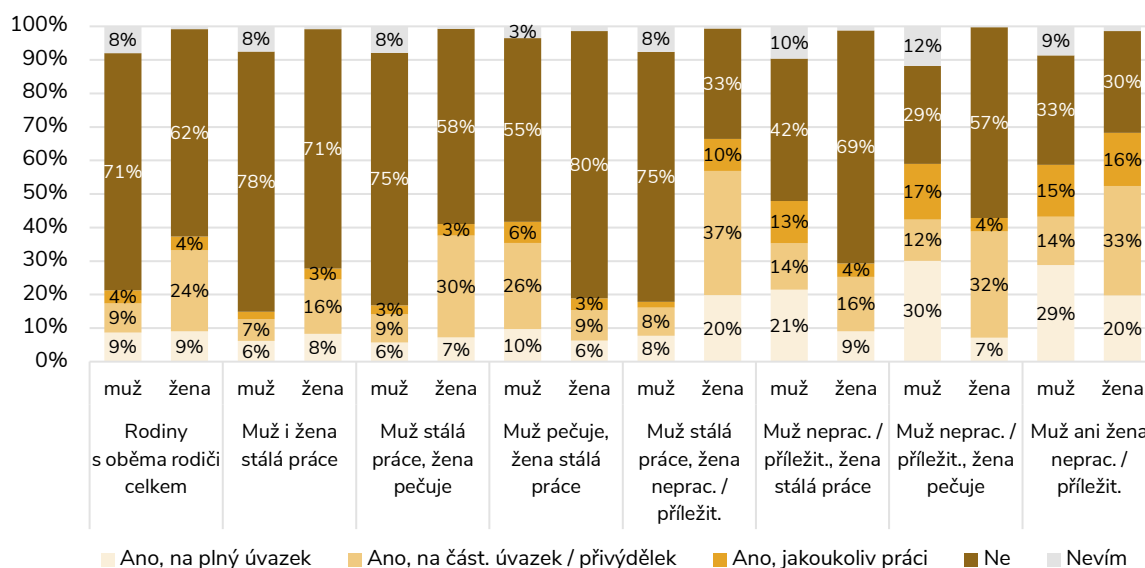
Pozn.: Dopočet do 100 % představuje „neochota pracovat“.

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Hledání další, jiné práce

Pokud bychom měřili spokojenost v práci skrze to, zda si rodiče hledají další nebo jinou práci či nějaký přivýdělek, většina mužů i žen by vyjádřila spokojenost, protože jakkoliv v tomto smyslu **změnit pracovní aktivitu nemá v úmyslu sedm z deseti mužů a šest z deseti žen** žijících v partnerství a s dětmi (graf č. 4.6). Každá čtvrtá žena by ale ráda pracovala na částečný úvazek nebo našla nějaký přivýdělek. Podstatnou roli zde opět hraje stávající pracovní postavení rodičů. Mají-li rodiče stálou, pravidelnou práci, žádný další nebo jiný výdělek nehledají až tři čtvrtiny takových mužů a (přes) 70 % žen. **Po nové práci se naproti tomu poohlíží více než dvě pětiny mužů a žen, jež nepracují kvůli péči o dítě, případně jinou osobu.** Nejčastěji by si přitom **chtěli přivydělat formou částečného úvazku.** Nejvíce by ale chtěli změnit svou stávající pracovní aktivitu ti, kteří mají jen nárazové výdělky nebo (z jiných důvodů, než je péče) nepracují vůbec. Uvádějí to téměř tři pětiny až dvě třetiny takto pracujících mužů a žen. Kromě nějakého (dalšího) přivýdělku ale mnohem častěji hledají i práci na plný úvazek (zvláště muži), výjimkou však není ani shánění jakékoliv práce bez ohledu na výši úvazku.

Graf č. 4.6 Hledání další, jiné práce podle pracovní aktivity a podle pohlaví rodičů z partnerských rodin s přídavkem na dítě (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

S vyšším příjmem z pracovní činnosti touha po nové nebo jiné práci dle očekávání klesá. Práci shánějí přes dvě pětiny mužů i žen, kteří aktuálně měsíčně vydělávají méně než 10 tisíc korun čistého, a zhruba třetina z těch, jejichž čistý pracovní příjem nedosáhne 20 tisíc korun. Naopak žádnou práci nehledá 80 a více procent mužů s příjmem ve výši minimálně 30 tisíc korun. U žen je pomyslnou hranicí, u níž se jejich strategie ohledně hledání práce otáčejí spíše k neaktivitě, kategorie 20 až 29 tisíc korun měsíčně. Od této částky začínají podíly žen nehledajících práci přesahovat třičtvrtinový podíl. Mít jinou nebo další práci touží hlavně rodiče s nižším než maturitním vzděláním, zato vysokoškoláci spíše nechtějí žádnou změnu.

Rodinná situace, respektive fáze rodinného cyklu z hlediska věku nejmladšího dítěte v rodině, opět ovlivňuje pouze pracovní aspirace žen. Zatímco u mužů se podíl těch, kteří hledají práci, s věkem nejmladšího dítěte v rodině nijak nemění, **ženy s nejmladším dítětem ve věku čtyři až šest let shánějí práci nejčastěji** (42 % z nich hledá práci). Za tím se mohou skrývat i možné potíže při návratu žen z rodičovské dovolené zpět na trh práce. Rozklíčujeme-li podrobněji, jakou práci ženy hledají, ukazuje se, že **ženy s dítětem do tří let věku by** (ve srovnání s ženami se staršími dětmi) **častěji chtěly práci na částečný úvazek nebo ve formě přivýdělku** (26 %). **Ženy s dítětem čtyř- až šestiletým by ve vyšší míře rády našly práci na plný úvazek** (11 %), **ale i jakoukoliv práci** (bez ohledu na úvazek, 6 %). Práci na plný úvazek častěji (oproti ostatním) shánějí také ženy s nejmladším dítětem ve věku 7 až 11 let (10 %). V tomto ohledu relativně nejvíce spokojené se stávajícím pracovním postavením jsou ženy s nejmladším dítětem 16letým a starším, mezi nimiž hledá práci celkově téměř každá třetí (31 %).

Dílčí shrnutí

- Výdělečná činnost je v rodinách s oběma rodiči pobírajícími přídavek na dítě jasnou doménou mužů. Ženy pracují v každé druhé rodině. Práce mužů i žen má převážně podobu stálé, pravidelné pracovní aktivity. Ve dvou pětinach rodin mají oba rodiče alespoň jednu stabilní výdělečnou činnost, v dalších dvou pětinach takto pracuje pouze muž a žena pečuje o blízkou osobu. Bez pracovních příjmů, případně jen s příležitostnými výdělky jednoho či obou rodičů je 6 % rodin.
- Zatímco ženy nepracují nejčastěji kvůli péči o (malé) dítě, u mužů převládají zdravotní důvody nebo nemožnost najít stabilní práci.
- Časové zatížení prací je poměrně velké. Polovina mužů se stálou prací odpracuje týdně více než 40 hodin, podobně to platí pro ženy, jsou-li hlavními živitelkami rodiny. Zkrácený úvazek pod 30 hodin týdně má každá čtvrtá pracující žena, a to nejčastěji kvůli péči o dítě.
- Muži žijící v páru v rodinách s přídavkem na dítě si nejčastěji vydělají 20 až 39 tisíc korun čistého, ženy 10 až 29 tisíc korun. Za průměrně vyššími příjmy stojí stabilita práce i vyšší dosažené vzdělání rodiče.
- Pětina nepracujících mužů a třetina žen je bez příjmů z pracovní činnosti pět a více let. Registrovaní na úřadu práce jsou převážně ti, kteří by rádi našli stabilní práci, případně ti, jimž pracovní aktivitu omezují zdravotní důvody.
- Novou práci hledá pětina mužů a více než třetina žen v rodinách s oběma rodiči a s přídavkem na dítě. Další nebo jinou práci by chtěli hlavně ti, kteří nepracují vůbec nebo jen příležitostně, a to nejčastěji v podobě částečného úvazku či přivýdělku, zájem však mají i o práci na plný úvazek nebo o jakoukoliv práci.

4.2 Pracovní aktivita sólo rodičů

Zapojení sólo rodičů na trhu práce je v souhrnu dosti odlišné od situace v rodinách s oběma rodiči. Jednu hlavní výdělečnou činnost má 58 % sólo rodičů, dalších 15 % kombinuje více výdělečných činností současně a zbývajících 28 % nepracuje.¹³ Pro samoživitelky v podstatě platí uvedené podíly, z čehož vyplývá, že **míra zaměstnanosti žen samoživitelek je v porovnání s ženami žijícími s partnerem podstatně vyšší**, a to jak v případě jedné hlavní práce (58 % vs. 42 %), tak co se týká kombinace vícero výdělečných činností (15 % vs. 10 %). Muži v postavení sólo rodiče naproti tomu

¹³ Vzhledem k dominantnímu zastoupení (96 %) žen samoživitelek mezi všemi respondenty sólo rodiči zpravidla platí, že celkové zde uváděné četnosti za sólo rodiče odpovídají četnostem za ženy samoživitelky. Mužů v pozici sólo rodičů je v datech pouze 351. Nicméně v textu bude upozorněno na případné rozdíly v pracovní aktivitě sólo rodičů mužů a žen, je však třeba tyto nízké počty mít na paměti.

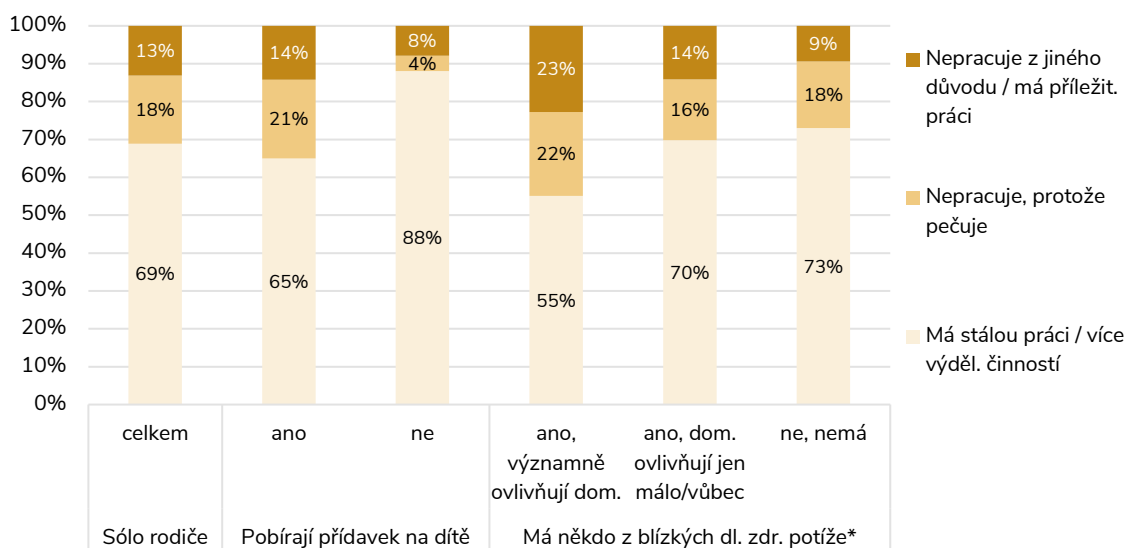
vykazují spíše nižší zaměstnanost než muži žijící v partnerství (64 % samoživitelů má jednu hlavní práci, 15 % kombinuje více pracovních činností a 22 % nepracuje). Podobně jako je tomu v rodinách s oběma rodiči, výdělečná činnost sólo rodičů má převážně charakter stálé, pravidelné pracovní činnosti (82 %), v menší míře jde o práci nárazovou, příležitostnou (5 %) nebo o kombinaci obojího (13 %). **V souhrnném pohledu mají dvě třetiny (69 %) sólo rodičů s přídavkem na dítě alespoň jednu stálou, pravidelnou práci, 4 % pracují pouze příležitostně a 28 % nepracuje vůbec.**

Nějakou stálou pracovní činnost mají spíše sólo rodiče se středoškolským a vyšším vzděláním (74 %), ti se základním vzděláním oproti nim častěji nepracují (35 %). Pro výdělečnou aktivitu sólo rodiče je rozhodující také věk nejmladšího dítěte v rodině. **Je-li nejvýše tříleté**, tři pětiny sólo rodičů nepracují právě kvůli péči o dítě, zato **výdělečně činní ve stálé práci jsou tři z deseti, každý dvacátý pracuje příležitostně. S nejmladším dítětem od čtyř do šesti let věku vykonávají alespoň jednu hlavní stálou pracovní činnost tři čtvrtiny sólo rodičů**, u starších dětí tato míra překračuje 80 %. Podíly výdělečně činných sólo rodičů (převážně tedy žen) podle věku nejmladšího dítěte jsou přitom velmi srovnatelné s mírou zaměstnanosti žen z rodin s oběma rodiči při zohlednění věku dítěte.

Hlavním důvodem pro příležitostnou nebo zcela chybějící výdělečnou činnost sólo rodiče je nejčastěji, ze dvou třetin, péče o dítě, případně o jinou blízkou osobu. Zbývající třetina sólo rodičů uvedla stejnou měrou jako hlavní důvod nárazové nebo chybějící pracovní aktivity nepříznivý zdravotní stav a nemožnost najít (stabilní) práci. Neochotu pracovat zmínili jen jednotlivci. Potřeba péče naprosto dominuje v případě rodičů s nejmladším dítětem do tří let věku. U nejmladších dětí čtyř- až šestiletých, ale i u dětí mladšího školního věku, kdy péče o dítě stále ještě patří k nejčastějším okolnostem snížené či nulové pracovní aktivity sólo rodiče, však začínají nabývat na významu nevyhovující pracovní podmínky, respektive nemožnost najít stabilní práci. U rodičů starších dětí stojí za nepravidelnou či chybějící prací převážně již zdravotní důvody.

Použijeme-li stejnou klasifikaci pracovní aktivity jako v případě rodin s oběma rodiči i pro sólo rodiče, je zřejmé, že přes dvě třetiny sólo rodičů mají alespoň jednu stálou práci, necelá pětina nepracuje z důvodu péče o dítě, případně jinou blízkou osobu a přibližně každý osmý nepracuje z jiných důvodů nebo pracuje pouze příležitostně (graf č. 4.7). Pokud již sólo rodiče nejsou příjemci přídavku na dítě, je to mnohdy spojeno s jejich častější výdělečnou činností (a jak si ukážeme dále, i s vyššími pracovními výdělky).

Graf č. 4.7 Pracovní aktivita sólo rodičů podle pobírání přídavku na dítě a výskytu zdravotních potíží u některého člena rodiny či blízkých (v %)



Pozn.: * Má někdo z rodiny či blízkých dlouhodobé zdravotní potíže, případně jiné specifické potřeby: ano a významně ovlivňují chod naší domácnosti; ano, ale chod naší domácnosti ovlivňují jen málo nebo vůbec; ne, nemá zdravotní potíže.

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Značný vliv na ekonomickou aktivitu sólo rodiče má nezbytnost péče o někoho blízkého se zdravotními problémy. Pokud není v rodině sólo rodiče nikdo s dlouhodobými zdravotními potížemi nebo zdravotním postižením, věnují se tři čtvrtiny sólo rodičů pravidelné výdělečné činnosti. Existence těchto zdravotních problémů, které výrazně dopadají na fungování domácnosti, ale podstatně snižuje možnosti rodiče pracovat a navyšuje podíl těch, již mohou pracovat jen narázově nebo vůbec (viz graf č. 4.7). Nutnost v podstatě nepřetržité péče o zdravotně postižené dítě neumožňující žádnou výdělečnou činnost uváděly také dvě samoživitelky zapojené do kvalitativních hloubkových rozhovorů. Ta první se stará o 13letého postiženého syna, který dostává příspěvek na péči (ve čtvrtém stupni), a mimoto na ni po rozvodu dopadly exmanželovy dluhy, řešila insolventi a oddlužení.

T: „Pochopila jsem, že jste jako pečující osoba vlastně na plný úvazek. Je to tak?“

R: „Ano, ve čtvrtém stupni. (...) „Bylo mi schváleno oddlužení, a to je teda taky jako, jako perlička, protože vlastně nejdřív, nejdřív jako mi chtěli vzít příspěvek na péči, tak to jsem dokázala, že to se nesmí. Když ten příspěvek na péči není můj. Takže, takže to jako schválili. No. Ale soud i insolvenční správce trvají na tom, že musím jít do práce. Dokonce tam byl, že mám dokonce, dokonce zazněl, že mám dát kluka do ústavu a mám jít makat.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti, pečuje o 1 zdravotně postižené dítě ve věku 13 let)

Druhá, matka dvou synů se zdravotním handicapem, musela svou pracovní činnost přerušit a následně ukončit, když mladšímu synovi byly zhruba čtyři roky, i když se snažila udržovat nadále kontakt se svojí profesí. Navíc se potýká s vlastními zdravotními problémy.

„No, ale teď si vemte, že oni to zjistili vlastně v roce 2011, byla ukončena diagnostika, ale já jsem po tom rozvodu vlastně neměla hlídání a pak už jsem nemohla pracovat, když jsem byla s klukama sama, protože vlastně manžel si našel partnerku, měl novou rodinu. (...) Sice mi trvalo dva roky, mi trvalo, než jsem sehnala paní na hlídání ke klukům. Abych já mohla zase se vrátit k těm financím, k těm klientům a prostě být v práci. Jo, protože jako že pořád jsem byla ve spojení s tím týmem, i když jsem nebyla výdělečná, tak jsem ale pořád nějakým způsobem. Nebyla jsem jakože já v úplně nějaký izolaci profesní. (...) Já bych klidně do té práce nastoupila, ale on by umřel hlady doma. Protože on si prostě neudělá pití ani jídlo, ani nic, ani se neumyje sám. Jako potřebuje furt mít asistenta u sebe, no. (...) Oba dva se neobejdou bez čtyřadvacetihodinové asistence. (...) Ta péče o ty kluky se stala náročnější a ten můj zdravotní stav se zhoršoval, pak jsem vlastně prodělala těch operací několik a kromě té jedny teda to vždycky ještě bylo tak, mě jeden den odoperovali... a druhý den ráno já jsem jela domů. A tady jsem ale fungovala k těm klukům.“
(samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 zdravotně postižené děti ve věku 17 a 20 let)

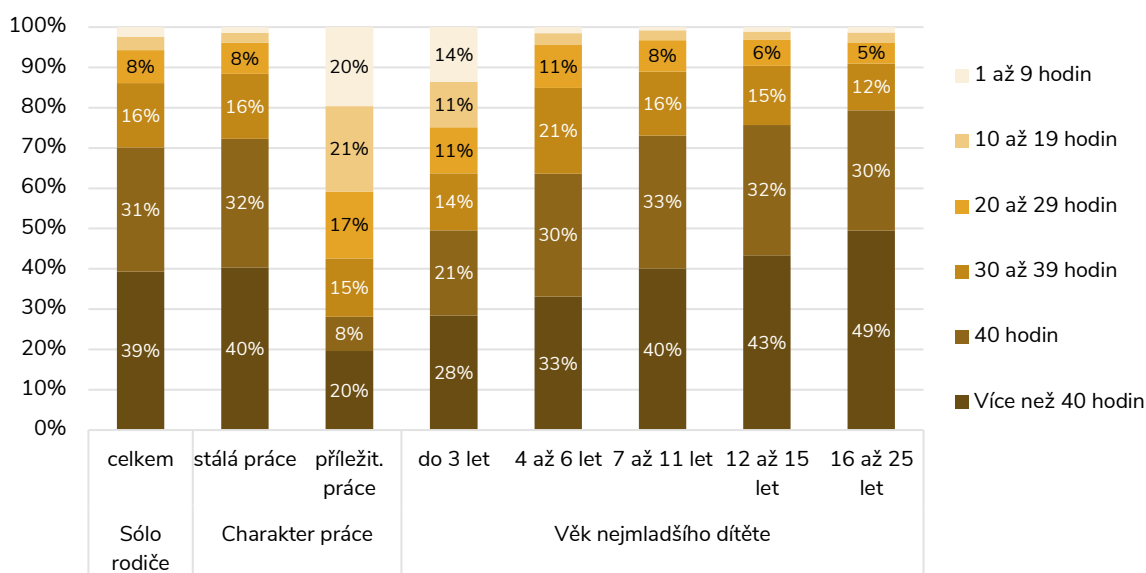
Opačným příkladem plné pracovní aktivity je životní zkušenost jiné respondentky, která má dvě zdravé dospívající dcery, ale sama se potýká s určitými zdravotními těžkostmi. Již několik (desítek) let pracuje jako zdravotní sestra v nemocnici. Po návratu z rodičovské dovolené (a po rozvodu) se jí v zájmu zvládnutí péče o děti podařilo přejít z dvousměnného provozu na jednosměnný. Tato pracovní pozice jí zůstala, i když před nedávnem z práce na rok a půl „vypadla“ kvůli své vážné nemoci. Navzdory znatelnému vyčerpání však chce v dané práci setrvat, i když by nejspíše získala invalidní důchod.

„Já v tom, v té nemocnici pracuju už 28 let. (...) Já jsem totiž původně dělala na urologii před tou mateřskou a tak strašně ráda bych se tam vrátila, a jenže tam na mě neměli místo prostě pro mě. (...) Vlastně po mateřské jsem se vracela s tím, že neměli nikde jednosměnný provoz, protože jsem se rozváděla, potřebovala jsem jednu směnu, tak mi nabídli teda jako gyndu a tam zrovna kupovali nový přístroj, takže jsem začala chodit na jakoby zaučení na vyšší pracoviště. (...) Takže když jsem vypadla, tak s tím měli trošku problém na ten rok a půl, takže jsem rychle zaučila jako sestřičku, která to dělala místo mě. (...) A když já jsem se za rok a půl vrátila po nemoci, tak vlastně ona šla na mateřskou, takže nám to tak bezvadně vyšlo, že, a byla jsem hrozně vděčná za to, že mně vlastně zůstali jakoby, hlídali mi to místo, že mě prostě nedali k dispozici, protože pokud někde děláte a jste dál jakoby doma, tak oni vás normálně přemístí třeba na jiné oddělení, oni vám to nedrží tu pozici. Jako asi by mě nesesadili, jako že bych, nedělala bych nižší funkci nebo jako nebyla bych ošetřovatelka nebo takhle, ale nenechali by mě na té ambulanci, prostě, mohli by mě dát kamkoliv. (...) Já vstávám ve čtyři a prostě o půl třetí skončím v práci a přijdu domů a jsem úplně na vývrat. (...) Nejhorší je fakt asi to, že jsem unavená, že mě to prostě ubíjí, ale jako nedokážu si představit být na invalidním důchodě a být doma furt, to jako ne. A na částečný úvazek by mě tam stejně nechtěli, takže mi nic ani jiného nezbylo.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 15 a 19 let)

Pracovní doba

Jsou-li sólo rodiče s přídavkem na dítě výdělečně činní, je jejich časová vytíženost pracovními povinnostmi poměrně velká, neboť výjimečná u nich není **více než 40hodinová týdenní pracovní doba**. Tolik času stráví pracovní činností na **dvě pětiny sólo rodičů, další zhruba třetina práci věnuje 40 hodin týdně** (graf č. 4.8). **Méně než 30 hodin týdně pracuje jen každý sedmý sólo rodič (14 %)**, což jsou srovnatelné výsledky s daty Eurostatu, podle nichž mělo v roce 2023 zkrácený úvazek celkově 12 % sólo rodičů (resp. 15 % žen samoživitelek).¹⁴ Tříčtvrtinová převaha práce na 40 a více hodin týdně platí hlavně pro ty, kteří mají stálou, pravidelnou výdělečnou činnost. Na druhou stranu těm, kteří pracují jen příležitostně, práce většinou zabere méně než 30 hodin týdně.

Graf č. 4.8 Průměrný týdenní počet hodin věnovaný sólo rodiči pobírajícímu přídavek na dítě pracovní činnosti podle charakteru práce a věku nejmladšího dítěte v rodině (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

S rostoucím věkem nejmladšího dítěte v rodině, kdy se snižuje nutnost celodenní rodičovské péče, vzniká sólo rodičům stále větší prostor věnovat se pracovní aktivitě. Zatímco méně než 30 hodin týdně pracuje více než každý třetí sólo rodič s nejmladším dítětem do tří let věku, v případě rodičů starších dětí to je zhruba každý desátý. S vyšším věkem dítěte ale přibývá zvláště těch, u nichž čas strávený prací přesahuje standardní 40hodinovou týdenní pracovní dobu (viz graf č. 4.8). Do takové

¹⁴ Percentage of part-time employment by sex, age groups (from 18 to 64 years) and household composition (lfst_hhptety) (<https://ec.europa.eu/eurostat/web/lfst/database>)

situace se přitom dostává každý druhý sólo rodič, který kombinuje stálou práci s příležitostnými přivýdělkami.

Stejně okolnosti, které doprovázejí příležitostnou práci, případně zdůvodňují nevykonávání žádné výdělečné činnosti, se vyskytují i jako hlavní příčiny zkrácené pracovní doby. **Méně než 30 hodin týdně odpracují sólo rodiče nejčastěji proto, že pečují o dítě**, případně o jiného člena rodiny. Jako **hlavní důvod to uvedly tři pětiny sólo rodičů**. Příkladem jsou i některé samoživitelky účastníci se hloubkových rozhovorů, které pracují na částečný úvazek právě kvůli potřebě zajistit péči o děti.

T: „Vy jste říkala, že máte půlúvazek a pracujete jako v čem?“

R: „Jako fakturantka. Mám to, mám to vlastně ale na dohodu. Bohužel, že tady na tuhle tu pozici oni nemůžou brát jako paní, i když zkrácený, tak plný úvazek nebo jako hlavní pracovní poměry. (...) Že mi tam, oni totiž, když jsem se na ten inzerát hlásila, tak jako mě trochu, nechci říct, že úplně od toho zrazovali, ale podle mě tam asi neměli moc na tu pozici jako adeptů, protože ty spíš měli jako situovaný pro nějakýho studenta jako po montáži a tak, že vlastně mu budou vycházet ve zkouškovém jako a on si pak vlastně udělá ještě, že vlastně někde docházet jako na nějakou praxi, že to není finančně ohodnocený. Ale prostě já jsem s těma třema dětma taky tak trochu jako student, protože, takže mám opravdu hodně, mám možnost home officu, že do kanceláře docházím dvakrát týdně, tedko. Přes to léto jsem se dohodla se šéfovou, že teda jenom jeden den v týdnu, kdy tam budu, a je to prostě poloviční úvazek, je to vlastně kolik, čtyři hodiny denně.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti ve věku 4, 6 a 7 let)

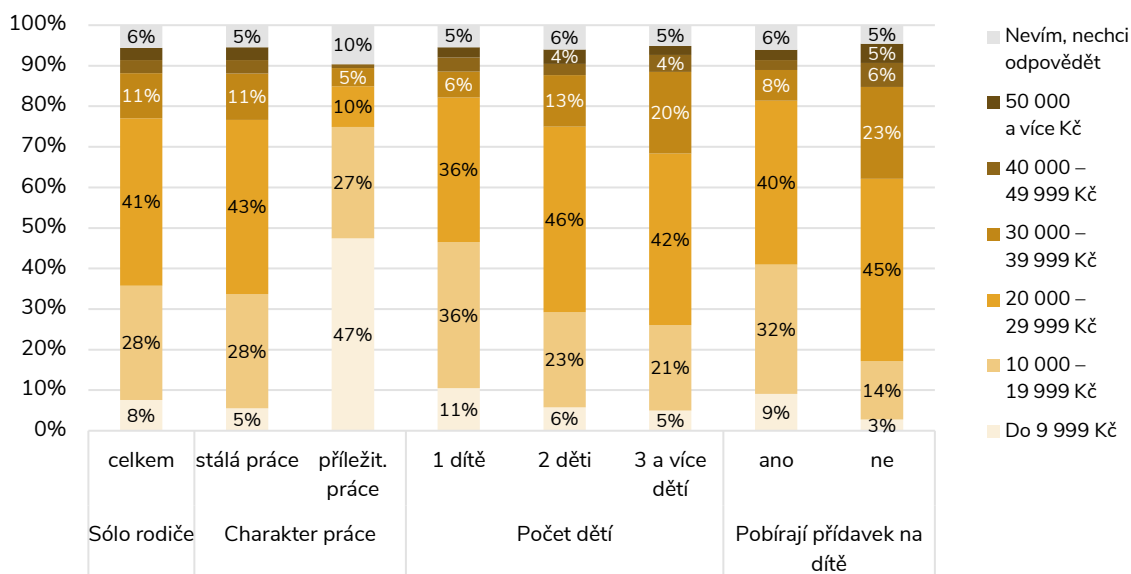
U další pětiny sólo rodičů s přídavkem na dítě stojí za zkráceným úvazkem zdravotní důvody a každý osmý uvedl, že by chtěl pracovat na více hodin, ale nemůže takovou práci najít. Neochota pracovat na více hodin byla jen ojedinělým důvodem. Jak již bylo řečeno, se zvyšujícím se věkem nejmladšího dítěte v rodině ustupuje potřeba péče do pozadí. To se odráží i v okolnostech zkráceného úvazku, kdy rodiče starších dětí v převažující míře udávají jako to hlavní vysvětlení právě zdravotní důvody.

Každý třetí sólo rodič pracuje ve směnném provozu. Podobně jako u rodičů žijících v partnerství, i mezi sólo rodiči jsou směnné služby běžnější u těch, kteří vykonávají stálou, pravidelnou práci, oproti těm s příležitostnými výdělky (34 % vs. 21 %). To se odráží i v pracovní době, která u rodičů pracujících na směny často přesahuje 40 hodin týdně. Ve směnném provozu působí výrazně častěji sólo rodiče s nižším než maturitním vzděláním, a to téměř polovina z nich, zatímco mezi vysokoškoláky jen každý šestý. Je zřejmé, že směnný provoz může probíhat v různých podobách lišících se délkou či pravidelností směny, typické pak bývají pro vybrané segmenty či profese (např. ve zdravotnictví, obchodě, průmyslu). Takové detailnější informace o profesi rodičů ale v datech dotazníkového šetření nejsou.

Příjem z pracovní činnosti

Čisté měsíční příjmy z výdělečné činnosti jsou mezi sólo rodiči s přídavkem na dítě spíše pod úrovní průměrné i mediánové mzdy v ČR. **Dvě pětiny samoživitelů si vydělají 20 až 29 tisíc korun čistého měsíčně, další více než čtvrtina 10 až 19 tisíc korun** (graf č. 4.9). Výši pracovního příjmu neznalo nebo nechtělo uvést jen 6 % pracujících sólo rodičů. Charakter pracovní činnosti, délka pracovní doby, ale i výše dosaženého vzdělání či počet dětí v rodině ovlivňují výslednou hodnotu výdělku. Zatímco **s nepravidelnou prací se téměř v polovině případů pojí čistý příjem pod 10 tisíc korun** a v další čtvrtině od 10 do 19 tisíc korun, **stálá pracovní aktivita přináší sólo rodiči nejčastěji 20 až 29 tisíc korun, případně i vyšší výdělek**. Takto vysoké částky si vydělají zejména ti, již pracují alespoň 40 hodin týdně. Zkrácený úvazek se pak zpravidla zrcadlí i v průměrně nižším výdělku. Zřejmá je spojitost s dosaženým vzděláním, jehož vyšší úroveň pracovní příjmy spíše zvyšuje. Určitou souvislost je možné vysledovat také ve vztahu k počtu nezaopatřených dětí v rodině, na které si s velkou pravděpodobností sólo rodič uplatňuje daňové zvýhodnění. Rodiče jednoho dítěte mají oproti ostatním častěji pracovní příjmy jen do 19 tisíc korun, rodiče dvou dětí častěji ve výši 20 až 29 tisíc korun, případně 30 až 39 tisíc korun, a ti s více dětmi častěji 30 až 39 tisíc korun (graf č. 4.9). I při vědomí nízkého počtu mužů mezi respondenty data naznačují, že čisté výdělky mužů jsou v porovnání se ženami spíše vyšší.

Graf č. 4.9 Průměrný čistý měsíční pracovní příjem sólo rodičů podle vybraných charakteristik (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Podobně jako v rodinách s oběma rodiči i pro sólo rodiče platí, že pokud již nejsou příjemci přídavku na dítě, častěji mají nějakou stálou, pravidelnou výdělečnou aktivitu a dosahují spíše vyšších pracovních příjmů, než když danou dávku stále pobírají (viz graf č. 4.9). To je i v souladu s nejčastěji uváděnou příčinou ukončení čerpání přídavku na dítě, kterou je v 88 % ztráta nároku na přídavek kvůli příjmům.

Nezaměstnanost

Nyní se blíže zaměříme na okolnosti nezaměstnanosti sólo rodičů pobírajících přídavek na dítě. Připomeňme, že **v době výzkumu nepracovalo 28 % z nich**. Jak již bylo uvedeno výše, péče o dítě patří k nejčastějším argumentům chybějící výdělečné činnosti u rodičů s nejmladším dítětem do tří let věku. U rodičů s předškolákem nebo školákem na prvním stupni se ve vyšší míře mezi důvody objevuje problém sehnat (stabilní) práci a u rodičů se staršími dětmi pak převažují zdravotní důvody. **Registrovány na úřadu práce jsou dvě pětiny nepracujících sólo rodičů, z nichž každý třetí pobírá podporu v nezaměstnanosti.** Evidence na úřadu práce se **nejčastěji** týká nepracujících sólo rodičů **s nejmladším dítětem od čtyř do šesti let (64 %) a od sedmi do jedenácti let (61 %)**, tedy skupiny, která mnohem častěji oproti rodičům s mladšími či staršími dětmi zdůrazňuje, že nemůže najít práci. Každý druhý rodič s dítětem od čtyř do jedenácti let uvádí, že je bez pracovního příjmu nejvýše jeden rok. Rodiče školáků a dospívajících dětí se však velmi často potýkají (také) s dlouhodobou nezaměstnaností přesahující čtyři roky.

Souhrnně je **nejvýše jeden rok bez pracovního příjmu přibližně každý třetí nepracující sólo rodič**. Za takovouto krátkodobou nezaměstnaností lze ve vyšší míře hledat právě obtíže sehnat stabilní práci. Na druhou stranu **čtyři a více let nepracuje více než čtvrtina**, pět let nebo déle jedna pětina. Čím déle jsou sólo rodiče bez pracovního příjmu, tím spíše za tím stojí zdravotní důvody. Pět a víceletou nezaměstnaností se přitom vyznačují hlavně ti, kteří mají v rodině nebo mezi blízkými někoho se závažnými zdravotními problémy či specifickými potřebami, jež významně ovlivňují chod jejich domácnosti.

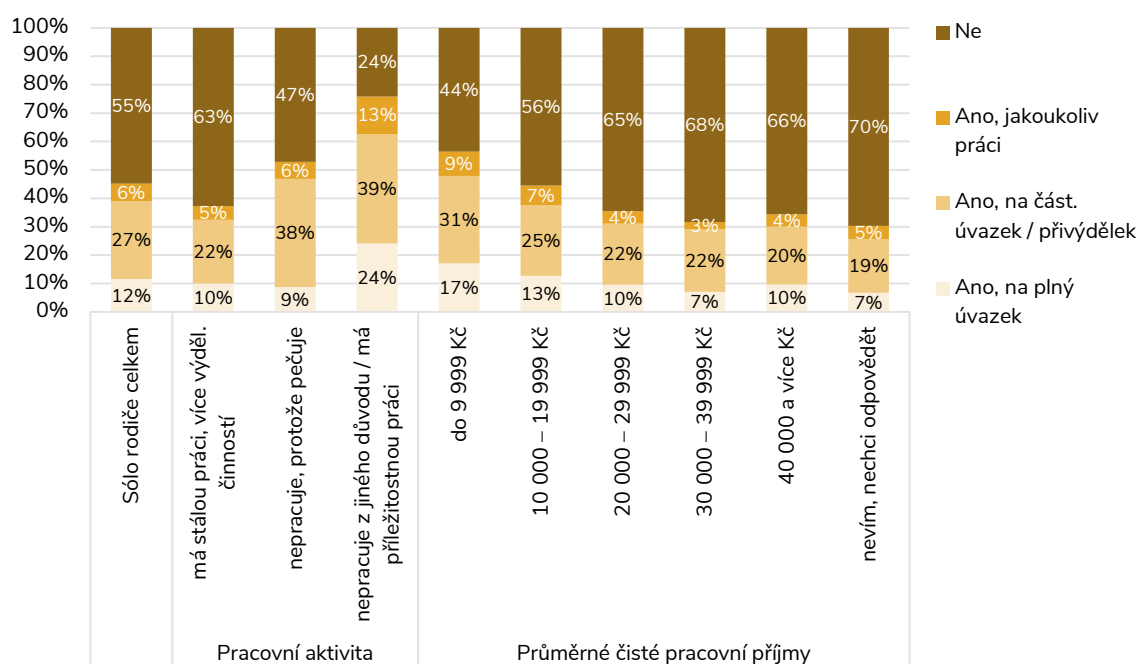
Hledání další, jiné práce

Nespokojenost se stávající pracovní aktivitou z hlediska výše příjmu, stability práce, délky pracovní doby či dalších atributů pracovní činnosti je mezi sólo rodiči poměrně velká. Lze to vyvodit z toho, že **téměř každý druhý sólo rodič s přídavkem na dítě hledá nějakou další nebo jinou práci**. Zhruba každý čtvrtý přitom shání práci na zkrácený úvazek nebo ve formě přivýdělku (graf č. 4.10). Na volbu ideální strategie ohledně případné změny práce výrazně působí charakter současné pracovní aktivity sólo rodičů a výše dosahovaných pracovních příjmů. Žádnou snahu o nalezení jiné práce nevyvíjejí skoro dvě třetiny sólo rodičů, kteří mají nyní stálou, pravidelnou výdělečnou činnost. Oproti tomu

4. Postavení rodičů na trhu práce v rodinách pobírajících přídavek na dítě

rodiče, kteří pečují o dítě nebo jinou osobu, se o nové pracovní příležitosti častěji aktivněji zajímají. Největší iniciativu však projevují ti, kteří nepracují z jiných než pečovatelských důvodů nebo mají jen příležitostné zaměstnání. Až tři čtvrtiny z nich hledají další nebo jinou práci. **Největší zájem mají sólo rodiče o částečné úvazky, případně přivýdělek.** U posledně zmiňované skupiny není zanedbatelný ani podíl těch, kteří preferují plný úvazek, nebo by přijali jakoukoliv práci bez ohledu na rozsah úvazku. Státní i zaměstnavatelská podpora částečných úvazků (nejen) pro sólo rodiče tak zůstává nadále potřebná.

Graf č. 4.10 Hledání další, jiné práce podle pracovní aktivity sólo rodičů s přídavkem na dítě a podle výše čistého pracovního příjmu (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Snahu (pravděpodobně) zlepšit svoji příjmovou situaci prostřednictvím nové práce mají především sólo rodiče s nízkými pracovními výdělky (viz graf č. 4.10). Počínaje dvacetitisícovým pracovním příjmem se potřeba hledání práce již nijak nesnižuje a zůstává neměnná i u vyšších příjmových skupin. Je otázkou, zda u takto vysokých příjmů nestojí v pozadí hledání jiné či další práce spíše jiné faktory než samotná potřeba zvýšit příjem, jako například práce s flexibilnější pracovní dobou, usnadňující sladování osobních, rodinných a pracovních aktivit, či lepší možnost pracovní seberealizace. Naznačují to i slova jedné z respondentek vyjádřená při kvalitativním hloubkovém rozhovoru:

R: „Takže já mám příjem svůj čistej, já mám kolem 28 000 z práce.“ (...)

T: „Říkala jste, že vlastně pracujete teda ve zdravotnictví na půl úvazku, jak jste tam spokojena s tou prací?“

R: „Jo, jsem. Tedko se snažím teda měnit obor, ráda bych trošku zapadla do IT, protože bych chtěla, protože já tím, že děti nechodí do školy, já je vzdělávám vlastně doma. Tak tam je prostě obrovská jako svoboda. A pak člověk jako zjistí, že tu nesvobodu má ještě v té práci, takže já potřebuju, chci se dostat do fáze, kdy budu mít dobře zapláceno a budu moct pracovat odkudkoliv, ale to je ještě třeba běh na dva tři roky.“ (samoživitelka, VŠ, 2 děti ve věku 8 a 12 let)

Novou práci hledají mírně častěji rodiče malých, případně předškolních dětí v porovnání se sólo rodiči starších dětí. Podobně jako tomu bylo u žen žijících v páru, i **sólo rodiče s nejmladším dítětem do tří let věku častěji hledají práci na částečný úvazek nebo v podobě přivýdělků, rodiče s nejmladším dítětem čtyř- až šestiletým se zase více poohlíží po práci na plný úvazek, ale i po jakékoliv práci** (bez ohledu na délku úvazku). Potvrdila se i závislost na nejvyšším dokončeném vzdělání sólo rodiče. Rozdíly mezi vysokoškoláky a rodiči se základním vzděláním však nejsou příliš velké (novou práci hledá 42 % vysokoškoláků, resp. 49 % rodičů s nižším než maturitním vzděláním).

Díčí shrnutí

- Dvě třetiny sólo rodičů pobírajících přídavek na dítě mají stálou, pravidelnou práci, zhruba čtvrtina nepracuje vůbec. Ženy samoživitelky vykazují vyšší míru zaměstnanosti v porovnání se ženami žijícími v partnerství.
- Za pracovní neaktivitou stojí nejčastěji péče o dítě, podstatný vliv mají i zdravotní potíže nebo specifické potřeby někoho z blízkých, které ovlivňují chod domácnosti sólo rodiče.
- Čas věnovaný práci překračuje u dvou pětín sólo rodičů 40 hodin týdně, rodiče se staršími školními nebo dospívajícími dětmi takto pracují ještě častěji. Třetina sólo rodičů odpracuje standardních 40 hodin. Kratší úvazek je spojen s příležitostnou prací a péčí o malé děti.
- Průměrné čisté pracovní příjmy samoživitelů s přídavkem na dítě se u dvou pětín pohybují v rozmezí 20 a 29 tisíc korun, u další čtvrtiny v intervalu 10 až 19 tisíc korun. Stabilita pracovní činnosti, delší pracovní doba, vyšší dosažené vzdělání, ale i vyšší počet dětí v rodině se pojí s vyššími výdělky.
- Každý pátý sólo rodič je bez pracovního příjmu pět a více let. Dlouhodobá nezaměstnanost je často dána zdravotními důvody.
- Snaha zajistit rodinu příjmy z výdělečné činnosti je u sólo rodičů evidentní. Další nebo jinou práci hledá skoro každý druhý sólo rodič, zvláště pak ti, kteří vůbec nepracují, mají pouze příležitostné zaměstnání nebo obecně nízké pracovní příjmy. Nejčastěji hledají práci na zkrácený úvazek nebo formou přivýdělku.

5. Finanční situace rodin pobírajících přídavek na dítě

Sylva Höhne

Příjmová úroveň na straně jedné a náročnost výdajů na straně druhé spoluvytvářejí celkový obraz o finanční situaci domácnosti. Pracovní aktivita rodičů a výše jejich pracovních příjmů představují jeden ze základních kamenů příjmové situace domácnosti. Další podstatnou složkou, zvláště v rodinách příjemců přídavku na dítě, jsou příjmy z dalších sociálních dávek, započítat je třeba také případné výživné a eventuálně další příjmy pocházející z jiných zdrojů (půjček, pronájmu či prodeje majetku, kapitálu apod.). V dotazníkovém šetření *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024* se pozornost v této oblasti soustředila na výši celkových čistých příjmů domácnosti, na pobírání sociálních dávek, hodnocení plnění případné vyživovací povinnosti a subjektivní posouzení vycházení s rodinným rozpočtem, možností tvorby úspor a uplatňování různých strategií v návaznosti na finanční situaci domácnosti. Samostatným tématem bylo čerpání půjček a rizika spojená s jejich splácením.

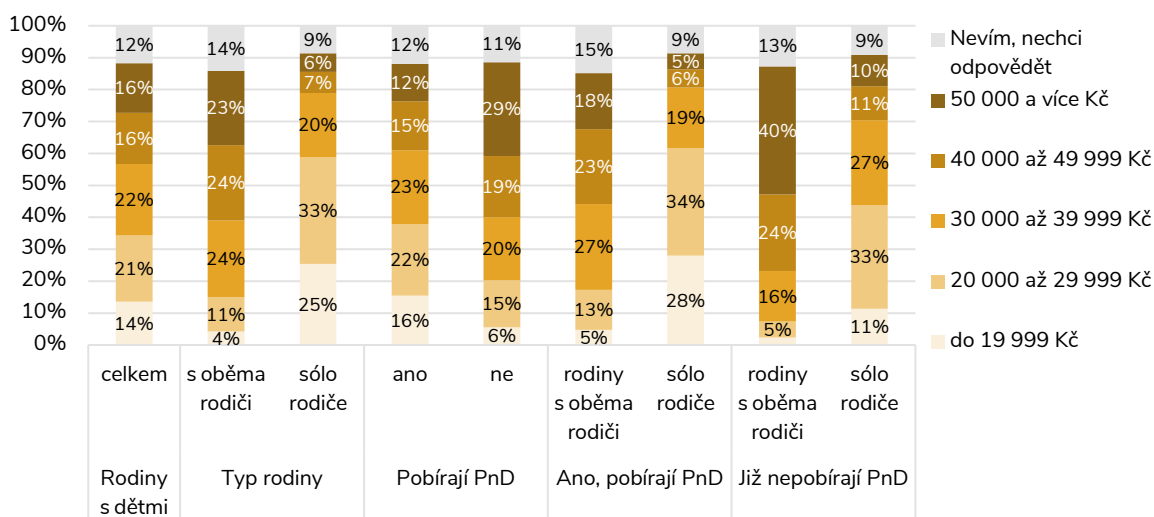
5.1 Celkové příjmy domácnosti

Vzhledem k cílové skupině výzkumu *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024* lze očekávat, že celkové příjmy rodin budou spíše nižší a vycházení s příjmy pro ně bude obtížnější než pro rodiny nepobírající přídavek na dítě. Uvést celkový čistý měsíční příjem domácnosti nechtělo nebo neumělo 12 % respondentů, ti ostatní se pak zařadili do jednoho ze sedmi desetitisícových intervalů.¹⁵ Zatímco průměrné čisté měsíční příjmy jedné třetiny rodin nedosahovaly hodnoty 30 tisíc korun, příjmy další třetiny rodin činily 40 tisíc a více korun (graf č. 5.1). Porovnáme-li toto rozložení s příjmovou strukturou rodin s dětmi, jak byla zjištěna na podzim roku 2022 v rámci výběrového šetření *Životní podmínky rodin s dětmi 2022* (Palonciová et al., 2023, 230–231), je patrné, že i navzdory časovému posunu mezi těmito dvěma šetřeními zůstává příjmová situace dotázaných rodin s přídavkem na dítě znatelně horší. Nadále však platí lepší příjmová úroveň rodin s oběma rodiči oproti rodinám samoživitelů. **Čtvrtina sólo rodičů hospodaří s celkovými čistými příjmy do 19 tisíc korun a další třetina s příjmy 20 až 29 tisíc korun, kdežto rodin s oběma rodiči se stejnými příjmy je šestkrát, respektive třikrát méně.** Zhruba **po jedné čtvrtině se rodiny s oběma rodiči rozprostřely do vyšších příjmových pásem.** Diference mezi příjmy rodin dle jejich typu se přitom zachovávají i při kontrole, zda rodina aktuálně čerpá přídavek na dítě. Ukončení pobírání přídavku na dítě, a to nejčastěji právě kvůli vyšším příjmům, se tak jednoznačně odráží v rozdílné příjmové struktuře rodin, kdy se rodiny

¹⁵ Obě krajní kategorie (nejnižší do 9 tisíc korun a nejvyšší 60 tisíc a více korun) byly kvůli nízkému četnostnímu zastoupení při dalších analýzách připojeny k sousedícím kategoriím. Dodejme, že z celku se do nich zařadila 3 %, resp. 6 % respondentů.

aktuálně čerpající přídavek na dítě výrazně častěji ocitají ve dvou nejnižších příjmových kategoriích, kdežto ty bez dané dávky dosahují mnohdy i na příjmy nejvyšší (graf č. 5.1).

Graf č. 5.1 Celkové čisté měsíční příjmy rodin s dětmi podle typu rodiny a aktuálního pobírání přídavku na dítě (PnD) (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Stálá pracovní aktivita (alespoň jednoho) rodiče výrazně posouvá příjmovou úroveň rodiny do vyšších příjmových hladin. Pokud takto pracují oba rodiče, více než třetina rodin má měsíčně k dispozici čistý příjem 50 tisíc a více korun, čtvrtina 40 až 49 tisíc korun. Pracuje-li takto pouze jeden z rodičovského páru, necelá třetina hospodaří s příjmem 30 až 39 tisíc korun, téměř čtvrtina s příjmem o kategorii vyšším a sedmi až osmina s příjmem o stupeň nižším. Rodiny s oběma rodiči zcela bez příjmů z pravidelné výdělečné činnosti nejčastěji disponují těmi nejnižšími příjmy a příjmy 20 až 29 tisíc korun (cca po 30 %). Mezi nepracujícími sólo rodiči nebo těmi, kteří mají jen příležitostné výdělků, nakládá až polovina z nich s příjmy do 19 tisíc korun, čtvrtina pak s příjmy od 20 do 29 tisíc korun. Stálá pracovní aktivita sólo rodiče redukuje hlavně skupinu s nejnižšími příjmy (13 %), a to ve prospěch všech vyšších příjmových kategorií (např. celkové příjmy 20 až 29 tisíc korun má 37 % rodin sólo rodičů se stálou pracovní aktivitou, 30 až 39 tisíc korun dalších 26 %). S vyšším počtem dětí se bez ohledu na typ rodiny spíše navyšují její celkové příjmy.

V hrubším regionálním členění se s častěji nejnižšími příjmy vydělují rodiny žijící v hlavním městě Praze a v regionu Severozápad (Ústecký a Karlovarský kraj), naproti tomu spíše k vysokopříjmovým rodinám se častěji řadí rodiny Jihovýchodního regionu (Jihomoravský kraj a Kraj Vysočina). Horší příjmová situace rodin pobírajících přídavek na dítě na území hlavního města a v severozápadních Čechách je patrná i z dat o vyplacených přídávkách na dítě v posledním čtvrtletí roku 2023 (viz kap. 2).

Sociální dávky

Nízkopříjmovost rodiny daná nízkými výdělky rodičů nebo i tím, že již pobírají nějaké dávky, které do jisté míry nahrazují právě příjem z výdělečné činnosti (rodičovský příspěvek, podporu v nezaměstnanosti, důchod apod.), zakládá vedle nároku na přídavek na dítě velmi často nárok i na další sociální dávky, zejména ty zohledňující finanční úroveň domácnosti (např. příspěvek na bydlení, dávky hmotné nouze). Poměrně časté čerpání (víceero typů) dávek dokládá i šetření *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024*. Dávky nahrazující pracovní příjem kvůli rané péči o děti – peněžitá pomoc v mateřství, případně otcovská poporodní péče, a rodičovský příspěvek – pobírají především rodiny s oběma rodiči, ve kterých častěji žije alespoň jedno dítě do tří let. Dávku z nemocenského pojištění má vzhledem ke své krátkodobosti jen několik jednotek procent rodin, zato **rodičovský příspěvek** dostávají téměř dvě pětiny rodin (tabulka č. 5.1). V rodinách s oběma rodiči s ním počítá každá druhá, mezi sólo rodiči každý čtvrtý. Zúžíme-li pohled pouze na **rodiny s nejmladším dítětem do tří let věku, jeden z rodičů jej čerpá v 81 % případů, sólo rodič v 73 %**. V míře čerpání podpory v nezaměstnanosti se rodiny dle typu nelišily, podobně srovnatelné, jen mírně čtenější je pobírání nějaké důchodové dávky v rodinách sólo rodičů. Důchodové dávky přitom zhruba třikrát častěji plynou do takzvaných smíšených rodin (25 % oproti 9 % tzv. čistých rodin), to znamená rodin, ve kterých kromě rodičů a nezaopatřených dětí žijí ještě další osoby (zpravidla prarodiče dětí či již zaopatřené děti). Pobírání vybraných dávek totiž v dotazníkovém šetření nebylo vázáno jen na respondenta, ale na všechny členy domácnosti.

Tabulka č. 5.1 **Pobírání vybraných sociálních dávek rodinami s přídavkem na dítě podle typu rodiny** (kladné odpovědi, v %)

	Rodiny s dětmi celkem	Rodiny s oběma rodiči	Sólo rodiče
Peněžitá pomoc v mateřství, otcovská poporodní péče	3,4	4,5	2,0
Rodičovský příspěvek	38,6	49,0	25,4
Podpora v nezaměstnanosti	3,7	3,7	3,7
Důchod (starobní, invalidní, pozůstalostní)	12,6	12,0	13,3
Příspěvek na bydlení	35,3	20,3	54,4
Dávky hmotné nouze (doplatek na bydlení, příspěvek na živobytí, mimořádná okamžitá pomoc)	4,1	2,0	6,7
Náhradní výživné	6,6	3,1	11,1

Zdroj: *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024*

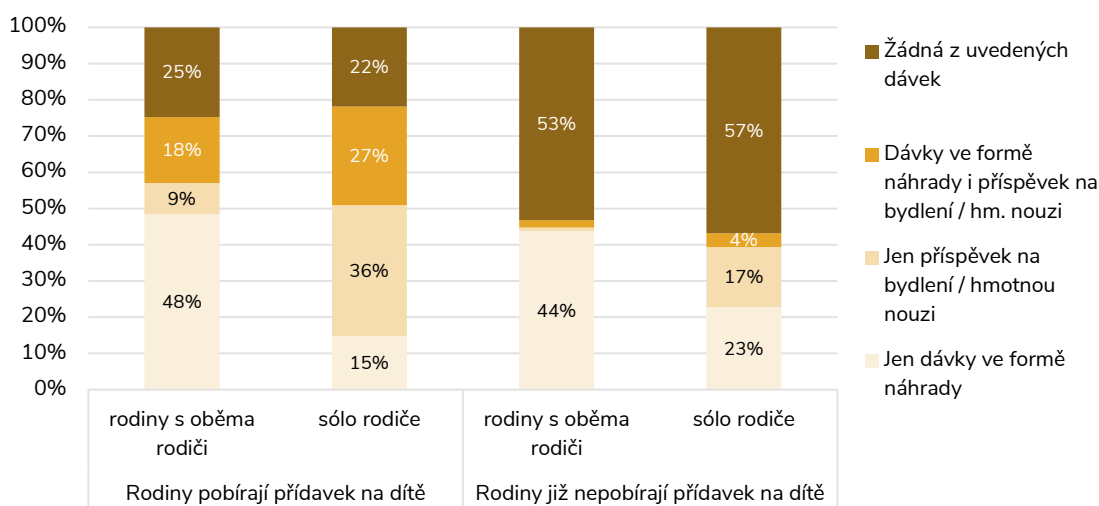
Opět se potvrdilo, že sólo rodiče s přídavkem na dítě jsou vzhledem ke své nižší příjmové úrovni častějšími příjemci dávek, jako jsou příspěvek na bydlení nebo dávky hmotné nouze (srov. Paloncyová et al., 2023, 221–228). **Čerpání příspěvku na bydlení uvedla více než polovina sólo rodičů a pětina zástupců rodin s oběma rodiči** (viz tabulka č. 5.1). Při zohlednění právní formy užívání bytu je zřejmé, že jeho hlavními příjemci jsou nájemníci bytů, zvláště od soukromých vlastníků (příspěvek na bydlení pobírá 46 % rodin s oběma rodiči a 74 % sólo rodičů bydlících v nájemním bytě od soukromého vlastníka, respektive 29 % a 63 % v obecních nájemních bytech). Ti, kteří bydlí v bytech nebo domech v osobním vlastnictví, dostávají příspěvek na bydlení v nižší míře (11 % rodin s oběma rodiči a 35 % sólo rodičů). Častějšími příjemci příspěvku na bydlení jsou obecně rodiny s jedním dítětem. Rovněž dávky pomoci v hmotné nouzi častěji směřují k sólo rodičům, nájemní forma bydlení je opět faktorem zvyšujícím míru jejich čerpání. Nadprůměrné pobírání těchto dávek uvedli dále rodiče žijící na ubytovně nebo v azylovém domě, nutno však dodat, že případů takových rodin bylo v dotazníkovém šetření celkově přibližně sedm desítek (viz kap. 6).

Přestože odpovědí, kdy rodiče nevěděli, zda danou sociální dávku dostávají, bylo početně velmi málo (u jednotlivých dávek na úrovni zhruba 1 %), skutečná neznalost ohledně pobírání konkrétních dávek může být ještě vyšší. Příkladem je pobírání peněžité pomoci v mateřství, ale především rodičovského příspěvku, které v nemalé míře uváděli i rodiče s nejmladším dítětem školního nebo dospívajícího věku. **Potřeba přehledného přístupu a podávání informací o jednotlivých dávkách tak nadále trvá**, přestože navrhované sloučení vybraných dávek do jedné může být pro řadu rodičů určitým ulehčením orientace v dávkovém systému.

V souhrnném pohledu některá z dávek nahrazujících příjem plyne do tří pětin rodin s oběma rodiči a do dvou pětin rodin samoživitelů. Příspěvek na bydlení a/nebo hmotnou nouzi dostává pětina rodin s oběma rodiči a mírně nadpoloviční většina rodin sólo rodičů. Tato struktura se však změní, zohledníme-li, zda rodina stále pobírá přídavek na dítě nebo na něj již ztratila nárok. **Čtvrtina rodin s oběma rodiči a pětina sólo rodičů nepobírá kromě přídavku na dítě žádné další (sledované) dávky** (graf č. 5.2). V těchto rodinách jsou ve vyšší míře oba rodiče, respektive sólo rodič ve stálé práci. Někdy však ani toto pracovní postavení rodičů nemusí přinášet dostatečné příjmy, které by bez problémů dostačovaly na úhradu nákladů na bydlení. Řada takto pracujících rodičů totiž častěji čerpá příspěvek na bydlení. Celkově **dostává vedle přídavku na dítě ještě příspěvek na bydlení, případně dávky hmotné nouze zhruba každá desátá rodina s oběma rodiči a každý třetí sólo rodič**. V rodinách s oběma rodiči mají tyto dávky častěji také ty, ve kterých jeden z rodičů má stálé zaměstnání, zatímco druhý pracuje příležitostně nebo nepracuje vůbec z jiných než pečovatelských důvodů. Patří sem také rodiny, kde ani jeden z rodičů nemá pravidelný pracovní příjem, přičemž příčinou jsou opět jiné důvody než péče o dítě. **Rodiny s oběma rodiči pobírající přídavek na dítě se ale nejčastěji (v téměř polovině případů) ocitají v situaci, kdy vedle přídavku čerpají ještě nějakou dávku nahrazující zpravidla příjem rodiče** (nejčastěji rodičovský příspěvek). Mezi sólo rodiči představuje tato kategorie minoritní skupinu (15 %). V rodinách s oběma rodiči je tato konstelace typická pro páry s jedním hlavním živitelem a druhým rodičem celodenně pečujícím o dítě či o jiného člena rodiny, u sólo rodičů má chybějící či příležitostná pracovní aktivita i jiné než jen pečovatelské

vysvětlení. V rodinách s přídavkem na dítě je poměrně **početná zbývající skupina těch, kteří pobírají více typů dávek, tedy jak příspěvek na bydlení, tak dávku ve formě náhrady (18 % rodin s oběma rodiči a 27 % sólo rodičů)**. Do jejich ztížené příjmové situace se velkou měrou promítá pracovní neaktivita rodičů způsobená různými okolnostmi.

Graf č. 5.2 Struktura rodin podle čerpání vybraných sociálních dávek (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Rodiny s nezaopatřenými dětmi, které již nemají nárok na přídavek na dítě, z nadpoloviční většiny nedostávají ani žádné další sociální dávky (viz graf č. 5.2). Za tím zpravidla stojí jejich lepší příjmová situace, tedy spíše vyšší celkové příjmy domácnosti (viz graf č. 5.1). Pokud nějaké dávky přece jen pobírají, v rodinách s oběma rodiči se jedná převážně o dávku nahrazující příjem, v rodinách sólo rodičů rovněž, ale v nemalé míře jsou zde zastoupeni také příjemci pouze příspěvku na bydlení. Ke kombinaci pobírání sledovaných dávek, tedy ve formě náhrady příjmu a příspěvku na bydlení, případně hmotné nouze, v rodinách bez přídavku na dítě téměř nedochází.

Rodiny mohou pobírat i další, zde nespecifikované sociální dávky, například porodné nebo příspěvek na péči. Právě s příspěvkem na péči ve svém rozpočtu často počítají ti, jejichž blízcí mají závažné zdravotní potíže nebo postižení (více viz podkap. 3.2).

Výživné

Jedním z podstatných příjmových zdrojů rodinného rozpočtu, a to především v rodinách sólo rodičů, může být **výživné na dítě**, a sice za předpokladu, že je povinným rodičem hrazeno pravidelně a ve stanovené či dohodnuté výši. Z rodičů účastnících se dotazníkového šetření *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024* zhruba polovina uvedla, že v rodině nežije dítě s nárokem na výživné. Typ rodiny však tyto odpovědi dosti diferencoval. **Nárok na výživné mělo alespoň jedno dítě v 85 % rodin sólo rodičů a 19 % partnerských rodin s přídavkem na dítě.** Srovnatelné výsledky dokládá i rozsáhlý výzkum rodin s dětmi *Životní podmínky rodin s dětmi 2022* (Paloncyová et al., 2023, 229). V rodinách s oběma rodiči se tak zjevně jedná o rodiny takzvaně rekonstituované, ve kterých je přítomno nějaké dítě z předchozích vztahů některého z rodičů. Podle výzkumu z roku 2018, zaměřeného přímo na rekonstituované rodiny, má alespoň jedno dítě s nárokem na výživné zhruba polovina těchto rodin (Paloncyová et al., 2019, 56–57). Naproti tomu v případě 15 % sólo rodičů, kteří uvedli, že (žádné) jejich dítě nemá nárok na výživné, se může jednat o případy, kdy druhý rodič dítěte zemřel, nebo o situace, kdy spolu rodiče dítěte nikdy společně nežili a dítě nemá rodiče zapsaného v rodném listě. Pro **více než dvoutřetinovou většinu dětí majících nárok na výživné** platí, že **výživné dostávají řádně, tedy pravidelně a ve stanovené či dohodnuté výši** (69 % v rodinách s oběma rodiči a 71 % v rodinách samoživitelů). Podobnou míru řádného hrazení výživného dokládají i zmiňované výzkumy (Paloncyová et al., 2023, 2019). Nárazové placení výživného, případně jeho hrazení v jiné než dané výši může vedle nepříznivých důsledků pro rodinný rozpočet a možnost adekvátně uspokojovat potřeby dětí negativně ovlivňovat vztahy mezi rodiči i vztah dítěte s rodičem povinným platit výživné. Souvislost řádného neplacení výživného s horší příjmovou situací domácnosti je patrná i z toho, že mezi rodinami s nejnižšími příjmy jsou výrazně častěji právě ty, které nedostávají výživné v požadované výši a pravidelně.

Stát na pomoc rodičům, kteří nedostávají řádné výživné na dítě, vyplácí od července 2021 **dávku náhradní výživné**. Příjemců této dávky je mezi všemi respondenty šetření *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024* necelých 7 %, více však mezi sólo rodiči (11 % vs. 3 %; viz výše tabulka č. 5.1). Vyloučíme-li ale ty rodiny, ve kterých žádné dítě nemá nárok na výživné, **pobírání náhradního výživného uvedlo 15 % rodičů žijících v partnerství a 13 % sólo rodičů s přídavkem na dítě.** Míra čerpání náhradního výživného vzroste v obou typech rodin ke 20 %, není-li výživné řádně placeno. Za tím, proč se ostatní rodiče v tomto směru nesnaží situaci nějak řešit, bývá například obava ze zhoršení vzájemných vztahů (mezi samotnými rodiči, mezi povinným rodičem a dítětem), která však velmi často může vysvětlovat i neochotu ke změně (navýšení) výživného. Bariérou může být rovněž započatá exekuce nebo podání návrhu na soudní výkon rozhodnutí jako podmínky pro nárok na danou dávku. Jedná se o úkony, které nemusejí být administrativně pro oprávněné rodiče jednoduché, roli hraje rovněž celkové vytížení péčí o děti, kdy na podobné formalities mnohdy sólo rodičům nezbyvá čas ani energie. Na podobné kroky často rezignují. Důvodem, proč oprávněný rodič o výživné nežádá, může být i to, že neexistuje rozhodnutí soudu či jiný závazný dokument o nastavení výživného.

Rozdílné zkušenosti s úhradou výživného od druhého rodiče dítěte sdílely také respondentky v hloubkových rozhovorech. Zaznívaly i širší souvislosti, co se týká vymáhání výživného nebo jeho soudní úpravy (v návaznosti na případnou úpravu styku rodičů s dítětem), ale i otázka nějaké automatické valorizace částek výživného.

R: „Prostě posílá mi 3 000 Kč na každou a s tím, že když se něco, prostě nějaký výdaj navíc, tak málokdy se stane, že mi řekne, já ti to zaplatím.“

T: „Jak dlouho máte to výživné takhle vyměřený?“

R: „No těch 10 let, pořád stejné, protože my jsme se rozváděli 2014.“

T: „Jasně. A neuvažovala jste o nějakém zvýšení?“

R: „No, abych vám řekla pravdu, tak já jsem se ho ptala na začátku minulého roku, že se pořád všechno zdražuje, jestli by jako neuvažoval o tom, že by posílal holkám víc, a on mi řekl, že nemá, takže asi tak. Na druhou stranu jsem si říkala, jako on mi sem tam pomůže. (...) Vždycky mu zavolám a on přijde, nemá s tím problém nebo já nemám třeba řidičák, jo, takže ani auto, a když potřebuju někam odjet nebo odvézt, tak prostě on je ochotný mi pomoci, takže já jsem si říkala zase, než si ty vztahy kazit nějakým soudem nebo něčím, tak to prostě radši nechám tak. Jako sem tam těm holkám třeba přidá na boty nebo takhle, ale není to pravidelné jakoby, že by se nějak angažoval.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 15 a 19 let)

„Občas mně přijdou jako alimenty 10 000 Kč, ale to je, to je taková velmi pohyblivá složka, to je třeba jednou za dva za tři měsíce, pak půl roku nic, pak tři měsíce to přijde. Takže to je takovej příjem, se kterým jako se nedá úplně moc počítat. (...) To je takový složitý. Takže já když do toho začnu rejpat soudně, tak samozřejmě já když budu chtít peníze, tak on prostě z trucu bude chtít děti. A představa, že se na víkend zavřou za nima dveře u alkoholika, tak... vlastně to jako neřeším. Takže to jako nějakým způsobem funguje, ale vlastně já do toho popravdě jako neštourám, protože prostě tam by se rozjela jako velká lavina věcí, který by jako zase odnesly ty děti, takže mně to prostě za to nestojí.“ (samoživitelka, VŠ, 2 děti ve věku 8 a 12 let)

R: „Mně vlastně, když ty děti přiřkli, tak řekli, že musím, že jo, požádat, aby mu vyměřili ty alimenty, no, a dokonce tam soudce rozhodl 4 000 Kč, ale já jsem říkala, ať tam, ať to nechají jenom na dva, protože 4 000 Kč by neplatil, no, ale on teda neplatí ani ty dva, že jo, zaplatil asi dvakrát nebo za ty tři roky, no, takže jsem asi před rokem a půl mi taky řekli, tak jsem ho jakoby udala na policii, no, takže to policie prověřovala půl roku, pak to teda dali na státní zastupitelství, ty mi poslali, že bude soud, půl roku jsem čekala na soud, pak jsem volala, že kdy bude soud a na soudě mi řekli, že nějak to byl leden, únor, že už v listopadu to rozhodl pan soudce, že teda dostal podmínku a že to teda by měl splácet, no a od té doby samozřejmě zase nic, no 1 500 Kč poslal od té doby. Takže jsem říkala, co dělat? A oni, počkejte půl roku a zase to nahlášte, no, prostě nic. Jako je to takový trošku neprůchodný to všechno, no, takže už je to zase rok a půl a zase nic, zas mám půl roku čekat, zase to nahlásit. No, a na rovinu mi taky řekli, že oni nechtějí jakoby zavírat tyhle ty neplatiče, protože nemají místo. Je to složitý, neplatili by stejně, že jo, takže tyhle ty lidi vědí, že je stejně nezavřou.“

T: „Nezkoušela jste žádat v té souvislosti o to náhradní výživné na úřadu práce?“

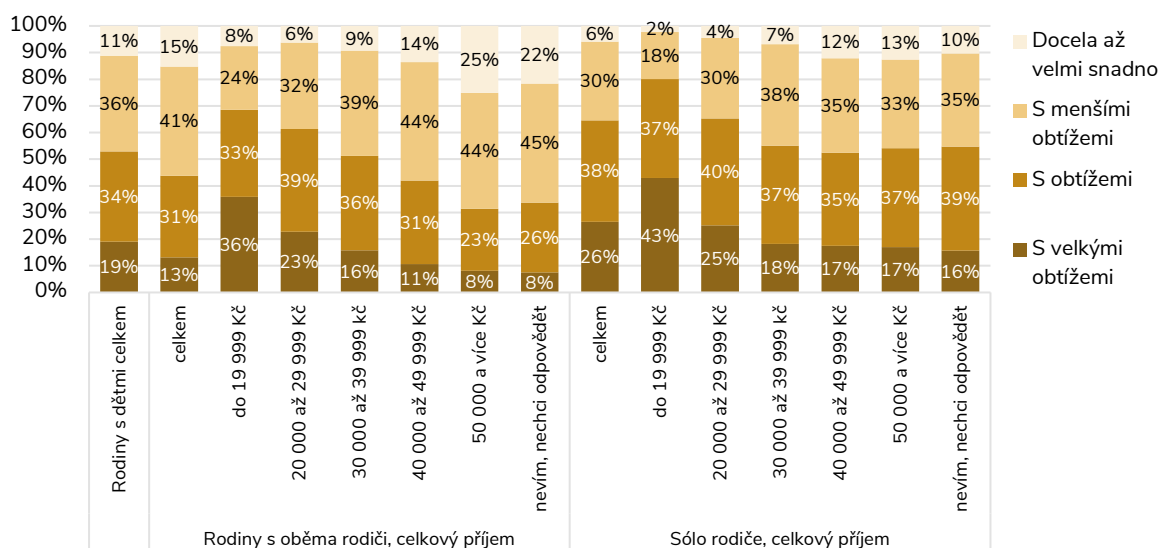
R: „No, to právě řekli, že musím takhle to udat, že jo, nahlásit a potom až jako.“ (babička, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 6 a 16 let)

„A já jsem si říkala, jako to je zase jako další z těch věcí, jak teď se řeší, že vlastně ty samoživitelky, nebo když jsou tam ty alimenty, že by to nebylo tak, že ty ženský musí na ten soud jít a zažádat o zvýšení, že by to bylo automatický a ten chlap se případně brání tomu navýšení, protože jako když jsem zatížená už jenom tou péčí o to dítě, jako a když je mám tři. (...) Takže si myslím, že tohle to kdyby opravdu někdo fakt zařídil, protože tedko o tom zase už jsem nikde neslyšela, že by se o tom mluvilo, to bylo někde jenom nějaký návrh, tak mi to přišlo zase jako nějaký rozumný jako řešení, který tomu pečujícímu rodiči vlastně jako usnadní to, protože jako upřímně i já se vlastně i bojím jít k soudu a žádat tam jako to zvýšení alimentů. Že kdyby to bylo jako automaticky, že vlastně ten strach z toho odmítnutí a z toho, ty chlapi jsou mstivý jako prostě, já myslím, že jsou i takový ženský, jako že to není že jako ty, co mají tu povinnost platit.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti ve věku 4, 6 a 7 let)

Vycházení s celkovými příjmy

Vycházení s příjmy je obecně pro rodiny s dětmi dlouhodobě poměrně obtížné, zvláště jedná-li se o rodiny se třemi a více dětmi nebo o rodiny samoživitelů (Paloncyová et al., 2023, 179–181, 233–234). Rodiny s přídavkem na dítě pak vzhledem ke svým průměrně nižším příjmům hodnotí vycházení s příjmy ještě o dost hůře. **Necelá pětina udává „velké obtíže“, další třetina „obtíže“ a přibližně jedna třetina „menší obtíže“.** V souhrnu se jedná o skoro 90 % rodin s přídavkem na dítě, které mají nějaké potíže vyjít se svým rodinným rozpočtem (graf č. 5.3). Naproti tomu spíše snadno s celkovým příjmem vyjde kolem jedné desetiny rodin, „velmi snadno“ s ním vystačí ale jen výjimečně (0,5 %). Díky častější pracovní aktivitě alespoň jednoho z rodičů v rodinách s oběma rodiči a jejich relativně vyšším příjmům ve srovnání se sólo rodiči je pro ně vycházení s příjmy mírně jednodušší. Zatímco (velké) obtíže vyjádřily zhruba dvě pětiny z nich, u sólo rodičů to bylo o pětinu více (44 % vs. 64 %). Rodiny s oběma rodiči zažívají spíše menší problémy při nakládání se svým celkovým příjmem (41 % vs. 30 %) nebo to častěji zvládají docela až velmi snadno (15 % vs. 6 %). Nedosahují-li příjmy domácnosti 20 tisíc korun, je pro 70 % rodin s oběma rodiči a 80 % sólo rodičů velmi problematické s takovým příjmem vyjít (graf č. 5.3). S vyšší hodnotou celkového příjmu se oběma rodičům daří lépe hospodařit s disponibilními prostředky, v případě sólo rodičů to ale platí v podstatě pouze v prvních třech příjmových kategoriích. Počínaje třicetitisícovým příjmem se s jeho vyšší hodnotou míra vycházení s ním již prakticky nezlepšuje. Úměrně příjmům se tak nejspíše zvyšují i výdaje sólo rodičů.

Graf č. 5.3 **Hodnocení míry obtíží při vycházení s celkovými příjmy domácnosti podle typu rodiny a výše celkového příjmu (v %)**



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Za obtížemi při nakládání s příjmem nestojí jen jeho nízká výše, ale promítá se do nich i náročnost výdajů, například na bydlení. Lze tak usuzovat na základě toho, že příjemci příspěvku na bydlení častěji vyjadřují (velké) obtíže vyjít s příjmem než ti, kteří ho nedostávají. Podobně diferencuje vnímání rodin i to, zda jsou aktuálními příjemci přídatku na dítě. Pokud jim už nárok na přídatku zanikl, spíše uvádějí snadné vycházení s příjmem, kdežto ti, kteří jej nyní pobírají, ale i ti, kteří čekají na vyřízení své žádosti, mnohdy zmiňují právě (velké) potíže vystačit s příjmy.

V závislosti na počtu nezaopatřených dětí v rodině není vnímání obtíží při nakládání s příjmy tak jednoznačné a mírně se liší i podle typu rodiny. Nicméně **v souhrnu se s vyšším počtem dětí v rodině mírně snižuje podíl těch, kteří s celkovými příjmy vycházejí spíše snadno**. Rodiny s jedním dítětem na jedné straně častěji vnímají velké obtíže vyjít příjmem, na straně druhé se častěji objevují i mezi těmi, pro něž je vycházení s příjmem spíše snadné. Zřejmý je v těchto případech vliv pracovní aktivity rodičů, neboť pokud má pouze příležitostný charakter nebo zcela chybí, ve vyšší míře se jedná o rodiny, pro které je vycházení s příjmy velmi složité. Zástupci rodin s oběma rodiči a se dvěma dětmi častěji oproti ostatním vyjadřují při vycházení s příjmy střední obtíže, a mají-li tři a více dětí, pak dokonce menší obtíže, což se častěji týká také sólo rodičů již se dvěma dětmi. Sólo rodiče, kteří mají více dětí, jednoznačně oproti ostatním netíhnou k žádnému hodnocení, i když výsledky naznačují jisté tendence spíše větších potíží. Nejen v rodinách s jedním dítětem, ale i v těch vícedětných se potvrzuje, že stálá pracovní aktivita obou rodičů velmi usnadňuje vycházení s příjmy, pokud pravidelný příjem chybí u jednoho nebo obou rodičů, potíže vyjít s příjmem se prohlubují. Obdobně to platí i pro sólo rodiče.

Neočekávané výdaje, finanční rezervy

Do hodnocení, jak zvládají vyjít s příjmy, se promítá i fakt, zda si **mohou dovolit zaplatit z vlastních zdrojů neočekávaný výdaj 10 tisíc korun**. Ti, kteří vyjadřují velké obtíže vyjít s příjmem, by takový výdaj prakticky nebyli schopni zaplatit, dokázalo by to jen 8 % rodin s oběma rodiči a 4 % sólo rodičů. Až s deklarovanými menšími obtížemi při vycházení s příjmem by pro nadpoloviční většinu rodin s oběma rodiči a třetinu sólo rodičů bylo možné nečekaný desetitisícový výdaj uhradit. Souhrnně vzato může z vlastních zdrojů zaplatit nečekaný výdaj pouze **každá třetí rodina s přídavkem na dítě, ale jen necelá pětina sólo rodičů (19 %) a přes dvě pětiny rodin s oběma rodiči (44 %)**. V porovnání s běžnými rodinami jsou tyto podíly o dost nižší. Na podzim roku 2022 si podle výzkumu *Životní podmínky rodin s dětmi 2022* mohly z vlastních zdrojů dovolit zaplatit desetitisícový výdaj téměř dvě třetiny rodin s dětmi, ty s oběma rodiči ze 70 % a 43 % sólo rodičů (Palonciová et al., 2023, 236). S výší celkového příjmu domácnosti se u nich i mezi příjemci přídavku na dítě v tomto kontextu situace zlepšuje. Patrné je to hlavně v rodinách s oběma rodiči a přídavkem na dítě, ve kterých nečekaný výdaj zvládne zaplatit až 60 % rodin s příjmy 50 tisíc a více korun, ale jen 18 % rodin s příjmy do 19 tisíc korun (tabulka č. 5.2). U sólo rodičů jsou podíly ve stejných příjmových kategoriích ještě nižší (30 %, resp. 9 %), navíc čtyřicetitisícové a vyšší příjmy už možnosti sólo rodičů zaplatit neočekávaný výdaj příliš nezlepšují. Nižší míra zvládnání nenadálých výdajů při stejných celkových příjmech sólo rodiči oproti rodičovským párům by se mohla vysvětlit vyššími výdaji sólo rodičů (objektivně danými či subjektivně pocítovanými), například na bydlení. Při kontrole výše celkového příjmu domácnosti se potvrzuje, že rodiny s oběma rodiči ve vyšší míře bydlí ve vlastních bytech či domech, kdežto sólo rodiče častěji oproti nim obývají byty nájemní (s nimiž se zpravidla pojí vyšší náklady) a rovněž obecně se zvládnáním úhrady nákladů na bydlení častěji spojují větší obtíže (více viz kap. 6).

Tabulka č. 5.2 Rodiny s přídavkem na dítě, které si mohou dovolit zaplatit neočekávaný výdaj ve výši 10 000 Kč podle typu rodiny a výše celkového příjmu domácnosti (v %)

Celkový měsíční příjem	Rodiny s oběma rodiči	Sólo rodiče
do 19 999 Kč	18,0	8,8
20 000 až 29 999 Kč	25,7	16,9
30 000 až 39 999 Kč	36,1	25,8
40 000 až 49 999 Kč	46,8	31,6
50 000 a více Kč	60,4	29,8
Nevím, nechci odpovědět	46,1	20,1
Celkem	43,8	18,6

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

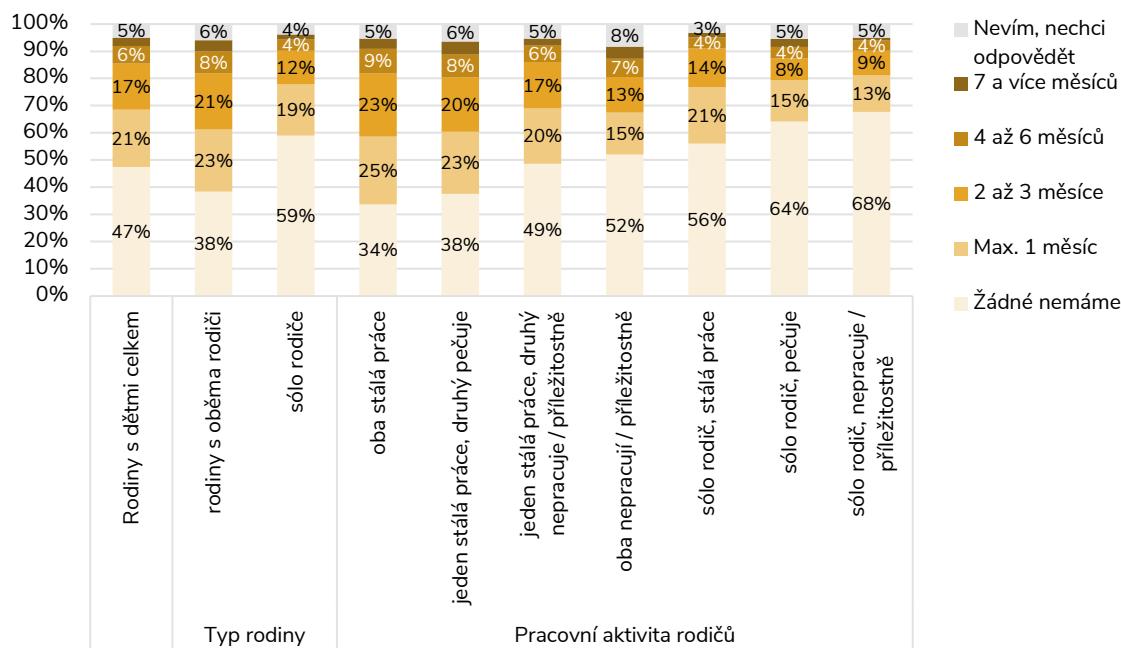
Počet dětí v rodině se v této souvislosti neukazuje jako podstatný. Porovnáme-li mezi sebou rodiny s různým počtem dětí v jednotlivých příjmových skupinách, nezávisí míra zvládnutí úhrady nenadálých výdajů na počtu dětí ani v rodinách s oběma rodiči, ani v rodinách sólo rodičů. Jedinou výjimku představují sólo rodiče s nejnižšími příjmy do 19 tisíc korun, u nichž se s vyšším počtem dětí v rodině snižuje (již vcelku minimální) schopnost zaplatit nečekané výdaje (z 10 % v rodinách s jedním dítětem na necelých 6 % v rodinách se třemi a více dětmi).

Pracovní aktivita rodičů představuje zásadní faktor ovlivňující, nakolik jsou rodiny schopny zvládnout nečekané výdaje. Současně ale nelze říci, že příjem ze stálé pracovní činnosti (obou) rodičů toto zaručuje. Také **v rodinách s oběma rodiči s pravidelnou výdělečnou činností, respektive s takto pracujícím sólo rodičem si neočekávaný výdaj může dovolit zaplatit nejvýše polovina z nich**. Čím více pracovní aktivita přejímá charakter příležitostné práce nebo zcela chybí, tím se šance na úhradu takového nárazového výdaje snižuje.

Dostáváme se tím k otázce, nakolik jsou rodiny s nízkými příjmy vůbec schopné vytvářet nějaké peněžní rezervy. V dotazníkovém šetření *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024* to bylo zjišťováno nepřímo prostřednictvím dotazu: **Pokud by Vaše domácnost zůstala bez příjmů, jak dlouho by Vám úspory umožnily udržení stejné životní úrovně, jakou máte dnes?** Úsporami se přitom rozuměly peníze v hotovosti nebo uložené v bance. Odpovědi přinesly poměrně alarmující zjištění, že **téměř každá druhá rodina s přídavkem na dítě žádnými takovými úsporami nedisponuje a další pětina by s nimi vystačila nanejvýš jeden měsíc** (graf č. 5.4). Déle než na půl roku se cítí být takto zajištěna pouhá 3 % rodin. Sólo rodiče se z hlediska peněžních rezerv nacházejí v ještě obtížnější situaci než rodiny s oběma rodiči. **Tři pětiny sólo rodičů nemají žádné takové úspory, další pětina by s nimi vyšla maximálně jeden měsíc**. Ani pravidelná výdělečná činnost rodičů vždy nezaručuje dostatek peněžních prostředků, které by se daly pro takové případy odkládat stranou. Při stálé práci alespoň jednoho rodiče z rodičovského páru je sice větší šance, že se podaří nějaké finance ušetřit a v případě výpadku příjmů s nimi nějaký (delší) čas vyžít, než když ani jeden z rodičů takovou práci nemá. Platí to i pro nepracující sólo rodiče, nicméně v porovnání s posledně jmenovanými páry na tom nejsou lépe právě ani pravidelně pracující sólo rodiče (graf č. 5.4).

Podle očekávání čím vyšší jsou celkové příjmy domácnosti, tím snáze se jejím členům daří ukládat volné prostředky stranou a tvořit rezervy, které by jim pomohly přestát období při ztrátě příjmů. S rostoucím příjmem se snižuje zvláště podíl dvou i jednorodičovských domácností, jež jsou zcela bez úspor, a to ve prospěch skupin, jimž by úspory umožnily udržet životní úroveň minimálně po dva měsíce, ale spíše i déle. Zástupci rodin, do kterých již neplyne přídavek na dítě, spíše nevolili odpověď, že žádné úspory nemají, na rozdíl od aktuálních příjemců přídaveků na děti, ale i od těch, kteří čekají na vyřízení své žádosti o dávku, a kteří se častěji ocitají v situaci zcela chybějících finančních rezerv. Napříč regiony se k rodinám bez volných peněžních prostředků řadí častěji rodiny ze severozápadních Čech (57 %, tj. Ústeckého a Karlovarského kraje), z Moravskoslezského kraje (51 %), ale i ze středních Čech (50 %).

Graf č. 5.4 Jak dlouho by rodinám s přídavkem na dítě vydržely úspory umožňující udržení stejné životní úrovně podle typu rodiny a pracovní aktivity rodičů (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Nedostatek finančních rezerv trápí rovněž některé ženy dotázané v hloubkových rozhovorech, jiné dokážou dávat stranou prostředky z odměn či přeplatků, které pak využívají pro nečekané výdaje. Data dotazníkového šetření přitom dokládají, že čím déle by rodině vystačily zmiňované finanční rezervy, tím snazší je pro ni úhrada nečekaných výdajů.

„Ty momenty, kdy ty peníze fakt nejsou zrovna, tak jsou prostě někdy těžký. (...) Mi kámoška řekne, že jakmile má míň jak sto tisíc na účtu, tak začíná být nervózní, tak to je pro mě úsměvný, já tam mám dvě stovky, tak to je skvělý... Jako nemáme žádnou rezervu vlastně. Musíme jet furt na ten doraz, ale v tom našem kontextu ty výdaje jsou pořád nějaký, pořád by nějaký mohly bejt, je to takový plovoucí. (...) Člověk, když peníze nemá, tak prostě jede, jak to přichází.“
(v partnerství, VŠ, 5 dětí ve věku 1 rok až 10 let)

„Takže třeba ty covidové odměny, které jsme tehdy dostali, tak ty na tom [spořicím] účtě byly tak dlouho, než mi umřela lednička, a šla jsem a koupila jsem ledničku. Kdysi jsem to řešila splátkama, ale je to lepší si to koupit a prostě nemusíte se s těma splátkama nějak omezovat, že každý měsíc musíte myslet na to, že musíte zaplatit. Jako když to jde, když máme nějaké takové, nebo když mám vratku za ten byt nebo něco, tak to dávám bokem, nepočítám s tím jakoby, že to mám na jídlo a takhle dávám to bokem, protože kdybych to měla jakoby, kdybych si žila, jako že to rozšustruju, tak fakt na tom účtě nemám nic a pak by byl problém. Nemám ani nikoho, jako kdo by mohl jít a říct hele, já ti půjčím 20 000 Kč, jako že to asi, protože brácha si spravil barák, ten má hypotéku, mamka ta je na důchodě, tak to je o ničem. A manžel, ten

má svoje, že, bývalý, takže asi bych měla problém si jít někde půjčit. Jsem ráda, že mi to vychází, a když je nějaký nadbytek těch financí, tak to prostě dám bokem, ale na dovolenou nejezdím teda. Je to spíš jako rezerva.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 15 a 19 let)

Dílčí shrnutí

- Přibližně devět z deseti rodin s přídavkem na dítě vnímá určité potíže vyjít se svým rodinným rozpočtem. Díky častější pracovní aktivitě alespoň jednoho z rodičů žijících v partnerství a jejich relativně vyšším příjmům ve srovnání se sólo rodiči je pro ně vycházení s příjmy mírně jednodušší. Zatímco velké obtíže nebo obtíže vyjádřily zhruba dvě pětiny z nich, u sólo rodičů to bylo o pětinu více.
- Zaplatit z vlastních zdrojů nečekaný výdaj ve výši 10 tisíc korun si může dovolit jen necelá pětina sólo rodičů a přes dvě pětiny rodin s oběma rodiči a s přídavkem na dítě. Stálá pracovní aktivita rodičů usnadňuje úhradu nenadálých výdajů, ale jen u každé druhé takové rodiny.
- Tři pětiny sólo rodičů nemají žádné úspory, které by jim při výpadku příjmů umožnily udržet stejnou životní úroveň, další pětina by s nimi vyšla maximálně jeden měsíc. Také v rodinách s oběma rodiči jsou tyto podíly vcelku vysoké (necelé dvě pětiny, resp. téměř čtvrtina) a vypovídají o tíživém nedostatku finančních rezerv v rodinách s přídavkem na dítě.
- Čtvrtina rodin s oběma rodiči a pětina sólo rodičů nepobírá kromě přídavku na dítě žádnou jinou dávku. Ostatní sólo rodiče jsou výrazně častějšími příjemci příspěvku na bydlení a dávek pomoci v hmotné nouzi než rodiny s oběma rodiči, do kterých v souvislosti s častou péčí o malé dítě plyne nejčastěji rodičovský příspěvek.
- Alespoň jedno dítě s nárokem na výživné žije v 85 % rodin sólo rodičů a 19 % rodin s oběma rodiči. Více než dvěma třetinám rodin s těmito dětmi je výživné hrazeno pravidelně a ve stanovené či dohodnuté výši. Dávka náhradní výživné směřuje jen do každé páté rodiny, v níž dítě nedostává výživné řádně.

5.2 Úsporné strategie

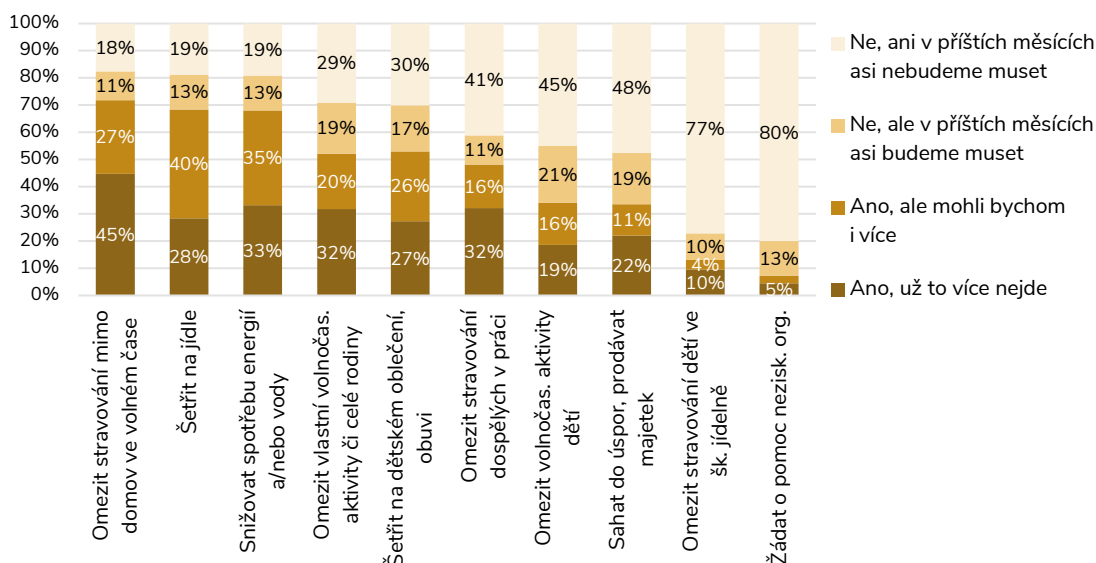
Spíše nepříznivá finanční situace rodin s dětmi, které aktuálně pobírají přídavek na dítě, dostávaly jej v nedávné minulosti nebo čekají na vyřízení žádosti o tuto dávku, vyjádřená poměrně obtížným vycházením s příjmy či nedostatečnou mírou úspor, ale také vnější faktory například v podobě zdražování zboží a služeb vedou řadu rodin k úsporným opatřením. Ta mohou být realizována různě, například omezováním výdajů a vlastní spotřeby, hledáním dalších zdrojů příjmů či žádostí o pomoc zvenčí. Nejen vládní restrikce vyvolané protiepidemickými opatřeními kvůli nemoci covid-19, ale zvláště pak ekonomická krize vyznačující se výrazným nárůstem cen většiny zboží a služeb přiměla velkou část rodin s dětmi k nějakým úsporným opatřením. Dokládá to i výzkum mezi rodinami

s dětmi z podzimu roku 2022, podle kterého rodiny redukovaly hlavně spotřebu vody a energií, stravování mimo domov, šetřily na jídle, ale často byly nuceny přistoupit i na omezení volnočasových aktivit dětí nebo jejich dalších potřeb (Höhne et al., 2024). Na druhou stranu patrná byla také snaha zajistit rodinu příjmy z výdělečné činnosti nebo pak prostřednictvím půjček či žádostmi o sociální dávky. Obdobné úsporné strategie byly nabídnuty i respondentům dotazníkového šetření *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024*. Konkrétně se jednalo o to, zda jejich **domácnost z finančních důvodů musela:**

- šetřit na jídle;
- žádat o pomoc u neziskové organizace, potravinové banky, charity;
- omezit volnočasové aktivity dětí;
- omezit vlastní volnočasové aktivity či celé rodiny;
- snižovat spotřebu energií a/nebo vody;
- šetřit na výdajích za dětské oblečení a obuv;
- omezit stravování dětí ve školní jídelně;
- omezit stravování dospělých v práci, kantýně apod.;
- omezit stravování mimo domov ve volném čase;
- sahat do svých úspor, prodávat majetek, věci z domácnosti.

Respondenti měli na výběr čtyři varianty odpovědí, rozlišující, nakolik jsou či budou nuceni uvedené strategie realizovat. Seřadíme-li je podle toho, která opatření připadají nejčastěji v úvahu, zařadí se na první místo **omezování návštěv a stravování v pohostinských zařízeních ve volném čase**. Téměř každý druhý rodič se přitom domnívá, že více už se v této sféře omezit nedokážou (graf č. 5.5). Další čtvrtina si stravování mimo domov občas dopřeje, ale snaží se to omezovat, přičemž v případě nutnosti by mohla i více. Jen necelá pětina v této oblasti žádné restriktivní kroky nepodniká. Podobně pětina rodin se zatím z finančních důvodů nijak neomezuje při nákupu jídla a ve spotřebě energií a vody a ani to na příští měsíce neplánuje. **Šetření na jídle a snižování spotřeby vody a energií** jsou nicméně strategiemi, které již **nyní praktikuje necelých 70 % rodin s přídavkem na dítě**. Mírná většina z nich přitom v tomto vnímá ještě určité rezervy a mohla by se uskrovnit i více. Přibližně **v polovině rodin rodiče redukují své vlastní volnočasové aktivity, případně takové vyžití celé rodiny i s dětmi**, další pětina to pravděpodobně bude muset udělat v příštích měsících. Polovina rodičů také omezila veřejné **stravování během své pracovní činnosti**. V každé druhé rodině již nyní hledají cesty, jak **šetřit při nákupu oblečení a obuvi pro děti**. Více než **třetina rodin s přídavkem na dítě ale již nyní z finančních důvodů omezuje volnočasové aktivity dětí**, 19 % rodičů tvrdí, že více už to nejde, podle 16 % by případně ale mohli i více, další pětina se toho obává do budoucna. **Každá třetí rodina využívá svých úspor nebo se snaží prodávat majetek a věci z domácnosti**, aby vše finančně zvládla.

Graf č. 5.5 Strategie uplatňované z finančních důvodů rodinami s přídavkem na dítě (v %)



Pozn.: Úsporné strategie byly seřazeny podle zvyšujícího se podílu těch, kteří je nemusejí uplatňovat nyní a ani v blízké budoucnosti s tím pravděpodobně nepočítají.

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Nejméně chtějí rodiče **omezovat dětem školní stravování**, i když **každá sedmá rodina** již k tomu musela přistoupit a další desetinu rodin to nejspíše čeká v blízké době. Relativně nejméně využívaným nástrojem je oslovení neziskových organizací, potravinových bank, charit a podobně s žádostí o pomoc, což zatím učinilo jen 7 % rodin a 13 % to zvažuje. Zdá se tedy, že rodiče se nejprve snaží omezovat spíše zbytečné výdaje, respektive takové výdaje či aktivity, které se více týkají jich samých, případně rodiny jako celku, než aby se taková opatření dotkla přímo dětí. Nicméně jak je patrné z grafu č. 5.5, ne vždy se jim to daří a nutnost se nějakým způsobem omezit doléhá bezprostředně i na děti.

Při srovnání sólo rodičů s rodinami s oběma rodiči se podle očekávání ukázalo, že **sólo rodiče všechny jmenované strategie uplatňují už nyní významně častěji než rodiny s oběma rodiči, přičemž využívat je ještě více už podle nich ani nelze**. Kromě toho samoživitelé častěji také uváděli, že již nyní z finančních důvodů do jisté míry omezují stravování dětí ve školní jídelně, ale vnímají v tom ještě určité rezervy, případně se takového řešení obávají v blízké době. Podobně se to týká i žádostí o pomoc skrze neziskové organizace. Naproti tomu **zástupci rodičů žijících v partnerství žádná uvedená opatření aplikovat častěji nemusejí a ani to v příštích měsících učinit nehodlají**. V oblasti nákupu jídla, spotřeby energií, volnočasových aktivit rodičů nebo celé rodiny a stravování mimo domov, ať už ve volném čase nebo během pracovního dne dospělých, se nicméně rodiny s oběma rodiči častěji již nyní uchylují k určitým omezením. Některé by mohly tato opatření dále

rozšířit, zatímco jiné je zatím zavádět nemusejí, ale v blízké budoucnosti se tomu pravděpodobně nevyhnou.

S přítomností tří a více nezaopatřených dětí v domácnosti rodiče z rodin obou typů mnohem častěji již nyní realizují úsporné kroky v zájmu zajištění finanční stability domácnosti. Nejednou přitom mají pocit, že jsou již na hraně svých možností, protože více uskovnit už se nemohou, případně zmiňují, že ještě nějaké rezervy mají a mohli by se omezit i více. Rodiny s jedním dítětem oproti nim většinu opatření uplatňovat nemusejí. Určitou výjimku představuje nutnost sáhnout do vlastních úspor nebo prodávat věci z domácnosti. U sólo rodičů tato potřeba nezávisí na počtu dětí, zatímco v rodinách s oběma rodiči se s ní častěji potýkají ty s jedním dítětem, na rozdíl od rodin se třemi a více dětmi, které tento krok podnikají méně často.

Podíváme-li se na míru uplatňování úsporných opatření souhrnně, vydělí se na jedné straně **7 % rodin, které nyní nevyužívají žádnou z nich a ani do budoucna o tom neuvažují**, a na druhé straně **téměř dvě třetiny (63 %) rodin s přídavkem na dítě, které již nyní realizují alespoň jednu z úsporných strategií v nejvyšší možné míře**. Zhruba čtvrtina rodin uskutečňuje takto na hraně jen jednu nebo dvě strategie, sedmina tři nebo čtyři, ale čtvrtina minimálně pět různých opatření (tabulka č. 5.3). Zbývající necelá třetina rodin nepraktikuje žádnou z uvedených strategií v nejvyšší možné míře, ale k některým musela přistoupit již nyní s tím, že by mohla i více, nebo s jejich uplatňováním počítá v blízké době. **Sólo rodiče jsou v tíživější situaci, neboť oproti rodičům žijícím v páru až dvakrát častěji již nyní využívají pět nebo více úsporných strategií (34 % vs. 17 %)**, a to na hraně svých možností, protože více už to podle nich nejde. Naopak rodiny s oběma rodiči třikrát častěji nepotřebují nyní ani v nejbližších měsících podnikat nějaké úsporné kroky (9 % vs. 3 %). Mnohem častěji pak případně do jisté míry uplatní některou ze strategií nebo počítají s tím, že po ní sáhnou v příštích měsících (36 % vs. 24 %).

Tabulka č. 5.3 **Míra uplatňování úsporných strategií rodinami s přídavkem na dítě podle typu rodiny (v %)**

	Rodiny s dětmi celkem	Rodiny s oběma rodiči	Sólo rodiče
Uplatňuje pět a více strategií v nejvyšší možné míře	24,3	16,9	33,7
Uplatňuje tři nebo čtyři strategie v nejvyšší možné míře	15,2	13,5	17,4
Uplatňuje jednu nebo dvě strategie v nejvyšší možné míře	23,1	24,0	21,9
Některé strategie by mohla uplatňovat více nebo bude muset v blízké době	30,7	36,3	23,5
Neuplatňuje vůbec žádnou strategii, ani nebude muset	6,7	9,2	3,4

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Rodiny s alespoň jedním dítětem mladším šesti let se zatím necítí tolik pod tlakem nutnosti úsporných opatření. Častěji než ty, ve kterých takové děti nejsou, uvádějí, že nemusejí uplatňovat žádnou z uvedených strategií, některé pak jen v určité míře nebo přistupují k maximálnímu omezení v jedné až dvou oblastech. Zato rodiny s dětmi na úrovni druhého stupně základní školy a/nebo na střední škole z finančních důvodů výrazně častěji již nyní realizují minimálně pět různých opatření. Zaměříme-li se konkrétně na možné úspory týkající se **přímo dětí, tedy omezování jejich volnočasových aktivit, stravování ve školní jídelně a šetření na výdajích za dětské oblečení a obuv, patří rodiče starších školáků a středoškolsky vzdělávajících se dětí významně častěji k těm, které se už více v těchto sférách omezit nemohou**. Se zvyšujícím se věkem dětí přitom finanční náročnost zajištění potřeb starších dětí zpravidla roste.

V případě, že rodiny uplatňují v nejvyšší možné míře jen jednu z úsporných strategií, nejčastěji jde o jednu ze tří nejvyužívanějších, tedy o omezování stravování mimo domov ve volném čase, redukci spotřeby energií či vody a šetření na jídle. Při kombinaci dvou strategií rodiče vedle úspor ve veřejném stravování při volnočasových aktivitách nejčastěji omezují své vlastní stravování v práci v kantýně apod. nebo redukují vlastní zájmové aktivity, případně aktivní trávení volného času celé rodiny anebo se uchylují k omezením ve spotřebě energií a vody. Pokud rodiče kombinovali více strategií, často se mimo těch již zmiňovaných snažili šetřit na jídle či na nákupu dětského oblečení a obuvi.

Otázka finanční náročnosti nákupu potravin a případných úspor v této oblasti byla i jedním z témat hloubkových rozhovorů. Řada respondentek nakupovala potraviny v rámci slevových akcí, nicméně velký důraz byl kladen také na kvalitu potravin. Rodiny, které mají vlastní zahradu, na níž mohou pěstovat ovoce a zeleninu, si této možnosti i právě v souvislosti s možnými úsporami velmi cení (více také viz kap. 7). Zazněly i návrhy na podporu zdravého stravování dětí prostřednictvím účelových příspěvků či poukázek.

„Jako přiznám se, že tedko jako asi co nejvíc jakoby, kde pocítuju teda i velkou změnu oproti minulým rokům, je samozřejmě jídlo, který mi přijde, že v podstatě konstantně jenom zdrazuje, a přijde mi, že teda jako na ten nákup prostě vynakládám čím dál tím prostě víc a víc peněz. Takže potom, tak většinou samozřejmě vždycky ošidím sebe, ale jako že bych třeba i tomu synovi chtěla koupit třeba lepší věc nebo víc jako variant nebo tohle, ale jako cítím se tím jakoby limitovaná, že bych jako chtěla třeba i za něj utratit víc, ale prostě v dnešních cenách je to trošičku jako složitý, takže tam prostě ta inflace je prostě znát potom nějak úplně nejvíc. (...) Spíš limituju množství, protože jako zase do úplně nekvalitních potravin se mi prostě jít jako nechce, no.“ (samoživitelka, VŠ, 1 dítě ve věku 2,5 roku)

Dílčí shrnutí

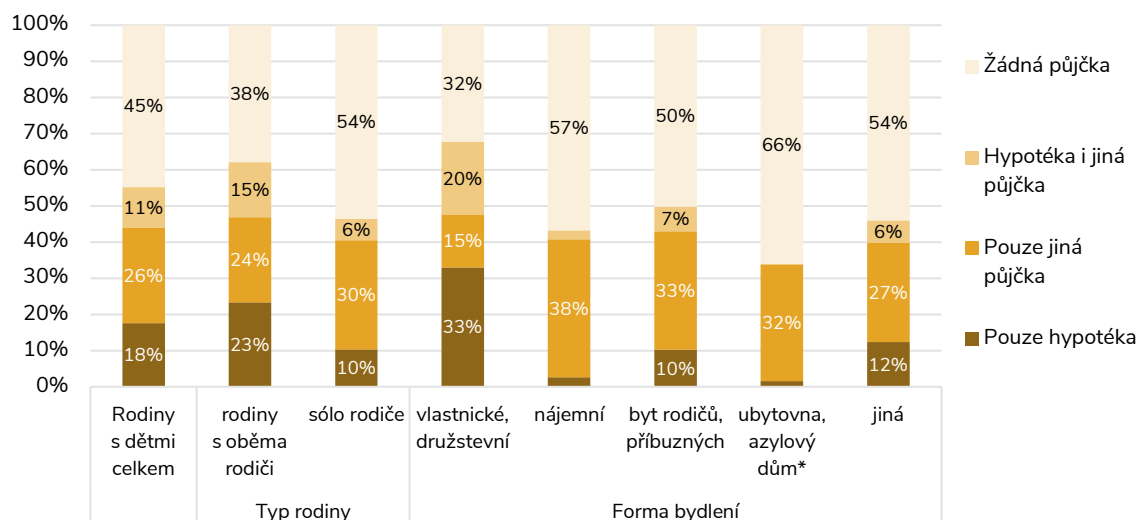
- Naprostá většina rodin s přídavkem na dítě uplatňuje již nyní nebo v blízké době bude muset některé z úsporných opatření na zajištění finanční stability rodiny. Třetina sólo rodičů a šestina rodin s oběma rodiči praktikuje pět a více úsporných strategií v nejvyšší možné míře.

- Přibližně sedm rodin z deseti aktuálně omezuje stravování mimo domov ve volném čase, šetří na jídle a na spotřebě energií a vody.
- Rodiče se nejprve snaží omezovat spíše takové výdaje a aktivity, které se více týkají jich samých, případně rodiny jako celku, než aby se taková opatření dotkla přímo dětí. Ne vždy se jim to ale daří.
- V každé druhé rodině s přídavkem na dítě již nyní hledají cesty, jak šetřit při nákupu oblečení a obuvi pro děti, více než třetina rodin omezuje volnočasové aktivity dětí, další pětina se toho obává do budoucna. Nejméně chtějí rodiče zasahovat do školního stravování dětí, i když každá sedmá rodina již k tomu musela přistoupit a další desetinu rodin to nejspíše čeká v blízké době. Těživěji to vše vnímají rodiče starších školáků a středoškoláků.

5.3 Zadluženost rodin s dětmi

Zlepšit nebo alespoň (načas) konsolidovat finanční situaci domácností lze také prostřednictvím různých půjček a úvěrů. Míra zadluženosti českých domácností, a zvláště pak rodin s dětmi, je přitom poměrně velká – hypotéku či podobný typ úvěru splácí zhruba polovina rodin s dětmi žijících ve vlastních bytech nebo domech, spotřebitelské a jiné půjčky nejméně pětina (Palonciová et al., 2023, 189–191, 239–241). Rodiny aktuálně nebo v nedávné minulosti pobírající přídavek na dítě i rodiny čekající na vyřízení své žádosti o tuto dávku jsou půjčkami rovněž zatíženy, hlavně těmi, co nejsou vázány na bydlení. **Hypotéku či úvěr ze stavebního spoření na bydlení má 29 % rodin, jinou spotřebitelskou půjčku 38 % rodin.** Ze vzájemného propojení těchto dvou parametrů plyne, že od rodičů, banky nebo jiných institucí **má pouze hypotéku každá šestá rodina, jen spotřebitelské půjčky každá čtvrtá a oba typy půjček každá devátá rodina.** Zcela bez půjček je tak necelá polovina rodin s přídavkem na dítě (graf č. 5.6). **Rodičovské páry jsou půjčkami zatíženy častěji, především pak hypotékou, ale i splácením dalších půjček, kdežto sólo rodiče hypoteční úvěry spíše nemají a ve větší míře naopak splácejí pouze spotřebitelské půjčky. Více než polovina sólo rodičů není z tohoto hlediska nijak zadlužena,** pro rodiny s oběma rodiči to platí z necelých dvou pětin. **Hypotéku má polovina rodin s přídavkem na dítě žijících ve vlastním, případně družstevním bytě nebo domě.** Třetina je přitom zatížena pouze hypotékou, pětina vedle toho splácí jiné půjčky. V ostatních formách bydlení není využívání půjček tak časté, nicméně mají-li rodiny v nájemním sektoru, bydlící u příbuzných anebo jinde nějaký finanční závazek, nejčastěji jde o splácení spotřebitelských půjček či půjček, které nejsou přímo vázané na pořízení bydlení.

Graf č. 5.6 Zadluženost rodin s dětmi s přídavkem na dítě podle typu rodiny a právní formy bydlení (v %)



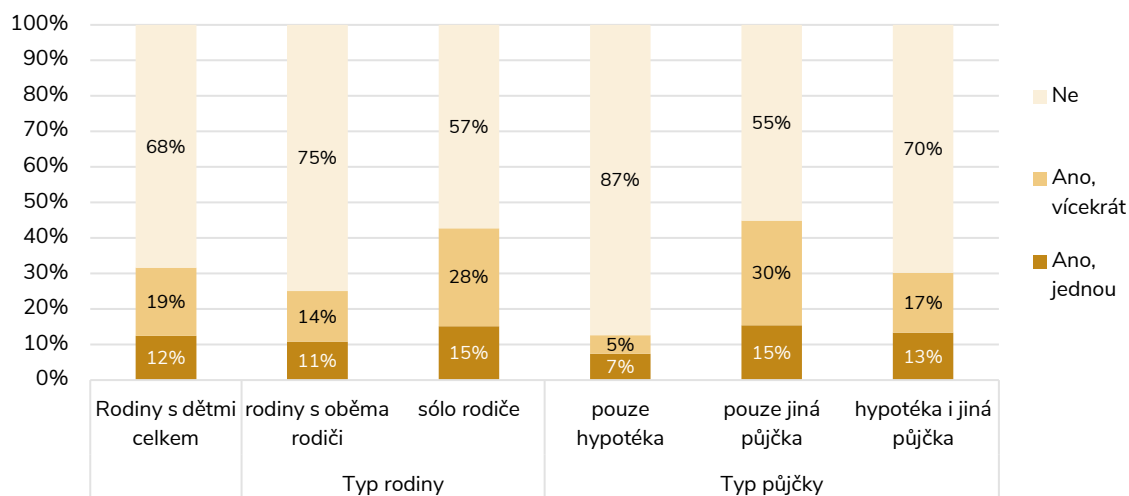
Pozn.: * Celkový počet rodin žijících na ubytovně nebo v azylovém domě byl velmi nízký (N = 65).

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Rodiny s nejnižšími příjmy nejčastěji žádné půjčky nemívají, a pokud ano, zpravidla se jedná o půjčky spotřebitelské. S vyššími celkovými příjmy zadluženost domácností roste, a to jak kvůli častějšímu čerpání samostatných hypoték, tak i co se týká jejich kombinací s dalšími půjčkami. Rodiny s příjmem pod 20 tisíc korun jsou zadlužené ve dvou pětinach případů, kdežto rodiny s 50 tisíci a více korun až ve dvou třetinách. Nízký příjem domácnosti ale znatelně ztěžuje rodinám splácení půjček. Nedosahují-li jejich příjmy 20 tisíc korun, do problémů se splácením půjček se v posledním roce dostaly až tři pětiny z nich. Mezi rodinami s padesátitisícovým a vyšším příjmem se ve stejné obtížné situaci ocitla jedna pětina.

Celkově přibližně **třetina rodin s přídavkem na dítě, které mají nějakou půjčku, se v posledních 12 měsících ocitla v situaci, kdy nemohla uhradit splátku úvěru vázaného na bydlení nebo jiné půjčky** (graf č. 5.7). V případě 12 % rodin se to stalo pouze jednou, zatímco 19 % se s tímto problémem potýkalo opakovaně. Výrazně častěji mají problémy se splácením rodiny, které si vzaly spotřebitelský úvěr, ve srovnání s těmi, které splácejí pouze hypotéku (45 % vs. 13 %). Do takových potíží se přitom rodiny mnohdy dostávají nejen jednorázově, ale vícekrát. **Přestože sólo rodiče nejsou v takové míře zatíženi půjčkami jako rodiny s oběma rodiči** (viz graf č. 5.6), **výrazně častěji, a navíc opakovaně čelí problémům s jejich splácením** (graf č. 5.7). Bez ohledu na charakter půjčky mělo v posledním roce potíže se splácením 43 % zadlužených sólo rodičů a 25 % rodin s oběma rodiči. Tyto podíly však vzrostly na 51 % a 39 %, pokud měli splácet jen spotřebitelské půjčky, případně se snížily na 21 % a 10 %, jednalo-li se pouze o splátky hypotéky.

Graf č. 5.7 Výskyt problémů se splácením půjček v rodinách s přídavkem na dítě podle typu rodiny a typu půjčky (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Připomeňme, že nějakou spotřebitelskou půjčku mají necelé dvě pětiny rodin, s oběma i s jedním rodičem, a při jejich splácení se poměrně často dostávají do problémů uhradit vše v termínu. Bez těchto půjček by ale rodiny jen těžko dokázaly zajistit fungování domácnosti a uspokojit potřeby svých členů. Lze to vyvodit z toho, za jakým účelem si rodiny dané půjčky berou. **Na zajištění běžných potřeb členů domácnosti (např. na potraviny, drogerii, oblečení, obuv) si půjčku vzalo 29 % rodin z těch, které mají spotřebitelskou půjčku, sólo rodiče podstatně častěji (37 % vs. 23 % rodin s oběma rodiči).** V souhrnném pohledu mělo takovou půjčku 11 % rodin s přídavkem na dítě. Tento nemalý podíl vypovídá o dosti tíživé finanční situaci těchto rodin. Ve vyšší míře se jedná o rodiny s nejnižšími příjmy (o polovinu sólo rodičů s celkovým příjmem pod 20 tisíc korun a více než třetinu rodin s oběma rodiči s příjmem nižším než 30 tisíc korun) a také o rodiny, které nemají žádné úspory, z nichž by mohly čerpat při výpadku příjmů. Při zohlednění počtu a věku dětí v rodině se ukazuje, že na základní potřeby si půjčily spíše rodičovské páry s jedním dítětem (28 %) a sólo rodiče s nejmladším dítětem do tří let věku (47 %).

Značná část rodin s přídavkem na dítě, které splácejí spotřebitelskou půjčku, má nějakou půjčku na nákup nezbytných předmětů do domácnosti (např. pračky, ledničky; 55 %), sólo rodiče opět častěji než rodiče žijící v partnerství (59 % vs. 52 %). Celkově se půjčka na nákup těchto předmětů týká pětiny rodin s přídavkem na dítě (21 %). K takovému kroku vedou rodiny hlavně chybějící finanční rezervy, které by na výdaj spíše nenadálého charakteru jinak mohly použít. Z hlediska výše celkového příjmu domácnosti to již nejčastěji nejsou rodiny s nejnižšími příjmy, jež ve vyšší míře sahají po půjčkách za tímto účelem, ale rodiny s oběma rodiči s příjmem mezi 30 a 49 tisíci korun a rodiny samoživitelů s příjmem 20 až 29 tisíc korun. Ani takový příjem tak mnohdy nestačí

na pokrytí vyššího výdaje spíše nepředvídatelného rázu. Rodiny s nejmladším dítětem do tří let věku využívají takovéto účelové půjčky zhruba z jedné poloviny, rodiny se školními a dospívajícími dětmi je však mají ještě častěji.

Další oblastí, kterou rodiny ne vždy zvládnou pokrýt ze svých běžných příjmů a obracejí se na své blízké nebo na různé instituce s žádostí o půjčku, jsou výdaje související s bydlením. **Jedna třetina rodin s nějakou spotřebitelskou půjčkou** (a tedy jedna osmina rodin celkově) **má totiž půjčku směřovanou na zaplacení nutných (běžných) výdajů na bydlení (jako je nájemné a související služby)**. Mezi zadluženými rodinami s oběma rodiči je takových rodin jedna čtvrtina (26 %), mezi sólo rodiči dvě pětiny (42 %). Tímto způsobem řeší úhradu nákladů na bydlení mnohem častěji sólo rodiče s nejnižšími příjmy (do 19 tisíc korun) a partnerské páry s nízkými až středními příjmy (do 39 tisíc korun). Nemožnost využít vlastní úspory je dalším důvodem pro čerpání půjček za tímto účelem, a to bez ohledu na typ rodiny. Půjčky využívané na úhradu nákladů na bydlení mají ve vyšší míře sólo rodiče s nejmladším dítětem v předškolním věku. Roli zde hraje i počet dětí v rodině, kdy v rodinách sólo rodičů i v rodinách s oběma rodiči mají tyto půjčky častěji rodiny s jedním dítětem oproti rodinám vícedětným. Při kontrole typu bydlení jednoznačně mezi příjemci těchto půjček převažují rodiny v nájemním sektoru, jejichž měsíční výdaje na bydlení bývají zpravidla o dost vyšší než u rodin žijících ve vlastních bytech nebo u příbuzných. Zohledníme-li, zda do rodiny plyne příspěvek na bydlení, s jehož přispěním by úhrada nákladů na bydlení měla být pro rodiny snadnější, výsledky ukazují, že nemusejí vždy být dostatečnou podporou. **Rodiny pobírající příspěvek na bydlení totiž ve vyšší míře čerpají půjčky za účelem zaplacení běžných výdajů na bydlení, v porovnání s rodinami, které daný příspěvek nedostávají.**

Do začarovaného kruhu nekončících půjček a jejich splátek by se mohla dostat celkově každá jedenáctá rodina s přídavkem na dítě, to znamená **čtvrtina rodin s nějakou půjčkou** (23 % s oběma rodiči a 26 % sólo rodičů), která **nové půjčky používá na zaplacení dluhů a splátek jiných půjček**. Takto jsou nuceny se chovat hlavně rodiny s nejnižšími příjmy. Chybějící úspory a pocítované velké potíže při vycházení z celkovými příjmy rovněž stojí za častějším využíváním půjček ke splácení stávajících dluhů. Počet ani věk dětí míru čerpání těchto půjček neovlivňuje.

Necelá polovina rodin s přídavkem na dítě (46 %), které mají nějakou spotřebitelskou půjčku, ji využívá (ještě) na nějaké jiné účely. Souhrnně za všechny rodiny s přídavkem na dítě činí tento podíl 17 %. Přestože respondenti nedostali prostor blíže specifikovat, o jaké záležitosti by se mohlo jednat, lze se domnívat, že by sem mohly patřit například půjčky na pořízení či opravu auta, půjčky spojené se studiem dětí nebo pracovní činností rodičů, půjčky na dovolenou, na vypořádání společného majetku, na zdravotní péči a na další potřeby. Tento typ půjček se na rozdíl od těch předchozích výrazně častěji týkal rodin s oběma rodiči než sólo rodičů (52 % vs. 38 %) a dále spíše lépe zajištěných rodin, to znamená rodin se středními a vysokými příjmy, se kterými lze vyjít spíše snadno nebo jen s menšími potížemi, a rodin s jistou finanční rezervou. Takovou situaci popisovala i jedna z účastnic hloubkových rozhovorů, která žije s partnerem, hospodář s poměrně vysokými příjmy

(cca 50 tisíc korun), má našetřenou určitou finanční rezervu, a kromě hypotéky splácí ještě půjčku vázanou na partnerovu výdělečnou činnost:

„Partner se rozhodl, protože nemohl sehnat práci, tak se rozhodl, že prostě si otevře živnost a že by dělal jakoby zemní práce, to znamená měl možnost vlastně z bývalý firmy odkoupit avii, takže si vlastně půjčil jakoby na tu avii, no, ale přesně jako bysme poprosili prostě moji mamku, jestli by nám na to nepůjčila, abysme vyloženě neměli prostě někde nějaký jako dluh.“
(v partnerství, VŠ, 2 děti ve věku 1 a 4 roky)

Porovnáme-li míru a účel čerpání půjček rodinami pobírajícími přídavek na dítě celkově s rodinami, které se zúčastnily výzkumu na podzim 2022 a které za stejnými účely čerpaly půjčky v prvních dvou letech pandemie a v následujícím roce ekonomické krize (srov. Palonciová et al., 2023, 239–241), vyznačují se rodiny s přídavkem na dítě stejnou mírou využívání půjček, ale jejich častějším čerpáním na všechny zmiňované účely, tedy na zajištění běžných potřeb členů domácnosti, na předměty do domácnosti, na úhradu nákladů na bydlení, na zaplacení dluhů i splácení jiných půjček a na jiné účely. Navíc ve velmi nepříznivé finanční situaci se ocitá **15 % rodin s oběma rodiči a 26 % sólo rodičů s přídavkem na dítě, kteří půjčky využívají jak na zajištění běžných potřeb členů domácnosti, tak na zaplacení měsíčních nákladů na bydlení.** Ve stejné míře pak rodiny kombinují půjčky na běžné potřeby s těmi na pořízení předmětů dlouhodobé spotřeby do domácnosti, případně na nákup nezbytných předmětů domácnosti a úhradu nákladů na bydlení. V souhrnu kombinaci vícero účelů, na které půjčku či půjčky použijí, uvedla polovina rodin, přičemž jedna čtvrtina půjčku využívá ke dvěma účelům, druhá čtvrtina ke třem a více.

Tři čtvrtiny rodin se zatím přímo nesetkaly s exekucí. **Proti některému členu každé desáté rodiny s přídavkem na dítě ale je v současnosti vedena exekuce, u dalších 12 % rodin již byla vypořádána. Zhruba pětina rodin má tedy nějakou zkušenost s exekucí.** Zbývajících 5 % rodičů nechťelo na danou otázku odpovědět, o jejich zkušenosti tak lze jen spekulovat. Sólo rodiče se ve svých odpovědích lišili od rodičů žijících s partnerem jen nepatrně (rozdíly na úrovni jednotek procentních bodů), nicméně zkušenosti s exekucí mají hlavně sólo rodiče se třemi a více dětmi. Aktuální exekuce se častěji týká rodin s nízkými příjmy, rodiny se středními a vyššími příjmy s ní zatím neměly co do činění. Exekuce, i ta již vypořádaná, se častěji vztahuje také na rodiny, které mají nějaké spotřebitelské půjčky, zvláště pokud v posledním roce jednou, ale spíše vícekrát nemohly zaplatit splátku. Ve vyšší míře je ale exekuce navázána i na rodiny nezatížené půjčkou. Tyto rodiny tak pravděpodobně ne vždy dostály svým závazkům (např. mají dluh na pojištění) nebo se potýkají s přímo nezaviněnými dluhy (od bývalého manžela apod.). V takto nepříznivé situaci ústící až v insolventu se ocitla jedna z respondentek kvalitativního výzkumu:

„Jsem v insolventu, protože na mě spadly dluhy prvního manžela. (...) Aniž bych o tom věděla, že si nasekal dluhy. Tak já jsem se snažila je splácet. Potom přišla 2008 ekonomická krize. Najednou se zastavily úplně kšefty, takže to bylo takový jako to. No, a ve finále mi ty jeho dluhy položily. Takže, takže vlastně jsem na sebe v roce 2010 podala insolvenční návrh. To se vleklo skoro 11 let. No, a když jsem, když to skončilo a já jsem si tak jako odfrkla, že konečně můžu tak nějak existovat, tak najednou to začalo znovu, protože vlastně jako konkursem to

nekončí, že jo. Přijde, vlastně jsem přišla vlastně o veškerý majetek, který jsem měla, ale neskončilo to. Takže, takže teď vlastně to jede nanovo, bylo mi schváleno oddlužení.”
(samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti, pečuje o 1 zdravotně postižené dítě ve věku 13 let)

Další samoživitelka se dostala do exekuce rovněž kvůli dluhům exmanžela, ale jí samotné pak kvůli péči o zdravotně postižené dítě, kdy nemohla vykonávat výdělečnou činnost, vznikl ještě dluh na zdravotním a sociálním pojištění.

„Mně vznikl dluh na zdravotním pojištění za dobu, než byli kluci diagnostikováni, protože oni sice mají tu diagnózu od narození, mají to vrozený, ale než se to vlastně zjistilo a než byli uznaný, než mi byl přiznaný prodloužený rodičovský příspěvek na mladšího a příspěvek na péči, to bylo až v roce 2011. A za ten rok tam vznikl dluh. Když já jsem byla jako OSVČ, jo, protože jsem nebyla výdělečná. A vlastně ten splácím dotedka. Já už tedka, heledte se, jeden vymáhali exekutoři, to jsem zaplatila, ale já jsem to splácela po splátkách nějakých dvou stovkách, tam po mně chtěli nějakých snad 8 000 Kč, ale pak někde splácím snad 40 000 Kč. A tedka ještě vlastně v rámci milostivého léta druhýho se mi povedlo, protože kluk dostal přiznanej důchod invalidní, tak se mi, tak jsme prostě z toho vzali peníze a doplatili jsme, co jsem dlužila na tom zdravotním. To už nebylo moc, to bylo 20 000 Kč, ale ještě mi tam visí penále, a to prostě musím nějak požádat o prominutí. Jo, a pak ale mám ještě dluh na sociálním. A tam se přiznám, tam to bylo, tuším, snad těch 40 000 Kč, ale tam se přiznám, že tedka přesně nevím kolik, tam posílám 500 Kč měsíčně. A jako snažím se to dělat tak, jak jde, protože já jsem vlastně tedka absolutně bez příjmů.”
(samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 zdravotně postižené děti ve věku 17 a 20 let)

Obavy, že by v **nejbližším půl roce mohlo dojít k zadlužení nebo k dalšímu zadlužení** rodiny, (spíše nebo určitě) vyjádřil každý pátý rodič. **Sólo rodiče s přídavkem na dítě sdílejí větší obavy z (dalšího) zadlužení než zástupci rodin s oběma rodiči (24 % vs. 17 %).** Samoživitelé ale mírně častěji také nevědí, jak se jejich finanční situace může vyvinout, nebo na takovou otázku nechtějí odpovídat (10 % vs. 8 %). Takové obavy jsou posilovány existencí spotřebitelských půjček a případnými problémy s jejich splácením, ale i nízkým celkovým příjmem domácnosti a nedostatkem finančních rezerv. Rizikový faktor v tomto ohledu představuje také nestabilní pracovní aktivita rodičů. Naproti tomu dobré finanční zajištění rodiny, ať již z hlediska dostatečných příjmů, nebo úspor, mnohdy podpořené právě stabilní výdělečnou činností (alespoň jednoho) rodiče, a dále neexistence jakýchkoliv půjček (případně jen hypoték) strach ze zadlužení domácnosti velmi oslabuje.

Dílčí shrnutí

- Rodiny s oběma rodiči s přídavkem na dítě vykazují větší zadluženost (zvláště kvůli hypotékám) oproti rodinám samoživitelů (zatížených častěji jinými půjčkami). Hypotéku má více než polovina vlastníků bytů či domů.

- Sólo rodiče a obecně rodiny s nízkými příjmy nejsou zadluženy v takové míře jako ty se středními a vyššími příjmy, mají však častěji potíže se splácením půjček. Za poslední rok nemohly zaplatit splátku nějaké půjčky přes dvě pětiny sólo rodičů a čtvrtina rodin s oběma rodiči.
- Dvě pětiny sólo rodičů a čtvrtina rodin s oběma rodiči čerpá spotřebitelské půjčky na zajištění běžných potřeb členů domácnosti a/nebo na zaplacení nutných výdajů na bydlení. Více než polovina rodin si vzala půjčku za účelem pořízení nezbytných předmětů do domácnosti. Každá čtvrtá rodina si půjčila, aby zaplatila dluhy nebo splátky jiných půjček.
- Zhruba pětina rodin s přídavkem na dítě má nějakou zkušenost s exekucí, každá desátá jí aktuálně čelí.
- S nestabilní finanční situací rodiny jsou svázány častěji obavy z (dalšího) zadlužení domácnosti.

6. Bydlení rodin pobírajících přídavek na dítě

Naděžda Křečková Tůmová

V České republice je vysoká obliba vlastnického bydlení. Dle *Sčítání lidu, domů a bytů 2021* obývají vlastní domy nebo byty tři pětiny domácností, v pronajatém či nájemním bytě žije každá pátá domácnost.¹⁶ Tato data dlouhodobě potvrzují i rozdíly mezi rodinami s oběma rodiči a rodinami, v jejichž čele stojí rodič samoživitel, a to ve prospěch bydlení vlastnického u rodin s oběma rodiči a silnějším zastoupením sektoru nájemního v rodinách samoživitelů. S těmito údaji jsou v souladu i výsledky předchozích výzkumů RILSA, například šetření *Životní podmínky rodin s dětmi 2022*, které navíc potvrdilo i skutečnost, že k vlastnickému bydlení inklinují více rodiny s vyššími příjmy, kdežto nízkopříjmové jsou častěji odkázány na sektor nájemní (Paloncyová et al., 2023, 255–256). Vzhledem k cílové populaci šetření *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024* lze proto předpokládat, že jeho respondenti budou oproti celkové populaci ČR častěji žít právě v pronajatých bytech a že jejich zastoupení mezi vlastníky domů či bytů bude spíše nižší.

6.1 Právní forma užívání bytu

Tento předpoklad se v datech šetření *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024* skutečně potvrdil. **Ve vlastním domě nebo bytě žijí více než dvě pětiny** současných a minulých příjemců přídavku na bydlení (včetně osob, které na vyřízení své žádosti o tuto sociální dávku zatím čekají), přibližně **stejný podíl bydlí v sektoru nájemním** (tabulka č. 6.1). Každá jedenáctá rodina žije v domě či bytě patřícím někomu z rodiny a velmi malý podíl obývá družstevní byty. Zbýlá dvě procenta bydlí v jiném typu ubytování a ještě méně rodin žilo v době konání výzkumu na ubytovnách či v azylových domech (N = 65).¹⁷ Srovnání rodin s oběma rodiči a rodin, v jejichž čele stojí pouze jeden rodič, potvrzuje i v rámci této cílové skupiny významnou **převahu bydlení vlastnického u rodin s oběma rodiči a signifikantně vyšší zastoupení rodin sólo rodičů v sektoru nájemním**.

¹⁶ Údaje k dispozici např. viz <https://csu.gov.cz/produkty/scitani-lidu-domu-a-bytu-pramenne-dilo-2021>, tab. 26

¹⁷ Podle šetření *Životní podmínky rodin s dětmi 2022* bydlelo 61 % rodin s dětmi ve vlastnickém a 25 % v nájemním sektoru, 7 % v družstevním bytě a 7 % v domě či bytě někoho z rodiny (srov. viz Paloncyová et al., 2023, 255).

Tabulka č. 6.1 Rozložení rodin příjemců přídavku na dítě v sektorech bydlení dle typu rodiny (v %)

Typ bydlení	Rodiny s oběma rodiči	Sólo rodiče	Rodiny s dětmi celkem
Vlastní byt, vlastní dům	56,3	26,2	43,0
Družstevní byt	2,9	4,0	3,4
Nájemní byt (soukromý pronajímatel)	24,2	46,4	34,0
Nájemní byt (obecní)	4,9	12,0	8,1
Byt rodičů, příbuzných	10,0	8,6	9,4
Ubytovna, azylový dům	0,2	0,5	0,3
Jiné	1,4	2,3	1,8

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Někteří sólo rodiče žijící ve vlastním domě nebo bytě v hloubkových rozhovorech zmiňovali, že vlastnické bydlení pro ně bylo dosažitelné pouze za vydatného přispění či pomoci nejbližší rodiny, nejčastěji svých rodičů, respektive prarodičů jejich dětí. Příkladem jsou výpovědi dvou respondentek.

„Já jsem ten barák dostala od mých rodičů už ve 14 letech. Ségře postavili v [název obce] a že udělali pořádky ještě jako už takhle hnedka, jak se ségře dostavil barák, takže rozdělili, takže nemám žádnou půjčku, žádnou hypotéku, nic.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti ve věku 4, 6 a 7 let)

„Bydlím s nima [dětmi] sama, jsem teda v třípokojovém bytě, který mi zůstal. Naštěstí mi ho manžel nechal, když odcházel. (...) Měla jsem hypotéku, ale tu mi naštěstí pomohl splatit tchán. Takže už jsem tedka bez nějakých závazků, protože by se mi to asi těžko splácelo.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 15 a 19 let)

Pro některé respondenty, zvláště pak z řad samoživitelů, je alternativou k vyřešení bytové situace i takzvané spolubydlení i mimo rámec blízké rodiny, které kromě vyřešení náhlé ztráty bydlení často znamená i úsporu nákladů v již tak napjatém rodinném rozpočtu. Svou zkušenost s touto dočasnou výpomocí mezi samoživitelkami popsala jedna z respondentek hloubkových rozhovorů.

„A najednou vznikla možnost, že jako kamarádka říká: ‚Nevíš o nějakým nájmu?‘ Říkám: ‚Tak pojď k nám.‘ Takže vlastně to mně vytrhlo taky trn z paty hodně, že mi přispívala, jo. (...) Byla tam necelej rok. (...) Ona byla s dítětem, takže my jsme si rozdělily dva pokojíčky. Jako já s holkama a ona s dcerou.“ (v partnerství, VŠ, 2 děti ve věku 4 a 6 let)

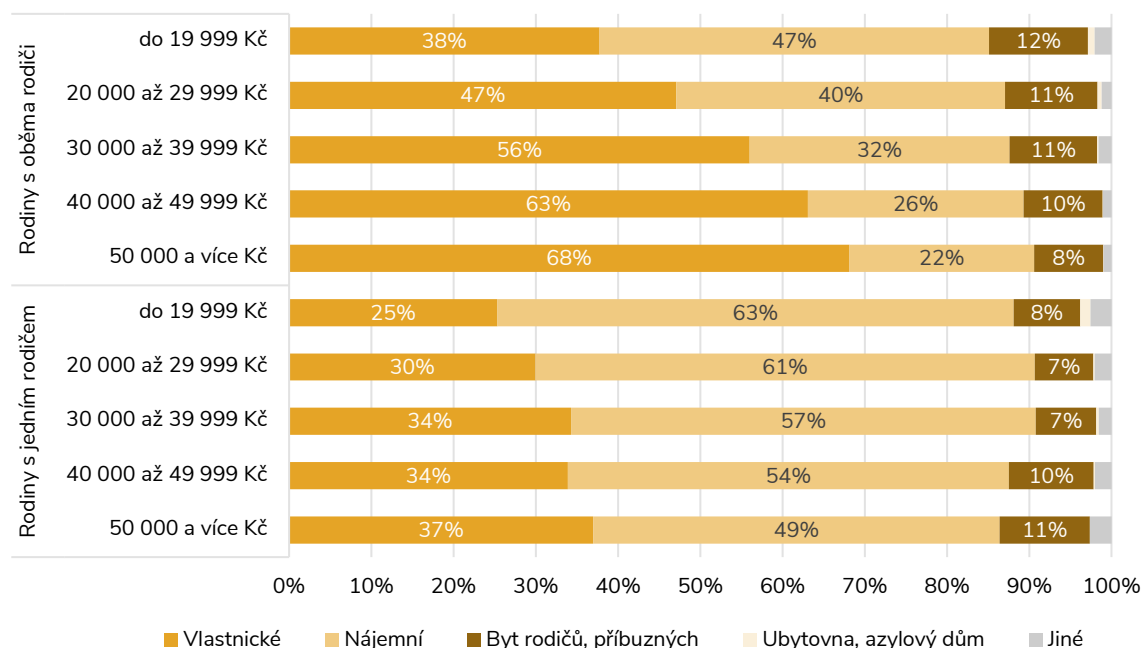
Další z respondentek svou tíživou situaci ohledně bydlení vyřešila oboustranně výhodnou dohodou s majitelkou rodinného domu v pokročilém seniorském věku, která naopak potřebuje výpomoc v domácnosti a kolem domu a jejíž primární motivací pro pronájem části domu není zisk.

„Já jsem se tedka nedávno přestěhovala a je to velkej rodinný barák, takže ta paní je vlastně sama, je jí 85 let, je to stařenka, výborná ženská. (...) Takže já vlastně příspěvek na bydlení nemám, protože ten byt, co je nahoře, není zkolaudovaný jakoby normálně obytný, jako bytová jednotka. Takže jsem si pokusila, paní mi teda napsala jakoby nájemní smlouvu, ale bohužel to nedopadlo dobře. Tedka zrovna paní dlužím nájem, protože vlastně, jak jsem byla nezaměstnaná, co jsem dala vlastně ty dávky ze sociálních, tak vlastně jsem jí poskytovala dva tisíce, tři tisíce, co jsem mohla, jo. A většinou tady pomáhám na zahradě, je to strašně velikánská zahrada, kytičky, pěstování a takový, chodím jí na nákupy a prostě takhle.“
(samoživitelka, ZŠ, 5 dětí, pečuje o dvojčata ve věku 9 let)

Mezi rodinami, v jejichž čele stojí oba rodiče, jsou obyvateli vlastního domu či bytu významně častěji takové, u nichž oba partneři vyvíjejí stálou a pravidelnou pracovní činnost. Naopak rodiče z párů, kde má stálou a pravidelnou práci pouze jeden z partnerů, případně stálý pravidelný výdělek nemá nikdo z páru, a pracují-li, pak pouze příležitostně, častěji se svými dětmi obývají nájemní byty soukromých pronajímatelů. Pokud je jeden pracující a druhý nepracuje z důvodu péče o některého člena rodiny, volí oproti ostatním rodinám s oběma rodiči spíše bydlení u rodičů, případně jiných příbuzných. Při kontrole věku nejmladšího dítěte v rodině a věku respondenta se potvrzuje, že jde především o mladé rodiny pečující o dítě do tří let, které v oblasti bydlení ještě nejsou zcela konsolidovány.

Podrobnější zacílení pouze na nájemní sektor ukazuje na vyšší zastoupení rodin samoživitelů v obecních nájemních bytech (tabulka č. 6.1). Z hlediska nejvyššího dosaženého vzdělání rodičů se do nájemního sektoru uchylují spíše rodiny s oběma rodiči, ve kterých není žádný z partnerů držitelem maturitního vysvědčení, případně maturitu složil pouze jeden z rodičů. Ve vlastních domech nebo bytech žijí častěji rodiny, v nichž mají oba rodiče minimálně maturitu nebo alespoň jeden z páru dosáhl na vysokoškolský titul. Rovněž podíl rodin samoživitelů bydlících ve vlastním se významně zvyšuje s rostoucí úrovní nejvyššího dosaženého vzdělání rodiče. Dle příjmové úrovně domácnosti se jak u rodin s oběma rodiči, tak u rodin vedených samoživitelem potvrdilo – rovněž v souladu se zjištěními šetření *Životní podmínky rodin s dětmi 2022* –, že s rostoucími celkovými čistými měsíčními příjmy roste podíl rodin, které bydlí ve vlastním domě nebo bytě, a naopak. U rodin s jedním rodičem je však zastoupení vlastnického sektoru ve srovnání s rodinami s oběma rodiči při stejné příjmové úrovni signifikantně nižší. Podíl sólo rodičů žijících v nájemním sektoru v komparaci s rodinami se dvěma rodiči ve stejné příjmové kategorii je naopak vyšší (graf č. 6.1).

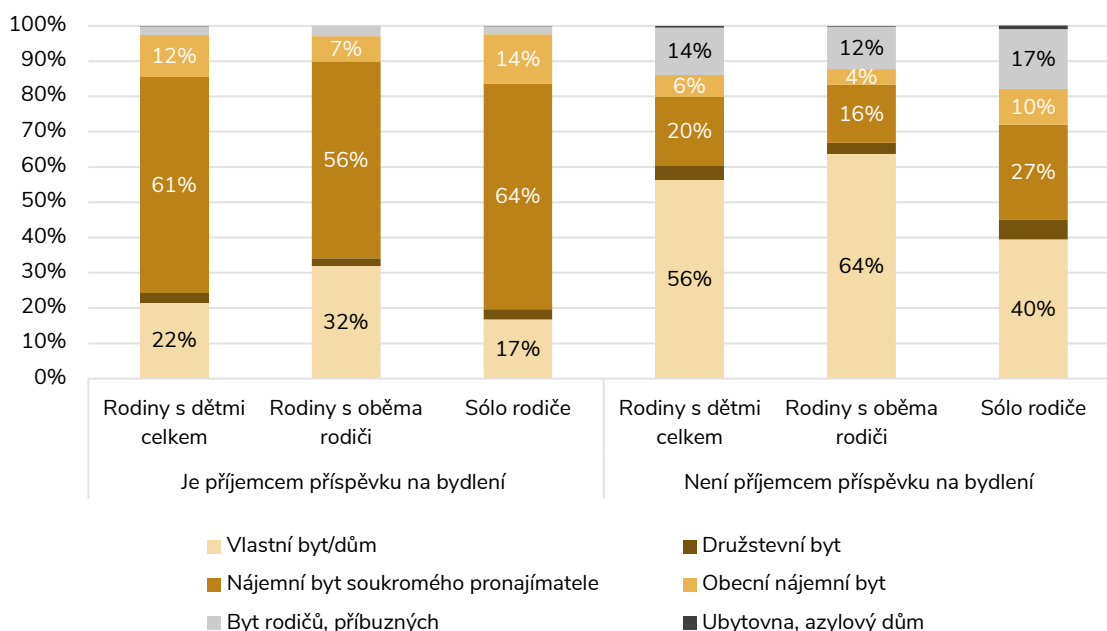
Graf č. 6.1 Rozložení rodin příjemců přídavku na dítě v sektorech bydlení dle celkových čistých měsíčních příjmů domácnosti (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Pokud jsou rodiny pobírající přídavek na dítě zároveň příjemci příspěvku na bydlení, žijí především v nájemním sektoru, zvláště v bytech soukromých pronajímatelů. Ještě silněji to platí pro rodiny, v jejichž čele stojí rodič samoživitel, kdy ze všech příjemců příspěvku na bydlení nájemní sektor obývají čtyři rodiny s jedním rodičem z pěti. Naopak rodiny s přídavkem na dítě, které příspěvek na bydlení nepobírají, ve více než polovině případů své domy či byty vlastní. Ještě častější to je, jsou-li v rodině přítomni oba rodiče (graf č. 6.2). Tato data a rovněž i zacílení na příjemce příspěvku na bydlení (více viz kap. 5) ukazují, že tato sociální dávka, určená na pomoc rodinám, jejichž náklady na bydlení převyšují 30 % rozhodného (čistého) příjmu rodiny, bývá v konečném důsledku mnohdy ziskem soukromých pronajímatelů (často) finančně nákladných nájemních bytů.

Graf č. 6.2 Rozložení rodin příjemců přídávku na dítě v sektorech bydlení dle typu a toho, zda pobírají příspěvek na bydlení (v %)



Pozn.: Rodiny, které uvedly, že bydlí v jiném typu bydlení, než jaké bylo uvedeno v nabízených možnostech, do této analýzy nevstoupily.

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

6.2 Kvalita bydlení a okolnosti stěhování

Nejen sama existence bydlení, ale i jeho kvalita a dlouhodobá udržitelnost (stabilita) se propisují do života rodiny a celkového pocitu životní spokojenosti. Rizika spojená s bydlením v nevyhovujícím technickém stavu – například nedostatek tepla, světla, nadměrná vlhkost, hluk či problémy spojené s přeplněnými byty a domy, kde je ohrožena osobní bezpečnost jak uvnitř, tak v jejich okolí – se umocňují nejistotou ohledně dlouhodobé stability bydlení. Na uvedená rizika upozorňuje i *Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015–2025*,¹⁸ zpracovaná MPSV v souladu s typologií bezdomovství a vyloučení z bydlení ETHOS.¹⁹ České i zahraniční odborné studie rovněž potvrzují, že kvalita bydlení se odráží v mnoha oblastech života rodiny. Tyto práce prokázaly například vliv kvality bydlení na školní výsledky dětí, jejich schopnost navazovat a udržet si vztahy nebo budoucí

¹⁸ https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Koncepce_sociálního_bydlení_CR_2015-2025.pdf/4f243307-649b-ecf3-a191-3d89d33717c4

¹⁹ https://www.feantsa.org/download/cz_8621229557703714801.pdf

uplatnění na trhu práce (Kalenda et al., 2021; Prokop, 2019). Nixon et al. (2024) poukázali na vliv přelidněných domácností na zdraví jejich členů a na celkovou pohodu v rodině. Hock et al. (2024) se věnovali vlivu kvality bydlení na zdraví a pohodu dětí a mladistvých. Marcal et al. (2024) upozornili na rizikovost nárůstu agresivního chování rodičů vůči dětem v případě neúměrně vysokých nákladů na bydlení, stejná autorka (Marcal, 2021) pak prokázala vliv nejistoty v bydlení na stres rodičů a na budoucí duševní zdraví mladých dospělých, kteří tomuto problému v dětství čelili.

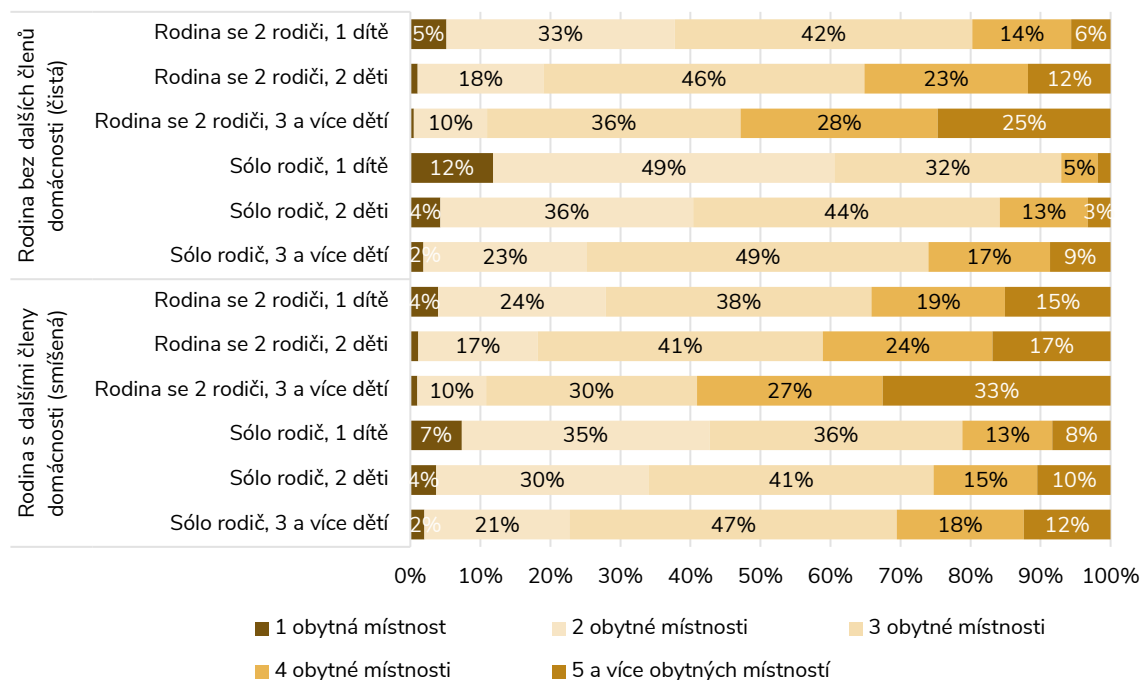
Obsazenost bytu

Jak bylo uvedeno, jedním z aspektů s vlivem na kvalitu bydlení je **velikost bytu**, respektive zda je tato úměrná počtu osob, které v bytě žijí a zajišťuje jim dostatečný osobní prostor. Dle zjištění výzkumu *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024* obývají jak rodiny s oběma rodiči, tak samoživitelé zpravidla byty úměrně velké početnosti/velikosti své rodiny. Domácnosti bez ohledu na to, zda byl respondentem rodič žijící v páru nebo rodič samoživitel, obývají nejčastěji byty se třemi obytnými místnostmi (počítány jsou obytné místnosti bez kuchyně nebo kuchyňského koutu). Pouze dvoučlenné domácnosti samoživitelů (tvořené rodičem a jedním nezaopatřeným dítětem) žijí nejčastěji v bytech se dvěma obytnými místnostmi. I přesto, že počty obytných místností se s počtem členů domácnosti zpravidla zvyšují, mají některé rodiny s dětmi k dispozici pouze jednu obytnou místnost, častěji jde o rodiny sólo rodičů. Tato situace se týká například každé dvacáté rodiny se dvěma rodiči a jedním dítětem a každé osmé rodiny tvořené sólo rodičem s jedním dítětem. V jednotkách procent případů žijí rodiče či rodič samoživitel s dětmi v této jedné obytné místnosti dokonce spolu s dalšími osobami, které jsou též členy domácnosti, většinou jde o prarodiče nebo již zaopatřené děti (graf č. 6.3).

Někteří rodiče se i přes nedostatečný počet obytných místností v bytě snaží svým dětem zajistit dostatečné soukromí, ovšem na úkor svého vlastního osobního prostoru v bytě. Dokladem toho jsou i slova jedné matky samoživitelky dotázané v hloubkových rozhovorech:

„Teď každá má svůj pokoj, protože já mám třípokojový byt s tím, že v jednom pokojíku je ta starší dcera, druhý pokojík, to byla ložnice, jsem nechala té mladší dceři a já spím v obývací na gauči.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 15 a 19 let)

Graf č. 6.3 Bydlení rodin příjemců přídávku na dítě dle složení rodiny a počtu obytných místností (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Vyhovující podmínky k bydlení

Vedle prostoru, který mají jednotliví členové domácnosti k dispozici, se do kvality bydlení promítá také **vnitřní prostředí**, zahrnující velikost prostoru, světlo, vlhkost nebo hluk, ale také bezpečnost vnějšího okolí bytu nebo domu. Podle výběrového šetření ČSÚ *Životní podmínky 2023* trápil hluk z domu nebo z ulice každou šestou rodinu s dětmi, každá desátá si stěžovala na vlhkost v bytě, 7 % uvedlo vandalství a kriminalitu v okolí a 3 % považovala svůj byt za tmavý (ČSÚ, 2024a). Některý z **nepříznivých vlivů** v tomto ohledu vnímá u svého bydlení **čtvrtina** respondentů (24 %) výzkumu *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024*. Jde významně častěji o nájemníky, především pak ty, kteří obývají **obecní nájemní byty** (34 % ku 29 % nájemců bytů od soukromých pronajímatelů). Vůbec nejhůře však z hlediska výskytu problémů v bydlení svou situaci hodnotí rodiče z nebytových forem bydlení, jako jsou **ubytovny či azylové domy**. Rodin zde žijících bylo ve výzkumném souboru pouze 65, na nevyhovující prvek ve svém bydlení upozornily takřka dvě pětiny z nich (39 %). Někteří rodiče v hloubkových rozhovorech upozornili na to, že i přes nevyhovující stav bytu za něj vydávají poměrně vysoké a kvalitě neodpovídající částky, které se navíc, především v důsledku zdražování energií, neustále zvyšují.

„My bydlíme ve dvoupokojovém bytě padesátimetrovém, to je dost podstatný. Bez sklepa, bez balkonů. Je plesnivej ten byt, a je na Praze 4. Platím za něj, prosím vás, v roce 2012 jsme platili čistý nájem 10 tisíc plus služby. Dohromady to dávalo cca 15 tisíc. A následně to po pěti letech zvedli na čistý nájem na 15 tisíc a zvedaly se nám zálohy. A těch 15 tisíc nájem platím stále, nicméně se zálohama to dneska dělá 25 tisíc. A příspěvek na bydlení dostávám nějakých 13 tisíc, takže vlastně ten zbytek si musím zadotovat, protože jsem nad normativem.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 zdravotně postižené děti ve věku 17 a 20 let)

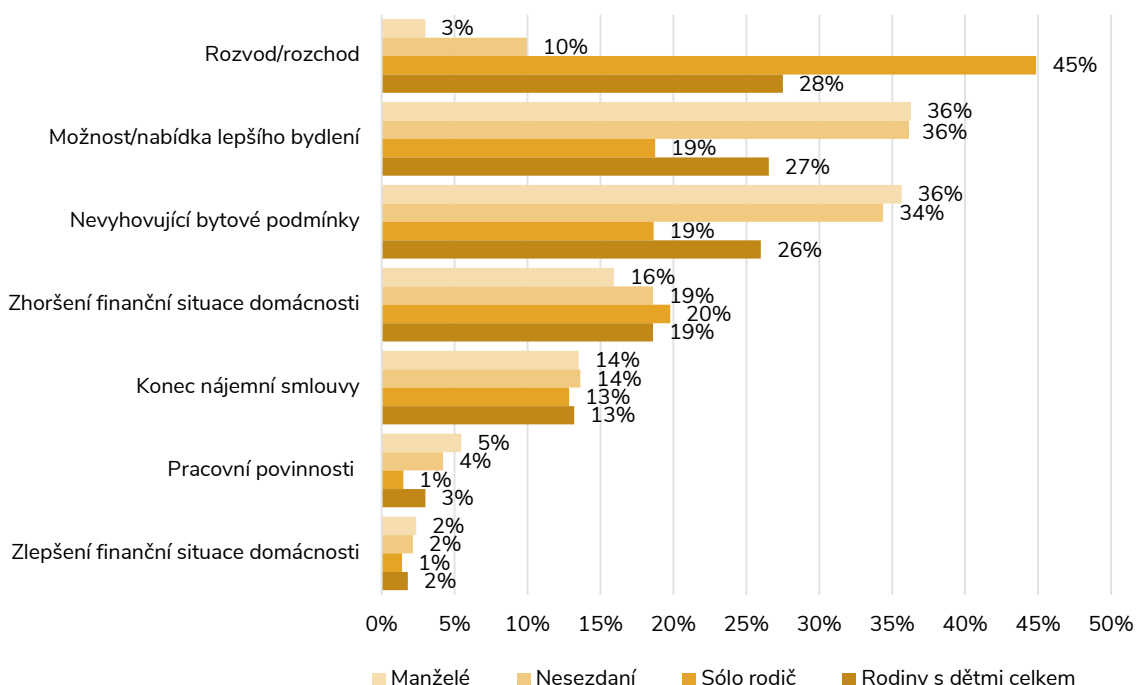
Z hlediska počtu obytných místností jsou prvky upozorňující na **nižší kvalitu bydlení** zmiňovány zejména rodinami žijícími **v jedné (44 %) nebo dvou (31 %) obytných místnostech**. Problém se ještě umocňuje v případech, kdy na jednu obytnou místnost připadají **více než dvě v domácnosti žijící osoby** (38 %). Na byty vykazující negativní znaky, jako jsou nedostatek světla, zvýšená vlhkost, nadměrná hluchost nebo špatná bezpečnost okolního prostředí, jsou častěji odkázány rodiny, do kterých **neplyne žádný pracovní příjem** (28 %) a které jsou zcela **bez úspor** (28 %). Jak mezi rodinami s oběma rodiči, tak u samoživitelů jde ve zvýšené míře o rodiny **z nejnižších příjmových kategorií**, závislé **na sociálních dávkách**, jako jsou příspěvek na bydlení (27 %) a především pak dávky hmotné nouze (doplatek na bydlení, příspěvek na živobytí, mimořádná okamžitá pomoc; 33 %). Naopak vliv toho, zda rodina aktuálně patří mezi příjemce přídatku na dítě či o něj teprve požádala nebo tento již nepobírá, se na výskyt problémů spojených se současným bydlením neprokázal.

Jistota bydlení

Dalším prvkem s vlivem na kvalitu bydlení je jeho stabilita, respektive nestabilita. **Časté stěhování** rodiny s sebou kromě změny bydliště a s tím souvisejících nejistot přináší i řadu dalších jevů, jako jsou přerušení sociálních kontaktů v sousedství nebo změna školy u dětí případně zaměstnání u dospělého. I toto se může na pocitu osobního uspokojení a následné pohodě života celé rodiny projevat; jde-li o stěhování nedobrovolné či do horších podmínek, pak zpravidla negativně. Zkušenost se stěhováním přitom v uplynulých pěti letech sdílela třetina rodin z výzkumného souboru *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024*. Zatímco pro **čtvrtinu rodin šlo o zkušenost jednorázovou (24 %), každé takřka desáté rodiny (9 %) se stěhování týkalo dokonce opakovaně**. Změnu bydliště v uplynulém pětiletém období minimálně jednou zakusily zejména rodiny žijící v nájemních bytech, především těch pronajatých od soukromých pronajímatelů (56 % ku 40 % nájemníkům v bytech patřících obcím). Ještě více alarmující situace je u obyvatel nebytových forem bydlení, tedy **ubytoven a azylových domů**, kdy se ve zkoumaném období stěhovaly necelé **tři čtvrtiny** zde aktuálně žijících rodin, čtvrtina jednou (26 %), a takřka každá druhá rodina žijící v tomto typu bydlení dokonce opakovaně (46 %). **Jak s jednorázovým, tak opakovaným stěhováním mají v uplynulých pěti letech významně častěji zkušenost rodiče samoživitelé** (28 % z nich se stěhovalo jednou, 13 % opakovaně), mezi těmi žijícími s partnerem pak ti, jejichž soužití nebylo stvrzeno sňatkem. V této skupině jde však významně častěji o zkušenost jednorázovou (26 %).

Mezi **důvody pro stěhování** v uplynulých pěti letech vévodí nutná změna bydliště z důvodu **rozpadu vztahu** či rozvodu manželství, **možnost bydlet lépe** z hlediska ceny, kvality nebo lokality a **odchod z nevyhovujících podmínek** pro bydlení, jako jsou malý, tmavý, vlhký byt nebo špatné sousedské vztahy. Tyto důvody byly uváděny vždy minimálně čtvrtinou respondentů. Za stěhováním pětiny rodin s dětmi naopak stojí zhoršení finanční situace domácnosti, které stávající bydlení byly nuceny opustit z důvodu pro ně neúnosných nákladů či nedoplatků. Poměrně ojediněle se rodiny stěhovaly za práci nebo po zlepšení finanční situace (graf č. 6.4). Velké rozdíly panují v důvodech pro změnu bydliště u rodin s oběma rodiči a u rodin, v jejichž čele stojí rodič samoživitel. Zatímco takřka **polovina sólo rodičů se stěhovala primárně z důvodu rozvodu či rozchodu**, stejný důvod pro změnu bydliště uvedl už pouze každý desátý nesezdaný pár. Naopak manželé uváděli rozpad (předchozího) vztahu jako důvod stěhování poměrně ojediněle. **Třetina rodičů žijících v páru** se bez ohledu na to, zda jsou nebo nejsou manželi, stěhovala významně častěji s cílem **změny k lepšímu**, tedy šli za nabídkou výhodnějšího, kvalitnějšího či většího bydlení nebo opouštěli nevyhovující byt (graf č. 6.4).

Graf č. 6.4 Důvody pro stěhování v uplynulých pěti letech dle typu rodiny s přídavkem na dítě (v %)



Pozn.: Respondenti mohli uvést nejvýše dva důvody svého stěhování. Součet odpovědí je proto větší než 100 %.

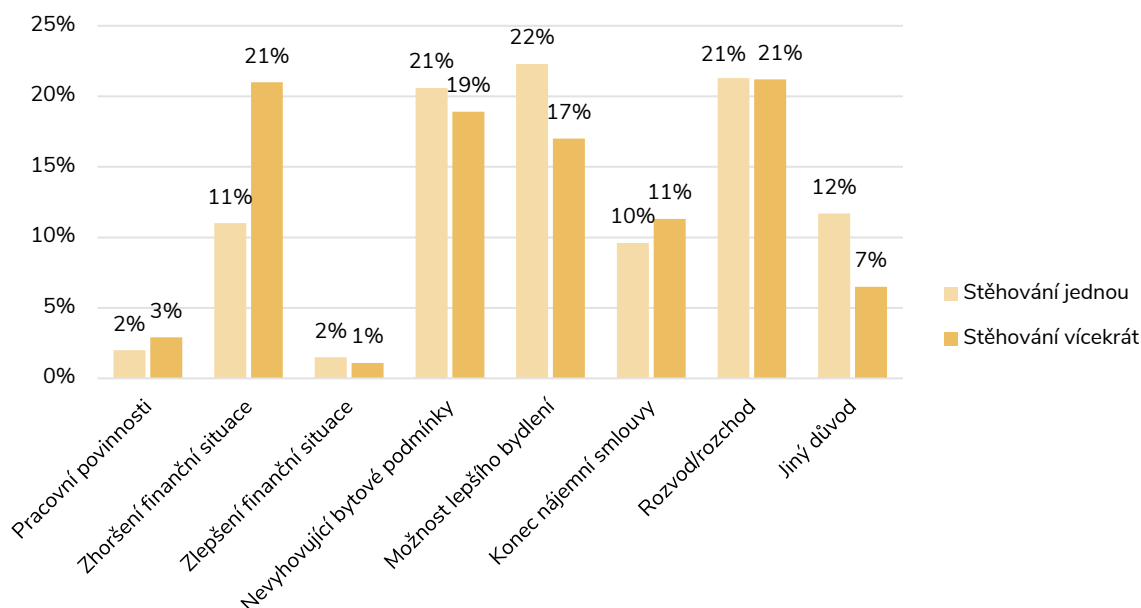
Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Finančně lépe situované domácnosti se častěji stěhují z důvodu zlepšení své bytové situace, tedy opouštějí nevyhovující bytové podmínky a stěhují se do vhodnějšího bydlení z hlediska ceny, velikosti, kvality či okolního prostředí. Naopak s klesajícími celkovými čistými měsíčními příjmy rodiny přibývá těch, které ke stěhování přiměla zhoršená finanční situace domácnosti. Někteří rodiče se pro stěhování rozhodnou nejen kvůli potřebě vyřešit momentální životní situaci, ale i z důvodu vhodnosti prostředí nebo jeho okolí pro konkrétní potřeby svého dítěte, což zmínila v hloubkovém rozhovoru například maminka dítěte se specifickými vzdělávacími potřebami.

„To byla taková dobrá shoda okolností. My jsme se potřebovali stěhovat, no, a tady teda byla ta škola a velká zahrada.“ (v partnerství, VŠ, 2 děti, jedno zdravotně postižené ve věku 9 let, starší ve věku 14 let)

Možnosti označit pro své stěhování v uplynulých pěti letech dva důvody využila necelá třetina respondentů (30 %). Mezi tyto vícečetné důvody pak pro čtvrtinu respondentů patří především kombinace nevyhovujících bytových podmínek a příležitosti bydlet v lepším bytě (24 % ze všech respondentů, kteří označili dva důvody pro své stěhování), zhoršená finanční situace v kombinaci s rozpadem vztahu (9 %), nepříznivá finanční situace spolu s nevyhovujícími podmínkami v bydlení (9 %), případně možnost využít nabídky lepšího bydlení spolu s důvodem stěhování v důsledku rozchodu či rozvodu (8 %). Celkově více důvodů v souladu s předpokladem označovali častěji rodiče, kteří se v uplynulých pěti letech stěhovali opakovaně. Analýza všech označených důvodů pro změnu bydliště a četnosti stěhování v uplynulých pěti letech pak naznačuje, že zatímco **jednorázové stěhování je častěji vedeno potřebou opustit nevyhovující bytové podmínky** a možností či nabídkou **lepšího bydlení**, k **vícečetnému stěhování** dochází spíše vlivem **zhoršené finanční situace** rodiny, kdy tato své bydlení opouští z důvodu příliš vysokých nákladů, které svými příjmy nezvládá pokrývat, případně z důvodu ukončení nájemní smlouvy (graf č. 6.5). Přitom situace, kdy někteří pronajímatelé nabízejí pouze krátkodobé pronájmy, je pro rodiny zdrojem permanentní nejistoty a následného stresu a je jedním z faktorů, které snižují kvalitu bydlení.

Graf č. 6.5 Struktura důvodů pro stěhování v uplynulých pěti letech dle počtu stěhování (v %)



Pozn.: Respondenti mohli uvést nejvýše dva důvody svého stěhování.

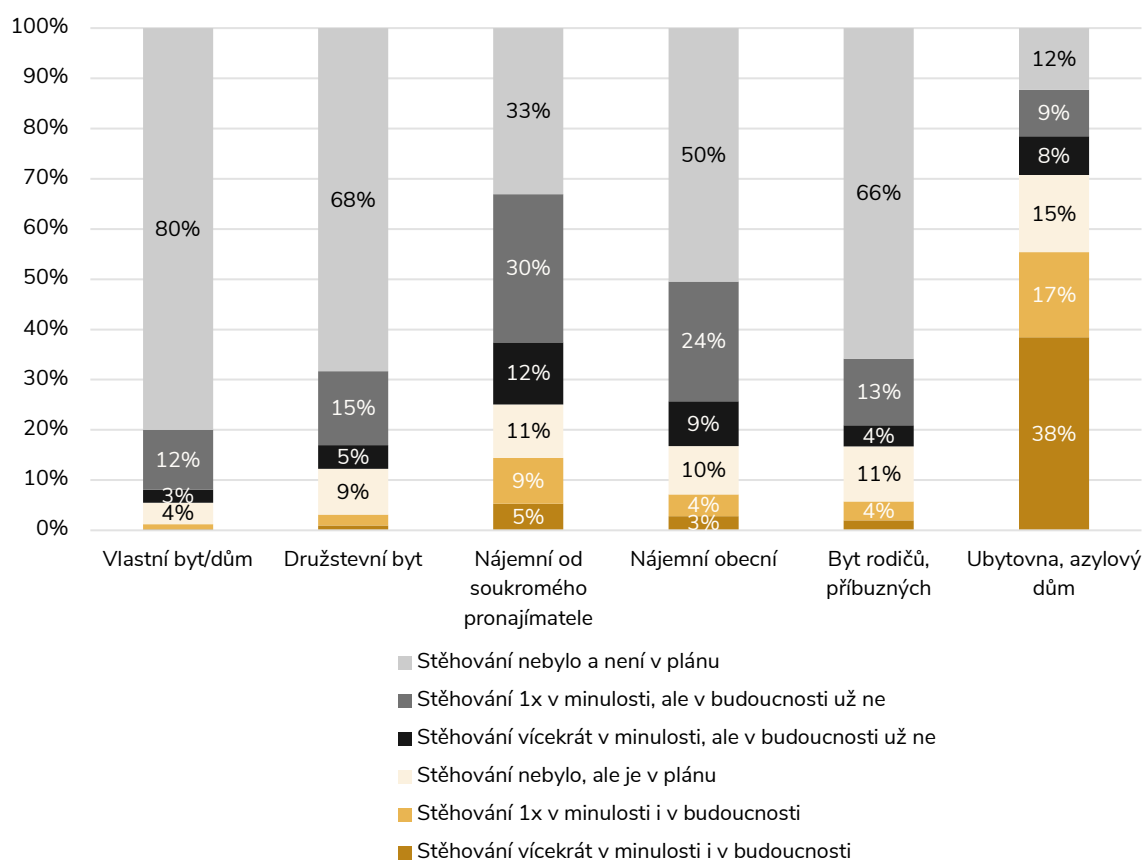
Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Jistota či nejistota v oblasti bydlení je dána nejen tím, kolikrát rodina v minulosti změnila z jakéhokoli důvodu své bydliště, ale i tím, **zda stěhování rodině aktuálně hrozí**, případně z jakého důvodu, zda jde o plánovaný či okolnostmi vynucený krok. Mezi současnými a minulými příjemci přídávku na dítě, včetně osob, které zatím čekají na vyřízení své žádosti o tuto sociální dávku, **o stěhování v příštích 12 měsících uvažuje každá šestá až sedmá rodina (15 %)**, každá sedmnáctá je o tomto kroku dokonce rozhodně přesvědčena (6 %). Tři pětiny (59 %) o tom naopak rozhodně neuvažují a čtvrtina (26 %) to spíše neplánuje. Stěhování připouštějí v příštím roce signifikantně častěji rodiče, kteří zatím patří do okruhu žadatelů o přídavek na dítě (21 % oproti 15 %, resp. 14 % současných a minulých příjemců). Naproti tomu tři z pěti rodin, které mezi příjemce přídávku na dítě patřily v minulosti, změnu bydliště v následujícím roce významně častěji zcela odmítají. Stěhování v nejbližších 12 měsících pravděpodobně čeká **častěji sólo rodiče (19 %)** než partnerské páry (12 %). Manželé **budoucí stěhování čteněji rozhodně negují (69 % vs. 57 % nesezdaných párů a 53 % sólo rodičů)**. Z hlediska příjmu se budou spíše stěhovat rodiny s nejnižšími příjmy, s rostoucí příjmovou úrovní rodiny přibývá i rodičů, kteří tento krok v nejbližší budoucnosti rozhodně vylučují.

Se stěhováním v následujících 12 měsících počítá významně častěji čtvrtina rodin žijících **v soukromém nájemním sektoru**, každá šestá rodina žijící v obecním nájemním bytě nebo v bytě patřícím někomu z rodiny či příbuzných. Změna bydliště s velkou pravděpodobností čeká i takřka **tři čtvrtiny** rodin žijících aktuálně **v azylových domech nebo na ubytovnách**, pro více než polovinu z nich půjde

navíc o několikáté stěhování v průběhu poslední pětiletky. Stěhování v minulosti a pravděpodobně také v budoucnosti se rovněž týká každé sedmé rodiny aktuálně žijící v bytě soukromého pronajímatele. Oproti ostatním typům bydlení největší stabilitu pro své obyvatele představuje dle očekávání vlastnický sektor (graf č. 6.6).

Graf č. 6.6 Stěhování v uplynulých 5 letech a pravděpodobně v následujících 12 měsících dle sektoru bydlení (v %)



Pozn.: Celkový počet rodin žijících na ubytovně nebo v azylovém domě byl velmi nízký (N = 65).

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Důvodem pro uvažování o stěhování v příštích 12 měsících je pro třetinu rodičů touha zlepšit podmínky svého bydlení, konkrétně využití nabídky na lepší bydlení (34 %) nebo opuštění nevyhovujícího bytu (32 %). Čtvrtina rodin s dětmi (25 %) chce dalším stěhováním naopak vyřešit svou zhoršenou finanční situaci. Každý dvanáctý až čtrnáctý rodič plánuje změnu bydliště z důvodu (pravděpodobného) rozpadu partnerského vztahu (9 %), konce nájemní smlouvy (8 %) nebo zlepšení finanční situace domácnosti (7 %). Budoucí stěhování z důvodu **svých, případně partnerových**

pracovních povinností je poměrně **ojedinělé** a týká se pouze 3 % respondentů. Každý šestý až sedmý (15 %) rodič má pro tuto plánovanou změnu adresy v příštích 12 měsících jiný důvod než výše uvedené. Možnosti uvést pro pravděpodobnou změnu bydliště v budoucnu dva důvody, využila opět třetina rodičů (33 %), kteří o tomto kroku uvažují. Čtvrtina (25 %) z těch, kteří tento krok plánují, by využila lepší nabídky, případně by stěhováním vyřešila nevyhovující současné bydlení, pro 12 % by důvodem pro stěhování v nejbližší době byla zhoršená finanční situace nebo možnost lepšího bydlení. Každá desátá rodina (10 %) uvažuje o stěhování v příštích 12 měsících z důvodu zhoršení finanční situace či s cílem opustit stávající nevyhovující bytové podmínky z hlediska ceny, velikosti, kvality či prostředí. **Samoživitelé** mají pro uvažované stěhování častěji důvod pramenící z **horší finanční situace** (29 %), rodiče **žijící v páru**, kteří přemýšlejí o změně bydliště, tak častěji učiní, aby **opustili nevyhovující bydlení** (37 %) nebo **využili nabídky lepšího bytu** (36 %). Jak mezi samoživiteli, tak mezi rodinami s oběma rodiči s rostoucími čistými měsíčními příjmy ubývá rodin, které se patrně budou stěhovat z důvodu zhoršené finanční situace domácnosti, a přibývá těch, které hodlají využít nabídky lepšího bydlení (z hlediska ceny, velikosti, kvality či prostředí), což je důvod proč byt, v němž je však v mnoha ohledech spokojená, pravděpodobně opustí jedna z matek samoživitelek z hloubkových rozhovorů.

„Právě, že ten nájem je velice slušný, že vlastně oni sice tak jako víceméně každý rok zdraží, ale ne nějak jako podstatně, že třeba letos to zvedali jenom o 500 Kč, takže vlastně jakoby za to, kde ten byt je situovanej, je to poměrně prostornej jako světlej byt, takže tam, si myslím, že jakoby ten nájem je jako velice, velice dobrej a škoda, že teda jako není o tu jednu místnost větší, jinak bych se teda vůbec stěhovat jako nemusela.“ (samoživitelka, VŠ, 1 dítě ve věku 2,5 roku)

Potřeba opustit nevyhovující bydlení u rodin s oběma rodiči s příjmovou úrovní roste, u samoživitelů není při označování tohoto důvodu pro plánované stěhování mezi jednotlivými příjmovými kategoriemi rozdíl. Stěhování z důvodu zhoršené finanční situace (33 %) a blížícího se konce nájemní smlouvy (13 %) je oproti současným či minulým příjemcům významně častější pro rodiče, kteří čekají na vyřízení své žádosti o přiznání přídatku na dítě.

Opakované stěhování

Kromě rodin žijících v takzvaných nebytových formách bydlení se obecně **častěji stěhují rodiče samoživitelé, ať jde o minulou zkušenost, nebo událost, která je pravděpodobně v příštích 12 měsících čeká**. U každého desátého sólo rodiče jde přitom jak o zkušenost minulou, tak zároveň s velkou pravděpodobností i o budoucí scénář. Respondenti žijící s partnerem se mezi sebou liší dle typu tohoto partnerství. Zatímco manželé významně častěji vypovídají, že se ani v minulosti, ani v budoucnosti stěhovat nebudou, rodiče žijící nesezdaní oproti nim častěji stěhování zmiňují, především pak jako zkušenost uplynulých pěti let (tabulka č. 6.2). Lze se domnívat, že jde zčásti o rodiče z takzvaných rekonstituovaných rodin, které vznikly po rozpadu vztahu s dětmi navázáním nového partnerského vztahu jedním z rodičů, provázeným společným bydlením s tímto novým

partnerem. Narozdíl od sólo rodičů jde u nich tedy o stěhování jednorázové, které je pravděpodobně logickým vyústěním životní změny v oblasti partnerství, nikoli o častou změnu v bydlení v důsledku nepříznivých či vynucených okolností.

Tabulka č. 6.2 **Stěhování v uplynulých 5 letech a pravděpodobně v následujících 12 měsících dle typu rodiny s přídavkem na dítě a partnerství rodičů (v %)**

	Rodiny s oběma rodiči – manželé	Rodiny s oběma rodiči – nesezdaní partneři	Sólo rodiče	Rodiny s dětmi celkem
Stěhování v minulosti i v budoucnosti	3,8	7,1	9,8	7,1
Stěhování nebylo, ale je v plánu	6,2	8,7	8,9	7,8
Stěhování v minulosti, ale v budoucnosti už ne	18,3	28,1	31,5	26,0
Stěhování nebylo a není v plánu	71,7	56,1	49,8	59,2

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

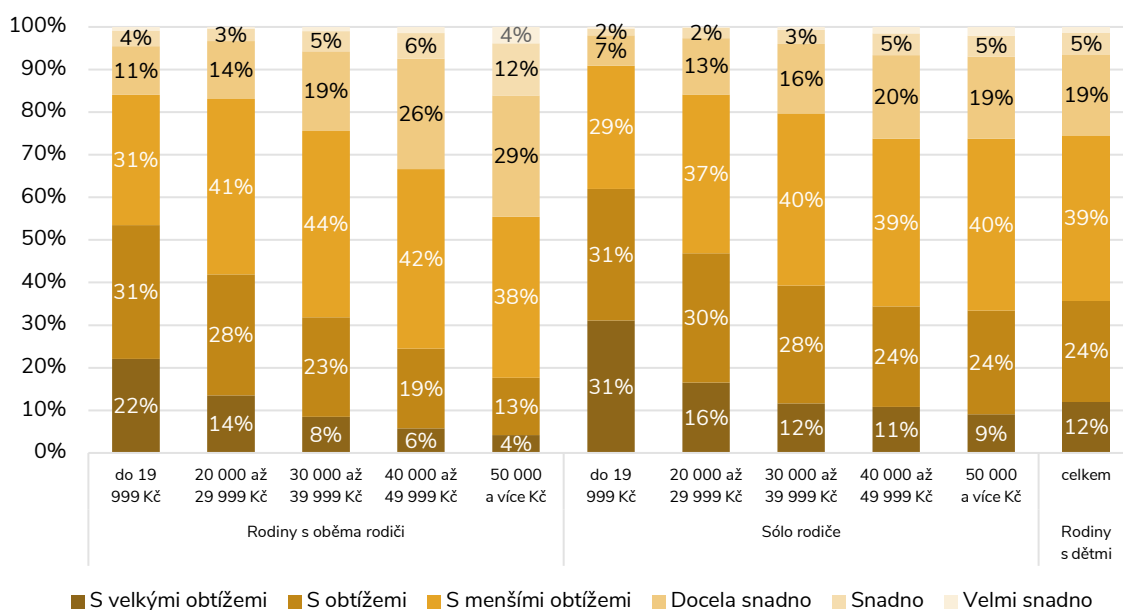
Vícečetná změna bydliště, a to buď opakovaná v minulosti nebo stěhování v minulosti i plánované v příštích 12 měsících, se častěji týká rodin **v horší ekonomické situaci**. Jde zejména o rodiny, do jejichž rozpočtu neplyne žádný pracovní příjem, ale naopak je jejich měsíční rodinný rozpočet sycen dávkami státní sociální podpory (přídavek na dítě, příspěvek na bydlení) a dávkami hmotné nouze (příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc). Jde častěji o nízkopříjmové rodiny, kdy rodiče stojící v jejich čele přiznávají velké obtíže při zvládnutí výdajů na bydlení a vycházení s rodinným rozpočtem obecně a rovněž nemají žádné úspory. Častou změnu bydliště více zakoušejí rodiny, kde buď sólo rodič, nebo oba rodiče dosáhli maximálně na výuční list. Větší zkušenost se stěhováním deklarují častěji i zástupci mladých rodičů a ti s jedním dítětem, které ještě nezahájilo školní docházku, což patrně souvisí s jejich prozatímním neukotvením v oblasti bydlení.

6.3 Celkové výdaje na bydlení

Výdaje na bydlení jsou pro některé rodiny s dětmi velmi zatěžující a spolu s výdaji na potraviny tvoří jedny z hlavních položek rodinných rozpočtů. Šetření *Životní podmínky rodin s dětmi 2022* ukázalo, že zatímco platby za potraviny jsou uváděny jako nejvyšší výdaj zpravidla v rodinách v dobré ekonomické situaci, nízkopříjmovým rodinám z rodinných financí nejvíce ukrajují právě náklady spojené s bydlením (Paloncyová et al., 2023, 249–254). Při hlubší analýze částek celkových výdajů na bydlení, na které se výše zmiňované šetření *Životní podmínky rodin s dětmi 2022* rovněž

zaměřilo, se ukázalo, že přestože je bydlení v nájemním sektoru alternativou spíše pro rodiny v horší ekonomické situaci, které na pořízení vlastního domu či bytu kvůli vysokým vstupním nákladům dosáhnou jen obtížně, je toto svou finanční náročností srovnatelné s bydlením ve vlastním bytě při současném splácení hypotéky (Palonciová et al., 2023, 269–275). Vzhledem k vyššímu zastoupení rodin s dětmi zapojených do šetření *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024* v nájemním sektoru není překvapivé, že poměrně **vysoký podíl rodičů z cílové skupiny pocituje se zvládáním výdajů na bydlení (nájem, služby, případně hypotéka) obtíže**. Ty více než třetina (36 %) označuje za střední nebo velké, významně **častěji takto vypovídají rodiče samoživitelé** (47 % oproti 27 % rodičům žijícím s partnerem). Předpokládané vyšší zatížení výdaji na bydlení se u rodin se zkušeností s přídavkem na dítě ve srovnání například s šetřením *Životní podmínky rodin s dětmi 2022*, skutečně potvrdilo (srov. viz Palonciová et al., 2023, 275–280). V souladu s předchozími zjištěními RILSA částky vydávané na bydlení jak mezi rodiči žijícími v páru, tak mezi samoživiteli považují za těžko zvladatelné především **nízkopříjmové rodiny**, s růstem příjmů pak subjektivní míra pocíťovaných těžkostí s úhradami nákladů na bydlení slábne a přibývá respondentů, kteří tyto výdaje zvládají jen s menšími obtížemi nebo zcela bez nich (graf č. 6.7). Náročné je pokrývání výdajů spojených s bydlením i pro rodiny, které nemají vůbec žádné úspory. U rodin, jež naopak mají alespoň nějakou částku naspořenou, se subjektivně pocíťovaná míra zvládání výdajů na bydlení zlepšuje s prodlužující se dobou, po kterou by jim tyto úspory stačily při výpadku příjmů pokrývat běžné náklady domácnosti.

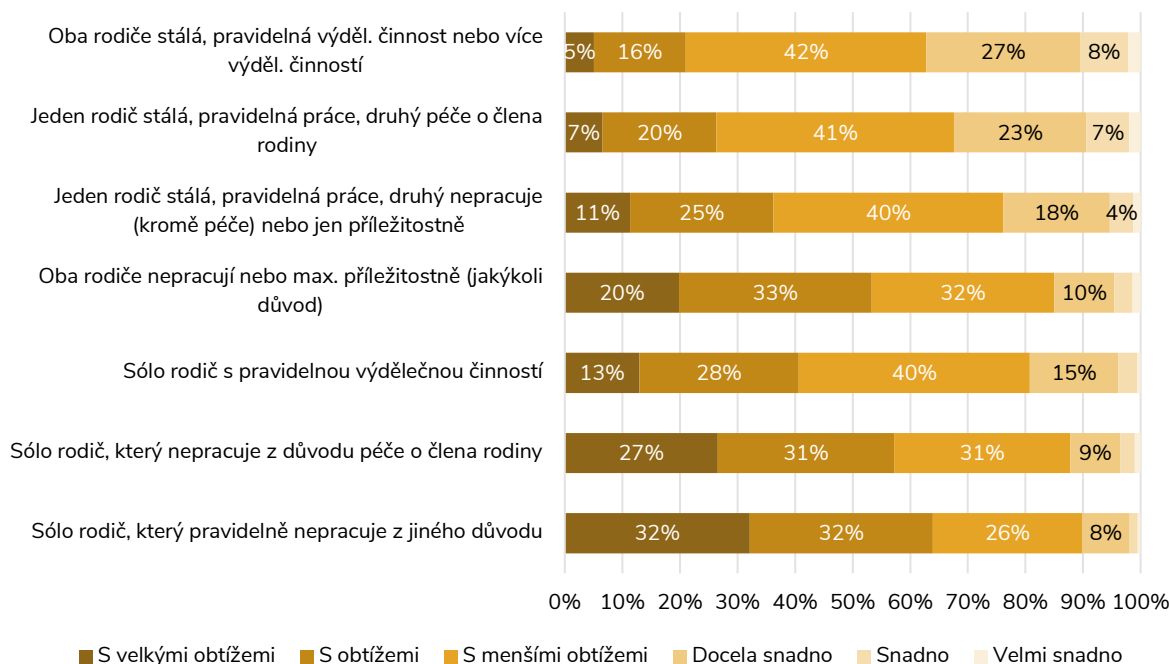
Graf č. 6.7 Zvládání výdajů na bydlení dle celkových měsíčních příjmů a typu rodiny s přídavkem na dítě (v %)



Zdroj: *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024*

Analýza zvládání výdajů na bydlení prokázala, že obtíže se zvládáním výdajů na bydlení ustupují s rostoucím vzděláním rodičů spojeným s vyššími pracovními výdělky. Jako nejvíce závažné je pociťují rodiny, ve kterých rodič samoživitel či ani jeden z partnerů nesložil maturitu. Držitelé maturitního vysvědčení, a ještě častěji vysokoškolského diplomu, zvládají naopak své bydlení častěji než ti s nižším vzděláním finančně pokrývat celkem snadno, či dokonce zcela bez obtíží. **Pozitivně** se na zvládání pokrytí nákladů spojených s bydlením projevuje také **pracovní aktivita dospělých členů rodiny**, která zcela logicky do rodinného rozpočtu přináší i vyšší příjmy. Jestliže mají oba rodiče stálou a pravidelnou práci, případně jeden z nich nepracuje, protože celodenně pečuje o někoho ze členů rodiny, jsou pro ně tyto výdaje mnohem lépe zvladatelné než pro páry, kde z rodičů pravidelně nepracuje ani jeden nebo pracují pouze příležitostně. Sólo rodiče, pokud mají pravidelnou výdělečnou činnost, sice se zvládáním svých výdajů na bydlení pociťují oproti rodinám s oběma nepracujícími rodiči střední nebo silné obtíže o něco méně (o 12 p. b.), avšak jestliže z jakéhokoli důvodu nepracují, míra vnímaných výrazných obtíží s pokrytím nákladů na bydlení u nich oproti rodičům žijícím s partnerem strmě narůstá. U **samoživitelů, kteří pravidelně nepracují ani dlouhodobě nepečují** o jiného člena rodiny, vnímají vážné (střední nebo velké) **obtíže takřka dvě třetiny**, ale pocit, že své výdaje spojené s bydlením zvládají snadno nebo velmi snadno, mají v této skupině pouze 2 % (graf č. 6.8).

Graf č. 6.8 Zvládání výdajů na bydlení dle pracovní aktivity rodičů v rodinách s přídavkem na dítě (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

S **obtížemi** hradí výdaje na bydlení výrazně více také rodiče, kteří jsou aktuálními **příjemci přídavku na dítě** či jsou ve fázi čekání na vyřízení své žádosti. Zvláště pak posledně jmenovaní označují své těžkosti s financováním bydlení významně častěji za velké či střední (54 % oproti 37 % současných příjemců). Mezi příjemci přídavku na dítě hodnotí **hůře své možnosti ohledně zvládnutí výdajů na bydlení rodiče, kteří jej pobírají déle než tři roky**. Rodiče pobírající tuto dávku jeden až dva roky naopak tyto těžkosti spíše nepociťují a své výdaje na bydlení zvládají obvykle bezproblémově.²⁰ Rodiny, které již příspěvek na dítě nepobírají, a připomeňme, že nejčastějším důvodem jsou příjmy překračující hranici nároku na jeho vyplacení, rovněž pokrývají tyto výdaje zpravidla snadno, či dokonce (velmi) snadno (13 %). Jde tedy o rodiny, které zvládly svou příjmovou situaci zlepšit, což se pozitivně projevilo na zvládnutí výdajů domácnosti, těch na bydlení nevyjímaje. Velké či střední těžkosti pocítují významně častěji rodiny, které **spolu s přídavkem na dítě pobírají i jiné sociální dávky**, jako jsou příspěvek na bydlení (49 %) a dávky hmotné nouze (57 %), případně náhradní výživné (45 %).²¹

Na velkou finanční náročnost se zvládnutím celkových výdajů na bydlení upozorňují především rodiny **obývajících nájemní sektor**, mezi nimi **více nájemci bytů soukromých pronajímatelů**, kdy velké nebo střední obtíže uvádí přibližně každá druhá rodina (48 %). Mezi rodiči, kteří své bydlení našli v nájemních bytech z obecního bytového fondu, své výdaje v souvislosti s bydlením stejně hodnotí dvě rodiny z pěti (41 %). Těžkosti v ještě větší míře pocítovali rodiče, kteří se svou rodinou žijí **na ubytovně nebo v azylovém domě** (57 %). Jejich zastoupení ve výzkumném souboru je však oproti rodinám v ostatních sektorech bydlení poměrně malé a tvoří 0,3 % (N = 65). Rodiny žijící ve vlastních domech a bytech, případně sdílející byt s někým z rodiny či blízkých příbuzných, vnímají hrazení svých výdajů na bydlení naopak oproti ostatním častěji jako snadné, případně jsou jimi pocítované obtíže pouze drobného charakteru.

V souvislosti s obtížemi se zvládnutím výdajů na bydlení se rodiny s dětmi mohou dostat i do situace, kdy **běžné měsíční náklady na bydlení** (nájem, platby za energie a služby spojené s užíváním bytu) **nejsou schopny uhradit**. V takové situaci se ocitla v uplynulých 12 měsících **více než čtvrtina rodin** (28 %) respondentů z výzkumného souboru *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024*. Pro přibližně polovinu z těchto rodičů šlo dokonce o zkušenost opakovanou. Jak v případě jednorázové, tak opakované zkušenosti sdíleli tuto zkušenost významně **častěji samoživitelé** (35 % vs. 22 % v rodinách s oběma rodiči). Mezi sólo rodiči i rodiči **žijícími v partnerském svazku pak těmto situacím čelili častěji ti z nejnižší příjmové kategorie**, tedy s čistými měsíčními příjmy v hodnotě nepřevyšující 30 tisíc korun. **Vliv špatné celkové ekonomické situace** rodiny na obtíže s hrazením

²⁰ Čerpání přídavku na dítě po dobu nepřesahující jeden rok, případně kdy tato doba není delší než dva roky, je typičtější v rodinách, kde jeden z rodičů nepracuje z důvodu péče o člena rodiny (většinou o dítě). V případě rodin s jedním rodičem je tímto pečujícím o člena rodiny právě tento rodič. Čerpání přídavku na dítě je u nich tedy spíše dočasného charakteru, než se pečující rodič vrátí k výdělečné činnosti a posílí rodinný rozpočet.

²¹ Příjemců náhradního výživného je ve výzkumném souboru 7 %, N = 1 373.

běžných výdajů na bydlení se výrazně odráží také v počtu pracovních příjmů plynoucích do rodinného rozpočtu. Rodiny s **pouze jedním pracovním příjmem** ve větší míře zažily jednorázové potíže s hrazením těchto výdajů, zatímco opakované problémy se týkaly spíše rodin **odkázaných výhradně na jiné příjmy než pracovní**. Rodiče, kteří se minimálně jednou v uplynulých 12 měsících dostali do neschopnosti uhradit běžné výdaje na bydlení, opakovaně obtížně vycházejí se svými celkovými měsíčními příjmy.

Z hloubkových rozhovorů s rodiči provedených v kvalitativní části šetření *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024* vyplynulo, že v souvislosti s náklady spojenými s bydlením a obtížemi tyto náklady pokrýt je zvláště stresující období kolem ročního vyúčtování energií, a to právě kvůli nejistotě, zda budou mít potřebné finance na případné nedoplatky. Velké obavy a zlobu v této záležitosti svědila jedna z respondentek, žijící momentálně v obecním nájemním bytě.

„No, musím říct, že teď jsem jako hodně naštvaná, protože nám přišlo vyúčtování za služby, kde, ač jsme šetřili, kde se dalo, tak nás natáhli asi o šest tisíc za studenou vodu. No, už to tři měsíce nejsem schopná to vyreklamovat. Takže a ten doplatek za to je asi 23 tisíc. Takže strašný, strašný. (...) Nevím, budu si muset někde půjčit, no [na dotaz, jak respondentka vyřeší, když neuspěje s reklamací nedoplatku].“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti, pečuje o 1 zdravotně postižené dítě ve věku 13 let)

Další z respondentek v hloubkovém rozhovoru zmínila, že stresujícími jsou pro ni jakékoli mimořádné výdaje, a to nejen na bydlení.

„Takhle, mám ten barák, to je, to je takhle, jde to, ale jako samozřejmě jsou tady jako takový ty mimořádky, protože mám auto, takže servis auta, povinný ručení, pojistka na barák, to si člověk prostě jako neláje. Pak se vždycky, když má přijít nějaký účtování, tak se prostě jako strachuju, aby to vyšlo. Třeba loni jsme měli rozbitý čerpadlo, že jsme nemohli zalívat zahradu ze studně, takže se prostě zalívalo to nejnutnější, že jsme teď měli třeba nedoplatek za vodu.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti ve věku 4, 6 a 7 let)

Zkušenost s nemožností zaplatit některý z výdajů spojených s bydlením se týká častěji rodičů, kteří **nemají žádné úspory**. Přitom právě úspory jsou prvkem, díky kterému lze nenadálé výdaje nebo nepříznivé finanční okolnosti zvládat a předcházet zadlužení. Jestliže totiž rodina alespoň nějaké, byť minimální, úspory má, do situace, že nezaplatila v posledních 12 měsících nějaký z nákladů svého bydlení, se signifikantně častěji nedostala (tabulka č. 6.3).

Tabulka č. 6.3 **Neschopnost uhradit běžné náklady na bydlení v uplynulých 12 měsících dle výše úspor, které by rodině s přídavkem na dítě po uvedené dobu umožnily při výpadku příjmů udržení stejné životní úrovně (v %)**

	Žádné úspory	Úspory na max. 1 měsíc	Úspory na 2 až 3 měsíce	Úspory na 4 až 6 měsíců	Úspory na více než 7 měsíců
Ano, jednou	20,6	14,0	6,6	3,7	1,6
Ano, vícekrát	23,1	7,3	3,0	1,0	1,4
Ne	56,3	78,7	90,4	95,3	97,0

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Důležitost úspor právě při zvládání mimořádných výdajů (i v souvislosti s bydlením) potvrdila také jedna z respondentek hloubkových rozhovorů. Ve své výpovědi navíc naznačila i částky, které některé rodiny za své bydlení vydávají, a to i přesto, že toto nebylo v šetření *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024* přímo zjišťováno.

Ano, my jsme, my jsme, upřímně, my jsme ten dům kupovali vlastně v rámci insolvence za hodně výhodných podmínek. A kupovali jsme ho vlastně před šesti lety s tím, že tenkrát vlastně ta hypotéka vyšla na 13 tisíc měsíčně, plus elektřina asi 3 tisíce. Takže celkem jsme platili za dům prostě nějakých 16 tisíc a jednou za dva měsíce jímku za osm set. Nicméně v tu dobu mi to přišlo jako úplně OK, protože jsme vlastně přišli z [název města] s tím, že na [název města] se vlastně byty 2 + 1 se pronajímaly kolem 15 tisíc plus poplatky, že jo, elektřina. Takže kamarádi, který tam byli v pronajatých bytech, tak platili v podstatě někdy i víc než prostě my tady za hypotéku. No, tedko prostě se hypotéka dostala na 21 tisíc. A k tomu platíme přes 10 tisíc elektřinu, no. Takže jakoby výdaje čistě za barák jako takovej za bydlení vlastně čistý, když do toho nepočítám jímku jednou za dva měsíce, která už se taky zvedla na tisíc dvě stě, tak prostě nějakých 31 tisíc s pojištěním baráku. A vlastně když pak vezmu takový ty ostatní věci, tak za jídlo, a to si nějak nevyskakujeme a za drogerii, ta měsíčně kolem těch 15 tisíc... tak ve finále máme kolikrát výdaje více, než máme příjmy. Já mám našetřenou nějakou rezervu, třeba prostě mám nějaký odměny půlroční. Tak z toho se to prostě pak nějak vykompenzuje.“
(v partnerství, VŠ, 2 děti ve věku 1 a 4 roky)

Častěji se v neschopnosti uhradit výdaje na bydlení ocitají rodiny, jejichž rodinné rozpočty jsou kromě přídavku na dítě tvořeny i příspěvkem na bydlení nebo dávkami hmotné nouze. Neschopnost zaplatit běžné výdaje na bydlení se v uplynulém roce týkala rovněž ve zvýšené míře párů, kde oba partneři mají **základní vzdělání** nebo maximálně výuční list a stejně vzdělaných rodičů samoživitelů. Z hlediska sektoru bydlení tato zkušenost potkala významně častěji **rodiny obývající nájemní byty**, přičemž se v této situaci ocitly minimálně jednou (šlo rovným dílem o zkušenost jednorázovou i opakovanou) takřka dvě pětiny nájemníků soukromých pronajímatelů (39 %) a třetina nájemců obecních bytů (34 %). S neschopností zaplatit výdaje na bydlení se v uplynulých 12 měsících opakovaně potýkala také více než třetina rodin, které v době dotazování žily na ubytovnách či

v azylovém bydlení (35 %), pětina jich zažila tuto situaci jedenkrát (22 %). Oproti tomu rodiny žijící ve vlastním (82 %), případně družstevním (79 %) bytě či domě se v této nepříznivé situaci v uplynulých 12 měsících signifikantně čteněji neocitly. Neschopnost zaplatit některý z výdajů na bydlení v uplynulých 12 měsících přiznaly signifikantně častěji **rodiny, které obtížně zvládají své výdaje na bydlení**. U rodičů, kteří označili své obtíže jako velké, se pětina (21 %) setkala s touto situací jednou, zatímco necelá polovina (45 %) čelila těmto problémům opakovaně. Mezi rodiči, pro něž jsou výdaje na bydlení zvladatelné středně obtížně, měla jednorázovou či opakovanou zkušenost s neschopností zaplatit některý z nákladů spojených s bydlením vždy pětina (po 21 %).

Dílí shrnutí

- Ve vlastním domě nebo bytě žijí dvě pětiny rodin s dětmi, častěji jde o rodiny s oběma rodiči. Více než polovina sólo rodičů však žije se svými dětmi v nájemních bytech, které jsou obecně čtenější alternativou pro nízkopříjmové rodiny.
- Byty vykazující prvky snížené kvality bydlení (přelidněnost či nevyhovující technický stav) jsou čtenější v nájemním sektoru a nebytových formách bydlení, jako jsou ubytovny a azylové domy. Častěji s nimi mají zkušenost nízkopříjmové rodiny.
- Nejistota bydlení provázená zvýšeným rizikem stěhování je nejvyšší v nájemních bytech soukromých pronajímatelů a nebytových formách bydlení.
- Finančně lépe situované rodiny s dětmi se častěji stěhují za lepším a kvalitnějším bydlením, naopak s klesajícími celkovými čistými měsíčními příjmy přibývá rodin, které ke stěhování, často opakovanému, přiměla zhoršená finanční situace.
- Více než třetina rodičů pociťuje velké nebo střední obtíže při zvládnutí výdajů na bydlení. Jak mezi rodinami s oběma rodiči, tak mezi samoživiteli jde častěji o nízkopříjmové rodiny. Rodiče pociťující tyto obtíže se také v uplynulých 12 měsících častěji dostali do situace, kdy nebyli schopni některý z výdajů na bydlení vůbec zaplatit, pro minimálně polovinu z nich šlo o zkušenost opakovanou.

7. Děti v rodinách pobírajících přídavek na dítě

Jana Palonciová

Výzkum se, jak bylo uvedeno v úvodu, zaměřuje na rodiny s nízkými příjmy a na život a potřeby dětí v nich žijících. Dané rodiny byly vymezeny jako rodiny pobírající přídavek na dítě. Následující kapitoly jsou pro hlavní cíl výzkumu stěžejní, neboť se zaměří právě na děti. V první řadě bude pozornost detailněji věnována jejich počtu a věku v daných rodinách a s tím související školní docházce. Dále bude ve středu zájmu schopnost rodiny hradit výdaje spojené s péčí a výchovou a sociální zázemí dětí.

7.1 Počet a věk dětí

Jak bylo zmíněno v podkapitole 3.1, mezi příjemci přídavku na dítě, kteří se zúčastnili výzkumu, byli z 56 % zástupci rodin s oběma rodiči, ostatní byli sólo rodiči (tabulka č. 3.1). V prvním typu rodiny vychovávali rodiče nejčastěji dvě nebo tři děti, sólo rodiče pečovali ve stejném podílu o jedno nebo dvě nezaopatřené děti.

Jak vyplývá již z grafu č. 3.2, pokud v rodině s oběma rodiči žilo v době výzkumu pouze jedno nezaopatřené dítě, pak více než každé druhé bylo mladší tří let. Zhruba každé šesté bylo ve starším předškolním věku, každé čtvrté bylo ve věku docházky na základní školu, každé jedenácté bylo starší. Sólo rodiče s jedním nezaopatřeným dítětem tvoří méně homogenní skupinu. Přibližně každé čtvrté dítě bylo mladší tří let, podobný podíl byl ve věku 7 až 11 let. Zhruba každý pátý jedináček žijící pouze s jedním rodičem byl ve starším předškolním věku, podobný podíl byl ve věku 12 až 15 let, přibližně každý sedmý byl starší.

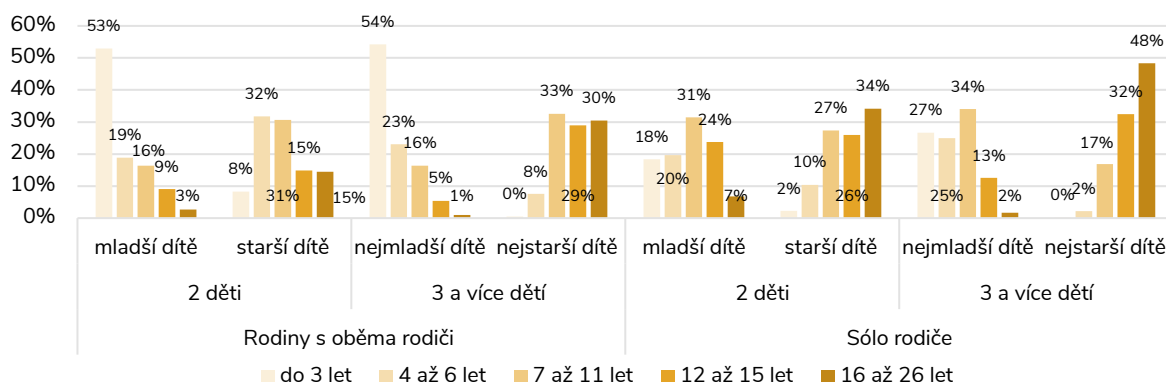
V rodinách se dvěma dětmi, které žily s oběma rodiči, se věková struktura mladšího dítěte výrazně nelišila od rodin s jedináčkou (graf č. 3.2). Téměř každé třetí prvorozené²² dítě v těchto rodinách bylo ve věku 4 až 6 let, podobný byl podíl ve věku 7 až 11 let (graf č. 7.1). Další 30 % bylo starších 11 let. **V rodinách sólo rodičů byly mladší děti v porovnání s rodinami s oběma rodiči starší, mladší tří let byla pouze necelá pětina (oproti 53 % s oběma rodiči), a to zejména ve prospěch dětí ve věku povinné školní docházky.** Rovněž prvorozené dítě žijící pouze s jedním rodičem bylo

²² Pro oživení textu používáme termín „prvorozený/á“, „druhozený/á“ apod., byť jsme si vědomy toho, že toto označení nemusí nutně odrážet pořadí narození, neboť prvorozené dítě mohlo být v době výzkumu již zaopatřené a ve výzkumu mu tudíž není věnována pozornost.

ve srovnání s rodinami, kde dítě vyrůstá s oběma rodiči výrazně častěji starší. Způsobovalo to především vyšší zastoupení dětí starších 15 let a dětí ve věku 12 až 15 let.

Zastoupení nejmladších dětí v rodinách s více než dvěma dětmi s oběma rodiči mělo velmi podobný charakter jako ve skupině dvoudětných rodin (graf č. 7.1). Opět velmi výrazně převažovala nejmladší věková skupina. Nejstarší děti v těchto rodinách spadaly nejčastěji do tří nejstarších věkových kategorií, to znamená byly v naprosté většině starší šesti let, téměř každé třetí bylo starší 15 let. Nejmladší děti ve vícedětných rodinách samoživitelů byly ve více než polovině rodin mladší sedmi let, přibližně každé třetí bylo ve věku 7 až 11 let, ostatní byly starší. Nejstarší děti v těchto rodinách spadaly logicky nejčastěji do nejstarších věkových kategorií, téměř každé druhé bylo starší 15 let.

Graf č. 7.1 Věk nejmladšího a nejstaršího dítěte ve vícedětných rodinách pobírajících přídavek na dítě (v %)



Pozn.: Věk dětí je vymezen věkovými milníky vzdělávacího systému.

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Podíváme-li se na rodiny pobírající přídavek na dítě z hlediska věku dětí komplexněji, pak **v rodinách se dvěma dětmi a s oběma rodiči jsou mezi příjemci dávky nejvíce zastoupeny ty, kde je mladší v nejranějším věku a druhé ve starším předškolním věku (29 % dvoudětných rodin s oběma rodiči, tabulka č. 7.1).** Druhou početně nejsilnější skupinu tvoří ty rodiny, kde je mladší dítě v předškolním věku a starší v mladším školním věku (25 %). **Mezi sólo rodiči se dvěma dětmi jsou nejvíce zastoupeny případy, kdy je mladší dítě ve věku 12 až 15 let a starší je v krajní věkové kategorii (18 %, tabulka č. 7.1).** Četní jsou rovněž samoživitelé s mladším dítětem ve věku docházky na 1. stupeň základní školy a se starším na 2. stupni (15 %), případně s předškolákem a žákem na 1. stupni (13 %). **Ve vícedětných rodinách s oběma rodiči jsou nejčastější ty případy, kdy nejmladší dítě je v nejranějším věku a nejstarší již chodí na základní školu (1. stupeň 24 %, 2. stupeň 14 %; tabulka č. 7.2).** Mezi sólo rodiči s více dětmi lze nalézt zejména ty, jejichž všechny děti jsou již ve věku povinné školní docházky či starší (43 %).

7. Děti v rodinách pobírajících přídavek na dítě

Tabulka č. 7.1 **Vzájemný věk dětí v rodinách s přídavkem na dítě se dvěma dětmi** (celková procenta)

Rodiny s oběma rodiči		Věk mladšího dítěte					
		do 3 let	4 až 6 let	7 až 11 let	12 až 15 let	16 až 25 let	celkem
Věk staršího dítěte	do 3 let	8,2					8,2
	4 až 6 let	29,2	2,6				31,8
	7 až 11 let	12,3	13,0	5,4			30,6
	12 až 15 let	2,1	2,3	8,0	2,5		14,9
	16 až 25 let	1,2	1,0	3,1	6,6	2,7	14,5
	celkem	53,0	18,9	16,4	9,1	2,7	100,0
Sólo rodiče		Věk mladšího dítěte					
		do 3 let	4 až 6 let	7 až 11 let	12 až 15 let	16 až 25 let	celkem
Věk staršího dítěte	do 3 let	2,2					2,2
	4 až 6 let	7,7	2,7				10,4
	7 až 11 let	6,0	12,5	8,7			27,3
	12 až 15 let	1,7	3,3	14,7	6,2		25,9
	16 až 25 let	0,8	1,1	7,9	17,5	6,8	34,1
	celkem	18,4	19,6	31,4	23,7	6,8	100,0

Pozn.: Žlutě jsou označeny nejčastější kategorie.

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Tabulka č. 7.2 **Vzájemný věk nejmladšího a nejstaršího dítěte v rodinách s přídavkem na dítě se třemi a více dětmi** (celková procenta)

Rodiny s oběma rodiči		Věk nejmladšího dítěte					
		do 3 let	4 až 6 let	7 až 11 let	12 až 15 let	16 až 25 let	celkem
Věk nejstaršího dítěte	do 3 let	0,5					0,5
	4 až 6 let	7,4	0,1				7,6
	7 až 11 let	24,3	7,4	0,9			32,6
	12 až 15 let	14,0	8,6	6,0	0,4		28,9
	16 až 25 let	8,1	6,9	9,5	5,0	0,9	30,5
	celkem	54,2	23,1	16,4	5,4	0,9	100,0
Sólo rodiče		Věk mladšího dítěte					
		do 3 let	4 až 6 let	7 až 11 let	12 až 15 let	16 až 25 let	celkem
Věk nejstaršího dítěte	do 3 let	0,2					0,2
	4 až 6 let	2,0	0,2				2,2
	7 až 11 let	8,7	5,9	2,3			16,9
	12 až 15 let	9,3	9,6	12,0	1,5		32,4
	16 až 25 let	6,5	9,3	19,8	11,1	1,7	48,3
	celkem	26,7	25,0	34,1	12,6	1,7	100,0

Pozn.: Žlutě jsou označeny nejčetnější kategorie.

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Zaměříme-li se na soubor respondentů reprezentujících příjemce přídavku na dítě jako celek, pak **největší skupinu tvořili zástupci rodin s oběma rodiči a se dvěma či více dětmi, kdy to nejmladší bylo v předškolním věku a nejstarší ve školním věku** (19 %, tabulka č. 7.3). Druhé místo zaujaly tyto rodiny, v nichž obě, respektive všechny děti byly v předškolním věku (12 %). Na druhém pólu se jako početně nejslabší umístily rodiny s oběma rodiči a jedním nezaopatřeným dítětem, jež bylo v době výzkumu starší 15 let, sólo rodiče se stejně starým jedináčkem a rodiny s oběma rodiči a s jedním dítětem ve školním věku.

7. Děti v rodinách pobírajících přídavek na dítě

Tabulka č. 7.3 Rodiny pobírající přídavek na dítě podle typu, počtu a věku dětí (v %)

Typ rodiny	Počet dětí	Věk dětí	Absolutně	Podíl v rodinách daného typu	Podíl ve všech rodinách
Rodiny s oběma rodiči	jedno dítě	předškolní	1 298	11,2	6,3
		školní	432	3,7	2,1
		starší 15 let	166	1,4	0,8
	více dětí	všechny předškolní	2 546	22,0	12,3
		nejmladší předškolní, nejstarší školní	3 888	33,6	18,8
		všechny školní	1 177	10,2	5,7
		nejmladší školní, nejstarší starší 15 let	1 135	9,8	5,5
		další kombinace	932	8,1	4,5
	celkem		11 574	100,0	55,9
Sólo rodiče	jedno dítě	předškolní	1 602	17,5	7,7
		školní	1 726	18,9	8,3
		starší 15 let	609	6,7	2,9
	více dětí	všechny školní	1 379	15,1	6,7
		nejmladší školní, nejstarší starší 15 let	1 389	15,2	6,7
		nejmladší předškolní, nejstarší školní	1 344	14,7	6,5
		další kombinace	1 090	11,9	5,3
	celkem		9 139	100,0	44,1

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Jak již vyplývá ze samotného poměru počtu rodin s oběma rodiči a počtu sólo rodičů mezi příjemci přídavku na dítě, který je v porovnání s výsledky sčítání lidu, domů a bytů vychýlen ve prospěch druhé uvedené skupiny (tabulka č. 3.1), zastoupení typu rodin při zohlednění počtu a věku dětí v rodinách se také musí lišit. **Výrazně více jsou mezi příjemci zastoupeny rodiny sólo rodičů se dvěma či více dětmi, a to zejména těch, kde jsou všechny děti ve školním věku (osmkrát více oproti SLDB).** Naopak méně rodin s oběma rodiči z řad příjemců má více dětí, kdy i to nejmladší je již ve školním věku, mírně nadhodnoceny jsou tyto vícedětné rodiny s nejmladším dítětem předškolního věku (1,7krát oproti SLDB).

7.2 Účast dětí v systému vzdělávání a péče

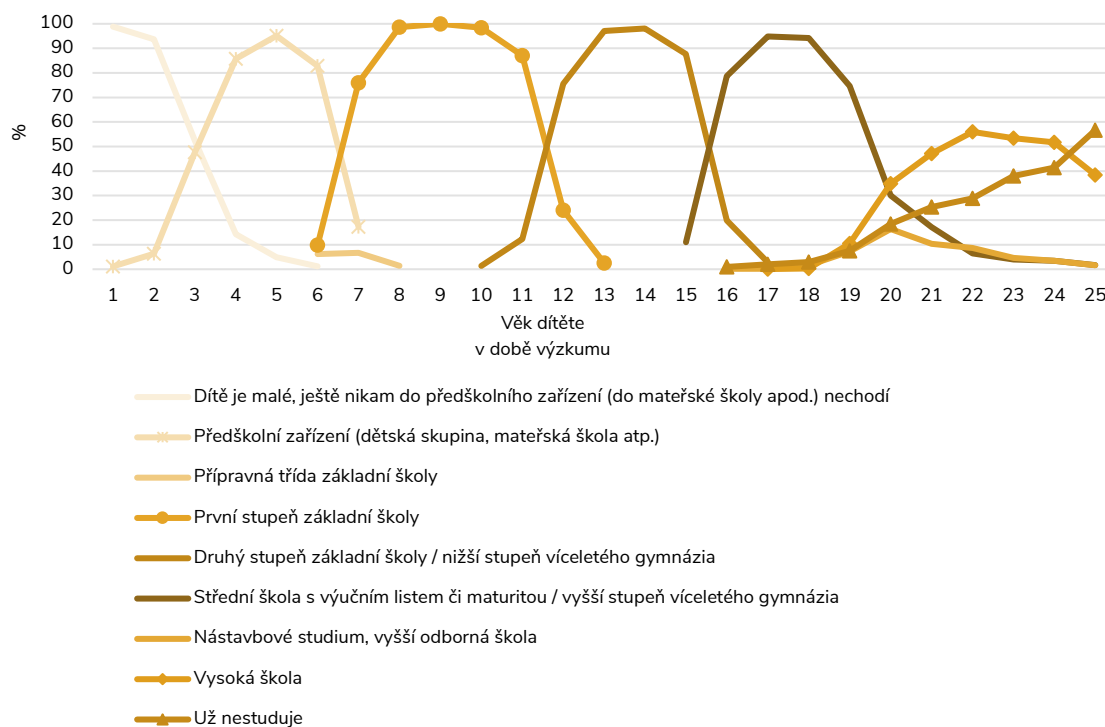
S věkem dítěte souvisí to, zda dítě dochází do nějakého školského zařízení či zařízení vzdělávání a péče pro předškolní děti. V posledních letech se nejen v České republice hovoří o potřebě rozšířit nabídku služeb předškolní péče co do kapacity i kvality. Sladování práce a rodiny je nedílnou součástí rodinné politiky nejen evropských zemí. Pokud je zejména ženám umožněno být i v raném věku dítěte aktivní na trhu práce a i poté, co dítě nastoupí do vzdělávacího procesu, skloubit péči o rodinu a práci, je míra porodnosti a plodnosti vyšší (OECD, 2024). Dětem z méně podnětného prostředí, případně dokonce ze sociálně vyloučených lokalit je věnována zvláštní pozornost (*Strategie rodinné politiky 2024–2030, Akční plán k naplnění Záruky pro děti na období 2022–2030*). Bariérou pro zapojení dětí již v raném věku do systému předškolního vzdělávání a péče však nemusí být pouze nezáměr rodičů, zdravotní či jiná omezení na straně dítěte, ale i nedostupnost zařízení z hlediska prostoru, kapacit či financí. Výzkumy obecně ukazují, že v České republice přetrvává do dvou let věku dítěte model, kdy o dítě pečuje celodenně rodina, většinou matka (Paloncyová & Höhne, 2023b). Poté jsou již strategie rodin rozmanitější, reflektující postupný návrat matky na pracovní trh. Důvodem může být jak potřeba udržet kontakt s profesí či se zaměstnavatelem, tak potřeba finančně rodinu zabezpečit.

Velmi podobné trajektorie v raném věku dítěte lze nalézt i mezi příjemci přídatku na dítě (graf č. 7.2). **Naprostá většina dvouletých dětí byla v době výzkumu ve výhradní péči rodiny (94 %).** Ve věku tří let se vydělují dvě skupiny, tedy ty děti, které již docházejí do zařízení vzdělávání a péče, a ty, které ještě zůstávají doma. **Ve věku čtyř let chodí do nějaké předškolní instituce 86 % dětí.** V pěti letech je to již naprostá většina dětí (95 %). Dalším zlomovým obdobím je věk od šesti do sedmi let. Ve věku šesti let je řada dětí stále v předškolním zařízení, ale spolu s narozeninami je zřejmý postupný nárůst přechodu na základní školu, nicméně jsou zde i případy, kdy dítě zůstává v předškolním zařízení, většinou na základě doporučení pedagogicko-psychologické poradny o odkladu povinné školní docházky.

Dalšími zlomovými věky jsou 11 až 12 let, kdy dítě přechází většinou na 2. stupeň základní školy, případně na víceleté gymnázium, dále 15 až 16 let, což většinou reprezentuje přechod ze základního do středního vzdělávání, a 19 až 21 let, kdy dítě opouští střední školu. Poté se trajektorie poměrně výrazně větví, kdy část dětí pokračuje ve studiu (ve věku 22 let bylo 56 % na vysoké škole, 9 % v nástavbovém studiu, 6 % studovalo pravděpodobně další střední školu) a část již své studium završila (29 %). Ty, které ukončily povinnou školní docházku a již nestudují, jsou řazeny mezi takzvaně zaopatřené děti. Ačkoli žijí v domácnosti rodičů, téměř polovina z nich (48 %) má stabilní práci a stálý či pravidelný výdělek. Třetina je však nezaměstnaná, odkázaná tak zcela na své rodiče, ostatní mají příležitostné brigády apod.

7. Děti v rodinách pobírajících přídavek na dítě

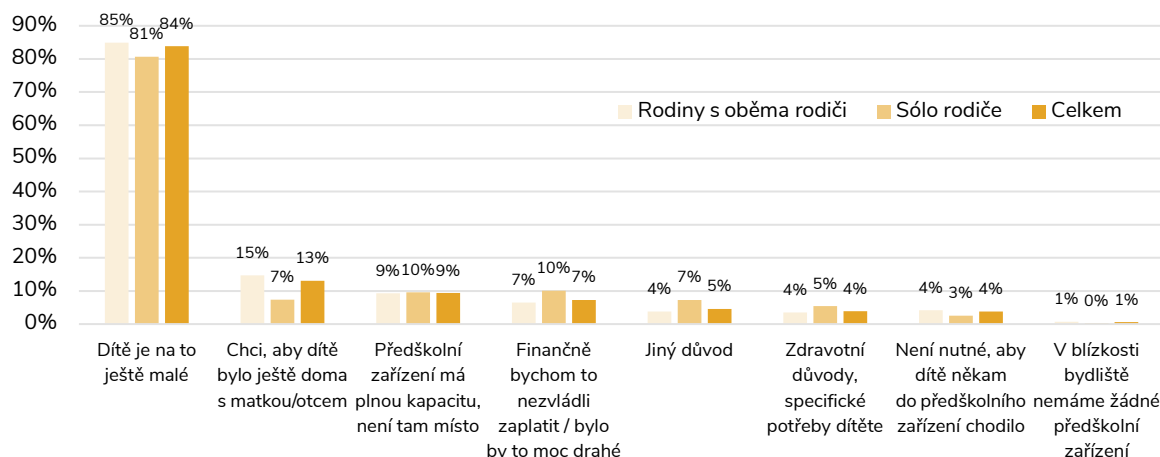
Graf č. 7.2 Děti v rodinách s přídavkem na dítě podle stupně vzdělávání v době výzkumu (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Alespoň jedno dítě, které je v předškolním věku a ještě není zapsáno v žádném zařízení poskytujícím péči či vzdělávání, žije častěji v rodinách s oběma rodiči než se sólo rodičem (47 % vs. 17 %). **Jednoznačným důvodem pro to, že dítě zatím není nikde zapsané, je jeho nízký věk a přání rodičů starat se o něj v rámci rodiny** (graf č. 7.3). Každý desátý rodič, bez ohledu na typ rodiny, však jako důvod uvedl, že v místě bydliště není volná kapacita. O něco menší podíl také deklaroval, že důvodem jsou finanční náklady spojené s nerodinnou péčí a se vzděláváním.

Graf č. 7.3 Důvod, proč dítě ještě nechodí do předškolního zařízení – rodiny s přídavkem na dítě s předškolním dítětem (v %)



Pozn.: Respondenti byli požádáni, aby uvedli dva hlavní důvody, součet proto nedává 100 %.

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Zaměříme-li se na raný věk dítěte podle jednotek věku, výraznější názorový posun rodičů v rodinách pobírajících přídavek na dítě je zřejmý mezi druhým a třetím rokem, a to zejména vlivem vyššího zastoupení rodičů majících zkušenost s naplněnou kapacitou předškolních zařízení ve svém okolí (20 %). Spolu s věkem dítěte se zvyšuje i podíl těch, kteří dávají setrvání dítěte v péči rodiny do spojitosti s jeho specifickými potřebami.

Tabulka č. 7.4 Vybrané důvody, proč dítě v daném věku v rodinách s přídavkem na dítě nechodí do žádného zařízení péče a vzdělávání (v %)

Vybrané důvody	Věk dítěte			
	1 rok	2 roky	3 roky	4 roky
Dítě je na to ještě malé	93,8	87,8	64,1	24,7
Chci, aby dítě bylo ještě doma s matkou/otcem	12,2	12,7	13,8	24,7
Finančně bychom to nezvládli zaplatit / bylo by to moc drahé	5,7	9,4	6,5	9,0
Předškolní zařízení má plnou kapacitu, není tam místo	4,2	9,9	19,9	15,7
Zdravotní důvody, specifické potřeby dítěte	1,2	2,5	8,6	27,5

Pozn.: Respondenti byli požádáni, aby uvedli dva hlavní důvody, součet proto nedává 100 %.

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Docházka dítěte do zařízení péče a vzdělávání v raném věku se v rodinách příjemců přídavku na dítě ukazuje jako závislá na typu rodiny (tabulka č. 7.5). **V rodinách s oběma rodiči bylo zapsáno v některém typu zařízení pro děti do tří let věku 14 % až 17 % v závislosti na počtu nezaopatřených dětí. V rodinách sólo rodičů však docházelo v dané věkové skupině do uvedeného typu instituce každé čtvrté až páté dítě.** V obou typech rodiny je přitom tato situace častější, pokud má matka alespoň maturitní vzdělání. Na jedné straně je zde tedy naznačena intenzivnější potřeba sólo matek mít pracovní příjem, na druhou stranu se i zde ukazuje snaha udržet si kontakt s profesí u žen s vyšším vzděláním.

Tabulka č. 7.5 Docházka nejmladších dětí do zařízení péče a vzdělávání podle typu rodiny s přídavkem na dítě, počtu dětí a vzdělání matky (v %)

Počet dětí v rodině	Rodiny s oběma rodiči		Sólo rodiče	
	nejmladší dítě do 3 let	nejmladší dítě 4 až 6 let	nejmladší dítě do 3 let	nejmladší dítě 4 až 6 let
Jedno dítě	16,9	94,0	25,9	94,2
Dvě děti	15,8	95,1	25,0	95,4
Tři a více dětí	14,2	90,7	21,6	94,3

Nejmladší dítě do 3 let	Vzdělání matky		
	ZŠ, bez maturity	SŠ s maturitou	VOŠ, VŠ
Rodiny s oběma rodiči	14,1	14,9	16,9
Sólo rodiče	21,0	26,0	29,0

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Problematika umístění dítěte do zařízení předškolního vzdělávání a péče byla zmiňována i během individuálních hloubkových rozhovorů. V rodinách příjemců přídavku na dítě byla jak zkušenost s docházkou do dětské skupiny, tak do mateřské školy. Služby dětské skupiny byly využívány spíše pro děti mladší tří let v době, kdy matka potřebovala pracovat. Důvodem však byla i vyspělost dítěte a potřeba být v kontaktu s vrstevníky.

„Přesně tak, to je ta právě věc, která mě teda jakoby na, tady v Čechách trošičku trápí, protože vlastně já jsem ji dávala, ona je od malička taková hodně společenská, takže já jsem ji vlastně tím, že jsem celou dobu takhle pracovala, tak jsem ji dala už v roce do dětské skupiny, která tady byla. Vlastně na nějaký dva dny dopoledne, jsem ji tam dávala akorát a prostě byla z toho nadšená a já jsem vlastně si v klidu mohla vyřídít mítinky, prostě pohovory a takový věci, takže to bylo takový jako příjemný. Pak od těch dvou let vlastně už chodila na tři dny v tejdnu na celý den, takže to bylo taky prima a myslela jsem si, že teda ve třech letech mi ji vezmou do normální státní školky tady u nás. A bohužel jsme se teda nedostali, nedostali jsme se, já jsem podávala i odvolání. Já bych to úplně nepotřebovala ji dávat, ale tím, že ona je taková

hodně společenská a opravdu jakoby ten kontakt s těma dětma potřebuje, tak jsem nakonec našla tady kousek školku soukromou, anglickou, a tam mi ji teda vzali na ty tři dny jakoby v tejdnu, takže vlastně od těch třech let od toho září, což já už jsem měla tu druhou, tak začala chodit tady do tý, no. A pak teda jakoby v březnu nám zvedli elektřinu, takže od Velikonoc jsem to tam ukončila, protože ta školka stála 7 500 Kč a nám doma zvedli prostě vodu, elektřinu... A teď mi ji už vzali od těch čtyřech let tady normálně do státní školky, takže od září už bude chodit do normální, kdy už se vlastně platí akorát strava, nějaký příspěvky, takže prostě to vychází měsíčně asi na 2 500 Kč, což mě teda stejně zaskočilo.“ (v partnerství, VŠ, 2 děti ve věku 1 a 4 roky)

T: „Finančně jste zvládala jak tu dětskou skupinu?“

R: „To jsem se vůbec nezajímala, ale tím, že to byl jenom ten jeden den. Tak pro mě to spíš byla ta úleva, jo, že vlastně těch šest hodin nebo sedm tam byla i se spaním, tak já jsem jako na těch šest hodin šla pracovat, že jsem šla dělat něco jinýho jakoby fakt úplně vypnout, přepnout. (...) Mám vyzkoušenou tu dětskou skupinu. I ty jesle. A do jeslí jsem ji dala jenom proto, že jsem tam znala paní ředitelku, takže jsem měla tu důvěru, že i to dítě, který nebylo připravený, tak že tam mám někoho, koho znám, že mi nebudou lhát třeba mezi dveřma, jo, že byla zrovna v pohodě nebo tak, ale tu pravdu jsem se prostě dozvěděla, dneska prostě plakala, potřebovala víc objímat.“ (v partnerství, VŠ, 2 děti ve věku 4 a 6 let)

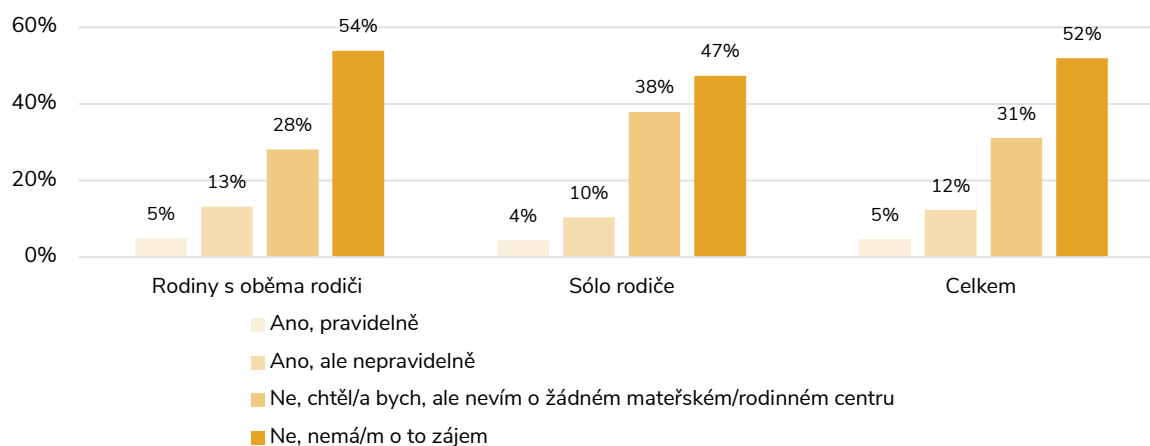
Po třetích narozeninách byla při návratu matky do práce či zvýšení dosavadního úvazku po skončení výplaty rodičovského příspěvku vyvíjena snaha zapsat dítě do mateřské školy. Důvodem byla i nižší finanční náročnost a zapojení dítěte do kolektivu stejně starých či starších dětí v porovnání s dětskými skupinami. Ne vždy se to ale podařilo hladce. Složitá je především situace v rodinách s více dětmi, pokud nejsou všechny v jednom zařízení, případně již starší navštěvují základní školu. Děti byly dle slov rodičů na nástup do mateřské školy většinou připravené, neboť již předtím alespoň částečně docházely do dětské skupiny nebo byly v rámci různých volnočasových aktivit zvyklé na kolektiv dětí.

„No, to bylo, musím se přiznat, že to bylo docela martýrium, že jsem jako docela propadala panice, protože to chvíli vypadalo, že ani do jedny z pěti školek mi ho nevezmou, říkám, proboha, co budu dělat? (...) Už jako [syn] trošku chápe, jako, co znamená školka, ale ještě jako musím s ním o tom trošku víc jako pohovořit, i když on je poměrně dost, jako bych řekla, soběstačnej, v tom kolektivu těch dětí, jako se chová úplně normálně, většinou teda na mě teda moc zafixovanej není, takže jako nemá problém jako odběhnout a hrát si na druhé straně tělocvičny, takže si očekávám, že by ten, i ta školka jako pro něj nemusela být nějakým způsobem až tak, až tak složitá.“ (samoživitelka, VŠ, 1 dítě ve věku 2,5 roku)

„... když je mám tři a každýho mám ještě na jiný škole, na jiná školka, protože prostě to je tedko taky problém ještě v dnešní době, že ty školy jsou přeplněný, takže ani děti jsem neměla ve stejný školce, jako prostě každý chodil někam jinam. Tak to, takže už jenom teď to lítání, tak vyzvedávání, jako upřímně, kdybych neměla auto a neměla řidičák, tak mi to trvá každý den ráno dvě hodiny a odpoledne další dvě hodiny.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti ve věku 4, 6 a 7 let)

Vedle zařízení předškolního vzdělávání a péče jsou nedílnou součástí služeb pro rodinu mateřská, rodinná či komunitní centra. Ta mají v České republice již více než třicetiletou tradici.²³ Jejich aktivity jsou stěžejní v rámci takzvané primární prevence v oblasti rodinné politiky. Pomáhají tak zejména předcházet závažným problémům v partnerských a rodičovských vztazích i posilovat rodičovské kompetence (Paloncyová & Höhne, 2023a). Pokud má rodina pobírající přídavek na dítě alespoň jedno dítě v předškolním či školním věku, pak přibližně 12 % z nich využívalo v době výzkumu služeb podobného centra. Každá čtvrtá rodina do centra nedocházela, ale ráda by, nicméně o žádném takovém centru ve svém okolí nevěděla. **Omezíme-li věk dětí v rodinách pouze na předškolní věk, pak se podíl těch, kteří chtěli služeb centra využít, ale nebylo pro ně místně dostupné, zvýší na téměř třetinu (graf č. 7.4).**

Graf č. 7.4 Podíl rodin s přídavkem na dítě s alespoň jedním předškolním dítětem využívajících služeb mateřského/rodinného centra (v %)

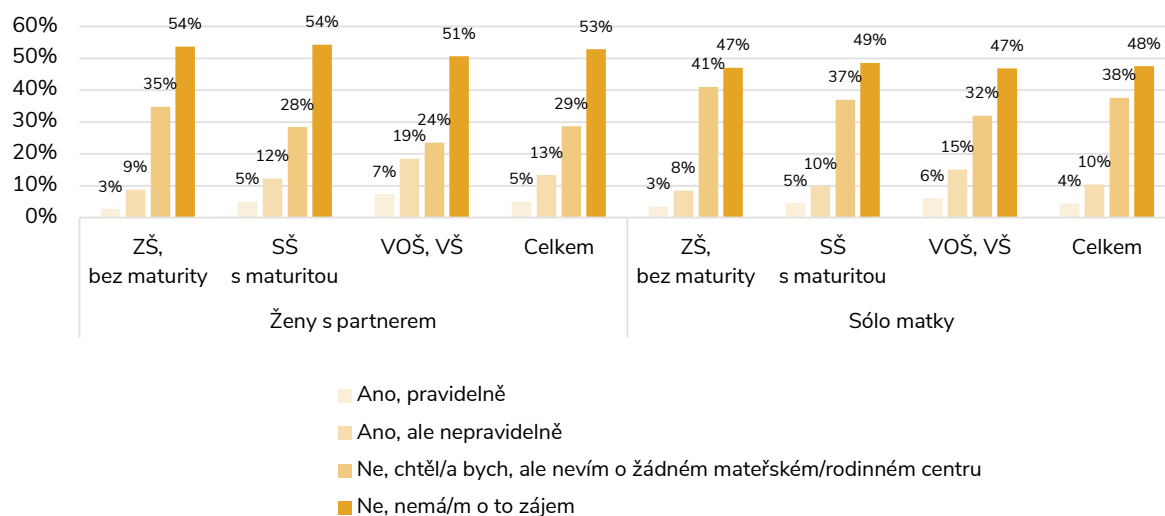


Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Hledáme-li rozdíl v poptávce po službách mateřských či rodinných center z hlediska sociálního statusu rodiny měřeného výší vzdělání matky, pak nacházíme rozdíly zejména v míře informovanosti o existenci takového centra v okolí (graf č. 7.5). **Vzdělanější matky nejen že dané služby alespoň občas využívají, ale spolu s výší vzdělání klesá podíl těch, které o takovém centru v okolí nevědí.**

²³ Podle údajů Sítě pro rodinu (2022) vzniklo první mateřské centrum v ČR v roce 1992.

Graf č. 7.5 Zájem o služby mateřských a rodinných center podle typu partnerství a výše vzdělání matky v rodinách s přídavkem na dítě (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Mateřská/komunitní centra či jim podobné organizace mají přínos jak pro děti, tak pro dospělé. Rodiče tyto služby využívají v okamžiku, kdy chtějí dítě více socializovat, například před nástupem do mateřské školy, účastnit se aktivit, které děti rozvíjejí nebo které doma nejsou někdy zcela možné. Sami rodiče chtějí navazovat sociální kontakty a nebýt během mateřské či rodičovské dovolené v izolaci. Skutečnost, že respondent uvedl (viz výše), že nezná žádné mateřské či jiné centrum v okolí, nemusí nutně znamenat, že s dítětem předškolního věku nevyužíval jiné, obdobné služby.

„Já se přiznám, že jsem to [mateřské centrum] asi nikdy nezjišťovala. Protože já jsem se i snažila, vlastně nebo chodili jsme plavat, chodili jsme do Sokola, tím pádem samozřejmě tak už s těma maminkama, s kterýma jsme se jako seznámili, tak vlastně jsme začali chodit na hřiště nebo v zimě do herniček a tohleto.“ (samoživitelka, VŠ, 1 dítě ve věku 2,5 roku)

Mateřská centra a podobně fungující neziskové organizace, někdy také příspěvkové organizace obcí (např. domy dětí a mládeže) nabízejí i služby pro rodiče. Jedná se například o podporu při návratu na pracovní trh, rozvoj rodičovských kompetencí, organizování burz dětského oblečení a obuvi atd. (Palonciová & Höhne, 2023a).

„[Název organizace] tady pomáhá právě matkám při návratu do zaměstnání. Dělají i nějaký testy, dělají kurzy rekvalifikační. A mají tam i to hlídání, právě že když jdete na ten kurz, takže tam můžete to děťátko jakoby šoupnout. A že si můžete psát životopis. Připravovat se na pohovor nebo absolvovat nějaký rekvalifikační kurz. Myslím si, že o něm ne všechny maminky takhle vědí.“ (v partnerství, VŠ, 2 děti ve věku 4 a 6 let)

Český *Akční plán k naplnění Záruky pro děti na období 2022–2030* (2022) se oblasti přístupu ke vzdělávání a vzdělávání dětí s různými potřebami, s různým sociálním zázemím apod. věnuje poměrně podrobně. **Základní premisou je umožnit každému dítěti kvalitní vzdělání odpovídající jeho schopnostem a rozvíjející jeho dovednosti a zajistit dobrou dostupnost a prostupnost všech stupňů a typů škol.** Kvalitní dostupné předškolní a základní vzdělávání snižuje sociální rozdíly a je investicí do budoucích generací. V České republice začíná povinná školní docházka v konkrétním školním roce pro děti, které k 31. srpnu před daným školním rokem dosáhnou šesti let. Povinnost školní docházky trvá devět let, nejvýše však do konce školního roku, v němž dítě dosáhne 17. roku věku. Osoby, které absolvovaly devět let povinné školní docházky, ale nedosáhly základního vzdělání (opakovaly ročník), mohou tento stupeň vzdělání získat v příslušných kurzech. Povinností zákonných zástupců žáků je posílat je do školy. V opačném případě se dopouští protiprávního jednání, za což jim hrozí sankce. Všichni cizinci pobývající na území České republiky mají přístup k základnímu vzdělávání bez ohledu na oprávněnost pobytu nebo znalost vyučujícího jazyka. **Zákon garantuje právo na bezplatné základní vzdělávání ve veřejných základních školách. Zpoplatněné jsou zpravidla obědy a mimoškolní aktivity.**

Děti, které jsou tělesně a duševně vyspělé, mohou za stanovených podmínek začít povinnou školní docházkou i dříve. Děti, kterým byl ředitelem školy povolen odklad povinné školní docházky, ji musejí zahájit nejpozději ve školním roce, ve kterém dovrší osmi let. V těchto případech musí zákonný zástupce v době zápisu dítěte k povinné školní docházce podat žádost o její odklad doložený doporučujícím posouzením příslušného školského poradenského zařízení a odborného lékaře nebo klinického psychologa. Odklad povinné školní docházky o jeden školní rok umožňuje v případě školní nezralosti dítěte, aby fyzicky i mentálně dospělo na obdobnou úroveň se svými vrstevníky a mohlo bez problémů absolvovat školní docházku.

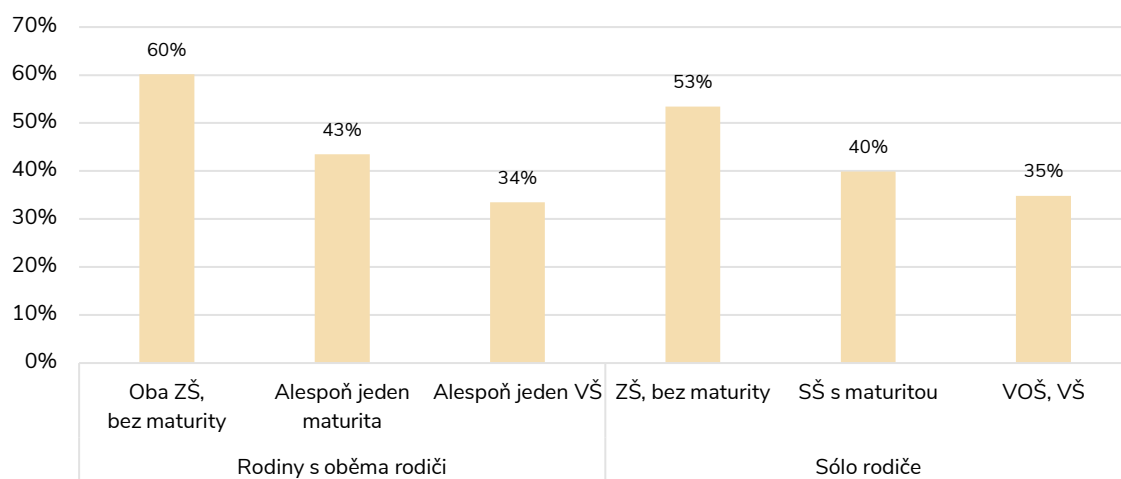
Podle mezinárodních srovnání i dat České školní inspekce je Česká republika zemí s výrazně nejvyšší mírou odkladů školní docházky v Evropě. **Podíl dětí, které přicházejí k zápisu s žádostí o odklad, byl ve školním roce 2022/23 přibližně 16 %.**²⁴ V současné době (říjen 2024) je poslanci vládních i opozičních stran předkládán návrh, aby odklady byly možné pouze tehdy, pokud zdravotní stav dítěte dlouhodobě neumožňuje účast ve výuce. Odklad by tak mohly dostat děti s chronickým onemocněním nebo například po úrazu, který vyžaduje dlouhodobou rehabilitaci. Žádost o odklad by byla potřeba doložit doporučením lékaře specialisty, například onkologa nebo klinického psychologa, a školského poradenského zařízení. Pediatři by doporučení dávat nemohli. S doporučením k odkladu by podle návrhu musela poradna vydat i doporučení podpůrného opatření ke vzdělávání dítěte podle individuálního plánu.

Vysoký podíl odkladů povinné školní docházky potvrzují rovněž informace rodičů pobírajících přídavek na dítě. **Z těch, pro něž byla tato otázka relevantní, tedy měli alespoň jedno dítě ve věku nástupu k povinné školní docházce či starší, 44 % uvedlo, že jejich dítě nebo děti nastoupily**

²⁴ <https://msmt.gov.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/zapisy-do-1-rocniku-zakladnich-skol>

do základní školy později než v šesti letech.²⁵ Z regionálního hlediska nebyly rozdíly nijak výrazné. Nejčastěji měli tuto zkušenost sólo rodiče s více než dvěma dětmi (55 %). Tento výsledek může být do značné míry ovlivněn právě vyšším počtem dětí. **Velmi zřetelně se však ukazuje souvislost se sociokulturním zázemím dítěte, měřeným výší vzdělání rodičů** (graf č. 7.6). V rodinách s oběma rodiči, kde ani jeden nedosáhl maturitního vzdělání, uvedlo 60 %, že (některé) dítě mělo odklad povinné školní docházky. Mezi sólo rodiči s daným vzděláním to byl více než každý druhý. Ve srovnání s tím o odklad žádala pouze každá třetí rodina, kde měl alespoň jeden z rodičů vysokoškolské vzdělání či měl toto vzdělání sólo rodič.

Graf č. 7.6 Odklad povinné školní docházky podle typu rodiny s přídavkem na dítě a výše vzdělání rodičů (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Mezi rodiči, s nimiž byly provedeny individuální hloubkové rozhovory, se vyskytl pouze jeden případ, kdy děti šly do školy s odkladem. Jednalo se o chlapce dvojčata, kteří se narodili předčasně. Naopak děti jiné respondentky byly na nástup do školy připravené a na životní změnu se těšily.

„Já ty děti mám, oni jsou hrozně chytrý, třeba šel právě do školy a už umí číst jako, aniž bych ho to učila nebo k tomu nějak vedla, ale prostě se to naučil, já jsem ani neviděla jak.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti ve věku 4, 6 a 7 let)

²⁵ Otázka zněla: „Mělo nebo má některé Vaše dítě odklad povinné školní docházky, tj. zůstalo o rok déle v mateřské škole nebo bylo zapsáno do přípravné třídy základní školy?“ Ačkoli je jasně uveden pojem „odklad“, je možné, že mezi ty, kteří odpověděli kladně, se zařadili i ti, jejichž dítě nemělo odklad, ale bylo narozené po 31. srpnu, šlo tedy do školy v sedmi letech.

V rodinách, kde již alespoň jedno dítě započalo povinnou školní docházkou, došlo i k tomu, že některé z dětí opakovalo (alespoň jeden) ročník základní školy. V porovnání s odklady to však byla situace spíše ojedinělá, zažilo ji 6 % rodin. Opět zde sehrálo poměrně významnou roli vzdělání rodičů. **Pokud neměl ani jeden z rodičů maturitu, opakovalo ročník základní školy dítě v 8 % rodin, pokud měl alespoň jeden vysokou školu, byl to případ pouze 2 % rodin. U sólo rodičů byly tyto podíly 11 %, respektive 2 %.** V případě, že (některé) dítě opakovalo ročník, 28 % respondentů z těchto rodin uvedlo, že toto dítě, případně děti ukončily povinnou školní docházkou dříve než v 9. ročníku. Opakování ročníku má i jistou souvislost s odkladem povinné školní docházky. Pokud rodina zažila pozdější nástup do základní školy (některého) dítěte, pak v 9 % z nich (některé) opakovalo i ročník. V opačném případě, tedy v rodinách, kde všechny děti nastoupily na základní školu v zákonem daném věku, k opakování ročníku došlo pouze u 2 % z nich.

Školní docházka však může být ovlivněna specifickými potřebami dětí. V dotazníku zaslaném všem příjemcům přídávku na dítě nebylo možné jít do příliš velkých podrobností, ale na specifické potřeby byli dotázáni rodiče v individuálních hloubkových rozhovorech. V jejich rodinách se objevovalo ADHD, porucha autistického spektra, epilepsie, alergie, atopický ekzém i závažnější onemocnění.²⁶ Podobně jako rodiny se zdravotně postiženým dítětem si rodiče s dítětem, které mělo nějakou specifickou potřebu, byť méně závažnou, stěžovali na nedostatek odborné péče a dlouhé čekací doby. S některými obtížemi jsou spojené i vyšší náklady.

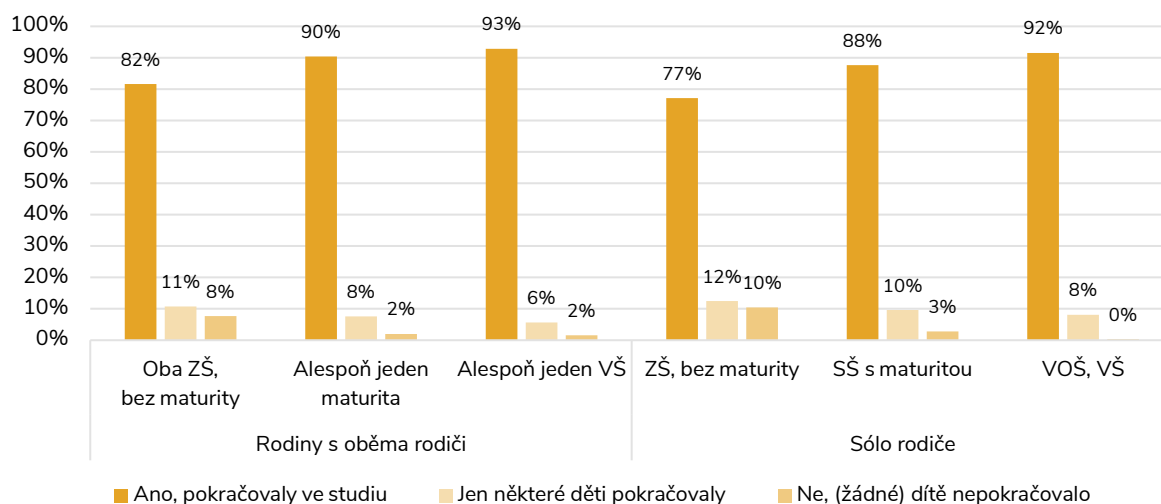
„Jako co mě třeba nejvíc úplně drtí, tak je vlastně nedostupnost lékařské péče pro děti, jako co se týká specialistů... No, jenom prostě mám alergie a atopiky, takže jsme, ale mně už to nepřijde, že by nás to nějak omezovalo, spíš většinou to je takový jako, že člověk je překvapený, že zrovna na něco jako zareagovali blbě, jako ten atopák se projevuje třeba i ve stresových situacích... A potom teda tedko jako jsem měla u syna trochu podezření jako na PAS [porucha autistického spektra]. Ale teď mě docela překvapilo, že čekačka [na diagnostiku] je dva roky... Já jsem spíš jenom chtěla jako vědět přesně co jako, jak s ním vlastně jako pracovat, ale ono se to nějak, musíme to nějak zmáknout i bez těch lékařů. (...) Když jdu na alergologii a holky tam dostávají vlastně ty prášky na tu podporu té imunity, protože to mají zase jenom holky, tak tam prostě máte, většinou jako na podzim, že tam je s tím větší vydání, že vlastně dostanete prášky na celej, na to období jako toho podzimu, zima a jaro, ale já to prostě, tohle to, co potřebujou, tak to úplně neřeším.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti ve věku 4, 6 a 7 let)

Jak již vyplývá z údajů o výši vzdělání rodičů, není samozřejmostí, že každý pokračuje po základní škole v dalším studiu. Pouze v 86 % rodin pokračovaly všechny děti, které ukončily základní školu, v dalším studiu, v 9 % pak jen některé, v 5 % žádné. Výraznou roli zde opět sehrává již výše vzdělání rodičů (graf č. 7.7). Respondenti, jejichž dítě či děti v době výzkumu ještě základní školu neukončily, však byli v naprosté většině (97 %) přesvědčeni, že jejich potomci budou ve studiu dále pokračovat.

²⁶ Rodinám se zdravotně postiženým dítětem či dětmi se podrobněji věnuje podkapitola 3.2.

To však neznamená, že ho i dokončí. Nedokončení studia dítěte na střední škole deklarovalo 13 % respondentů, jejichž dítě či děti již na střední školu nastoupilo.

Graf č. 7.7 Pokračování dětí v rodinách s přídavkem na dítě ve studiu na střední škole (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

V životě nastávají situace, kdy dítě musí z různých důvodů změnit školu. Jedním z nich je například stěhování rodiny, rozpad rodiny, přechod na jiný typ školy či studijní nebo kázeňské problémy. Takovou situaci zažila v našem výzkumu u alespoň jednoho ze svých dětí každá čtvrtá rodina, která měla již nějaké děti na základní škole. Mezi sólo rodiči to přitom bylo o něco častější než v rodinách s oběma rodiči (28 %, resp. 20 %). **V přibližně každé druhé rodině měla změna školy souvislost se stěhováním rodiny, mezi sólo rodiči k tomu došlo častěji než v rodinách s oběma dětmi** (tabulka č. 7.6). V obou typech rodin byla změna bydliště označena jako důvod pro změnu školy dítěte ve výrazně větší míře, pokud nikdo z rodičů neměl ani maturitní vzdělání (58 % v rodinách s oběma rodiči, 54 % mezi sólo rodiči). Naopak vysokoškoláci se stěhováním změnu školy asociovali méně často (36 %, resp. 45 %). Na druhém místě se jako impuls či souvislost změny školy umístila nespokojenost s kvalitou školy. Tu naopak vybrali častěji vysokoškoláci než rodiče s nejnižším stupněm vzdělání (54 % shodně v obou typech rodiny, versus 37 %, resp. 35 %). Třetí místo zaujaly studijní problémy dítěte. Ty byly deklarovány opět spíše respondenty s nižším stupněm vzdělání než vysokoškoláky, byť rozdíl mezi nimi není tak výrazný jako u předchozích důvodů (29 % versus 19 % v rodinách s oběma rodiči, 28 % versus 21 % mezi sólo rodiči).

Tabulka č. 7.6 Okolnosti změny školy v rodinách pobírajících přídavek na dítě (v %)

	Rodiny s oběma rodiči	Sólo rodiče
Stěhování rodiny	46,6	51,9
Nespokojenost s kvalitou školy	44,4	41,1
Studijní problémy ve škole	23,3	24,7
Rozchod/rozvod rodičů	12,2	29,4
Zdravotní důvody	11,7	14,5

Pozn.: Respondenti mohli vybrat více důvodů, součet proto nedává 100 %.

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Zejména ve vyšším věku dítěte, na střední či vysoké škole, může za změnou školy stát i původně nevhodný výběr oboru, typu školy, dojezdová vzdálenost apod. To jsou faktory některými rodiči, kteří již měli děti odpovídajícího věku, zmiňované v individuálních hloubkových rozhovorech.

„A ten vnuk chodí na učňák, chodil teda jako tedka první rok na instalatéra, ale to mu nešlo, protože tam je těžký technický kreslení a on je takovej, prostě škrabe, sotva to po sobě přečte, takže jsme jinou školu od září tedka tady a na malíře teda bude, no... Jo, to je tady [v blízkosti bydliště] našťestí.“ (babička, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 6 a 16 let)

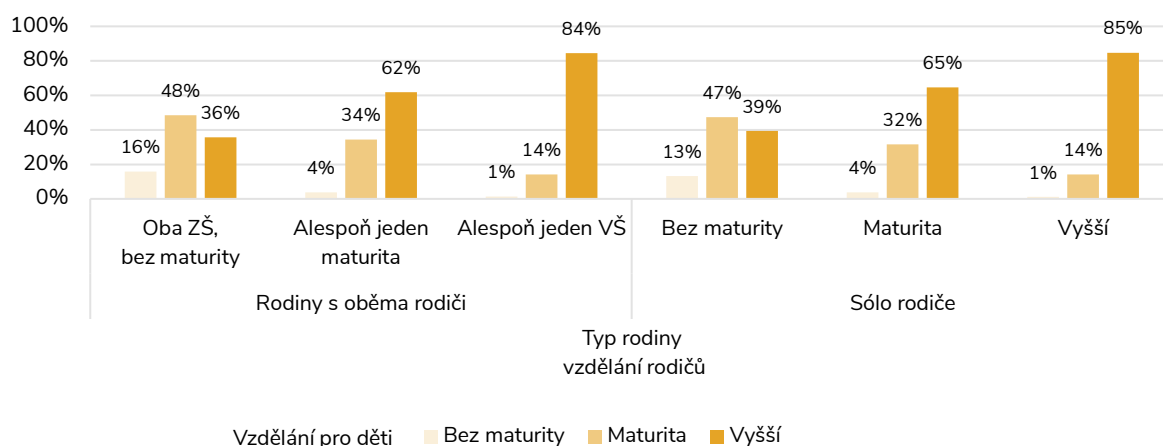
Rodiny s dětmi jsou v posledních letech vystaveny problémům, které rodiče ve svém dětství neznali, a to v důsledku technologického pokroku. Trávení nadměrného množství času na počítači, mobilu či na internetu se jako problém objevuje napříč různými typy rodin (Křečková Tůmová et al., 2023). Rodiny pobírající přídavek na dítě nejsou výjimkou, více o tom pojednává kapitola 8. Podle výzkumu *Zdravá generace*²⁷ se mezi rokem 2018 a 2022 počet mladých lidí, jejichž virtuální život vykazuje problematické rysy, zvýšil z 5 % na 8 %. Pro zařazení mezi problematické uživatele přitom není určující čas strávený před obrazovkami. Rozhodující jsou například pokusy omezit čas strávený na sítích, zanedbávání koníčků, lži o množství času stráveného na sociálních sítích nebo konflikty s rodiči. Tyto děti vykazují vyšší riziko depresí, pocitů osamělosti, skleslosti či emocionálních problémů, nezdravé stravovací návyky (např. riziko pravidelné konzumace energetických nápojů), méně pohybu, horší spánek apod. Intenzivních či problematických uživatelů je stejně mezi chudšími i ekonomicky zajištěnými dětmi. Čas strávený s moderními technologiemi a doprovodné jevy mohou být natolik závažné, že ovlivňují plnění povinností včetně docházky do školy. Kvantitativní výzkum příjemců přídávku na dítě se této otázky dotkl vzhledem k šíři témat spíše okrajově. Během hloubkových rozhovorů se však jeden takový případ objevil:

²⁷ <https://zdravagenerace.cz/report/socialni-site-a-gaming/>

„A osmnáctiletý kluk, kterej prostě se distancoval, tím způsobem, že se uzavřel sám do sebe. A je takovej, tak bych Vám to řekla otevřeně, nekomunikuje se světem, je uzavřenej prostě s počítačem, to je jeho prostě život, 24 hodin prostě na počítači... Byl i kvůli tomu i na psychiatrii, vlastně bral na to i prášky... Měl jít na školu vlastně se učit jakoby ajťákem, protože on je jako suprovej na počítače všechno, ale prostě ne a ne a ne, prostě nepohne, nepohnu s ním vůbec.“ (samoživitelka, ZŠ, 5 dětí, pečuje o dvojčata ve věku 9 let)

Jak bylo uvedeno v podkapitole 3.1, výše vzdělání v rodinách pobírajících přídavek na dítě je nižší než v rodinách s dětmi podle posledního sčítání lidu, domů a bytů. To se do značné míry může odrazit do představ, jakého vzdělání by měly dosáhnout jejich děti. Přibližně každý třetí respondent by si přál, aby jeho dítě dosáhlo maturitního vzdělání, 61 % uvedlo, že by si přálo, aby děti pokračovaly ve studiu i dále. Nejnižší aspirace mělo pouze 6 % rodičů. Představa rodičů o tom, jaké vzdělání by měly mít ideálně jejich děti, velmi úzce souvisí s jejich vlastním vzděláním (graf č. 7.8). Obecně lze říci, že rodiče by si pro své děti přáli o stupeň vyšší vzdělání, než mají sami. Ve skupině rodičů bez maturitního vzdělání se téměř každý druhý přiklonil k získání maturity svými dětmi, více než třetina by však ráda viděla své děti s vysokoškolským titulem. Ten je cílovou páskou v mnohem větší míře již v rodinách s oběma rodiči, kde alespoň jeden z nich získal maturitu, podobně je tomu i mezi sólo rodiči s maturitním vzděláním. V rodinách vysokoškoláků pak jednoznačně převládá preference či přání, aby i jejich děti dosáhly této úrovně vzdělání.

Graf č. 7.8 Představa rodičů pobírajících přídavek na dítě o výši vzdělání jejich dětí v budoucnu (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

7.3 Trávení času rodičů s dětmi

Spokojenost s množstvím času, který rodič tráví se svými dětmi, je v poměrně úzké spojitosti s typem rodiny a počtem dětí v ní žijících. Sóló rodiče pocítují v tomto ohledu častěji než rodiny s oběma rodiči deficit (49 % versus 40 %). Čím více dětí v rodině žije, tím obtížnější je pro rodiče se jim dostatečně věnovat (tabulka č. 7.7). Právě péče o dítě je nejčastějším důvodem pro zkrácený úvazek na maximálně 30 hodin týdně (67 %). Více času mimo zaměstnání či podnikání oproti plnému úvazku dává více prostoru i pro péči a výchovu dětí. Neznamená to však nutně, že jsou rodiči zcela spokojeni s časem, který mohou trávit se svými dětmi. **Třetina respondentů žijících v době výzkumu s partnerem a pracujících méně než 30 hodin týdně stále cítila, že by se chtěla věnovat svým dětem intenzivněji. V případě sóló rodičů to byly dokonce stále více než dvě pětiny.**

Tabulka č. 7.7 Podíl rodičů (respondentů) s přídavkem na dítě, kteří by chtěli trávit se svými dětmi více času (v %)

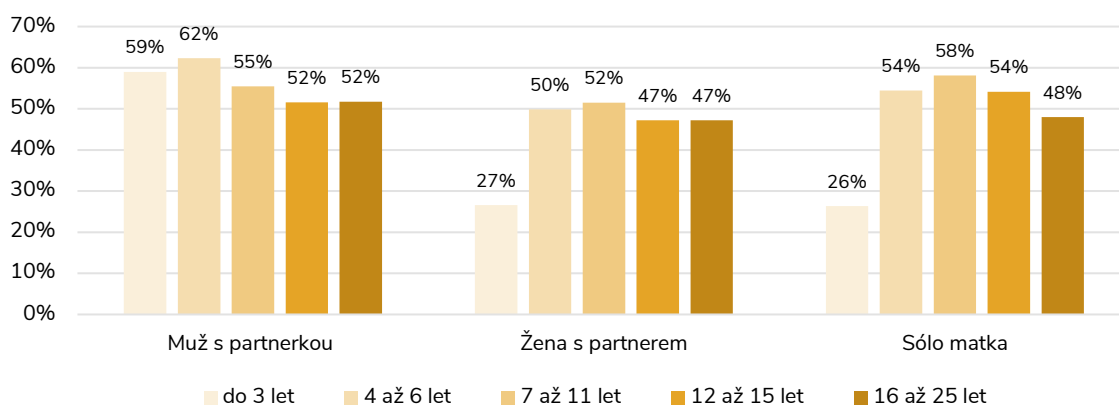
	Typ rodiny a počet dětí					
	rodiny s oběma rodiči, 1 dítě	rodiny s oběma rodiči, 2 děti	rodiny s oběma rodiči, 3+ dětí	sóló rodiče, 1 dítě	sóló rodiče, 2 děti	sóló rodiče, 3+ dětí
Podíl rodičů, kteří by chtěli trávit více času s dětmi	30,0	39,6	46,1	43,2	52,3	55,2
	Typ rodiny a počet hodin strávený v zaměstnání týdně					
	rodiny s oběma rodiči, 30 a více hodin	sóló rodiče, 30 a více hodin	rodiny s oběma rodiči, méně než 30 hodin	sóló rodiče, méně než 30 hodin		
Podíl rodičů, kteří by chtěli trávit více času s dětmi	59,7	62,3	33,8	41,7		

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Čím jsou děti starší, tím jsou samostatnější nejen v běžných záležitostech, ale i například při trávení volného času. To však neznamená, že by rodiče byli spokojeni s tím, kolik času jim věnují. U starších dětí může totiž hrát roli právě jejich zvýšená samostatnost, touha po společnosti vrstevníků či jejich vlastní volnočasové aktivity, které nahrazují společný čas s rodiči. Je zřejmé, že muži tento aspekt rodinného života vnímají jinak než ženy. V předškolním věku dítěte, kdy jsou muži zejména hlavními živiteli rodiny, více než tři pětiny mužů deklarovaly, že by chtěly se svými dětmi trávit více času. Ženy naproti tomu, ať žijí s partnerem, či bez něj, byly zejména v raném věku nejmladšího dítěte ve většině případů s časem stráveným s dítětem/děti spokojené, pouze každá čtvrtá by se mu/jim chtěla věnovat více. Jedná se o období, kdy je matka většinou na mateřské a dále na rodičovské dovolené. Ve školním a starším věku je však jak u mužů, tak u žen zřejmá silná nespokojenost s tím, jak se jim

daří najít společný čas s dětmi. Souhrnně lze říct, že každý druhý muž i každá druhá žena byli v tomto ohledu nespokojeni.

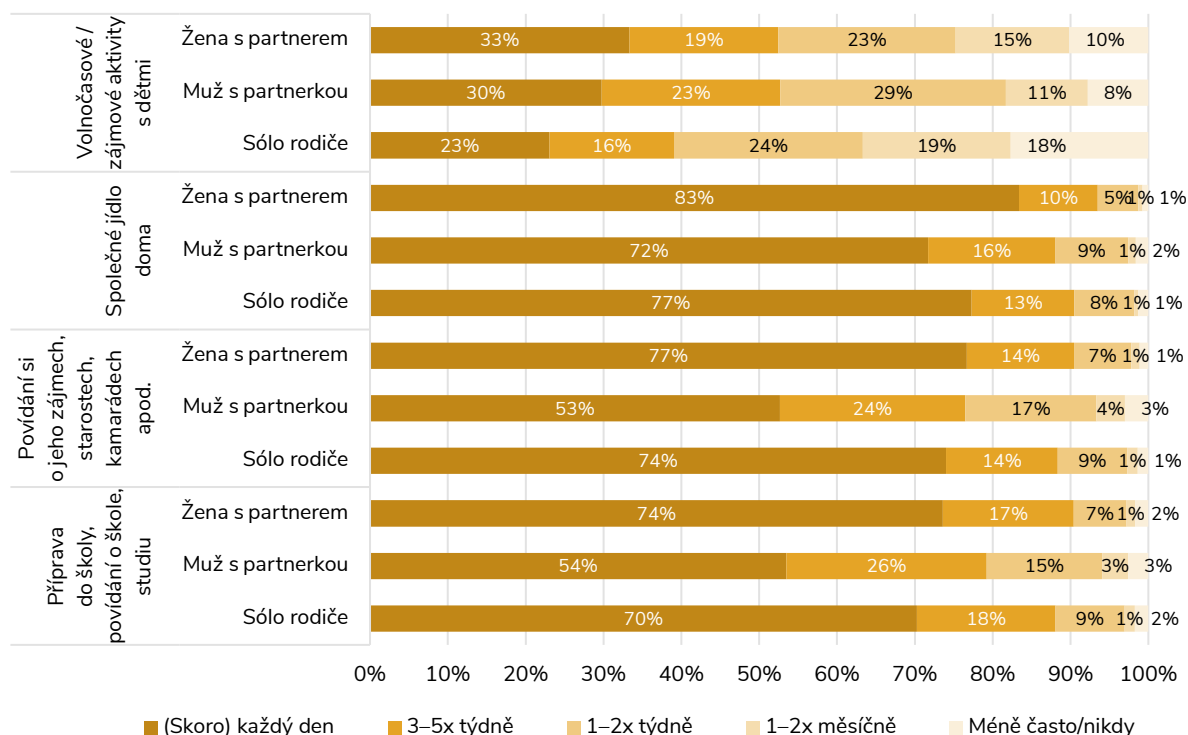
Graf č. 7.9 Podíl dotázaných mužů a žen dle typu rodiny s přídavkem na dítě a věku nejmladšího dítěte, kteří by chtěli trávit více času se svými dětmi (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Společně strávený čas může mít různé formy. Jedná se například o časově náročnější aktivity, jako jsou různé formy sportu, kulturní události jako například návštěva kina, divadla, výstavy, výlety či procházky, hraní si s menšími dětmi. **Prostor pro tyto činnosti si najde každý den třetina žen a téměř stejný podíl mužů v rodinách s oběma rodiči, ale pouze necelá čtvrtina sólo rodičů** (graf č. 7.10). Tři čtvrtiny rodičů žijících v páru si takový čas s dětmi dopřeje minimálně jednou týdně, u sólo rodičů je to výrazně obtížnější. Aktivním odpočinkem s dětmi tráví nějaký čas minimálně jednou týdně pouze necelé dvě třetiny z nich. **Nejběžnější je z nabízených rodinných aktivit v obou typech rodiny společné stolování.** To je na denním pořádku u více než tří čtvrtin sólo rodičů. Ženy v rodinách s oběma rodiči však tráví u stolu s dětmi více času než muži. Ti zřejmě vzhledem ke svému pracovnímu zapojení nezvládají se denně vrátit domů a jíst společně s rodinou. V tomto ohledu se jejich režim podobá více sólo rodičům. **Muži jsou rovněž méně zapojeni do komunikace s dětmi o běžných záležitostech, kamarádech, radostech a starostech.** V tomto směru se naopak ženy z partnerských rodin více shodují se sólo rodiči, mezi nimiž převažují matky (až z 96 %; viz podkap. 3.1). Na jedné straně zde hraje určitě roli čas, na druhé straně jsou ženy více odpovědné za chod domácnosti i běžnou péči o děti (Křečková Tůmová et al., 2023), čímž se jim do jisté míry prostor pro povídání si s nimi více nabízí. Roli může hrát i to, že ženy zůstávají doma v raném věku dětí a děti jsou k nim otevřenější, respektive jsou zvyklé na jejich přítomnost a naslouchání. Velmi podobně je tomu také v případě přípravy dětí do školy či povídání si se staršími dětmi o studiu. Nutno však závěrem říci, že podíl rodičů, kteří u jednotlivých aktivit s dětmi uvedli, že se jim nikdy společně nevěnují, byl ve všech případech nižší než 1 %.

Graf č. 7.10 Jak často tráví dotázaní rodiče v rodinách s přídavkem na dítě čas s dětmi vybranými aktivitami (v %)

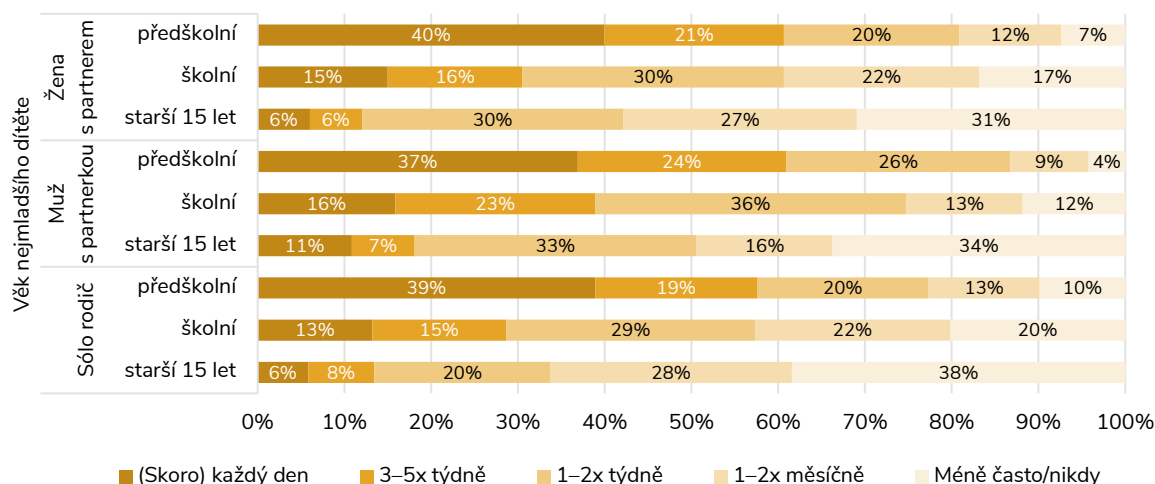


Pozn.: Do analýzy vstoupily jen případy, které jsou pro každou otázku relevantní, tedy dítě již mluví, chodí do školy apod.

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

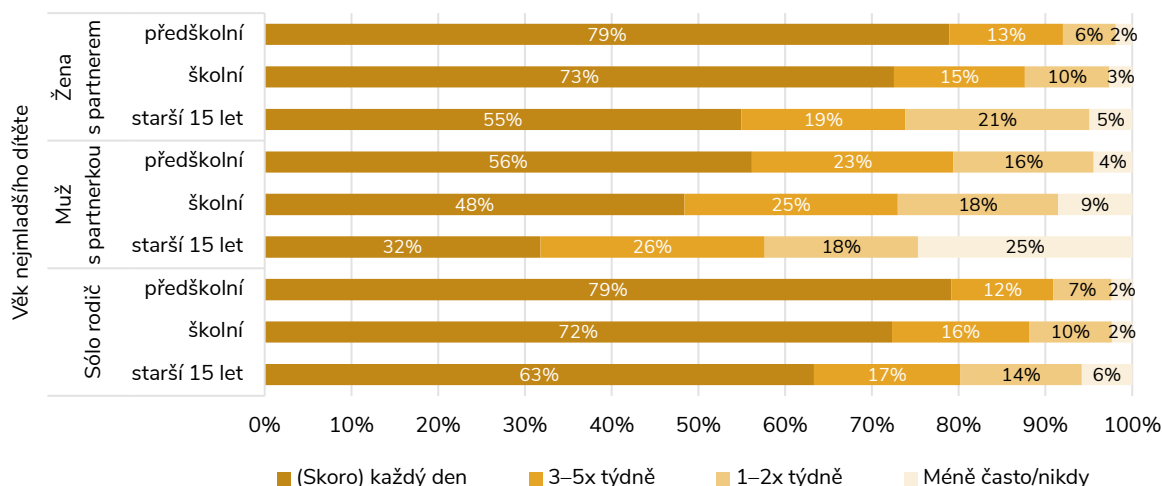
Zaměříme-li se na dvě aktivity, jejichž podstatou není pouhá povinnost, ale kvalitně strávený volný čas s dětmi – čas, jenž pozitivně ovlivňuje jejich rozvoj ve všech směrech, včetně psychické vyrovnanosti podpořené zájmem rodičů – vyplývá zřejmá souvislost s věkem nejmladšího dítěte. Respondenti z daných typů rodiny takto tráví daleko méně času, pokud je nejmladší dítě ve školním věku a ještě méně, pokud je již starší (graf č. 7.11). **Pouze jedna třetina sólo rodičů dokáže najít čas, případně i motivaci, aby s dětmi staršími 15 let společně ve volném čase něco podnikli častěji než jednou či dvakrát za měsíc. V rodinách s oběma rodiči tomu tak je u každého druhého muže a u dvou pět žen.** Povídání si s dětmi se také s jejich věkem proměňuje, v porovnání s trávením volného času to však není tak výrazná změna, respektive i ve vyšším věku nejmladšího dítěte je mnoho rodičů, kteří s dětmi komunikují o jejich životě na denní bázi (graf č. 7.12). V nejstarší věkové kategorii tak s dětmi denně hovoří více než polovina žen žijících s partnerem, ale pouze každý třetí muž. Sólo rodiče se však tímto způsobem věnují dětem denně v téměř dvou třetinách rodin.

Graf č. 7.11 Jak často tráví dotázaní rodiče v rodinách s přídavkem na dítě čas s dětmi společnými volnočasovými aktivitami podle věku nejmladšího dítěte (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Graf č. 7.12 Jak často tráví dotázaní rodiče v rodinách s přídavkem na dítě čas s dětmi povídáním si o jejich zájmech, starostech, kamarádech apod. podle věku nejmladšího dítěte (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Jak vyplývá z předchozích odstavců, **čas strávený s dětmi různými aktivitami je závislý na typu rodiny i věku nejmladšího dítěte**. Právě množství času spojeného se společnými aktivitami s dětmi může mít vliv na pocit spokojenosti rodičů s tím, do jaké míry se dětem věnují. V souhrnném pohledu,

při kontrole dalších logicky relevantních charakteristik respondentů se věk nejmladšího dítěte i typ rodiny zahrnující rovněž počet dětí ukazují jako proměnné mající významný vliv na to, zda by respondent chtěl trávit více času se svými dětmi (tabulka č. 7.8). Ve srovnání s dětmi mladšími tří let mají rodiny s nejmladším dítětem ve věku čtyři až šest let 1,2krát vyšší šanci, že by chtěly trávit se svými dětmi více času. Naopak v rodinách s dětmi staršími 12 let je tato šance nižší (o 25 %, resp. 44 %). Z hlediska typu rodiny a počtu dětí v ní se šance pro to, být s dětmi častěji, zvyšuje spolu s počtem dětí v rodině, výrazně pak pokud jeden rodič chybí. Čím méně často se rodič věnuje s dětmi různým společným aktivitám – ať už jde o sport, hraní, povídání, nebo společné stolování –, tím je pocit, že rodič s dítětem či dětmi tráví málo času, častější. Nepřekvapivě se při kontrole všech uvedených proměnných výrazně projevila i intenzita pracovního zapojení na trhu práce. U těch, kteří pracují na částečný úvazek nebo vůbec, je ve srovnání s těmi, kteří pracují na plný úvazek nebo více, menší šance, že budou mít pocit, že se svému dítěti či svým dětem nevěnují dostatečně. Tento faktor má dokonce nejvyšší vliv, po něm následuje čas věnovaný společným volnočasovým aktivitám s dětmi.²⁸ Zajímavé je, že v daném modelu, kdy je analyzován vliv jednotlivých proměnných očistěných od vlivu těch ostatních, pohlaví respondenta neprojevilo jako významné, tedy fakt, zda odpovídal muž nebo žena byl v širším kontextu nepodstatný.

Tabulka č. 7.8 Výsledky logistické regrese – vliv vybraných proměnných na přání respondenta z rodin s přídavkem na dítě trávit s dítětem/děti více času

	Poměr šancí Exp(B)
Pohlaví respondenta	0,963
Věk nejmladšího dítěte (ref. mladší 3 let)	***
4 až 6 let	1,202***
7 až 11 let	1,055
12 až 15 let	0,748***
starší 15 let	0,562***
Vzdělání respondenta (ref. bez maturity)	
S maturitou	1,070
Vyšší	1,049
Rodiny dle typu a počtu dětí (ref. rodiny s oběma rodiči a s jedním dítětem)	***
Rodiny s oběma rodiči a se dvěma dětmi	1,238***
Rodiny s oběma rodiči a se třemi a více dětmi	1,464***
Sólo rodiče s jedním dítětem	1,267***

²⁸ Určeno na základě standardizace hodnot všech proměnných.

pokračování tabulky

	Poměr šancí Exp(B)
Sólo rodiče se dvěma dětmi	1,376***
Sólo rodiče se třemi a více dětmi	1,694***
Čas trávený volnočasovými aktivitami	1,253***
Čas trávený povídáním si s dítětem	1,144***
Společné jídlo doma	1,459***
Postavení na trhu práce (ref. pracuje 30 a více hodin týdně)	***
Pracuje na méně než 30 hodin týdně	0,418***
Nepracuje	0,207***
Konstanta	0,351

Pozn.: Nagelkerke $R = 0,255$; *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$. Závisle proměnná: Spokojenost s množstvím času s dětmi – přání trávit s nimi více času. Proměnné týkající se aktivit rodiče s dítětem vstoupily do modelu vzhledem k počtu jejich kategorií jako spojité (viz graf č. 7.10)

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Aktivity rodičů a dětí jsou velmi různorodé, závislé mimo jiné na věku a počtu dětí, zdravotním stavu členů rodiny, pracovním vytížením i finanční situaci rodiny. Ačkoliv v rodině nebylo finančních prostředků nazbyt, většina rodičů dotázaných individuálně se s dětmi snažila společné aktivity mít. Ať už se jednalo o chození na hřiště, či do herniček s malými dětmi, o jízdu na kole s většími či o alespoň občasnou návštěvu kina nebo divadla. Samozřejmostí byla i setkání s přáteli. V rodinách s menšími dětmi, které nemají ještě své vlastní kroužky, navštěvovali rodiče organizované aktivity společně s nimi, rodiny se rovněž snažily, pokud to finance dovolily, jezdit na výlety.

„No, jako úplně si nevyskakujeme, ale samozřejmě jakoby občas prostě vezmu děti někam na výlet, že jo, takže jako to si prostě, to si jakoby neodpustím, to jako si říkám, tak prostě půjdu jako někde kousek do minusu.“ (v partnerství, VŠ, 2 děti ve věku 1 a 4 roky)

„No, tak malá je hodně se mnou a já říkám, já někde furt lítám nebo já mám kamarádky... máme sraz tam, tam je takový to hřiště teď veliký, takže hodně takhle, no, nebo říkám, takhle, furt nás někdo zve, tak vždycky někam jedem.“ (babička, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 6 a 16 let)

„No, v podstatě buď chodíme na hřiště, protože on teda hřiště jako má jako hodně rád, takže to většinou chce jít na písek a hrát si s velkejma autama, takže to většinou teda chodíme tam, přiznám se, že zatím jako na divadlo nebo na tohle jsme zatím nebyli... Chodíme plavat a do Sokola. Pohybově bych řekla, že jako opravdu hodně šikovnej, že jako mi přijde docela jako. Zbytek je teda fakt, že já teda ho vychovávám bilingvně, takže já na něj mluvím jenom anglicky.“ (samoživitelka, VŠ, 1 dítě ve věku 2,5 roku)

Mezi ne vždy příjemné aktivity rodičů s dětmi patří příprava do školy. Jak vyplývá z grafu č. 7.10, pomoc dětem se školními úkoly je pro většinu rodin na denním pořádku. Intenzita zapojení rodičů se liší v závislosti na věku a schopnostech dítěte, roli hraje i čas rodičů. Roli hraje také výše vzdělání rodičů, kdy v rodinách s nejnižším vzděláním deklarovali respondenti častěji, že se školní přípravě věnují s dětmi každý den (s nejmladším dítětem ve věku od 7 do 11 let se učí denně 82 % rodičů bez maturitního vzdělání a 69 % vysokoškoláků). Bližší pozornost byla tomuto tématu věnována v individuálních hloubkových rozhovorech.

R: „No tak snažila jsem se samozřejmě nebo musela jsem i připravovat tu školu i na tý základce, protože on je takovej, on je takovej, není vůbec teda studijní typ, takže když jsem, musela jsem i hlídat úkoly a takovýhle, tak v těch bakalářích, takže samozřejmě jsem mu pomáhala s tím.

T: „Bylo to pro Vás nějak jako zatěžující?“

R: „No, jako jo a ne, na druhou stranu, no, musela jsem to každý den a jakoby teda i tu tašku kontrolovat, že jo, protože on teda na to kašlal, no, tam hodil všechno, že jo, a pak by byl schopnej jít do školy a neměl by tam něco, no, takže možná trošku až chyba, že jsem mu s tím pomáhala. Nevím, no, no. Člověk už by měl, už by bejval měl sám, že jo, no, ale ty kluci jsou takový, že mně to nedalo, takže nevím, jestli to je chyba, člověku s tou výchovou, kdo řekne, co je dobře. Každý dítě, hlavně jinak, si myslím, na každý dítě se musí jinak, jo, některýmu je lepší nepomáhat, někomu se musí. Podle mě je to takový složitý.“ (babička, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 6 a 16 let)

T: „Učíte se s dětmi nějak, je to třeba pro Vás nějak zatěžující nebo naopak obohacující, se třeba s nimi učit, připravovat do školy?“

R: „To nebylo vůbec nutný. Já už pak většinou... ona mě k tomu nepotřebovala, ona třeba přišla už z družiny, měla hotový úkol, já jsem vlastně to jenom zkontrolovala, a dokonce si ho sama podepisovala, říkám, ale to dělají maminky.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti ve věku 4, 6 a 7 let)

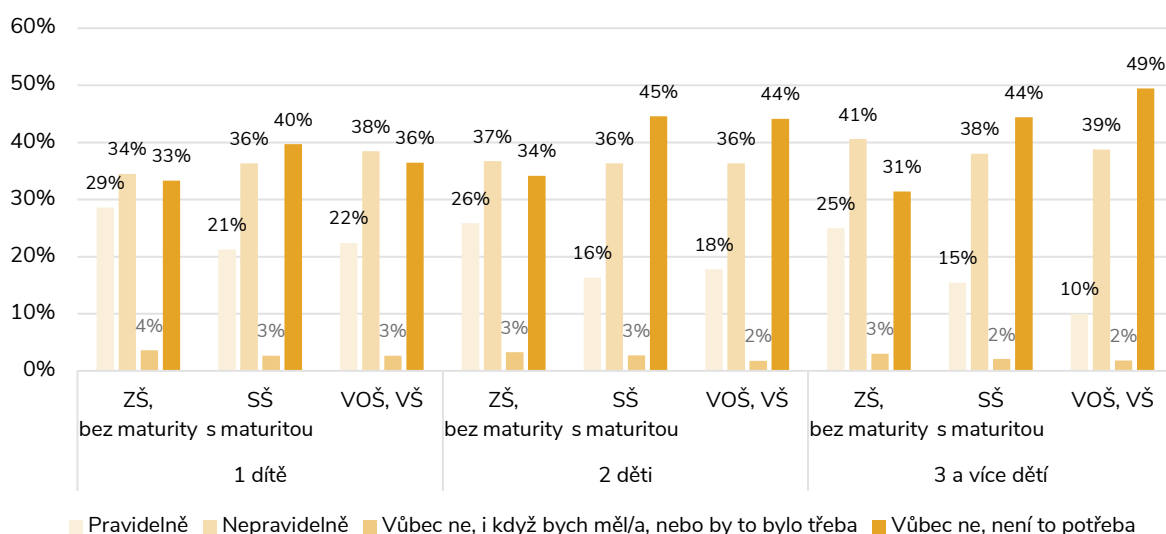
„Ze začátku jsem ji třeba zkoušela z něčeho jako když jo, ale teď už víceméně ne. [Iméno jedné dcery], ta se skoro nemusí učit, jí to tam nějak naskakuje samo, nevím, jak to dělá. [Iméno druhé dcery] na tom byla teda horší.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 15 a 19 let)

„A co se týká úkolu, já je radši mám na dohled. Protože co dělali kdysi sami, tak to bylo strašný, ve škole píšou krásně, přijdou domů a čmárají jak kocouři. Já jsem říkala, že prostě ne, budete sedět u kuchyňského stolu a prostě ty úkoly budeme dělat společně.“ (samoživitelka, ZŠ, 5 dětí, pečuje o dvojčata ve věku 9 let)

S docházkou dítěte do školy by měla být spojena i komunikace mezi rodičem a školou. Ve většině rodin (85 %) chodí rodič pravidelně na třídní schůzky, ve 13 % nepravidelně, zbývající 3 % nechodí na třídní schůzky vůbec. Na druhou stranu mimo třídní schůzky se pravidelně vídá s třídním učitelem každý pátý rodič, více než každý třetí pak nepravidelně (37 %). Ostatní tuto potřebu většinou vůbec

nemají (40 %). Učitele vyhledávají mimo čas vyhrazený všem rodičům společně spíše ti rodiče, kteří mají dítě či děti na 1. stupni základní školy (20 % pravidelně ku 15 % s dítětem či dětmi na 2. stupni).²⁹ Do školy chodí častěji sólo rodiče, při kontrole vlivu vzdělání se však tento rozdíl stírá. **Setkání s třídním učitelem mimo rámec oficiálních schůzek jsou běžnější v rodinách, kde rodič nedosáhl maturitního vzdělání, a to nezávisle na tom, kolik je v rodině dětí** (graf č. 7.13). Mnohdy navíc tato setkání označil respondent za pravidelná. Rodiče s vyšším vzděláním častěji necítí potřebu záležitosti dítěte s učitelem touto formou řešit.

Graf č. 7.13 Schůzky rodiče s učitelem mimo třídní schůzky podle vzdělání respondenta a počtu dětí v rodině s přídavkem na dítě (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Součástí péče o děti jsou i preventivní prohlídky u lékaře. Mezi příjemci přídavku na dítě uvedla naprostá většina (98 %), že k lékaři chodí s dětmi pravidelně.

Mezi rodinami, s nimiž byly provedeny individuální hloubkové rozhovory, byly i dvě, které se rozhodly učit děti doma. **Jedním z hlavních motivů pro domácí výuku bylo v obou případech přesvědčení, že se děti mohou vše naučit mimo školský systém, a to nenásilnou formou.** Impulzem pro domácí vzdělávání byla i špatná zkušenost s konkrétní základní školou.

²⁹ Ve výzkumu nebylo ve vícedětných rodinách zjišťováno, jakého z dětí se návštěvy rodiče ve škole týkají. Tedy nelze jednoznačně vyloučit, že pokud má rodina dítě na 2. stupni základní školy, nechodí rodič do školy kvůli dítěti na 1. stupni či naopak na střední škole.

7. Děti v rodinách pobírajících přídavek na dítě

„Syn jen chodil první, druhou třídu a pak už jsem řekla, že to jako nedáváme. To bylo jedno velký psycho v celé rodině, on z toho byl vyřízený, já vyřízená, takže jsem řekla, že ne a vlastně jsem odebrala syna ze dne na den ze školy, pak jsem zjistila vlastně přes kamarádku, že můžu mít i doma ty děti legálně, to já jsem vůbec nevěděla, protože tam jsme řešili šikanu, ono tam toho bylo jako víc, že jo, ze strany učitele a nikdo to tam neřešil a všem to přišlo jako v pořádku. (...) Víte co, já jsem se synem jako řešila sebevražedný sklony. No, a teď teda opravdu začíná už konečně z něj bejt takovej ten zdravěj, radostnej kluk.“ (samoživitelka, VŠ, 2 děti ve věku 8 a 12 let)

Ve druhé dotázané rodině byl důvodem pro domácí vzdělávání i počet dětí a bydlení na venkově.

„Vlastně druhá věc je úplně jako praktická, čistě provozní, že pro mě jako představa, že jako při tomhle počtu dětí... Já jako jedno musím prostě někam odvézt a pojedu tam, když tady muž nebude, tak pojedu jako s celou tou partou. Vstaneme prostě, tady třeba vlastně některý školky začínají v půl osmý, protože na tom venkově vlastně lidi choděj dřív do práce. Takže jako pro mě jako představa v zimě, venku zapadaná sněhem. A pojedu jako s pěti dětma na půl osmou někam...“ (v partnerství, VŠ, 5 dětí ve věku 1 rok až 10 let)

Obě rodiny akcentovaly potřebu větší volnosti v načasování získávání konkrétních znalostí a vědomostí, případně kladly na konkrétní učební látku jiný důraz než ve škole. Děti vedly zejména k praktickému učení.

„A znamená to získávání těch informací. Ale jako já to na nich vidím. Oni se furt učej, tady prostě chytají nějaký žáby, sbíraj si bylinky, prostě pracujou v dílně s mým mužem. A je to pro ně jakoby vlastně tohle učení se, vlastně, protože si myslím, že informace získají. Děti kvůli tomu nemusí chodit do školy, podle mě. Člověk si jako hraje ve školce a pak se to ze dne na den utne, má jít do školy a sedět tam v lavici, tak to pro nás bylo nějak nepochopitelný, proč to najednou nejde dál. Takže to byla jako motivace třeba k hledání jako jinýho typu vzdělávání, takže to, tak vlastně se to nějak celý poskládalo.“ (v partnerství, VŠ, 5 dětí ve věku 1 rok až 10 let)

Režim dětí v domácí výuce se může lišit. Některé rodiny jej pojmají podobně jako ve škole, tedy učí se s dětmi pravidelně většinou dopoledne, jiné ho mají volnější, řídící se spíše motivací dětí. To byl případ našich respondentů.

„On si tady sám dělá angličtinu, matiku, to si dělá, ale dělá si to jakoby vlastně podle sebe, když to chce dělat, nikdo ho vlastně nenutí k tomu. (...) Ale normálně jako všechno píše, strašně moc čte, prostě, takže tam zatím tam nemám takový to ‚hele, tohle je mi fakt nepříjemný, že jakoby neumiš, potřebuju, aby ses to někdy doučil‘. Mám kolem sebe lidi, který prostě děti, který se ve 12 rozhodly, že půjdou tady jako na gympl, měly celou dobu domácí vzdělávání a prostě za tři měsíce se doučily na ty zkoušky tak, aby se tam dostaly. Je to zase motivace, kdy to dítě se rozhodne, že něco chce. Možná kdyby moje dítě v 10 letech nečetlo, už by to pro mě bylo ‚hele, tohle prostě nejde‘. Musíme jakoby ho nějak podpořit, ale vlastně zatím jsem nenarazila.“ (v partnerství, VŠ, 5 dětí ve věku 1 rok až 10 let)

„No určitě, protože víte co, tak s dětma se můžeme sbalit a prostě jet [na výlet] a poznávat, protože tím, že neřešíme školní docházku od pondělí do pátku, tak pak někam můžeme jet,

ale buď mě v tom brzdí peníze, anebo mě v tom brzdí to, že musím prostě odsloužit službu [v zaměstnání dvakrát týdně].“ (samoživitelka, VŠ, 2 děti ve věku 8 a 12 let)

Děti z rodin s domácím vzděláváním docházejí na základě individuálního plánu k přezkoušení ve školách. V obou případech se nejednalo o klasické základní školy, ale takzvané svobodné školy. Jedná se o školy, jejichž cílem je podporovat rodiny a děti v takzvaném sebeřízeném vzdělávání. Vycházejí z toho, že dětem lze důvěřovat a že jsou plně kompetentní k tomu, aby rozhodovaly o svých životních cílech a řídily sebe i ve svém vzdělávání a že rodiče jsou plně oprávněni k tomu, rozhodovat o způsobu výchovy svých dětí. Přezkoušení v těchto školách probíhalo podle dosavadních zkušeností respondentů formou pohovoru s dítětem. Tento typ školy se pro tyto rodiny také jevil jako vhodná alternativa v případě, že by dítě či děti do školy chodit chtěly. Problém může nastat při úhradě poměrně vysokého školného. S podobným typem školy rodiny počítaly případně i v budoucnu, kdy dítě ukončí povinnou školní docházku. V současné době rodiče předávání znalostí dětem zvládali podle svých slov dobře, v případě potřeby si informace byli schopni sami dohledat. Kolektiv vrstevníků se rodinám zatím dařilo získávat v rámci volnočasových aktivit a jiných sociálních kontaktů. Některé z nich byly určeny i přímo pro děti s domácím vzděláváním.

„Tedko dcera, ta chodí vlastně do domškolácký skupiny, v pondělí, středa, pátek se tam scházejí. V rámci toho tam mají spoustu nějakých jakoby věcí, syn teda ten fotbal, tam jako chodil, teď si dával jako tohleto pololetí, co bylo před koncem školního roku, tak si dával pauzu, teď teda zase se chce jako vrátit. Já zase s tím nemám problém, že jo, že si to jako zkusej, někdy prostě nevědí, do čeho jdou, tak zjistí, že to asi není úplně šálek kafe a někdy zase jako to klapne, takže, ale čím víc jim vlastně jako nechám ty svobody a toho vlastního výběru, tím víc oni jako tihnou k tomu něco si jako hledat a něco dělat, protože oni se tak jako nuděj a ono je to nebaví, se nudit, že jo. Ono je to baví chvíli, ale pak vlastně jako ne.“ (samoživitelka, VŠ, 2 děti ve věku 8 a 12 let)

„Kluci jezděj na horolezení. Pak my to máme spíš tak, že sem za náma hodně jezděj kamarádi, socializujou se. Pak tady je i takovej luční klub, do kterého docházejí na dva dny v tejdně, jako dvě dopoledne. Jako vlastně spíš tak něco jako lesní školka. A tam oni se naučí hrozně moc.“ (v partnerství, VŠ, 5 dětí ve věku 1 rok až 10 let)

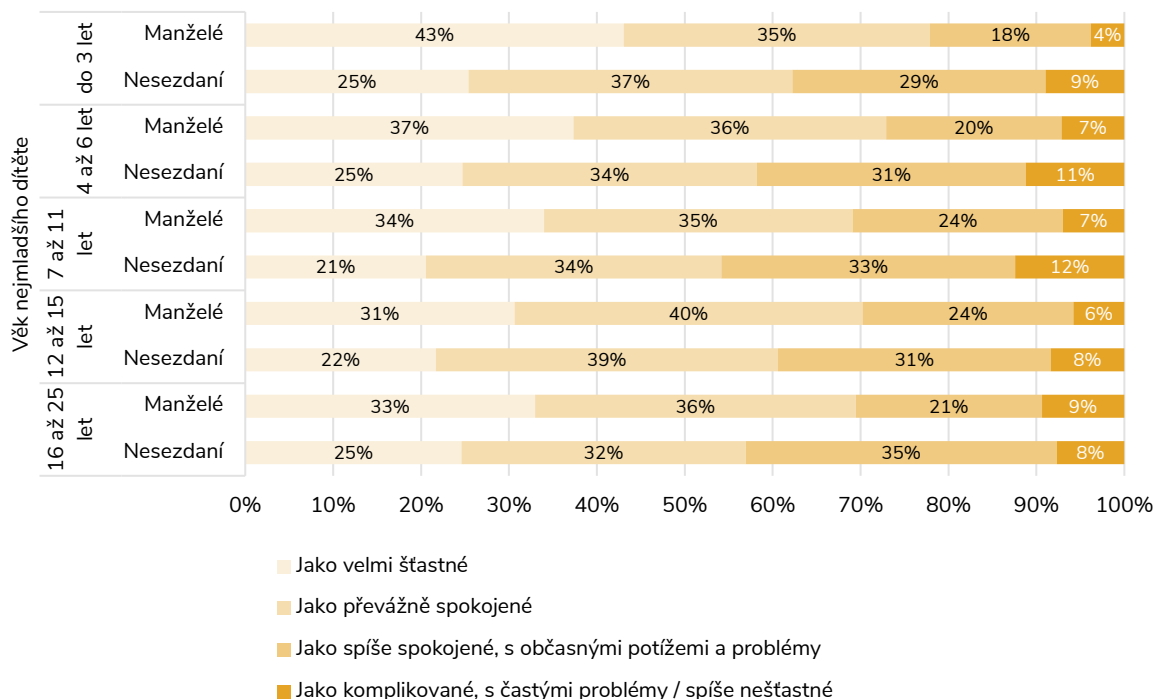
7.4 Sociální a materiální potřeby dětí

Na vývoj dítěte má vliv kromě výše uvedených aspektů, tedy docházky do školy a společně stráveného času s rodiči i atmosféra v rodině a wellbeing rodičů. Respondenti, kteří žili v době výzkumu v páru, hodnotili svůj vztah jako poměrně uspokojivý – třetina se o něm vyjádřila jako o velmi šťastném, třetina jako o převážně spokojeném, přibližně čtvrtina se přiklonila k tomu, že vztah je celkově spíše spokojený, s občasnými problémy. **Pouze 7 % uvedlo, že je jejich partnerství komplikované až nešťastné.** Počet dětí nehrál sám o sobě v tomto hodnocení roli. Významná však byla právní forma vztahu, neboť manželé, při kontrole vlivu počtu dětí v rodině, se v daleko větší míře klonili k vyjádření většího naplnění či pohody ve vztahu (graf č. 7.14). **Nejvíce spokojení se svým partnerstvím byli manželé s nejmladším dítětem mladším tří let.** Ve starším

7. Děti v rodinách pobírajících přídavek na dítě

předškolním věku dítěte se mírně snižuje podíl velmi šťastných manželů ve prospěch převážně spokojených, ale i těch, kteří připouštějí problémy. Po nástupu nejmladšího dítěte do základní školy se podíl posledně jmenovaných ustálil na přibližně 30 %. Naproti tomu nesezdaní hovoří o svém partnerství jako o spokojeném častěji než o šťastném. Menší či větší problémy pak připouštějí bez rozdílu ve věku nejmladšího dítěte přibližně dvě pětiny nesezdaných. S tím souvisí i to, že nesezdaní uvažovali o rozchodu častěji než manželé o rozvodu (třetina versus pětina).

Graf č. 7.14 Hodnocení současného partnerského vztahu v rodinách s přídavkem na dítě podle jeho právní formy a věku nejmladšího dítěte (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Vedle rodičů jsou pro děti velmi důležití vrstevníci a kamarádi, se kterými mohou sdílet běžný život, ale mohou jim být i oporou v období, kdy jí nemohou z různých důvodů plně být rodiče. Může jít například i o období výše uvedených partnerských problémů, zdravotních obtíží či ekonomické nejistoty rodiny. **Většina rodičů byla přesvědčena, že jejich dítě, případně děti mají hodně kamarádů, 29 % vyjádřilo rozhodný souhlas, 48 % slabší souhlas, ostatní (23 %) se domnívali, že dítě či děti takové sociální zázemí nemá.** Skutečnost, zda dítě či děti vyrůstaly v době výzkumu pouze s jedním rodičem, neměla na tento aspekt jejich života podle rodičů zásadní vliv. Bez povšimnutí by však neměl zůstat efekt věku nejmladšího dítěte. **U dětí přicházejících do puberty**

(od 12 let) i starších se ze dvou na přibližně tři desetiny zvýšil podíl rodičů, a to jak sólo rodičů, tak žijících v partnerství, kteří s tím, že jejich dítě či děti mají hodně přátel, nesouzněli. Lze to přičíst tomu, že v tomto období nastávají výrazné změny v životě dětí v podobě přechodu na jiný stupeň školy či na víceleté gymnázium, v dospívání děti mohou změnit či opustit dosavadní zájmovou činnost a podobně. Sociální zázemí se jim tak může měnit. Nadějně je však to, že většina dětí má podle rodičů důvěrného kamaráda, kterému se mohou svěřit (35 % s tím rozhodně souhlasilo, 44 % spíše, 21 % nesouhlasilo). Výše uvedený vliv věku nejmladšího dítěte se v tomto případě nepotvrdil.

V každodenním životě, ale i v případě, kdy chybějí kamarádi, jsou významnými blízkými rovněž sourozenci. Naprostá většina rodičů se domnívala, že jejich děti mají mezi sebou hezký vztah (rozhodně souhlasilo 51 %, spíše 42 %). S věkem dětí se toto hodnocení výrazně nemění. **Podíváme-li se souhrnně na sociální zázemí dětí, lze říct, že velmi dobře ukotvené jsou podle svých rodičů děti ve třetině rodin pobírajících přídavek na dítě, ve dvou pětinách mají v tomto ohledu určité zázemí, v každé čtvrté rodině by však děti mohly mít sociální kontakty širší.** Nelze přitom jednoznačně prokázat, že by existoval nějaký významný faktor, například věk, typ rodiny či vzdělání rodičů, který by na to měl vliv.

Dobré vztahy s vrstevníky i mezi sourozenci potvrzovaly rovněž hloubkové rozhovory. Děti, pokud se dalo usuzovat vzhledem k věku, byly oblíbené, žádné nebylo vyloučeno ze sociálních kontaktů. Vztahy navazovaly jak ve škole, tak v sousedství, díky přátelům rodičů nebo v rámci volnočasových aktivit, jestliže si je rodina mohla dovolit.

„Jo, děti jsou hrozně oblíbený. Tu malou furt někdo i tady zve, ze sousedství. Když jsme byli v tom Řecku a psaly jí holčičky, jestli [jméno dítěte] by mohla přijít na návštěvu. Takže hodně, velice oblíbený jsou. A [jméno dítěte] taky má hodně kamarádů jako ten vnuk, no. Takže mají takhle zázemí v těch vrstevnících.“ (babička, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 6 a 16 let)

Z rozhovorů také vyplývalo, že sourozenci mají často rozdílnou povahu, případně i nadání.

„No, [jméno dítěte] je ten tahoun, ta nejstarší moje, ta sedmiletá, tak to je takovej jako tahoun těch sourozenců, že oni jsou vždycky jako spíš jako v tom vývoji. [jméno dítěte], takhle ty holky jsou takový, že ty lidi kolem sebe nebo kamarády potřebují. A [jméno dítěte], ten je zase spíš takový introvertní. Takže, ale jako samozřejmě jde s nima jako najednou, nemusím ho nutit, ale to dneska ho právě vzal jako známěj, jako vzal nákladákem, jako že s ním jel, takže byl nadšenej, takže že má zážitek, chlapi prostě řídí nákladák.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti ve věku 4, 6 a 7 let)

„Můj syn [jméno dítěte] to je takový raubíř, no, z těch dvojčátek je jeden hodnej, jeden je zlobivej. jak se říká. Učitelka z toho prostě byla nešťastná, prostě učení jako výborný, bez problémů, měli vyznamenání, oba dva... Takže nevím to chování, no, jako že říkala paní učitelka, že tam je jako král, prostě, velí, on je prostě dominantní.“ (samoživitelka, ZŠ, 5 dětí, pečuje o dvojčata ve věku 9 let)

Sociální zázemí bylo dopodrobna součástí i rozhovorů s rodiči, kteří učili své děti doma. Jak již bylo naznačeno i výše, tyto rodiny neměly dojem, že by jejich děti byly o společenské vazby ochuzeny. Naopak akcentovaly svobodu volby svých kamarádů, neboť jim například školní kolektiv nikdo neurčuje a mohou se tak stýkat s těmi, se kterými chtějí. Nicméně to může vyvolávat v budoucnu otázku, jak budou schopni přizpůsobit se pracovnímu kolektivu. Pro danou fázi života to však nebylo pro rodiče aktuální téma.

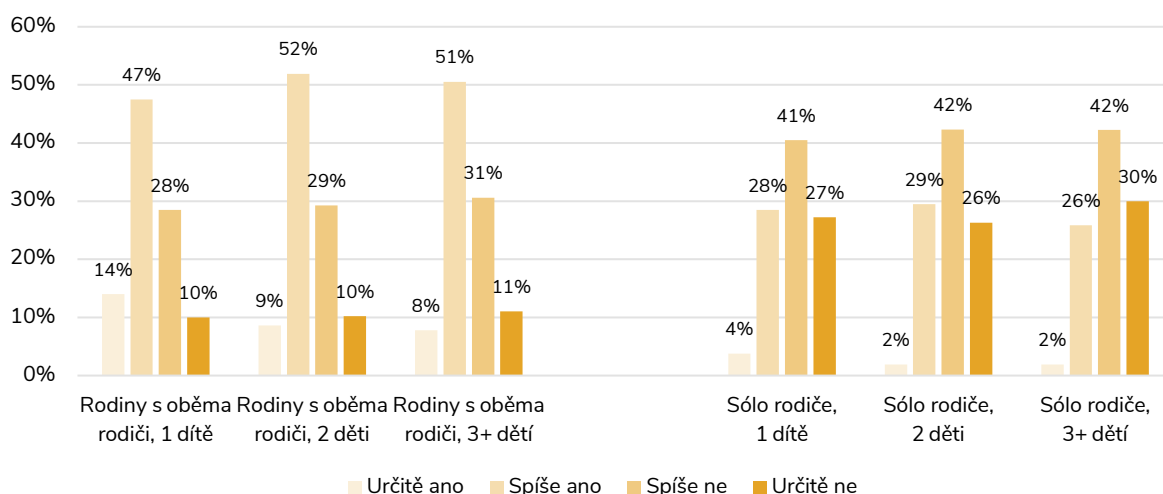
„Jako neznám domškoláky, jejichž rodiče by byli od pondělí do pátku zavřený v práci, to prostě ty lidi už mají celkově životní styl trošku jinak postavený. Takže tam je to spíš o tom, že právě chtějí ten čas s těma dětma trávit, takže vlastně my pak máme jako prostor chodit mezi ty lidi víc a potkávají se s různě starýma dětma, od kterých se jako učeť spoustu nových věcí, potkávají se s menšíma dětma, kde se jako učí trošku zase tu péči o ty mladší, s dospělejma. Ti domškoláci mně přijdou takový mnohem víc jako komunikativnější, jo, víc tak jako vyřídějí, jsou jako zvyklí všude být a hlavně jako nejsou vlastně zvyklí na to, že furt někdo za ně, organizuje jim něco, takže jako ten rozdíl tam pak je také viditelný. Že vlastně oni s těmi, jdou za těma dětma, když je chtějí vidět, že jo, nejsou vlastně v tom nuceném kolektivu. No, a když někde bejt jako nechtějí, tak prostě tam jako nejsou a když si to někde nesesedne, že jo. To mi jako trošku vadí na té škole, že tam jako není moc ta volba, no, tam prostě, když si sedne ten kolektiv, tak je to super, ale když ne, tak je to blbý.“ (samoživitelka, VŠ, 2 děti ve věku 8 a 12 let)

Wellbeing dětí má jednoznačnou souvislost s materiálním zázemím rodiny. Jde v první řadě o zajištění základních životních potřeb, jako jsou bydlení, výživa, ošacení. Pouze 6 % rodin pobírajících přídavek na dítě je zcela přesvědčeno, že může svým dětem zaplatit či koupit vše, co potřebují. Přibližně dvě pětiny (41 %) se přiklonily ke slabšímu souhlasu, více než třetina (35 %) však ke slabšímu nesouhlasu. **Finančně pokrýt potřeby svých dětí vůbec nemůže 18 % rodin.** Není překvapením, že je zde významná souvislost s typem rodiny (graf č. 7.15). V rodinách sólo rodičů, kde je v 95 % maximálně jeden pracovní příjem, je podíl rodin, které dokážou dětem vše důležité zajistit, výrazně nižší než v rodinách s oběma rodiči. V souhrnu vůbec nezvládá finančně zajistit potřeby dětí 27 % sólo rodičů a 11 % rodin s oběma rodiči. V posledně uvedených se s počtem dětí snižuje zastoupení těch rodin, kde je to zcela bezproblémové ve prospěch slabšího souhlasu. Mezi sólo rodiči se vliv počtu dětí výrazně neprojevuje, přibližně dvě třetiny bez rozdílu v počtu dětí deklarují obtíže zajistit dětem vše, co je potřeba. Zřetelně se však v míře dané schopnosti rodiny odráží věk dětí. Pokud je nejmladší dítě v rodině s oběma rodiči mladší tří let, pak nedokáže dítěti či dětem pořídit vše potřebné 37 % rodičů, ve věku 7 až 15 let je tomu v 45 % a ve věku starším 15 let v 50 %. Mezi sólo rodiči je trend se zvyšujícím se věkem nejmladšího dítěte podobný, vzhledem k obecně častějším problémům s finančním zabezpečením rodiny se však podíl těch, kteří nemohou dopřát svým dětem vše potřebné, zvyšuje spolu s věkem nejmladšího dítěte méně zřetelně, tedy z 69 % u nejmladší věkové kategorie na 75 % u nejstarší.

Schopnost zajistit dětem finančně vše, co potřebují, se v rodinách s oběma rodiči i u sólo rodičů příliš nemění s počtem pracovních příjmů. V horší situaci jsou v tomto ohledu zejména ty rodiny, do nichž neplyne ani jeden pracovní příjem. Není-li ani jeden z rodičů výdělečně činný, pak materiální potřeby

svých dětí nemůže vůbec uspokojit 20 % těchto rodin, v případě sólo rodičů bez pracovního příjmu dokonce 35 %. V rodinách s oběma výdělečně činnými rodiči se pak daný podíl již příliš neliší od těch, kde pracuje pouze jeden (9 % vs. 11 %). Podobně malý efekt má přítomnost dalšího pracovního příjmu v domácnostech sólo rodičů (s jedním příjmem vůbec nedokáže zajistit svým dětem vše potřebné 25 % těchto rodin vs. 23 % se dvěma příjmy). Spíš než počet pracovních příjmů hraje pravděpodobně roli jejich výše a zejména pak výše celkového příjmu rodiny, kdy se s jeho zvyšující se úrovní rodičům finančně zajišťují potřeby dětí mnohem snáze.

Graf č. 7.15 Schopnost rodiny zajistit finančně potřeby dětí podle typu rodiny s přídavkem na dítě a počtu nezaopatřených dětí (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

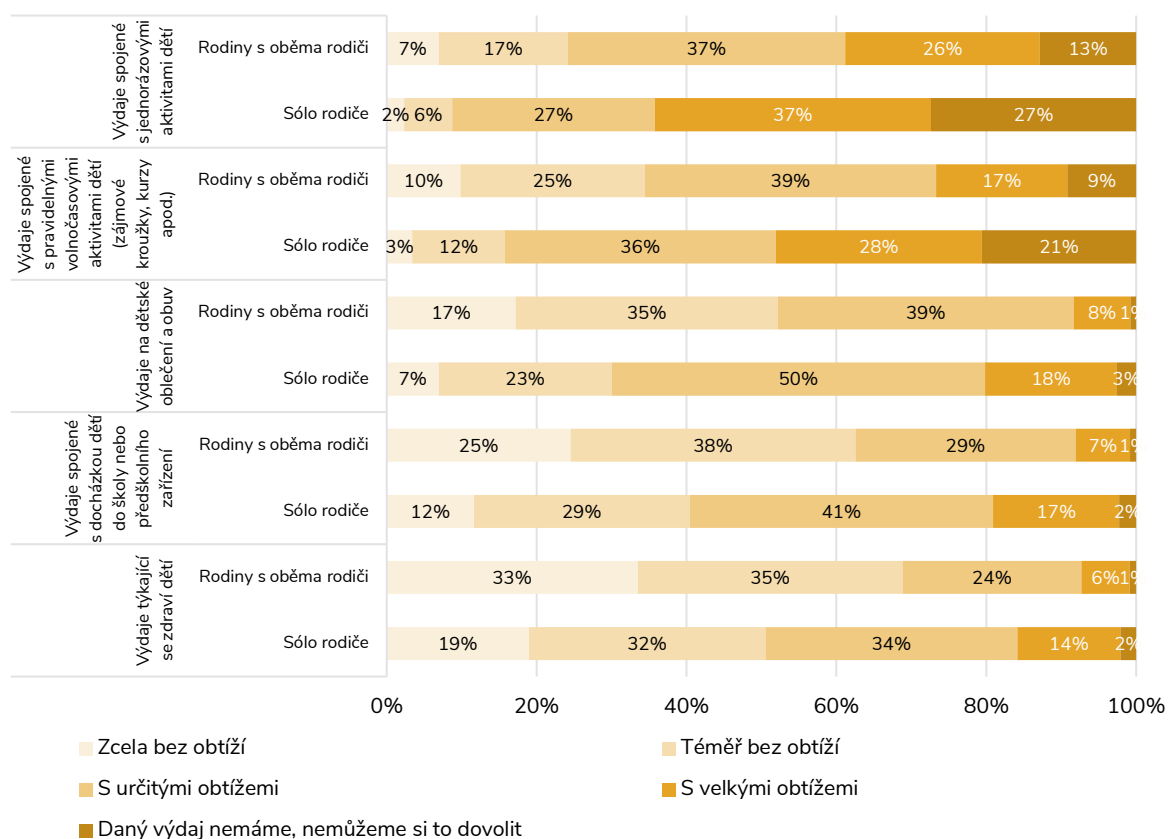
Porovnáme-li tyto odpovědi s reprezentanty rodin s oběma rodiči s jedním či dvěma dětmi (v dotazníkovém šetření realizovaném RILSA v roce 2021) bez ohledu na to, zda pobíraly či nepobíraly přídavek na dítě, dostáváme vcelku rozdílné údaje. Pouze 2 % reprezentantů těchto rodin uvedla, že rozhodně nemohou zaplatit dětem vše, co potřebují. V rodinách se třemi či více dětmi byl dle jiného šetření RILSA z roku 2018 daný podíl 7 %. V neposlední řadě, dle výzkumu z roku 2021, rozhodně nedokázalo hradit vše spojené s potřebami dětí 12 % sólo rodičů (Křečková Tůmová et al., 2023). To je tedy výrazně optimističtější situace v porovnání s rodinami, které pobíraly danou dávku (11 % rodin s oběma rodiči a 27 % sólo rodičů s přídavkem na dítě rozhodně nemohlo finančně pokrýt potřeby dětí).

Potřeby dětí jsou různorodé, závislé na mnoha faktorech, jako jsou pohlaví, věk, zdravotní stav, zájmy apod. Každé dítě tak může mít různé nároky, které je třeba alespoň do určité míry uspokojit. Mezi

7. Děti v rodinách pobírajících přídavek na dítě

základní potřeby patří jednoznačně podpora zdraví. **Výdaje týkající se zdraví dítěte jsou v rodinách s oběma rodiči i mezi sólo rodiči těmi, které se daří hradit relativně nejlépe** (graf č. 7.16). Přesto přibližně každá třetí rodina s oběma rodiči vnímá výdaje spojené se zdravím dítěte či dětí jako zatěžující. Mezi sólo rodiči je to každý druhý. Je však třeba říci, že se jedná o určitý průměr, nezachycující například vážná onemocnění či postižení dětí (více podkap. 3.2).

Graf č. 7.16 **Obtíže hradit specifické výdaje na děti v rodinách s přídavkem na dítě (v %)**



Pozn.: Rodiny, které nemají daný výdaj z jiných než finančních důvodů, nebyly brány v potaz. U jednotlivých položek se jejich podíl pohyboval na úrovni 1 %, s výjimkou volnočasových a jednorázových aktivit (7 %, 10 %). Většina těchto rodin měla nejmladší dítě do věku tří let, výdaj tedy pro ně nebyl zatím relevantní.

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Dalšími, podle rodičů pobírajících přídavek na dítě, nejlépe zvladatelnými výdaji na děti jsou ty spojené s docházkou dětí do školy či předškolního zařízení. Jedná se pravděpodobně o náklady, se kterými lze alespoň částečně počítat dopředu, neboť jsou víceméně pravidelně se opakující. Patří sem školné, stravné, pomůcky k výuce, doprava apod. Téměř či zcela bez obtíží je zvládat hradit 41 %

sólo rodičů a 63 % rodičů žijících v partnerství. S tím souvisí do jisté míry i to, že **naprostá většina rodičů, kteří již měli alespoň jedno dítě zapsané v předškolní nebo školní instituci, je schopna platit stravné sama** (84 % rodičů v páru, ale pouze 74 % sólo rodičů). Přesto i značná část těchto rodin deklaruje, že s náklady docházky dítěte či dětí do zařízení má určité problémy (třetina rodičů s partnerem, ale více než polovina sólo rodičů). Mezi těmi, kteří vydaje na stravování dítěte ve škole sami nemají (16 % rodičů v páru, respektive 26 % sólo rodičů), jsou v rodinách s oběma rodiči nejčastěji zastoupeni ti, jejichž dítě či děti školní stravu neodebírají z jiných než finančních důvodů (67 %). Může jít například o alergie, diety apod. Sólo rodiče se naopak v těchto případech obracejí s žádostí o pomoc na externí subjekty, jako jsou sama škola, obec, nezisková organizace apod. (29 % versus 16 % v rodinách s oběma rodiči) nebo jejich dítě či děti na obědy z finančních důvodů nechodí (24 %, resp. 17 %).

Školní obědy zdarma byly tématem, které se objevovalo i v individuálních hloubkových rozhovorech. Využití této služby nebylo ojedinělé, ať se již jednalo o projekt neziskové organizace, obce, či Ministerstva práce a sociálních věcí. V rodinách s přídavkem na dítě se to zdá být velmi účinná pomoc, která rodině odlehčí finančně a zajistí dětem pravidelnou stravu. Vždy však záleží na iniciativě školy a někdy i rodičů. Někdy mohou být dané rodině zřizovatelem v souvislosti se zařazením mezi ty, jimž je hrazeno stravné, odpuštěny i další poplatky, například školné nebo platby za družinu.

„No, ve škole na tom [jméno obce] měl obědy zdarma. Jsem si vyřídila, tam už vlastně na základce tam byla nějaká ta nadace, tak už měl ty obědy, no, a potom [jméno obce] to už přešlo pod nějaký ministerstvo, takhle taky jsme to vyřídili, no, a školka, školka teď poslední rok byla. Předtím jsem to teda musela platit, ale poslední rok je už zadarmo. Byla předškolák a obědy jsem taky s paní ředitelkou, s tou nadací projednala, ona té škole to nějak zrušila už ta nadace, ale ještě to teď prošlo, takže vlastně tenhle rok jsem měla, se dá říct, zadarmo.“
(babička, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 6 a 16 let)

„Jestli to můžu zmínit, protože vlastně tím, jak to šlo přes tu organizaci, ty obědy, tak mi tam třeba automaticky jako odpustili školkovný.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti ve věku 4, 6 a 7 let)

Zaměříme-li se podrobněji na důležité složky stravy, relativně malý podíl rodin pobírajících přídavek na dítě uvedl, že dítěti či dětem nemohou z finančních důvodů dopřát alespoň jednou denně čerstvé ovoce či zeleninu (6 %).³⁰ V každé desáté nemohou dětem dopřát z důvodů cen alespoň jednou denně maso.

Pro respondenty individuálních hloubkových rozhovorů bylo téma jídla v době vysokých cen velmi aktuální. Rodiny volily různé strategie, od samozásobení se zejména ovocem a zeleninou vlastním

³⁰ V rodinách nejsou v tomto ohledu zahrnuty ty, v nichž děti nemají dané potraviny z jiných než finančních důvodů, např. kvůli alergiím.

pěstováním nebo z darů širší rodiny po omezování spíše množství než kvality potravin. Rodiče také sledovali slevové akce.

„No, i to jídlo musím hlídat, že jo, koukám a vždycky prostě, co je v akci, že jo, v různých produktech, tak musí se to koupit nebo i v těch slevách prostě koupím jogurty, když jsou za půlku, nic jim není, že jo, ještě v [název obchodu] mají věci za půlku a ani to neprochází nebo prostě musím to takhle sledovat a dá se jakoby i to jídlo koupit prostě.“ (babička, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 6 a 16 let)

„Víte co, kupuju to, co je v akci, prostě jdu. Když jsou rajčata, tak jíme rajčata, když jsou okurky v akci, jíme okurky. Prostě není to, jako, neříkám, že nekoupím něco, co by třeba nebylo v akci, na co máme chuť, jo, jako můžu říct, že já nevím, tak prostě já třeba mám omezení, že mám, já bezlaktózové věci, jako kupuju, protože mně mléko nedělá dobře, takže prostě jdu a ten bezlaktózový jogurt si koupím nebo ten sýr, ale jakože vyloženě víceméně spíš, když je to v akci prostě. Jako ovoce, zeleninu koupím, ale není to žádná hitparáda. Jo, a že bych kupovala nějaké jako bio eko, prostě ne to, co je v akci a to, co prostě, člověk se snaží vařit jakože o víkend samozřejmě, protože přes týden jsou děcka ve škole, tak to je naštěstí jako neřeším to, teplé jídlo mají ve škole a večer si to nějak ošidí nebo si uděláme hranolky v troubě, jako myslím brambory jako domácí, ne, nemyslím kupované hranolky, ale prostě něco se nějak ošidí nebo si dáme rohlík s něčím, ale jako přes ten víkend se člověk snaží aspoň něco, že uvařit nebo.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 15 a 19 let)

„Jakoby máma tím, že sem jezdí dvakrát tejdne, tak vlastně dvakrát tejdne přiveze igelitku s jídlem pro holky, takže přinese takový ty dražší věci jako jahody, borůvky, že jo, maliny nebo takovýhle ty věci, tak to zase vozí jako babička, nějaký oblečení taky nemusím řešit ani na jednu, vlastně to taky jako tak nějak babičky kupují a ani to nestíhají unosit, takže to jsou takový jakoby věci, že fakt si myslím, že jako kolektivně komplet rodina, že fungujeme fakt výborně.“ (v partnerství, VŠ, 2 děti ve věku 1 a 4 roky)

Ti, kteří měli dítě ve škole či v zařízení předškolního vzdělávání a péče, se spoléhali na to, že dítě má teplou stravu během dne. To jim ulehčovalo situaci, kdy večere nemuseli příliš řešit. Objevil se však i názor, že by bylo dobré, kdyby učitelé či pečující osoby podávali rodičům informace, zda dítě jídlo snědlo, protože pak hrozí, že se na to rodič spolehne a dítě nemá za celý den hodnotnou stravu.

„Prostě něco tam je špatně nebo třeba mně vadí jako rodiči, že jako neřeší ve školkách, jestli taky děti snědly oběd nebo ne. Jako jo, mně to nechutnalo, tak jsem to nejedlo, já říkám, jako já třeba si chápu že to třeba jsem jako, jako rodič, ale prostě pro mě to bylo kolikrát, že to dítě, že jsem žila v tom, že to dítě mělo aspoň jedno teplé jídlo denně. Rozumíte mi? Jako, protože prostě když takhle to děláte, jste rozlítaný, tak to, takže když si prostě večer namažete chleba s máslem, se salámem, takže víte, že mělo oběd. Aspoň polívku a vlastně zjistíte, že nemělo. A to je jedno, jestli to platím já, anebo to platí nějaká jako organizace.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti ve věku 4, 6 a 7 let)

Rodinám, které se ocitly v tak těžké finanční situaci a je jim vyplácena hmotná nouze, mohou pomoci takzvané stravenky. Jedná se o univerzální poukázky sloužící na nákup zboží základních životních

potřeb, jsou určeny k nákupu potravin, potřeb osobní hygieny, oděvů, obuvi, školních potřeb, dětského a lékárenského zboží. Takovou zkušenost měla jedna rodina v kvalitativní části výzkumu. Rodina bydlela v menším městě, kde však bylo problematické stravenky uplatnit.

„A ty stravenky prostě nikde neudáte, musíte prostě za to něco koupit dětem nebo hygienu nebo tohleto. Jo. A někde se stává, že prostě vám to nevezmou, ani Vietnamci, že tohleto neberou. Tady mi dali soupis, prostě všechny soupis, že tyhle ty stravenky berou. Byla jsem tady v [jméno obchodu], udělala prostě nějaký nákup, pro děti prostě a oni mi řekli, jako nezbte se na mě, ale tyhle ty stravenky prostě nebereme. Musí se to stornovat zase, že jo, nějaký ten nákup a zase děláte si ostudu vy. Že jo. Teď si řeknou ostatní lidi za vámi, hm, ta je na sociálce. Podívejte se, ona má stravenky, ona nemá peníze, no, a to slyšíte nebo nemusíte to slyšet, ale vidíte to na vlastní oči, jak se lidi chovají.“ (samoživitelka, ZŠ, 5 dětí, pečuje o dvojčata ve věku 9 let)

S přípravou dětí do školy je nutno dát do spojitosti i prostředí, ve kterém může dítě psát úkoly a učit se (Prokop, 2019). **Dvě třetiny rodičů pobírajících přídavek na dítě uvedly, že každé dítě, které to potřebuje, má svůj vlastní pracovní stůl, v každé čtvrté rodině mají toto místo jen některé děti, v ostatních žádné.** Mezi typy rodiny z hlediska počtu rodičů nejsou zásadní rozdíly, ale logicky se situace stává náročnější, je-li v rodině více dětí. Naprostá většina (90 %) jedináček má svůj prostor pro práci do školy. Každé dítě má svůj stůl ve dvou třetinách dvoudětných rodin, ve vícedětných to platí přibližně jen v každé druhé. Obdobně je tomu, i co se týká technického vybavení do školy, kdy dvě třetiny jedináček mají vlastní počítač či tablet. Takový nástroj má každé dítě pouze ve třetině dvoudětných a v necelé pětině vícedětných rodin.

O něco hůře hodnotí rodiny náklady spojené s nákupem oblečení či obuvi (graf č. 7.16). Relativně bez obtíží je zvládat hradit 52 % rodin s oběma rodiči, ale pouze 30 % sólo rodičů. Šatit děti je možné různými způsoby a rodiče toho mnohdy využívají tak, že například oblečení na děti dostávají od rodičů, dědí po dětech známých či příbuzných, nakupují v second handech, bazarech či ve slevách.

„Co se týká oblečení, tak to chodíme po sekáčích, to prostě tak nějak jako, jo, nebo po takových těch levnějších obchodech prostě, kde je něco pěkného a je to levné nebo je to prostě, není to žádná značková ta jako.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 15 a 19 let)

„Já hodně už jsem šetřila na oblečení už vlastně od bodyček, když jsem měla tak jako z druhý ruky prostě nějaký balíky vždycky. Tak říkám, mají drtivou většinu oblečení... mají zděděný. Anebo z nějakýho toho bazaru. Ale co jsem jako koupila vždycky s rozmyslem, byly třeba boty.“ (v partnerství, VŠ, 2 děti ve věku 4 a 6 let)

V celkovém pohledu však má většina dětí v rodinách pobírajících přídavek na dítě alespoň nějaké nové oblečení či dva páry dobře padnoucích bot (tabulka č. 7.9). Podíl těch, které to nemají, se zvyšuje spolu s počtem dětí v rodině, a to jak v těch s oběma rodiči, tak mezi sólo rodiči.

7. Děti v rodinách pobírajících přídavek na dítě

Tabulka č. 7.9 **Podíl rodin s dětmi pobírajícími přídavek na dítě, které si nemohou dovolit koupit nové oblečení a obuv (v %)**

Dítě/děti nemají...	Rodiny s oběma rodiči, 1 dítě	Rodiny s oběma rodiči, 2 děti	Rodiny s oběma rodiči, 3+ dětí	Sólo rodiče, 1 dítě	Sólo rodiče, 2 děti	Sólo rodiče, 3+ dětí
... žádné nové oblečení (nikoliv ze second handu či poděděné)	8,7	7,9	11,6	15,6	14,9	18,3
... alespoň dva páry dobře padnoucích bot (z toho alespoň 1 celoroční pár)	7,6	8,5	12,3	13,8	17,2	24,5

Pozn.: Rodiny, které nemají daný výdaj z jiných než finančních důvodů, nebyly brány v potaz (4 %)

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Předchozí výzkumy rodin s dětmi, které nebyly cíleně zaměřeny na rodiny s nízkými příjmy či pobírající přídavek na dítě, ukázaly, že největší finanční zátěží spojenou s dětmi jsou jejich volnočasové aktivity a jednorázové akce, jako jsou například škola v přírodě, letní tábor, lyžařský výcvik (Křečková Tůmová et al., 2023; Palonciová et al., 2023). Nejinak je tomu i v rodinách s přídavkem na dítě (graf č. 7.16). **Jednorázové akce zvládá dětem bez obtíží zaplatit pouze každá čtvrtá rodina s oběma rodiči, ale méně než každý desátý sólo rodič.** Pro některé rodiny jsou tyto výdaje tak významné, že se děti nemohou takových akcí zúčastnit. Výrazně častější je to mezi sólo rodiči než v rodinách s oběma rodiči. V prvním typu rodiny se to týká každé páté, ve druhém každé desáté. Počet dětí v rodině přitom nehraje výraznou roli. Situace, kdy se rodina obrací v této věci o pomoc na nějakou instituci či organizaci, jsou velmi ojedinělé (3 %, resp. 5 %).

V individuálních hloubkových rozhovorech rodiny se školními dětmi jednorázové výdaje, zejména ty spojené se školními akcemi, rovněž řešily. Některé rodiny je svým dětem zaplatit nemohly, zatímco jiné, díky vynaloženému úsilí a někdy i šťastné shodě okolností, získaly podporu od neziskových organizací nebo od přátel.

„Takže když jsem byla jako, já nevím, rozvedená, s těma dětma, už jsem byla sama, no, tak to jsem prostě, to bylo hrozný, to jsem opravdu měla vypočítaných osm stovek na tejden na jídlo, prostě, abysme to nějak zvládli. Aby prostě jsem to uplatila a nějaký kroužky, výlety, to vůbec jako nepřipadalo v úvahu, to jsme prostě jako nebo výlety, jako dají se udělat výlety, jako že nemusíte nic platit, ale v podstatě jsem nemohla ani koupit dětem zmrzlinu, protože to opravdu jako nešlo. Jednou jsem si půjčila teda na školu v přírodě. To je pravda. Aby syn mohl jet, protože byl by jedinej, kdo by nejel vlastně.“ (samoživitelka, VŠ, 2 děti ve věku 8 a 12 let)

„Teď pořád nějaké ve škole, že když byly, tak byly pořád nějaké výlety a teď třeba knížky jsme kupovali, ještě nejsme ani ve škole, už jsme prostě platili adaptační kurz a už po nás chtěli jako příspěvky na nějaký ten fond školní a prostě to člověk jenom jako přijde na schůzku a už jste o dva tisíce korun lehčí, ale tak jako já jsem říkala, že se asi budu muset s manželem domluvit, že mi prostě polovinu z toho dá.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 15 a 19 let)

„Víte co, to je nejhorší, že vy na to peníze nemáte, abyste třeba poslala dítě na lyžák nebo na školu v přírodě nebo prostě něco nebo na tábor, ale přijde vám to prostě hloupý, že si myslíte, že prostě na tom nejste ještě tak špatně, protože jako, takže prostě si jako člověk neřekne, ale s tím lyžákem mě to, jako, že sem je teda oslovila, jestli by to bylo možné, ale oni zařídili úplně všechno, protože tam já jsem si teda zařídila právě, že známý tam s nima jako jeli, že tady jezdí i rodiny, který si to platěj, a s nima jsem si zařídila, že vlastně dcera bude s nima na pokoji a že se o ní postarají a oni pak vlastně ta organizace, co to vlastně jako i jako plánovali jako ten lyžák, tak vlastně to celý za ni zaplatili, včetně půjčení prostě nějakých lyží. A já jsem na to nedala ani korunu. Dcera byla nadšená a oni z ní taky, že je fakt jako úžasná.“
(samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti ve věku 4, 6 a 7 let)

Pokud to věk či zdravotní stav dítěte dovolí, mají děti v každé druhé rodině pobírající přídavek na dítě nějaký kroužek či koníček, který je podle rodičů velmi baví. Další třetina vyjádřila s tímto tvrzením slabší souhlas. Naopak 16 % se s ním neztotožnilo. Může za tím stát na jedné straně nezáměr dítěte či nějaká jeho specifická potřeba (např. zdravotní omezení), důvodem však může být i finanční aspekt. Pokud je to možné, zajišťují rodiče kroužky prostřednictvím školy. To je pro rodiče mnohdy méně finančně nákladné a také děti nemusejí na kroužky někam docházet či je rodiče převážet. Alternativou jsou rovněž levnější skautské oddíly či hasičské spolky.

„Ale malou chci tedka dát, je hrozně taková jako sportovně nadaná, takže nějaký kroužek tedka, něco bude i ve škole. Říkali na schůzce, anebo bych jí někam měla dát na nějakou třeba takovou gymnastiku nebo něco takovýho, no.“ (babička, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 6 a 16 let)

„Jako já jsem je posílala do takových kroužků, kde se nemuselo platit jakoby poplatky, takže ve škole byla výtvarka, keramika, prostě sportovky, jo, tak to, co bylo při škole a nemuselo se to platit, tak tam třeba chodili, do sboru nebo takhle, ale prostě na takové jakože tenis nebo já nevím něco, vůbec.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 15 a 19 let)

„Ony ty kroužky v té škole nejsou drahý, že když to má člověk někde jako mimo tu školu, tak je to jednou tak drahý, takže toho letos asi využijeme víc, že půjdeme na ty dny otevřených dveří, prostě pohlídáme to. (...) Já jsem právě uvažovala o nějakým tom skautu. Třeba taky tam ty tábory stojí pět tisíc korun, že jo, ale je to už na 14 dní. (...) Tak mě ještě napadli ty hasiči, to není jako drahej koníček.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti ve věku 4, 6 a 7 let)

„A že bychom mohli začít třeba od nového pololetí nebo jo, a pak samozřejmě chci, aby chodil v té školce, protože to je samozřejmě nejpříjemnější, že jo, nemusíte ho nikam převážet atd.“
(samoživitelka, VŠ, 1 dítě ve věku 2,5 roku)

Pokud dítě navštěvuje nějaký sportovní klub či jinou zálibu mimo školu, je to někdy díky vstřícnosti těch, kteří ji provozují či organizují.

„Když má teda trénink, tak jako poprosím trenéra, aby nás třeba hodil společně na ten trénink někde třeba. Já se vždycky s nima domluvím. To mluvím tedka vlastně malej měl zaplatit jakoby svaz nebo nevím co to, co to, ale za ten vlastně kurz je pětistovka. Takže vlastně jsem řekla, že to dáme až po výplatě a on řekl, že to není problém, takže vím, že třeba nejsem jediná,

7. Děti v rodinách pobírajících přídavek na dítě

kteřá to prostě má takhle. Takže třeba nejdeme na zápas nebo prostě nemám na benzín nebo prostě něco takovýho, takže zůstáváme doma, takže ho vyloučí jakoby z toho tréninku nebo z toho zápasu a pak zase prostě ho někdy odvezou třeba, nemám s nima jakoby problém.“ (samoživitelka, ZŠ, 5 dětí, pečuje o dvojčata ve věku 9 let)

„Když jsou turnaje, tak nám odpustili, nemusíme platit poplatky. Že nám vychází vstříc a je to zase jenom o tom předsedovi toho svazu, o tý jeho benevolenci a o tom, že on to dělá tím srdcem.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 zdravotně postižené děti ve věku 17 a 20 let)

Pro volnočasové aktivity je mnohdy třeba, i v případě, že se nejedná o organizovanou činnost, určité vybavení. Hry a hračky pro každodenní vyžití má naprostá většina rodin (tabulka č. 7.10). Podobně je tomu v případě knih pro daný věk dítěte. Nákladnější věci, zejména specifické sportovní vybavení, jsou pro rodiny pobírající přídavek na dítě již finančně náročnější. Přitom příliš nezáleží na počtu dětí v rodině, pravděpodobně z důvodu toho, že sourozenci tyto věci mohou postupně dědit. Vybavení na sport tak nemají děti v přibližně každé desáté rodině s oběma rodiči a v každé páté rodině s jedním rodičem.

Tabulka č. 7.10 Podíl rodin s dětmi pobírajícími přídavek na dítě, které si nemohou dovolit koupit vybrané zboží pro děti (v %)

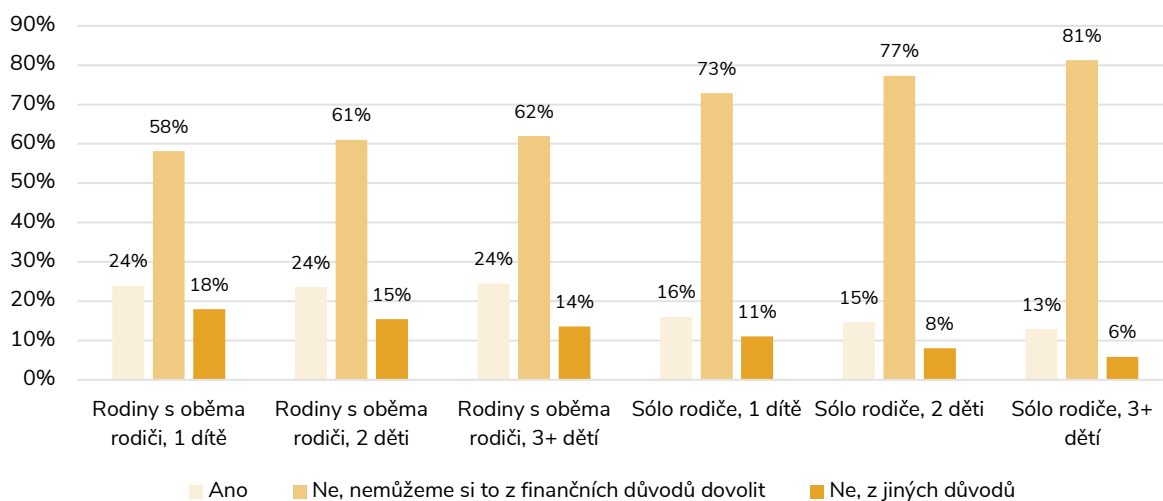
Dítě/děti nemají...	Rodiny s oběma rodiči, 1 dítě	Rodiny s oběma rodiči, 2 děti	Rodiny s oběma rodiči, 3+ dětí	Sólo rodiče, 1 dítě	Sólo rodiče, 2 děti	Sólo rodiče, 3+ dětí
... knihy vhodné pro jeho/jejich věkovou kategorii	3,0	3,4	4,8	7,9	7,9	10,6
... vybavení pro venkovní aktivity (kolo, brusle apod.)	12,3	9,1	11,0	22,3	21,8	25,8
... hry, hračky	3,8	2,9	3,9	7,7	6,8	7,4

Pozn.: Rodiny, které nemají daný výdaj z jiných než finančních důvodů, nebyly brány v potaz (3 % u hraček, knihy a vybavení 6 % – častěji se jednalo o děti starší 16 let).

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Důležitou aktivitou, která by měla patřit do rodinného života, je společná dovolená. Je to období, kdy rodina změní prostředí, získává společné zážitky a tím se v ideálním případě upevňují vzájemné vazby. **O to více znepokojuje je, že většina rodin pobírajících přídavek na dítě si nemůže z finančních důvodů dovolit dva týdny dovolené mimo domov** (graf č. 7.17). Takový pobyt si může dopřát pouze každá čtvrtá rodina s oběma rodiči a pouze každý šestý sólo rodič. Tři pětiny zástupců prvního typu rodiny uvedly, že si to nemohou dopřát právě z finančních důvodů, mezi sólo rodiči to byly tři čtvrtiny, s počtem dětí tento podíl dále stoupá.

Graf č. 7.17 Podíl rodin s přídavkem na dítě, které tráví společnou dovolenou mimo domov alespoň dva týdny ročně (v %)



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Tyto výsledky dokreslují závěry z kvalitativního výzkumu. Rodiče skutečně nemohli na dovolenou jet, neboť na ni nezbyvaly finanční prostředky. Pokud si ji mohly dopřát, bylo to například alespoň pod stan, což děti vnímaly jako určité dobrodružství. Pro větší děti je však pro jejich poznání světa dobré, když mohou objevovat jiné kultury a zvyky, mají-li děti zdravotní potíže, pomáhá často i pobyt u moře. Takový typ dovolené jim však rodiče byli schopni zajistit pouze s pomocí širší rodiny, známých nebo v případě ozdravných pobytů prostřednictvím nadací.

„A kvůli prostě všem těm různým nemocem a mám tak nějak vžitý, že fakt jakoby se ty různé záněty a angíny a tak docela jakoby zmírnily, takže na hory jako... A druhá věc, teda letos vlastně jedeme poprvý s holkama k moři. Já si od toho slibuju, že přesně takový ty chronický furt zelený nudle celoroční, že prostě nějak odpadnou... Vrátili mi na daních, takže prostě to mám bokem na prostě Chorvatsko. A pak vždycky prostě, když takhle se jako rodina vždycky ptá, co chceš k narozeninám nebo to, tak jsme s partnerem domluvený, že prostě nechceme žádný dary a dejte nám prostě korunky a my pak za to pojedeme společně na dovolenou.“
(v partnerství, VŠ, 2 děti ve věku 1 a 4 roky)

„Jezdíme teda na hory s mými rodiči tam, jo. Takže možná zkusíme příští rok už i lyžování, jestli by to šlo. Ale zase ty hory v podstatě hodně, hodně financujou prostě naši.“
(samoživitelka, VŠ, 1 dítě ve věku 2,5 roku)

„Letos nám schválili [jméno nadace] pobyt na 11 dní, pojedeme k moři. Jako s vážně postiženými dětma... Jako tam je to tady udělaný tak, jako že vlastně oni zajistili animátory, fyzioterapeuty, který se o ty děti starají. Jako že vám s nima pomůžou.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti, pečuje o 1 zdravotně postižené dítě ve věku 13 let)

7. Děti v rodinách pobírajících přídavek na dítě

„My jsme letos k žádnému moři nejeli, ani loni. Vlastně jsem léta, léta nebyla. Když byly holky menší, tak nás vzal děda s sebou autem, že jsme byli jednou.“ (v partnerství, VŠ, 2 děti ve věku 4 a 6 let)

„No, měli jste teda štěstí. Jsem potkala přítele z mládí, kterýho znám 40 let, a ten nám zaplatil dovolenou, takže jsme dokonce byli teda s dětma v Řecku, takže je moc hodnej, takže nám zaplatil dovolenou, takže super.“ (babička, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 6 a 16 let)

Respondenti, kteří měli více než dvě děti, zmiňovali i to, že vícedětné rodiny nejsou nijak zohledněny a děti často hradí náklady jako dospělí.

„Takže moře jako padá, letecky to je úplně marný... Oni totiž nepočítají ani na těch dovolených s tím, že by jel jeden dospělý se třema dětma. Oni počítají jednoho a dvě děti jako nebo dva dospělí a dvě děti a oni vám pak vlastně to dítě účtují jako dospělýho, jo, takže, takže se dostanete prostě nějakých třeba 50 až 60 tisíc Kč a tak, tak to níž nejde, jo, a to je většinou, že ještě to nejsou peníze jako okolo, který tam třeba máte jako na tu dovolenou, že si tam koupíte navíc zmrzky nebo něco, že jo. Takže to jako nepřipadá v úvahu. A to samý je vlastně s těma horama, protože když si vezmete, kolik stojí skipasy, kolik stojí to ubytování a hlavně já se třema dětma je neuhlídám, na těch horách.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti ve věku 4, 6 a 7 let)

Na závěr individuálních hloubkových rozhovorů byla respondentům položena otázka, co by si přáli pro sebe a pro své děti, co by jim chtěli případně dopřát. Právě společná dovolená byla několikrát zmíněna, ale i volný čas pro jiné společné aktivity. Dovolená je vnímána jako čas pro odpočinek, ale i získávání dalších životních zkušeností, které nemusejí být nutně finančně nákladné.

„Tak s nima jet někde k moři. Ale já jsem ani jako děcko nebyla u moře, takže to by byla pro mě premiéra, jako asi bych se chtěla někdy podívat, jenomže nevím kdy.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 15 a 19 let)

„Jasně, ale myslím si, že zase umíme udělat takový na punk trochu, nepotřebujeme pětihvězdičkový hotely. Je to o tom, najít nějaký způsob, nebo jet k někomu, kdo tam má nějaký baráček... Zase vnímám třeba to, že to, co člověk jakoby nedožene těma penězma, tak vlastně může dohnat nějakým jako sociálním kapitálem, přesně nějakýma jako vazbama.“ (v partnerství, VŠ, 5 dětí ve věku 1 rok až 10 let)

Ve vícedětných rodinách se rovněž v této souvislosti objevilo přání mít více času a prostoru pro každé dítě zvlášť a moci se mu věnovat intenzivně, mít pozornost pouze pro něho.

T: „Tak kdybychom se zasnili, tak co byste chtěla navíc dopřát svým dětem?“

R: „Tak. To asi spíš takhle, spíš ty kroužky a asi takovouto dovolenou. To je jedna věc, kterou jako nejvíc postrádám, že vlastně pořád mám ty všechny tři děti najednou a hrozně málo času máme na to, abych byla jenom s jedním prostě. A jenom s jedním si třeba něco užila.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti ve věku 4, 6 a 7 let)

Pokud se měli respondenti zamyslet, co by si přáli, i tentokrát v odpovědích dominovalo téma času, jak sami pro sebe, případně s partnerem, tak pro děti, zejména byl-li respondentem sólo rodič, a o to více, bylo-li dítě zdravotně postižené. Na péči o děti byli rodiče mnohdy sami, občas jim pomáhala širší rodina.

T: „A pomáhá vám třeba někdo ještě z širší rodiny s péčí o ty děti?“

R: „Ne, ne.“ (babička, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 6 a 16 let)

„Já bych řekla, že je to přesně to, že člověk nemá čas na sebe a že vlastně nemáme na sebe čas s partnerem. Takže vlastně fungujeme, takže prostě jsme tady pro děti a pro práci. Pak jakoby strašně si užíváme jednou za měsíc nějakýho výletu, kde jsme všichni pohromadě a jsme prostě v klidu spolu, jo, protože vlastně se tady jakoby s tím partnerem střídáme. Jde do práce, přijde z práce, vezme děti, já jdu pracovat, že jo, prostě a jakoby večer už se ani nesejdeme prostě, než se uspí děti a než se všechno to, tak prostě se tak jako tak mineme a takhle furt dokolečka, takže takhle. Ta asi je takový jakoby, co mi jakoby vadí.“ (v partnerství, VŠ, 2 děti ve věku 1 a 4 roky)

„No, nedostatek času. Jako nemám prostě čas vlastně na nic. Mám pořád pocit, prostě ten den pořád má jenom 24 hodin, kdyby se mi nechtělo spát třeba osm hodin denně a chtěla bych, kdyby, kdyby to šlo říct, abych spala jenom čtyři hodiny, tak bych to možná stíhala, tak takhle bych si to asi představovala.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti ve věku 4, 6 a 7 let)

„A říkám, a tedko ta mamka jako hodně, hodně mi jezdí, jako když potřebuju, když mám schůzku, na kterou prostě [dítě] vzít nemůžu, tak prostě mamka přijede, no, takže jakoby už ten jakoby čas pro sebe mám tedko daleko víc. Takže jsem třeba zvládla jít párkrát si zaplavat a tohle, což vlastně jsem prakticky dva roky skoro vůbec nedělala.“ (samoživitelka, VŠ, 1 dítě ve věku 2,5 roku)

„Včera se mi podařilo utéct po obědě a dvacet minut si dát šlofíčka v maringotce. Ale pro mě to je jako dárek... Musíme si to plánovat, je to hodně o tom plánu. Moje mamka si občas vezme všechny děti, takže máme třeba víkend s mužem, máme jednou za čtvrt roku minimálně prostě víkend spolu, vidíme, že ten partnerský vztah musíme nějakým způsobem jako opečovávat a být taky spolu, když my jsme tady spolu hodně... Tak nejvíc mně, nejvíc pomáhá, já si dopřávám jednou za čas nějaký prostě víkendy s ženama... jako že skvělý, že jako vyjíždíme někam jednou za čtvrt, za půl roku třeba.“ (v partnerství, VŠ, 5 dětí ve věku 1 rok až 10 let)

Na otázku, co rodičům dělá v současné době největší radost, nebo co by jim radost udělalo, byl zmiňován samotný fakt, že jsou rodiči, že mají děti. Ty pro ně byly největším zdrojem radosti. Mnozí byli na sebe právě pyšní, že rodinnou situaci zvládali. Připomeňme, že mezi nimi byly sólo matky, matky na rodičovské dovolené, rodiče s více než dvěma dětmi či matky pečující celodenně o své zdravotně postižené dítě či děti. Na druhé straně se často i po předchozí zkušenosti obávali toho, že sami onemocní a o děti se nebude mít kdo postarat. Rovněž v jejich osobně těžkých chvílích jim byly jejich děti, zejména ty starší, oporou.

„Jako takhle je s nima sranda, no, jako je to blbý, když jsou třeba někdo z nich nemocnej, ale největší strach, z čeho jako já mám, tak aby se mně nic nestalo. Protože jako představa, že by byly svěřený do péče otci, tak mě asi děsí ze všeho nejvíc a vůbec si nedovedu představit, upřímně, klidně radši nějaký úplně cizí lidi, prostě fakt cizí lidi.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti ve věku 4, 6 a 7 let)

„[Po nemoci] ona mi [dcera] dělala takovou berličku, jako když jsme někde šly, tak jsem si jí furt musela držet, prostě mně se pořád ta hlava točila, tak teď už konečně jako dobrý, ale tak jsme spolu hodně jako byly a pořád byla se mnou. V podstatě, kdybych ji neměla, tak nevím, co bych dělala, že mě i tak jako držela psychicky, prostě. Víte co, že máte důvod pro někoho žít.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 15 a 19 let)

„Radost mi dělá, když [zdravotně postižený] syn dělá dílčí pokroky, určitě. A když seženu peníze na rehabilitaci.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti, pečuje o 1 zdravotně postižené dítě ve věku 13 let)

„No, tak asi jakoby holky a vůbec to, jak to zvládneme, no jakoby. Upřímně jsem na nás pyšná prostě, že to takhle dáváme, a i byly jakoby chvíle, že jsem si říkala fajn, tak to tady prostě prodáme a půjdeme někam to a pak říkám ne, prostě tohle to jakoby domov zase.“ (v partnerství, VŠ, 2 děti ve věku 1 a 4 roky)

Dílčí shrnutí

- Mezi příjemci přídávku na dítě jsou oproti SLDB 2021 výrazně více zastoupeny rodiny sólo rodičů se dvěma či více dětmi, a to zejména těch, kde jsou všechny děti ve školním věku. Naopak méně četné jsou oproti SLDB 2021 rodiny s oběma rodiči s více dětmi, kdy i to nejmladší je již ve školním věku.
- Do dvou let věku je dítě většinou v péči rodičů, zejména matky. Důvodem je především přání rodičů. Postupně je většina dětí zapisována do zařízení vzdělávání a péče, ve věku čtyř let chodí do nějaké předškolní instituce 86 % dětí.
- Při nástupu do základní školy je v rodinách pobírajících přídavek na dítě poměrně častý odklad povinné školní docházky, méně časté pak opakování ročníku základní školy.
- Rodiče pocítují významný deficit času pro své děti, a to jak z hlediska trávení volného času, tak podpory s přípravou do školy. Nejčastěji se rodina společně setkává při jídle, nejméně běžné jsou společné volnočasové aktivity.
- Z hlediska sociálního zázemí v podobě sourozenců a vrstevníků jsou podle svých rodičů velmi dobře ukotvené děti ve třetině rodin pobírajících přídavek na dítě, ve dvou pětinách mají v tomto ohledu určité zázemí, v každé čtvrté rodině by však děti mohly mít sociální kontakty širší.

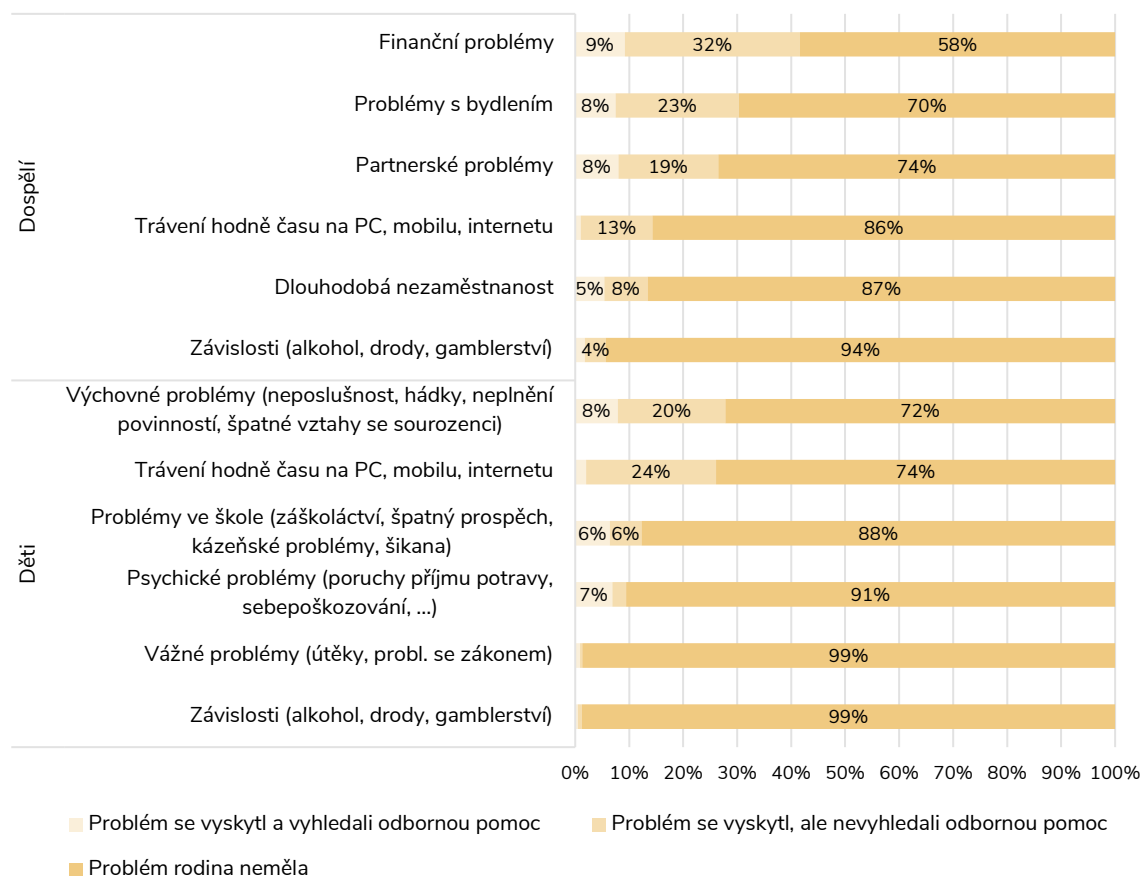
- Pro rodiny s přídavkem na dítě je oproti běžným rodinám výrazně obtížnější naplnit materiální potřeby svých dětí. Pouze 6 % z nich je absolutně přesvědčeno, že může svým dětem zaplatit či koupit vše, co potřebují. Finančně pokrýt potřeby svých dětí vůbec nemůže 18 % rodin.
- Mezi nejlépe zvladatelné patří náklady spojené se zdravím a s pravidelnými poplatky za služby nerodinné péče či za stravné ve školách, případně školné v mateřských školách. Problémem jsou zejména jednorázové školní platby a volnočasové aktivity.
- Přesto, pokud to věk či zdravotní stav dítěte dovolí, mají děti v každé druhé rodině pobírající přídavek na dítě nějaký kroužek či koníček, který je podle rodičů velmi baví. Výběr aktivit je však mnohdy ovlivněn finanční situací rodiny, vyhledávány jsou proto ty méně finančně náročné.

8. Problémy v rodinách pobírajících přídavek na dítě

Naděžda Křečková Tůmová

Soužití dospělých a dětí může být plné radostných výzev, ale také konfliktních situací a problémů. Tyto mohou částečně pramenit i z toho, že rodina řeší napjatý rodinný rozpočet, a tudíž nemůže uspokojit všechny potřeby svých členů tak, jak by chtěla. To může být zdrojem frustrace, která případné problémové situace a konflikty mezi členy může ještě umocňovat. Výsledky výzkumu mezi současnými a nedávnými příjemci přídavku na dítě a mezi žadateli, kteří ještě neznají výsledek vyřízení své žádosti, ukázaly, že tento okruh rodin s dětmi se v uplynulých 12 měsících **nejčastěji potýkal právě s finančními problémy** ve smyslu obtíží s hrazením jídla, léků či dluhů nebo s exekucemi. Takovéto problémy řešily **dvě rodiny z pěti** (42 %). **Třetina** rodin (30 %) se musela vypořádat s **problémy v oblasti bydlení**, kdy pocítovala obtíže s placením měsíčních výdajů, nevyhovující bytové podmínky, nebo dokonce bydlení ztratila. Více než **čtvrtina** (27 %) se pak v uplynulém roce potýkala s **problémy na poli partnerského života**, jako jsou konflikty, rozchod, nevěra či domácí násilí. V každé sedmé až osmé rodině bylo nutné u někoho z dospělých řešit nadměrné množství času trávené na počítači, mobilu či internetu (14 %) nebo dlouhodobou nezaměstnanost (13 %), jak ukazuje graf č. 8.1. Ve srovnání s předchozími výzkumy RILSA tato data naznačují, že zatímco výskyt některých problémů, jako jsou závislosti u dospělých a u dětí, příliš mnoho času stráveného dospělými s informačními technologiemi či dlouhodobá nezaměstnanost, je v rodinách příjemců přídavku na dítě obecně srovnatelný s běžnými rodinami ČR, finanční a partnerské problémy se u nich vyskytují s větší intenzitou. Naopak s přílišným trávením času na PC, internetu či mobilu u dětí se rodiny příjemců této dávky ve srovnání s ostatními potýkají méně často (srov. např. Křečková Tůmová, et al., 2023).

Zdrojem problémových situací v rodinách bývají také aspekty spojené s výchovou dětí. Nejinak je tomu též u současných či minulých příjemců přídavku na dítě, jakož i u žadatelů o tuto dávku. **Nejčastěji, a to u čtvrtiny rodin v této cílové skupině, jde o výchovné problémy s dětmi**, jako jsou neposlušnost, neplnění domácích povinností nebo špatné sourozenecké vztahy (28 %). Stejný podíl (26 %) se v uplynulých 12 měsících potýkal s **nadměrným množstvím času tráveným dětmi s informačními technologiemi** (počítač, mobil, internet), a to ve větší míře, než byl stejný problém deklarován u dospělých. Každá osmá rodina (12 %) se pak u svého dítěte či dětí musela vypořádat s **problémy ve škole**, například se špatným prospěchem, záškoláctvím, kázeňskými přestupky či šikanou, každá desátá až jedenáctá (9 %) musela v uplynulém roce u svých dětí řešit **psychické problémy** (poruchy příjmu potravy, sebepoškozování). Celkem ojediněle rodiče zaznamenali vážné problémy s dětmi, jako byly jejich úteky z domova, problémy se zákonem nebo pobyt ve výchovném zařízení, případně závislost na alkoholu, drogách a jiných návykových látkách či gamblerství (po 1 %), jak ukazuje graf č. 8.1.

Graf č. 8.1 **Problémy v rodině s přídavkem na dítě u dospělých i dětí v uplynulých 12 měsících (v %)**

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

O tom, jak vážné problémy v některých rodinách s dětmi jsou, případně byly, a jak bolestné je to pro rodiče, zejména týkají-li se dětí, svědčí i zkušenosti respondentů, které světili v hloubkových rozhovorech.

„Je takovej, tak bych vám to řekla otevřeně, nekomunikuje se světem, je uzavřenej prostě s počítačem, to je jeho prostě život, dvacet čtyři hodin prostě na počítači. (...) Byl i kvůli tomu i na psychiatrii, vlastně, bral na to i prášky, prostě zamítl to prostě, bral prášky prostě a vrátilo se to zase zpátky, takže se mnou nekomunikuje. Je teda u dcery... bydlí. Jo, a mrzí mě to, opravdu mě to mrzí, bolí mě to u srdce, je to můj syn.“ (samoživitelka, ZŠ, 5 dětí, pečuje o dvojčata ve věku 9 let)

„Jenomže oni mi tam jako děcka kluka šikanovali a on se pokusil o sebevraždu, v první třídě.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 zdravotně postižené děti ve věku 17 a 20 let)

I přesto, že některé z výše uvedených problémů se v posledním roce objevily u nemalého podílu rodin, ukazuje se, že tyto **nejsou v případě jejich výskytu z jakéhokoli důvodu zvyklé žádat o odbornou pomoc**. Četnější je pak vyhledání odborníka v případě, že se problém objeví u dítěte než u dospělého. Jde-li navíc o problém opravdu závažného charakteru, jako jsou psychické problémy u dítěte nebo o vážné výchovné problémy, jako jsou útoky z domova, problémy se zákonem nebo pobyt ve výchovném zařízení, je podíl rodičů, jež pomoc většinou vyhledají proti těm, kteří tak neučiní, vyšší.³¹ Jde-li o problém s dětmi ve škole, je podíl rodičů, kteří se na odbornou pomoc obrátí a těch, kteří tak neučiní, srovnatelný. V případě výskytu ostatních problémů, ať už se týkají dětí, nebo dospělých v rodině, pak převažují rodiče odbornou pomoc nevyhledávající (graf č. 8.1).

Jak ukázaly hloubkové rozhovory s rodiči, někteří se při výskytu problémů, zvláště těch finančního charakteru, neobracejí na specializované externí služby, ale spoléhají spíše na pomoc nejbližší rodiny, nejčastěji na své rodiče. Pomoc od nejbližších čerpají jak sólo rodiče, tak i ti žijící s partnerem.

„V podstatě od té doby teda, co jsme se synem sami, tak i teda se hodně stýkáme s mými rodiči, protože mi samozřejmě mamka, mamka i děda samozřejmě pomáhají. (...) V podstatě musím říct, že jakoby bez finanční pomoci jako rodičů bych, že jsem teda žila hodně i z úspor, který jsem v podstatě úplně vyčerpala. A teďko mi teda i posledních pár měsíců jako pomáhají, pomáhají teda finančně, rodiče.“ (samoživitelka, VŠ, 1 dítě ve věku 2,5 roku)

„Finančně určitě, rodiče jako moje máma jako ta vlastně od začátku říkala, hele, tady máš dva tisíce, kup něco holkám. Jo, jako bych řekla, že skoro až nějakou třetinou nákladů jako pomáhá.“ (v partnerství, VŠ, 2 děti ve věku 4 a 6 let)

Naopak rodiče, kteří podporu ve své nejbližší rodině nemají dostupnou, toto vnímají jako formu znevýhodnění a upozorňují na to, jak jsou pro ně některé situace těžko zvládnutelné. Svě těžkosti v tomto ohledu popsala například tato respondentka.

„Já třeba zrovna jako narážím s tím, že všichni předpokládají, já, když máte třeba tři malý děti, tak máte babičky, tety a tak, ale já jsem teda na ně sama, jsem rozvedená a nemáme už žádnou babičku ani dědečka. (...) Každý jakoby předpokládá, že prostě člověk tu rodinu má, ale když jí nemá a hlavně není povinnost, i když jí má, jako že není povinností rodiny, jako těm lidem vypomáhat. Mám sice třeba starší sestru, ale pořád chodí do práce a svým způsobem už má svoji vlastní rodinu, své vlastní vnouče a už tam není tolik času a prostor k tomu, aby mi třeba pomohla děti pohlídat, když jsou třeba nemocný nebo když něco je. Takže vlastně já se tady odchyťávám fakt známý jako na ulici, jestli třeba náhodou ten den nemají čas, protože potřebuji jít do práce.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti ve věku 4, 6 a 7 let)

O výpomoci mimo rodinu, která přesto není nikterak formalizovaná, pohovořila další z respondentek.

³¹ V případě psychických problémů vyhledá odborníka 74 % rodičů, u jejichž dítěte se problém vyskytl, v případě vážných výchovných problémů s dětmi 69 %.

„Já jsem měla sousedku suprovou, prostě ona měla vlastně starší dítě, no, starší, jemu bylo osm nebo sedm a vlastně mým klukům bylo pět nebo šest. Vlastně, co bylo malýmu malý, tak vlastně zaklepala a jestli to nechci, a říkám, že jo, že je to od ní hezký, a ona mi říká, kdykoliv se ti to nebude líbit, tak třeba vyhoď nebo to, já nevím, někomu dej zase jinýmu. Takže jako takhle jsme si hodně pomáhaly.“ (samoživitelka, ZŠ, 5 dětí, pečuje o dvojčata ve věku 9 let)

Rodiče, kteří naopak externí odbornou pomoc vyhledali, si ji v hloubkových rozhovorech pochvalovali a hodnotili jako velkou úlevu, nebo dokonce přiznali, že bez této pomoci zvenčí by se jejich situace nedala zvládnout. Šlo ve všech případech o pomoc ve ztížené finanční situaci, kdy nebyli schopni hradit své obvyklé výdaje či výdaje na děti. Do této skupiny příjemců externí pomoci patří i tyto dvě respondentky:

„Jak se mi to stalo s tím prsem, tak jsme požádali [název nadace], no, a ty mi teda jakoby jsem jim to poslala, že jo, tu diagnózu všechno a taky mi to, to je sice na půl roku, ale asi sedm tisíc mi posílají ten [název nadace], jako na měsíc. (...) Tedka vidím jak s tím [název nadace], tak je to mnohem lepší, že jo. Těch sedm tisíc mám na takový ty, vždycky na ty mimořádný, tak se mi mnohem líp jakoby žije s tím.“ (babička, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 6 a 16 let)

„Rehabilitace, pomůcky, že jo, jako na to se v podstatě bez jako těch nadací a sbírek, to se tam nedalo zvládnout.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti, pečuje o 1 zdravotně postižené dítě ve věku 13 let)

Ne všem, kteří pomoc ve ztížené situaci vyhledali, se jí však dostalo. Někteří respondenti uvedli, že jim už samotná skutečnost, že museli o pomoc požádat, nebyla příjemná, někteří dokonce zmínili pocit studu.

„Nejhorší je, víte co, že to musíte co tři měsíce prostě, jo, potvrdit nebo jít tam prostě podat nějaký papír, a to je prostě... ty úřady jsou něco strašného. Tak je to hrozně potupné, když přijdete na sociálku nebo na ten úřad práce. (...) A teď si říkáte, ježíšmarjá, co tady vůbec dělám? Jako je to takhle blbé, jo, ale tak jako zase říkám, za ty tři tisíce člověku to stojí, protože jako měsíčně tři tisíce mít a nemít je poznat, že.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 děti ve věku 15 a 19 let)

„Stravenkama, ani když vám, děláte nákup, dejme tomu, v [název obchodu], tak ještě musíte doplatit, když uděláte nákup, přes ty stravenky ještě víc, máte přesnou danou část na těch stravenkách, ale ještě musíte něco doplatit a kde na to vezmete, musí se to stornovat zase, že jo, nějaký ten nákup a zase děláte si ostudu vy. Teď si řeknou ostatní lidi za vámi, hm, ta je na sociálce. Podívejte se, ona má stravenky, ona nemá peníze. No, a to slyšíte nebo nemusíte to slyšet, ale vidíte to na vlastní oči, jak se lidi chovají.“ (samoživitelka, ZŠ, 5 dětí, pečuje o dvojčata ve věku 9 let)

Při sledování výskytu problémů u dospělých i dětí v rodinách příjemců přídatku na dítě, ať jde o zkušenost aktuální, minulou, nebo je rodina teprve ve fázi čekání na vyřízení žádosti, je z dat patrné, že **některé rodiny čelí několika problémům současně**. V případě problémových situací týkajících se dospělých se s žádným z uvedených problémů nepotýká více než třetina rodin (36 %),

čtvrtina řeší jeden (25 %) a více než pětina (21 %) dva problémy současně. Třem a více problémům u dospělých zároveň čelilo v uplynulých 12 měsících 18 % rodin. Žádné problémy týkající se dětí v uplynulém roce nezaznamenala více než polovina rodin (56 %), necelá čtvrtina (23 %) čelila jednomu problému se svými dětmi, 14 % dvěma, a každá dvanáctá až třináctá rodina (8 %) u svého dítěte nebo dětí zaznamenala dokonce tři a více problémů. **Třetina** (33 %) příjemců přídavku na dítě (včetně rodin, které mezi jeho příjemce patřily v minulosti a které o něj teprve zažádaly) se v uplynulém roce potýkala s **problémy jak u dětí, tak u dospělých**, přibližně stejný podíl (31 %) čelil problémovým situacím pouze u dospělých a každá devátá rodina (11 %) naopak pouze problémům na straně dětí. Čtvrtina (25 %) nemusela v posledních 12 měsících řešit žádný problém, a to ani u dospělých, ani u dětí.

Finančním problémům, obtížím s bydlením a problémům spojeným s déle než půl roku trvajícím nezaměstnaností čelili v uplynulém roce významně častěji rodiče, kteří aktuálně patří mezi **příjemce přídavku na dítě**, a ti, kteří jsou momentálně ve fázi čekání na vyřízení své podané žádosti. Aktuální příjemci této sociální dávky významně častěji uvádějí i **výskyt psychických problémů u dětí**. Naopak rodiče, kteří v současnosti již přídavek na dítě nepobírají, přiznali ve svých rodinách významně častěji trávení přílišného času na počítači, mobilu nebo internetu u dospělých. U ostatních problémů týkajících se dospělých i dětí se rozdíl mezi současnými, minulými příjemci nebo žadateli s nevyřízenou žádostí neprokázaly. Výskyt **problémů ekonomického rázu**, jako jsou finanční a bytové problémy, případně dlouhodobá nezaměstnanost, je častěji deklarován rodiči, kteří **přídavek na dítě pobírají déle než tři roky**. Vedle toho problémy se závislostmi dospělých a přílišným množstvím času stráveným dospělými s informačními technologiemi označovali častěji rodiče, kteří jsou příjemci přídavku na dítě méně než jeden rok. Jde tedy o rodiny, jejichž finanční situace byla až do nedávné doby zřejmě poměrně dobrá a jsou těmito technologiemi vybaveny, případně neřešily finanční problémy, které by je ve spotřebě omezovaly. Vzhledem k tomu, že s těmito dvěma problémy se potýkají ve zvýšené míře rodiny, kde je nejmladší dítě maximálně tříleté a nejstarší dítě ještě nedosáhlo sedmi let a obecně jejich výskyt zmiňovali lidé mladší 40 let, spadá sem patrně částečně i ve veřejném prostoru hojně diskutovaný problém závislostí (na sociálních sítích a na alkoholu) matek na mateřské a rodičovské dovolené. Z hlediska problémů týkajících se dětí přiznávají všechny uvedené problémové oblasti významně častěji rodiče pobírající přídavek na dítě tři roky a déle.

Výskyt vybraných problémů, ať se tyto týkají dospělých, nebo dětí, je čtenější v rodinách rodičů, kteří **nedosáhli maturitního vzdělání**. V rodinách s jedním rodičem v této vzdělanostní kategorii jde o častější výskyt problémů ekonomického rázu (finanční, bytové problémy a dlouhodobá nezaměstnanost) a při výchově dětí, s jejich školní docházkou a o vážné problémy, jako jsou útoky z domova, problémy se zákonem nebo pobyt dítěte ve výchovném zařízení. **Vysokoškolsky vzdělaní sólo rodiče častěji přiznávají nadměrný čas věnovaný informačním technologiím** v případě dospělého. V rodinách s oběma rodiči jsou pak všechny problémy týkající se dospělých a dětí častější mezi páry, kde maturitního vzdělání nedosáhl ani jeden z rodičů. V případě neshod mezi partnery a závislostí dospělých (alkohol, drogy, gamblerství) navíc i mezi páry, kdy je jeden z partnerů maximálně vyučený a druhý je držitelem vysokoškolského diplomu.

Problémy s financemi, bydlením, nezaměstnaností, partnerské problémy a závislosti dospělých se častěji objevují v rodinách, do jejichž rozpočtů **neplynou žádné pracovní příjmy**. V rodinách se dvěma pracovními příjmy jsou čtenější situace, kdy někdo z dospělých nebo dětí tráví nadměrný čas na počítači, mobilu či internetu. V případě ostatních problémů týkajících se dětí se v rodinách, které nemají žádné pracovní příjmy, se častěji objevují vážné problémy s dětmi, například útky z domova, problémy se zákonem, pobyty ve výchovných zařízeních nebo psychické potíže. Ve výskytu problémů mezi dospělými a dětmi se **odráží také celková finanční situace domácnosti**. Kromě přílišného času s informačními technologiemi u dospělých i dětí, který se vyskytuje častěji v domácnostech s celkovými měsíčními příjmy převyšujícími 40 tisíc korun, a výchovných problémů s dětmi ve stejné příjmové kategorii domácností, jsou všechny uvedené problémy významně čtenější v rodinách, jež mají celkové měsíční příjmy maximálně 30 tisíc korun měsíčně a deklarují, že s financemi vycházejí obtížně. Výše uvedeným **problémovým situacím u dospělých a dětí** čelí signifikantně častěji také rodiny, **v nichž některý z členů má dlouhodobé zdravotní potíže** nebo zdravotní postižení či jiné specifické potřeby, které ve velké míře ovlivňují chod rodiny.

Problémové události či zhoršené životní podmínky, s nimiž se rodiny s dětmi někdy musejí vypořádat, mohou k jejich vyřešení **vyžadovat zapojení orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD)**, hovorově někdy nazývaném „sociálka“. Zkušenost s touto institucí³² má necelá pětina (18 %) rodičů, současných i minulých příjemců přídavku na dítě, včetně rodičů, kteří teprve čekají na vyřízení své žádosti. Dvě třetiny (68 %) z těchto rodin kontakt s OSPOD samy iniciovaly, u zbylé třetiny (32 %) vyšel impuls od tohoto orgánu. Mezi současnými příjemci přídavku na dítě mají větší zkušenost s kontaktem s OSPOD ti, kteří patří mezi jeho **dlouhodobé příjemce a pobírají jej tři roky a déle**. Větší zkušenost s kontaktem s OSPOD, ať jej vyhledali sami, nebo jím byli vyhledáni, mají oproti rodinám s oběma rodiči bez ohledu na počet dětí, o které pečují, **rodiče samoživitelé**. Rodiče se zkušeností se „sociálkou“ se u sólo rodičů rekrutují častěji z těch, jejichž vzdělání bylo ukončeno maximálně výučním listem, v rodinách s oběma rodiči pak z párů, kdy ani jeden z rodičů nedosáhl maturitního vzdělání. Mezi klienty této instituce patří významně častěji **nízkopříjmové domácnosti**, které měsíčně hospodaří s méně než 30 tisíci korun a rovněž i takové, které jsou odkázány na nájemní sektor, případně žijí na ubytovnách či v azylových domech. Dále rovněž rodiny, které své bydlení označují za nevyhovující kvůli vlhkosti, nedostatku světla, hlučnému nebo rizikovému prostředí. V kontaktu s orgánem sociálně-právní ochrany dětí jsou více také rodiny, v nichž minimálně jeden z rodičů (nebo oba) nevyvíjejí pravidelnou stálou pracovní aktivitu, nikoli však z důvodu celodenní péče o dítě či jiného člena rodiny. Klienty „sociálky“ jsou dále též rodiny, které patří zároveň mezi příjemce přídavku na dítě, příspěvku na bydlení a dávek v hmotné nouzi. V souladu s cílovou skupinou orgánu sociálně-právní ochrany dětí jsou mezi jeho klienty častěji i respondenti, kteří vypověděli, že se v jejich rodině v uplynulých 12 měsících vyskytl některý z problémů týkajících se dospělých nebo dětí (ať jde o problémy s financemi, bydlením, partnerské, či výchovné problémy, psychické problémy, nebo závislosti), a ještě častěji takové rodiny, jež se potýkaly s problémy v obou

³² S vyloučením situací, kdy je OSPOD zapojen do případného rozvodu rodičů.

generacích zároveň. Zkušenost s OSPOD mají i rodiny, v nichž má některý z členů dlouhodobé zdravotní obtíže či zdravotní handicap nebo jiné specifické potřeby vyžadující zvláštní péči či přístup.

Jak již bylo uvedeno, ačkoli některé rodiny čelí problémovým, náročným a obtížným situacím, **není pro ně příliš obvyklé poptávat pomoc**. Jako **největší překážku** pro využívání této pomoci nebo pro její využívání ve větší míře **více než dvě třetiny rodin uvádějí snahu pomoci si samy** bez zapojení cizích lidí, ať jde o odborníky, nebo instituce. Někteří rodiče z hloubkových rozhovorů zmínili i pocit studu, že situaci nezvládli vyřešit sami, případně snahu odvrátit žádost o pomoc.

„Ale pořád jsme vycházeli, takže jsem si říkala, no, to je blbý, jsou tady prostě potřebnější lidé, tak já si nepůjdu žádat o příspěvky, když vycházíme.“ (v partnerství, VŠ, 2 děti, jedno zdravotně postižené dítě ve věku 9 let, starší dítě ve věku 14 let)

„Že spousta lidí jako se vlastně svým způsobem bojí a stydí si o tu pomoc říct, jako, že by přiznali jako nějaký osobní selhání.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti ve věku 4, 6 a 7 let)

„Jakoby, na druhou stranu tomu rozumím, no, protože jakoby je to takový, že člověk se pomalu až jakoby stydí, že si to nedokáže prostě nějakým způsobem zařídit sám. (...) Je to takový, že člověk i si říká, že jsou na tom lidi pořád ještě hůř, než je on, že jo.“ (v partnerství, VŠ, 2 děti ve věku 1 a 4 roky)

Mezi další důvody pro nevyhledání odborné pomoci byla **pro třetinu rodičů malá důvěra v takovéto služby** (34 %) a stejný podíl vidí jako překážku vyhledání odborné pomoci či její čerpání ve větší míře **chybějící informace**, kde tyto služby poptávat (32 %). Jako je tomu v následujících dvou příkladech:

„Jako že jako vlastně ty lidi nevědí, na koho se mají obracet, nehledě na to prostě nemám vůbec čas jako po večerech jako koukat. (...) A někde hledat si ty informace a hlavně zjišťovat, jestli jsou relevantní. Protože tam je spousta jako takhle věcí, který vlastně je to, kolikrát čtete nadpis, který vás zaujme, že jo, tady to bude vysvětlený. A vlastně tam máte jenom omáčku a nic se tam nedozvíte. (...) MPSV to nemá moc dobře popsany. (...) Na tom MPSV to mají prostě obšancovaný téma paragrafama a takovou češtinou, která není běžnému člověku úplně jakoby... No tam je docela zajímavý, i tak tam jsou ty záložky těch formulářů, který potřebujete, tak jsou nesrozumitelný. Jako já prostě proto chodím, jako nemyslím si, že jsem tady v tom úplně nezběhlá, ale proto radši chodím na ten úřad práce, kde mi oni řeknou, stačí vyplnit ten čtvrtletní příjem a to je všechno.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 3 děti ve věku 4, 6 a 7 let)

„Stejně tak, ne, my jsme tak prostě v rodině opravdu nikdy, ne, já jsem ani dokonce, já jsem ani nevěděla, že existuje příspěvek na péči nebo prodloužený rodičák. To mi všechno řekly až maminky ostatních dětí, který jsem potkávala různě u doktorů.“ (samoživitelka, SŠ s maturitou, 2 zdravotně postižené děti ve věku 17 a 20 let)

Více než čtvrtina rodičů nevyužívání služeb pomoci rodinám v obtížné situaci či jejich využívání v menší míře přisuzuje jejich **časové (29 %) a finanční (27 %) náročnosti**, **pětina vidí hlavní bariéru v jejich špatné dostupnosti (20 %)**. Poměrně velké jsou podíly rodičů, kteří jednotlivé překážky

nejsou schopni posoudit (od 13 % v případě snahy řešit problémy bez angažování cizích lidí až po 45 % u hodnocení cenové hladiny takovýchto služeb). Lze předpokládat, že tuto odpověď volí především respondenti, kteří nemají se službami pomoci rodinám v obtížné situaci osobní zkušenost. Jedna z respondentek v hloubkových rozhovorech zmínila formu pomoci dostupnou v zahraničí, zaměřenou na podporu a poradenství pro matky, které nevědí, kam se v souvislosti s narozením dítěte a následné péče o něj obrátit, a vyjádřila názor, že taková služba pro rodiče v ČR bohužel chybí.

„Co se týká těch maminek, tak jak říkám, bylo by jako ideální něco, jako je ta [název služby] v Německu, kde vlastně opravdu tu matku, která plave a která právě jako jo... nemůže, nemá ani ten prostor sama si něco zařídit, tak chybí to tady, ta podpora, to poradenství. (...) No, jako jo, já nemám pocit, že člověk prostě je v té situaci a nevíte, kam se obrátit, že jo, vlastně, a pak se vám smějou za to, že koukáte na internet. (...) Těch pojmů, který prostě jsem nastrkala do toho googlu, bylo jako neuvěřitelný množství.“ (v partnerství, VŠ, 2 děti ve věku 4 a 6 let)

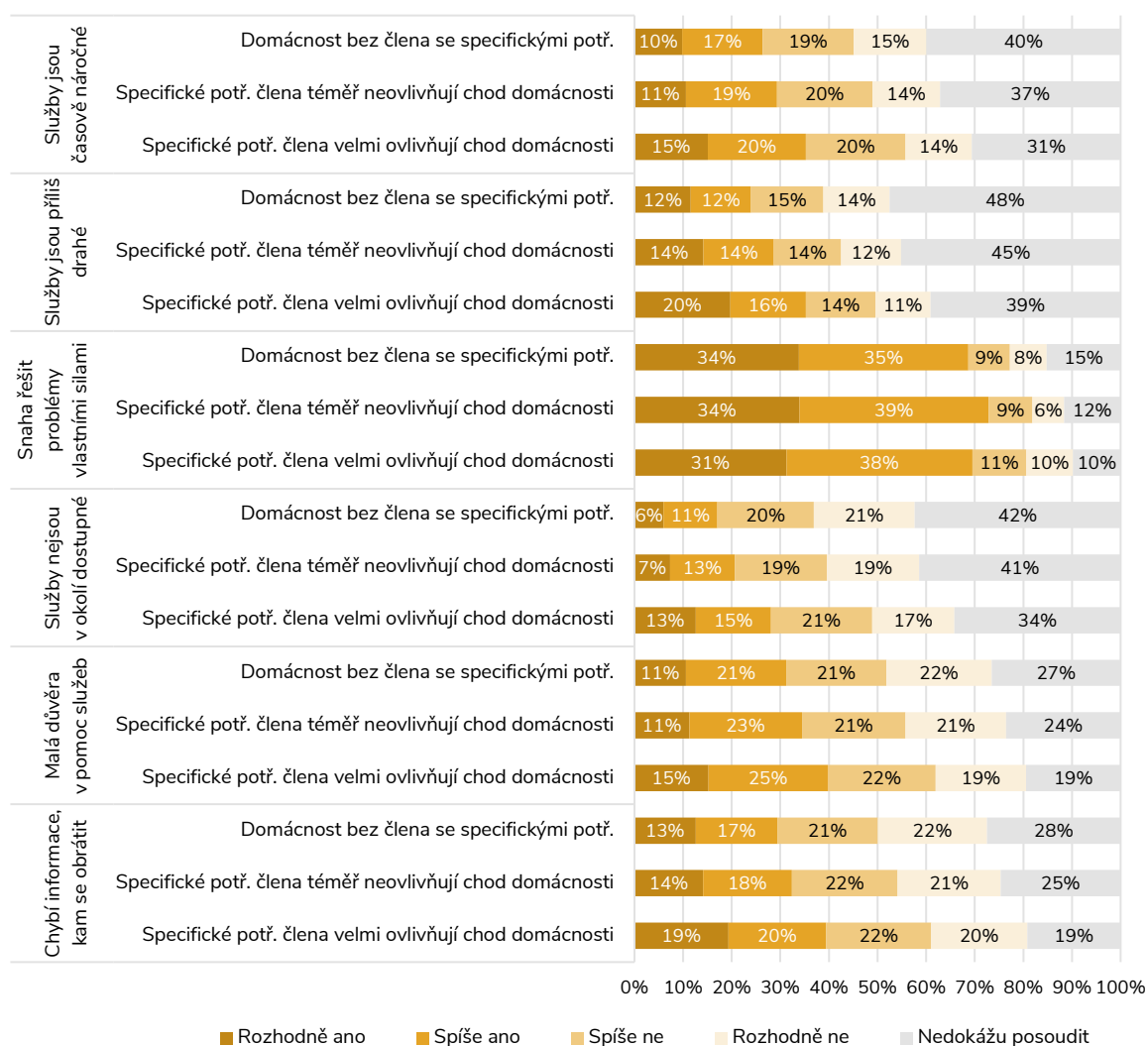
Zatímco obyvatelé měst s více než 100 tisíci obyvateli vnímají jako hlavní překážku většího využívání služeb pro rodiny v obtížné situaci nedostatek informací o tom, kde tyto služby hledat, obyvatelé nejmenších obcí (do 5 tisíc obyvatel) **významně častěji negativně hodnotí jejich místní dostupnost. Lidé z obcí s méně než tisíci obyvateli** navíc upozorňují na **časový aspekt** jejich čerpání, protože do doby využití služby samotné pravděpodobně zahrnují i čas strávený cestou za službou na (mnohdy) delší vzdálenosti. Častěji mají silnější pocit existence překážek pro vyšší využívání služeb pomoci rodinám, vedle snahy řešit problémy vlastními silami, respondenti **mladší 29 let**. Proměnnou s vlivem na vnímání překážek pro vyšší míru využívání externí pomoci je rovněž **vzdělání**. Respondenti, kteří nedosáhli maturitního vzdělání, spatřují všechny uvedené překážky významně častěji pro ně jako platné, naopak rodiče s **vysokoškolským diplomem** je, kromě silnější deklarace odmítání pomoci neznámých lidí, častěji rozhodně **negují**. Rodiče s maturitním vzděláním uvedené bariéry pro čerpání pomoci rodinám v nouzi také spíše vylučují, místní dostupnost, finanční a časovou náročnou služeb rodinám v nouzi pak častěji nedokážou posoudit.

Z hlediska složení rodin data naznačují, že **překážky pro čerpání pomoci** rodinám, které se ocitnou v nouzi, pociťují významně častěji právě **rodiny, u nichž je riziko, že se ocitnou v potížích, vyšší například kvůli vážnému zdravotnímu postižení některého z členů rodiny či jiné blízké osoby nebo v důsledku chybějícího rodiče nebo zcela chybějícího pravidelného pracovního příjmu v rodině**. Mezi tyto ohrožené rodiny patří i ty, jež mezi sebou mají **osobu s dlouhodobými zdravotními obtížemi** nebo se zdravotním postižením, případně jinými specifickými potřebami a tento fakt významně ovlivňuje chod domácnosti. Rodiče z takovýchto rodin **častěji rozhodně vnímají komplikace v chybějících informacích, ve špatné dostupnosti, finanční i časové náročnosti služeb pomoci rodinám v nouzi, stejně tak cítí i malou důvěru v tuto formu pomoci**. Na rozdíl od rodin, které takového člena mezi sebou nemají, **nepociťují tak silně potřebu řešit vše vlastními silami a nebrání se pomoci neznámých lidí, ať již odborníků, nebo institucí**. Problém malé důvěry ve služby pomoci rodinám v nouzi, jejich špatné dostupnosti, časové i finanční náročnosti mírně častěji vnímají také domácnosti, jež mezi sebou člena se zvýšenou potřebou pomoci a péče mají, avšak chod rodiny

8. Problémy v rodinách pobírajících přídavek na dítě

tato skutečnost narušuje jen minimálně nebo vůbec. Ve srovnání s rodinami, jejichž chod péče o zdravotně či jinak handicapovaného člena významně ovlivňuje, tyto domácnosti častěji deklarují snahu řešit problémy vlastními silami bez angažování neznámých odborníků nebo institucí. Rodiny, ve kterých dlouhodobé či **vážné zdravotní obtíže** ovlivňující chod domácnosti **nemá nikdo** z blízkých, naopak významně častěji **překážky v čerpání odborné pomoci buď nevnímají**, nebo je, patrně v souvislosti s chybějící zkušeností s potřebou externí odborné pomoci, nedokážou posoudit (graf č. 8.2).

Graf č. 8.2 **Překážky čerpání pomoci rodinám s přídavkem na dítě v obtížné situaci dle přítomnosti osoby se specifickými potřebami v rodině či mezi blízkými (v %)**



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Z hlediska typu rodiny pociťují překážky pro čerpání služeb rodinám v nouzi značně častěji rodiče samoživitelé, ti z rodin s oběma rodiči většinou nebyli schopni bariéry pro čerpání služeb posoudit. Rovněž jestliže v rodině zcela chybí pravidelný pracovní příjem, vnímá její zástupce všechny překážky pro vyhledání pomoci silněji. Při hodnocení snahy řešit problémy v rodině bez zapojení neznámých osob nebo institucí však rodiče z domácnosti bez pravidelných pracovních příjmů snahu pomoci si vlastními silami signifikantně častěji negují, tudíž přiznávají, že jsou ochotni takovouto pomoc přijímat. Naproti tomu v rodinách, kde do rodinného rozpočtu plynou pracovní příjmy dva, nejsou kromě omezené dostupnosti služeb překážky pro vyhledání pomoci vnímány, případně není respondent schopen jejich přítomnost posoudit.

Analýza vnímání bariér pro pomoc rodinám zaměřená na příjmovou úroveň rodiny ukazuje, že všechny překážky **významně častěji přiznávají rodiny**, které vnímají v **hospodaření** s rodinnými financemi či **se zvládáním výdajů na bydlení velké či střední obtíže**. Zástupci rodin, jež obtíže pociťují pouze v malé míře či vůbec, signifikantně častěji buď přítomnost všech překážek rozhodně odmítají, nebo se konkrétně nevyjadřují, stejně tak respondenti, kteří vyvíjejí stálou a pravidelnou výdělečnou činnost. Oproti tomu respondenti pracující nárazově, nepravidelně nebo vůbec, a zvláště ti, u nichž překážkou práce není péče o dítě či jiného člena rodiny, přítomnost bariér pro vyšší míru čerpání pomoci rodinám deklarují častěji. Strategii řešit případné těžkosti rodiny vlastními silami bez pomoci cizích subjektů zástupci rodičů bez stálé a pravidelné výdělečné činnosti častěji odmítají a jsou externí pomoci otevřenější než **rodiče s pravidelnou a stálou prací, kteří se rozhodně chtějí více spoléhat na vlastní síly**.

Dílčí shrnutí

- Rodiny příjemců přídavku na dítě, se za uplynulých 12 měsíců nejčastěji potýkaly s problémy materiálního charakteru (finanční, bytové) a s problémy v partnerském životě.
- U dětí se nejvíce vyskytovaly problémy s výchovou a přílišným trávením času s informačními technologiemi.
- Rodiny nejsou v případě výskytu problémů zvyklé žádat o odbornou pomoc. Četnější je pak vyhledání odborníka v případě, že se problém objeví u dítěte než u dospělého.
- Největší překážkou k vyhledání odborné pomoci je snaha vyřešit problém vlastními silami bez zapojení neznámých osob nebo institucí, dále pak malá důvěra v takovéto služby a chybějící informace, kde je poptávat.

9. Názory rodičů pobírajících přídavek na dítě na rodinnou politiku

Naděžda Křečková Tůmová

Přídavek na dítě představuje pro rodiny pomoc při zvládnutí rodinných financí. Na úrovni laické i odborné veřejnosti se opakovaně vedou diskuse, komu by tento měl být adresován – zda by mělo jít o plošně vyplácenou dávku všem rodinám s dětmi, či zda by měl být okruh příjemců této dávky omezen, především pro domácnosti v předem definované finanční situaci. Mezi rodiči, kteří patří nebo v minulosti patřili mezi příjemce přídavku na dítě či o něj aktuálně žádají, **převládá názor, že by nemělo jít o dávku vyplácenou všem rodinám, ale vidí v něm spíše dávku adresnou**. Více než dvě pětiny (42 %) těchto rodičů by z okruhu jeho příjemců vyřadily pouze vysokopříjmové domácnosti a souznějí s názorem, že přídavek na dítě by měl být vyplácen všem rodinám s dětmi kromě rodin s vysokými příjmy (graf č. 9.1). Takřka třetina si pak myslí, že tato dávka by měla směřovat pouze k nízkopříjmovým rodinám (32 %). Rodičů souhlasících s plošným vyplácením všem rodinám s dětmi bez ohledu na jejich majetek a příjmy je mezi současnými i bývalými příjemci či žadateli čtvrtina (26 %). Naopak těch, kteří stojí názorově na opačném pólu a tuto dávku státní sociální podpory pokládají za zcela zbytnou a apelují na to, že rodiny s dětmi se musejí obejít bez podpory státu, je ve výzkumném souboru pouze několik desítek, v celkovém vyjádření jde o 0,4 % rodin.

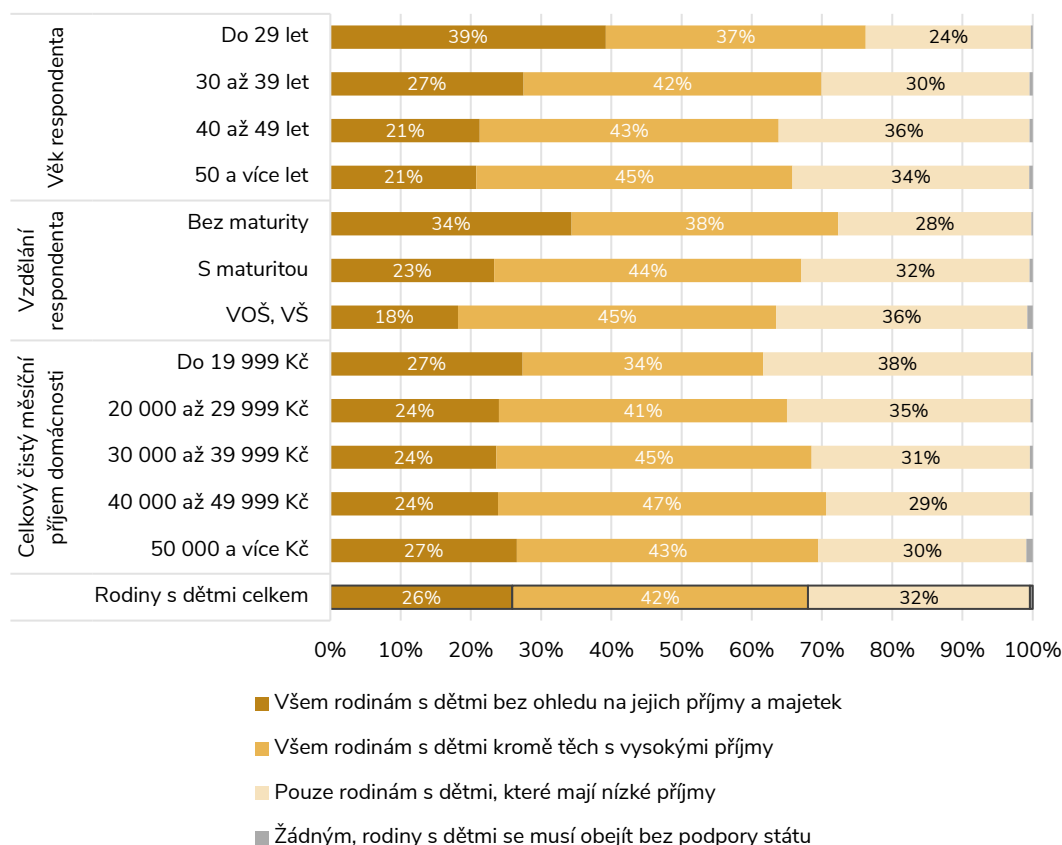
Názorově se od sebe **odlišují rodiče s aktuální zkušeností** s pobíráním přídavku na dítě a ti, pro něž je tato dávka zkušeností minulou. Zatímco soušní příjemci se častěji kloní k tomu, že by mělo jít o pomoc určenou pouze nízkopříjmovým rodinám s dětmi (33 %), rodiče, kteří jej pobírali v minulosti (a 88 % z nich na něj přestalo mít nárok především z důvodu vyšších rozhodných příjmů rodiny), se signifikantně buď častěji kloní k plošnému vyplácení (30 %), nebo naopak výrazněji než soušní příjemci přídavku na dítě souznějí s názorem, že rodiny by se měly obejít bez pomoci státu (1 %), byť ji sami v minulosti čerpali. Faktorem s **velkým vlivem na plošnost vyplácení přídavku na dítě je i typ rodiny** – samoživitelé by jej významně častěji cílili pouze na nízkopříjmové rodiny (37 %), kdežto rodiče žijící s partnerem či partnerkou (bez ohledu na to, zda uzavřeli sňatek) by touto dávkou podpořili častěji buď všechny rodiny bez ohledu na příjmy a majetek (28 %), nebo všechny rodiny s dětmi vyjma vysokopříjmových (44 %). Do těchto postojů se tak zřejmě promítá fakt, že sólo rodiče patří častěji k nízkopříjmovým rodinám (a z tohoto titulu by tak více preferovali jejich podporu), zato rodiny s oběma rodiči se častěji pohybují na pomezí nízkých a středních, případně vyšších příjmů, a proto se více přiklání k šířeji definovaným podmínkám pro nárok na přídavek na dítě.

Kromě rodin dle typu se mezi sebou liší i názory zástupců rodin dle počtu nezaopatřených dětí, o které pečují, kdy s jejich stoupajícím počtem roste požadavek na plošné vyplácení přídavku na dítě. Zatímco rodiny s jedním nezaopatřeným dítětem se častěji kloní k nasměrování přídavku na dítě pouze k nízkopříjmovým rodinám (34 %), zástupci rodičů se dvěma nezaopatřenými dětmi by

z přídavku na dítě vyloučili pouze vysokopříjmové rodiny (32 %) a rodiče pečující o tři a více nezaopatřených dětí by zrušili testování příjmu a vypláceli jej všem rodinám bez ohledu na příjmy a majetek (28 %). Náзор na okruh příjemců přídavku na dítě se **proměňuje také s věkem dětí**. Rodiče pečující o nejmladší dítě **maximálně tříleté** se významně častěji vyslovují pro vyplácení této dávky **všem rodinám** bez ohledu na jejich příjmovou a majetkovou situaci (29 %, všechny rodiny by přídavkem na dítě podpořilo 25 % rodičů s nejmladším dítětem ve věku 7 až 11 let a 21 % rodin pečujících o děti minimálně 12leté). Rodiče dětí, které jsou v minimálně **mladším školním věku**, naopak častěji zastávají názor, že tato forma pomoci by měla směřovat **pouze k rodinám s nízkými příjmy** (nízkopříjmové by podpořilo 33 % rodičů nejmladších dětí v rodině ve věku 7 až 11 let a 36 % v rodinách, kdy je nejmladší dítě 12leté a starší, ale pouze 29 % rodin s nejmladším dítětem do tří let věku). Plošné vyplácení přídavku na dítě **bez testování příjmů** **signifikantně častěji preferují mladší respondenti** (především do 29, ale maximálně do 39 let věku), avšak ti, kteří již oslavili 40. narozeniny, častěji sdílejí názor, že tato dávka by měla směřovat pouze k rodinám s nízkými příjmy (graf č. 9.1).

Odlišnosti v názoru na nárokovost přídavku na dítě zakládá i nejvyšší dosažené vzdělání. Konkrétně jde o **vyšší podporu plošného vyplácení této dávky všem rodinám u osob, které nedosáhly maturitního vzdělání**. Středoškoláci, a ještě silněji vysokoškoláci, by při této formě podpory více zohlednili příjmovou situaci rodiny. Ti také čteněji než nižší vzdělanostní skupiny vyjadřují názor, že by se rodiny s dětmi měly obejít bez pomoci státu, a přídavek na dítě by tudíž neměl být vyplácen nikomu. Z hlediska celkových čistých měsíčních příjmů domácnosti jsou **členové nízkopříjmových rodin** (s příjmem nedosahujícím 30 tisíc korun čistého měsíčně) významně častěji **pro adresné vyplácení** přídavku na dítě, a to pouze rodinám, které mají nízké příjmy. Ve srovnání s tím zástupci rodin s příjmy nad touto hranicí by z okruhu příjemců této dávky vynechali pouze vysokopříjmové. Respondenti z domácností s příjmy 50 tisíc korun čistého měsíčně nebo více se oproti ostatním příjmovým kategoriím častěji přiklání ke zbytnosti přídavku na dítě, tedy k tomu, že si rodiny s dětmi musejí poradit i bez pomoci státu³³ (graf č. 9.1).

³³ Připomínáme, že rodin klonících se ke zbytnosti přídavku na dítě bylo ve výběrovém souboru pouze 0,4 %.

Graf č. 9.1 **Názor na to, jakým rodinám by měl být vyplácen příravek na dítě dle věku, vzdělání a celkových čistých měsíčních příjmů domácnosti respondenta (v %)**

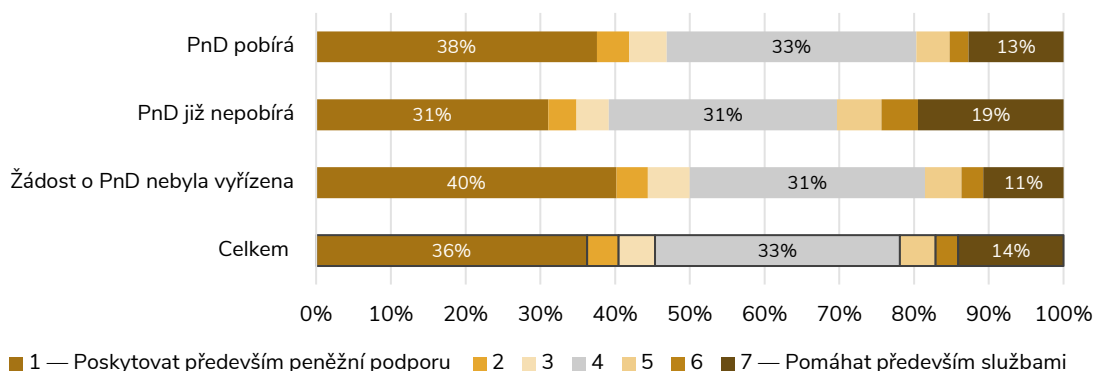
Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Z hlediska dalších nástrojů **pomoci a podpory státu pro rodiny s dětmi**, které mohou být realizovány formou peněžní podpory či službami, případně sociálními dávkami nebo daňovými úlevami, **nejsou rodiče**, kteří ji aktuálně čerpají, v minulosti čerpali nebo v současnosti požádali o příravek na dítě a čekají na vyřízení své žádosti, **názorově jednotní**. Rodičům byly předloženy dvojice protikladných výroků, pomocí nichž měli na sedmibodové škále vymezené na jedné straně důrazem spíše na aktivitu rodiny (podpora státu skrze služby pro rodiny s dětmi a formou daňových úlev) nebo na druhé straně příklonem k její větší pasivitě (s důrazem na čerpání státní finanční pomoci ve formě peněžní podpory či sociálních dávek) deklarovat svůj postoj k formě konkrétního nástroje rodinné politiky. Zatímco dvě třetiny z nich se ke konkrétnímu nástroji přiklonily, **třetina zůstala názorově nevyhraněna** a volila středové hodnoty, tedy zůstala na pomezí mezi preferencí přímých finančních nástrojů a nefinanční, případně nepřímé finanční formy pomoci státu rodinám s dětmi. Mezi rodiči konkretizujícími svůj postoj **převažovali ti, kteří by preferovali peněžní podporu státu rodinám před pomocí službami**, jako jsou například mateřské školy nebo družiny. V případě bilancování mezi

formou **podpory v podobě sociálních dávek** na straně jedné a **daňovými úlevami** na straně druhé se rodiče v této otázce **rozdělili na dvě takřka srovnatelně velké skupiny** (černě orámované pruhy v grafech č. 9.2 a č. 9.3).

Srovnání názorového rozložení mezi aktuálními příjemci přídavku na dítě, žadateli o tuto dávku a rodiči, kteří ji v minulosti pobírali, ukazuje na **nejsilnější příklon k přímým peněžním formám pomoci u těch, kteří o dávku teprve požádali a čekají na její vyřízení**. Tito rodiče jsou patrně ještě stále ovlivněni zhoršenou finanční situací, jež je přiměla o přídavek požádat, a proto považují přímou finanční podporu za rychlejší řešení. Rodiče, kteří již přídavek na dítě nepobírají, nejčastěji proto, že už nesplňují příjmovou hranici nároku, se však častěji přiklání k nepřímé finanční pomoci preferencí daňových úlev nad sociálními dávkami, případně (oproti ostatním) k vyšší podpoře prostřednictvím služeb. V těchto nástrojích pomoci tak nejspíš vidí jakousi odměnu rodinám usilujícím o ekonomickou nezávislost, které oni sami překročením hranice nároku na tuto dávku (částečně) dosáhli. Ve službách rodinám s dětmi a v daňových úlevách spatřují rovněž možnost, jak se oni sami mohou k pomoci rodinám dostat i přes ztrátu nároku na přídavek na dítě. Aktuální příjemci přídavku na dítě oproti ostatním skupinám rodičů patří mezi názorově nejméně vyhraněné, volící častěji než ostatní středovou, tedy nerozhodnou, odpověď. Ti, kteří se k nějakému názoru na pomoc státu rodinám s dětmi přiklání, kladou větší důraz na peněžní podporu (ve srovnání se službami), a pomoc prostřednictvím sociálních dávek (než daňových úlev). V situaci, kdy splňují hranici nároku na přídavek na dítě, je pro ně tato přímá finanční pomoc patrně vnímána jako něco, co mají k dispozici okamžitě (graf č. 9.2 a č. 9.3).

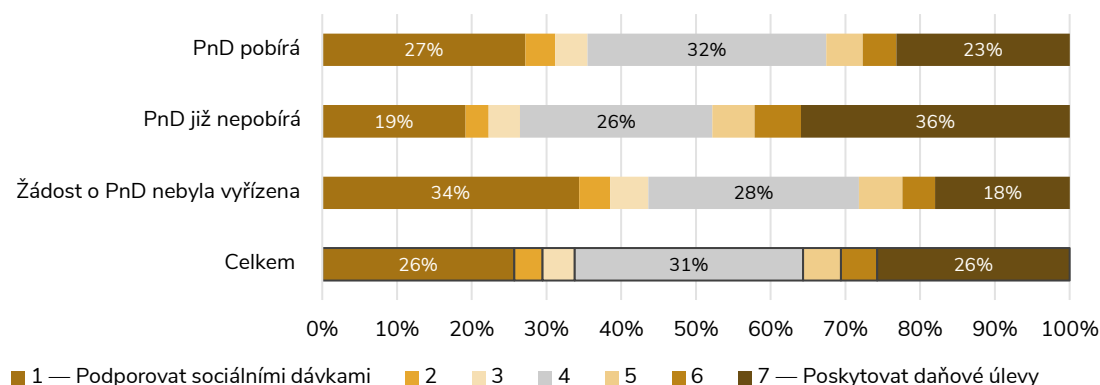
Graf č. 9.2 **Názor na zaměření podpory rodin s dětmi ze strany státu (peněžní podpora vs. podpora službami) dle aktuální situace rodiny z hlediska pobírání přídavku na dítě (v %)**



Pozn.: PnD – přídavek na dítě

Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Graf č. 9.3 **Názor na zaměření podpory rodin s dětmi ze strany státu (podpora sociálními dávkami vs. daňovými úlevami) dle aktuální situace rodiny z hlediska pobírání přídávku na dítě (v %)**



Pozn.: PnD – přídavek na dítě

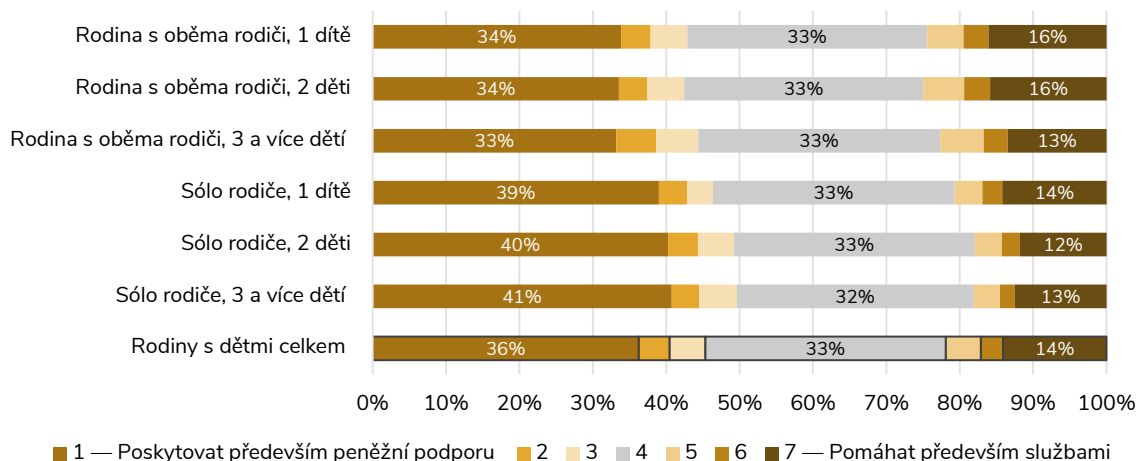
Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Do názoru na jednotlivé nástroje státní pomoci rodinám s dětmi se promítá také **délka pobírání přídávku na dítě**.³⁴ Data ukazují, že ti, kteří přídavek na dítě pobírají déle než šest let, se signifikantně častěji kloní k peněžním (a dávkovým) formám státní pomoci. Více než třetina (34 %) z nich se volbou odpovědi 1 jednoznačně vyjádřila ve prospěch preference sociálních dávek nad daňovými úlevami, a dokonce více než dvě pětiny (43 %) jednoznačně volily (opět volba odpovědi 1) peněžní podporu nad pomocí službami. Příjemci přídávku na dítě po dobu, která nepřekročila půl roku, vidí oproti ostatním významně častěji jako efektivnější podporu rodinám službami a daňovými úlevami.

Vliv na názory na podobu podpory a pomoci státu pro rodiny s dětmi má jejich **složení**, především pak co do typu, počtu nezaopatřených dětí i jejich věku a s tím související fáze školního vzdělávání. **Sólo rodiče se bez ohledu na počet nezaopatřených dětí** v rodině významně častěji kloní k pomoci ve formě **peněžní podpory**. Podpora státu v podobě **služeb** je naopak vítána signifikantně častěji **rodinami s oběma rodiči pečujícími o jedno či dvě nezaopatřené děti**. U rodin s oběma rodiči a více než dvěma nezaopatřenými dětmi pak přibývá respondentů, kteří se mírně kloní k poskytování peněžní podpory nad podporou službami, ovšem umírněněji, bez volby krajní hodnoty. Oproti rodinám s maximálně dvěma dětmi je jimi o něco méně též deklarován příklon k podpoře rodin s dětmi službami (graf č. 9.4). **Z hlediska věku těchto dětí** rodiny s dětmi **v předškolním věku** preferují více **služby**, jako jsou mateřské školy nebo družiny, rodiče, kde je minimálně jedno z dětí **na základní nebo střední škole**, naopak významně častěji volí **peněžní podporu**.

³⁴ Jde pouze o respondenty, kteří přídavek na dítě v době dotazování pobírali.

Graf č. 9.4 **Názor příjemců přídavku na dítě na zaměření podpory rodin s dětmi ze strany státu (peněžní podpora vs. podpora službami) dle aktuální situace z hlediska typu rodiny a počtu nezaopatřených dětí (v %)**

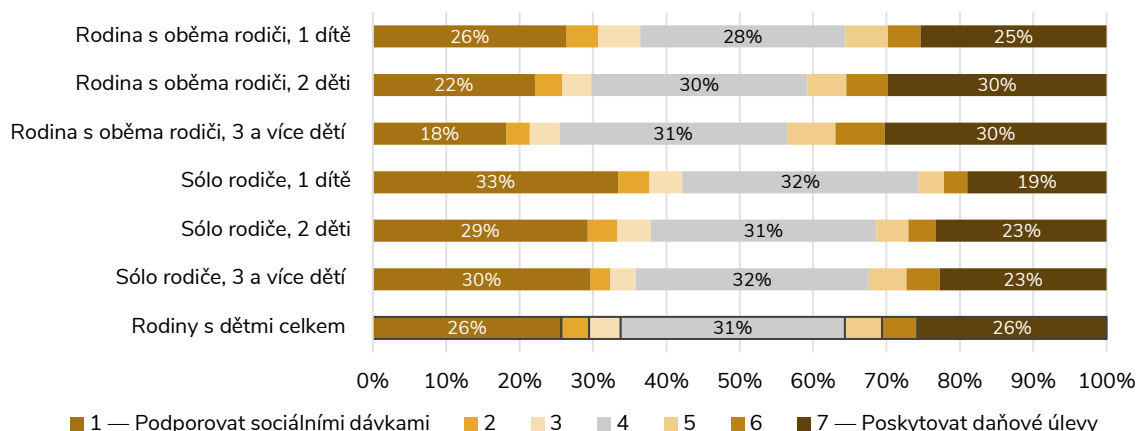


Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Analýza názoru na pomoc rodinám ve formě sociálních dávek či daňových úlev potvrzuje, že rodiny s jedním rodičem bez ohledu na počet dětí upřednostňují častěji finanční pomoc v podobě sociálních dávek (graf č. 9.5), stejně tak jednoduché rodiny s oběma rodiči bez ohledu na věk dítěte. Naopak dvoudětné rodiny s oběma rodiči, zvláště ty pečující o dvě děti ve věku středoškoláka, a tří a vícedětné rodiny bez ohledu na věk dětí by významně častěji volily daňové úlevy nad sociálními dávkami. Reflektují tak zřejmě fakt, že částka daňového zvýhodnění se s vyšším pořadím dítěte v rodině navyšuje.

Názor na formu pomoci státu rodinám s dětmi formuje **též celková socioekonomická situace domácnosti**. Rodiny, do jejichž rodinných rozpočtů plynou **dva pracovní příjmy**, ty měsíčně hospodaří minimálně se 40 tisíci korunami čistého a takové, které nepocítují obtíže při vycházení s dostupnými financemi, případně tyto obtíže označují za malé, a rodiny s finančními úsporami, které by jim pokryly případný výpadek v příjmech a umožnily zachování současné životní úrovně na několik měsíců, se častěji kloní k pomoci v podobě služeb a daňových úlev. Naopak rodiny bez pracovních příjmů, hospodařící měsíčně s financemi v maximálním objemu 30 tisíc korun čistého, s malými nebo zcela absentujícími úsporami a obtížně zvládající svůj rodinný rozpočet, se častěji přiklání k pomoci v podobě peněžní podpory a sociálních dávek. Stálá pracovní aktivita obou rodičů je spojena s jejich častější preferencí státní pomoci v podobě služeb a daňových úlev.

Graf č. 9.5 **Názor příjemců přídavku na dítě na zaměření podpory rodin s dětmi ze strany státu (podpora sociálními dávkami vs. daňovými úlevami) dle aktuální situace z hlediska typu rodiny a počtu nezaopatřených dětí (v %)**



Zdroj: Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024

Pro rodiny, kde **nepracuje ani jeden z rodičů**, případně jejich práce má pouze příležitostný charakter, je typičtější **jednoznačný příklon k peněžní podpoře nebo podpoře sociálními dávkami**. Rodiny, ve kterých jeden z partnerů pracuje a druhý nepracuje z důvodu celodenní péče o dítě nebo jiného člena rodiny, jsou ve vyjádření svého příklonu ke konkrétní formě státní pomoci významně častěji neutrální a vítají obě její podoby. K formám pomoci skrze peněžní podporu a sociální dávky mají blíže příjemci příspěvku na bydlení nebo dávek hmotné nouze, případně obojího. Vedle toho rodiny, které pobírají pouze přídavek na dítě nebo žádnou ze sociálních dávek nepobírají, vnímají jako vhodnější formu státní pomoci podporu službami či daňovými úlevami. Platí tedy, že **čím jsou rodiny finančně lépe situované a soběstačnější, tím spíše se kloní k nefinančním či nepřímým formám státní podpory** rodin s dětmi, jako jsou služby nebo daňové úlevy. Na rozdíl od nich rodiny, které jsou na pomoci státu v podobě finančních příspěvků **závislé již nyní, tuto zároveň také více preferují**.

Po větší peněžní podpoře a pomoci ve formě **sociálních dávek** volají **významně více rodiny, ve kterých má někdo z členů dlouhodobé zdravotní potíže**, zdravotní postižení či jiné specifické potřeby, které významně ovlivňují chod domácnosti. Rodiny, u nichž někdo z členů takového sice omezení má, ale na chod rodiny to má buď minimální, nebo žádný vliv, se názorově častěji pohybují na pomezí, tedy jsou spíše pro rovnoměrnou kombinaci obou forem podpory. K podpoře daňovými úlevami se pak častěji kloní rodiny, v nichž tento typ obtíží žádný ze členů nemá.

Dílčí shrnutí

- Tři čtvrtiny rodičů, příjemců přídavku na dítě, preferují adresnou formu přídavku na dítě nad jeho plošným vyplácením všem rodinám s dětmi.
- Samoživitelé a rodiče z nízkopříjmových domácností by přídavek na dítě významně častěji cílili pouze na nízkopříjmové rodiny.
- Rodiče nejsou názorově jednotní ani v otázce finančních a nefinančních nástrojů pomoci a podpory státu pro rodiny s dětmi, ani ve sféře podpory prostřednictvím sociálních dávek a daňových úlev. Třetina rodičů by byla pro vyváženou podporu skrze oba typy státní pomoci. Jinak převažují ti, kteří preferují peněžní podporu státu rodinám nad pomocí službami. V případě volby mezi sociálními dávkami, nebo daňovými úlevami se rodiče rozdělili na dvě takřka srovnatelně velké skupiny.
- Rodiče, kteří přídavek na dítě pobírají déle než šest let, se signifikantně častěji kloní k peněžním nástrojům pomoci státu ve formě peněžní podpory nebo sociálních dávek.

Shrnutí

Přídavek na dítě podle databáze OKsystemu

Přídavek na dítě jako sociální dávka určená rodinám s nízkými příjmy směřoval v roce 2023 a v prvních osmi měsících roku 2024 v průměru do **více než 170 tisíc rodin na zhruba 340 tisíc dětí měsíčně**. Ve 4. čtvrtletí 2023 byly mezi jeho příjemci podle databáze OKsystemu, která administruje data o vyplácených přídavcích na dítě, v přibližně polovině případů rodiny se dvěma dospělými (zaopatřenými) osobami a s nezaopatřeným dítětem či dětmi a v dalších více než dvou pětinach rodiny, jež lze označit za sólo rodiče s dětmi (bez dalších osob). Ve srovnání s daty ze sčítání lidu, domů a bytů 2021 jsou **rodiny pobírající přídavek na dítě častěji vícedětné**. Rozdílné je složení rodin v závislosti na věku nejmladšího dítěte. Zatímco zhruba polovina sólo rodičů s přídavkem na dítě má nejmladší dítě ve věku školní docházky (6 až 14 let), polovina rodin se dvěma dospělými pečuje o nejmladší dítě do pěti let věku. Pouze 15leté nebo starší děti má pětina sólo rodičů a necelá desetina rodin se dvěma dospělými osobami.

Příjemci přídavku na dítě stále patří k těm nejchudším rodinám, což dokazuje poměrně velký (28 %), byť v čase se snižující podíl příjemců přídavku na dítě, jejichž (rozhodné) příjmy nedosahují životního minima rodiny. Díky valorizaci částek životního minima v nedávné době a rozšíření okruhu pro nárok na dávku nicméně přibývá mezi příjemci přídavku těch, jejichž příjmy přesahují 2,4násobek životního minima rodiny. Do těchto rodin pak zpravidla plyne přídavek na dítě ve zvýšené výměře, u rodin s příjmy pod úrovní životního minima je takových rodin pouze kolem jedné čtvrtiny. V souhrnu **pobírají zvýšený přídavek na dítě tři rodiny ze čtyř**, rodiny se dvěma dospělými častěji oproti sólo rodičům. Na přídavek na dítě ve zvýšené výměře **nejčastěji nedosáhnou sólo rodiče s předškolními dětmi**.

Data poukazují i na jisté regionální difference. V **Ústeckém, Karlovarském a Moravskoslezském kraji**, tedy v oblastech s obecně ztíženou sociálně-ekonomickou situací, ale i v **hlavním městě Praze** se prokázala vyšší koncentrace finančně ohroženějších rodin. To znamená **čtenější výskyt rodin s příjmy pod úrovní životního minima**, rodin **sólo rodičů** a rodin s **častějším čerpáním přídavku na dítě v základní výměře** ve srovnání s ostatními kraji. Do zdejších rodin ve vyšší míře oproti rodinám v jiných regionech neplynou žádné příjmy ze závislé činnosti jejich členů a jsou rovněž čtenějšími příjemci příspěvku na bydlení nebo dávek hmotné nouze. Jejich finanční podpora by tak měla být doprovázena i dalšími podpůrnými nástroji, například v oblasti uplatnění na trhu práce a podmínek usnadňujících sladování pracovních a rodinných povinností rodičů nebo ve sféře bydlení.

Dotazníkové šetření v rodinách s přídavkem na dítě

Rodiny pobírající přídavek na dítě byly cílovou skupinou dotazníkového šetření realizovaného RILSA na přelomu června a července 2024. Jeho záměrem bylo postihnout finanční a materiální situaci těchto rodin se zvláštním **důrazem na naplňování potřeb dětí**, a to v návaznosti na *Akční plán k naplnění Záruky pro děti na období 2022–2030* (2022). Prostřednictvím e-mailu bylo osloveno přes 180 tisíc osob, které pobíraly přídavek na dítě v době výzkumu, které jej čerpaly v posledních pěti letech, ale nyní již nemají nárok, a které aktuálně čekaly na zpracování své žádosti o přídavek na dítě. Výsledná datová matice, z níž vycházejí předkládané analýzy, čítá **20 715 rodin**. Dotazníkové šetření je citováno jako **Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024** a uvedené tři skupiny nedávných, současných a potenciálních příjemců jsou označovány jako **rodiny s přídavkem na dítě**.

Nadpoloviční většinu představovaly v datech rodiny s oběma rodiči, rodiny sólo rodičů tvořily více než dvě pětiny. **V rodinách pobírajících přídavek na dítě byly nejvíce zastoupeny ty s oběma rodiči a se dvěma či více dětmi, kdy to nejmladší bylo v předškolním věku a nejstarší ve školním věku (každá pátá).** Další početně nejsilnější skupinou byly tyto rodiny s oběma, respektive všemi dětmi v předškolním věku (každá osmá). **Mezi sólo rodiči, kteří v uvedeném šetření představovali více než dvě pětiny příjemců dané dávky, bylo zastoupení jednotlivých skupin podle počtu a věku dětí víceméně vyrovnané (v rozmezí 5 až 8 % všech rodin), nejméně početní byli sólo rodiče s jedním dítětem starším 15 let (3 %).**

Naplňování potřeb dětí

I v rodinách příjemců platí, že do dvou let se o dítě stará celodenně rodina, nejčastěji matka. Ve třech letech se pak rodiny rozdělují na víceméně dvě skupiny, z nichž jedna pokračuje v rodinné péči, druhá již svěřila dítě alespoň částečně do péče nerodinné. **Hlavním důvodem, proč dítě setrvává i po druhých narozeninách v celodenní péči rodiny, je přesvědčení rodičů, že mu tento přístup nejlépe prospívá.** Se zvyšujícím se věkem však mezi důvody nabývají na síle nedostatečná kapacita předškolních zařízení nebo též specifické potřeby dítěte. Předškolní péče je vnímána nejen jako prostředí socializace dítěte, ale i jako důležitá podmínka umožňující matce pracovat, zejména jde-li o samoživitelku. Pro návrat na pracovní trh jsou kromě dostupných služeb péče a vzdělávání o předškolní děti stěžejní i flexibilní formy práce, zejména možnost práce z domova. K tomu je třeba zajistit, aby matky nebyly nuceny, v zájmu sladování péče a práce, k překérním formám zaměstnávání, jako jsou práce na dobu určitou, dohody o provedení práce či o pracovní činnosti, ačkoli charakter práce tomu neodpovídá (nejedná se o krátkodobé, jednorázové brigády apod.).

V rodinách pobírajících přídavek na dítě je poměrně běžné, že dítě nastoupilo na základní školu až v sedmi letech (více než ve dvou pětinach rodin). Opakování ročníku základní školy bylo v porovnání s tím spíše výjimečné (6 %). V 86 % rodin pokračovaly všechny děti, které ukončily základní školu, v dalším studiu, v 9 % pak jen některé, v 5 % žádné. Ve věku ukončení docházky na střední školu se rodiny výrazně různí podle toho, zda dítě či děti studovaly dále. Pokud děti

studují, jedná se nejčastěji o studium na vysoké škole, v menší míře na vyšší odborné škole či další střední škole. Tři z deseti dětí v době výzkumu ve věku 22 let již nestudovaly.

Podobně jako v jiných výzkumech pocítují příjemci přídatku na dítě nedostatek času pro své děti a rodinné aktivity (Křečková Tůmová et al., 2023). Platí to přitom více u sólo rodičů než u rodičů žijících s partnerem či partnerkou, deficit času pro děti je pak intenzivněji vnímán ve vícedětných rodinách. **Nižší pracovní úvazek sice otevírá více prostoru pro rodinný život, ale i ti, kteří pracují méně než 30 hodin týdně, nedostatek času pro své děti, byť v menší míře, stále uvádějí.** V důsledku spíše tradičního rozdělení rolí v rodině jsou ženy v běžném týdnu více přítomny v životě dětí než muži. Častěji si s nimi povídají, hrají, připravují do školy i stolují. V případě volnočasových či zájmových aktivit již takové genderové rozdíly nejsou, pravděpodobně proto, že probíhají častěji o víkendech. Nejsilnější je přání být s dítětem či dětmi více, je-li nejmladší dítě v předškolním věku, přibližně od 2. stupně základní školy tento pocit mírně oslabuje. Jedná se o fáze, kdy dítě je již více samostatné a samo vyhledává častěji i společnost vrstevníků. Je to však období, kdy se mezi respondenty mírně zvýšil podíl těch, kteří se jednoznačně nedomnívali, že má dítě hodně přátel (tři z deseti oproti dvěma z deseti v mladším školním věku). **V celkovém pohledu byly sociálně velmi dobře ukotvené podle svých rodičů děti ve třetině rodin pobírajících přídavek na dítě, ve dvou pětinách mají v tomto ohledu dostatečné zázemí, v každé čtvrté rodině by však děti mohly mít sociální kontakty širší.**

Sociální kontakty a přátelství mnohdy na celý život se utvářejí ve škole, ale také v rámci zájmových aktivit a kroužků. Navzdory ne zcela příznivé finanční situaci, pramenící z faktu, že rodina pobírá či v minulých letech pobírala přídavek na dítě, případně další dávky, se rodiče snaží svým dětem nějakou volnočasovou aktivitu dopřát. **Pokud to věk či zdravotní stav dítěte dovolí, mají děti v každé druhé rodině pobírající přídavek na dítě nějaký kroužek či koníček, který je podle rodičů velmi baví.** Finanční náklady s nimi spojené jsou však často limitujícím faktorem, proč podobných aktivit nemají děti více či je nemají častěji. Rodiče tak vyhledávají kroužky spíše méně finančně náročné. Podobně je to s jednorázovými školními akcemi. Ty dětem zvládá bez obtíží zaplatit pouze každá čtvrtá rodina s oběma rodiči, ale méně než každý desátý sólo rodič. **V každé desáté rodině s oběma rodiči jsou dané výdaje natolik nemyslitelné, že se dítě takových akcí vůbec neúčastní, mezi sólo rodiči je to případ každého pátého.** Situace, kdy se rodina obrací v této věci o pomoc na nějakou instituci či organizaci, jsou velmi ojedinělé. Rodiče se v takových případech stydí o pomoc požádat, ale její hledání a získání podpory je nezřídka podmíněno schopností rodičů aktivně informace vyhledávat, roli hraje i čas, kterého se zejména sólo rodičům obecně dostává málo.

Obtížná finanční situace rodiny se promítá do skutečnosti, zda rodiče mohou svým dětem zaplatit vše, co potřebují. O tom je přesvědčeno pouze 6 % rodin pobírajících přídavek na dítě. **Naopak vůbec nedokáže potřeby svých dětí zajistit 18 % rodin.** Výraznou roli v tom hraje nepřítomnost jednoho rodiče v rodině i věk nejmladšího dítěte. Z tohoto pohledu se ukazuje, že s věkem dítěte se nároky na jejich finanční zajištění zvyšují, a proto má vyšší podíl rodičů problém je pokrýt. Nejlépe se v souhrnném pohledu daří rodinám s přídatkem na dítě hradit výdaje týkající se zdraví dětí. Relativně dobře zvladatelné jsou i výdaje spojené s docházkou dětí do školy či předškolního zařízení, tedy

školné či stravné. **Naprostá většina rodičů, kteří již měli alespoň jedno dítě zapsané v předškolní nebo školní instituci, je schopna platit stravné sama (84 % rodičů v páru, ale pouze 74 % sólo rodičů).** Pokud rodič školní obědy nehradí, je to v rodinách s oběma rodiči spíše z jiných než finančních důvodů (dítě na obědy nechodí kvůli alergiím apod.). Sólo rodiče v této situaci spíše vyhledávají externí pomoc (škola, obec, nezisková organizace apod.), případně dítě na obědy nechodí právě z finančních důvodů. Obtížněji dostupné jsou pro rodiny s přídavkem na dítě také oblečení a obuv pro děti.

Výzkum ukázal, že mezi příjemci přídavku na dítě je poměrně běžné, že nějaký člen rodiny má významné zdravotní omezení. **Více než čtvrtina rodin měla ve svém blízkém okolí někoho, kdo potřeboval zvláštní péči, ale významně to neovlivňovalo chod jejich domácnosti. Další pětina však byla v situaci, kdy tato péče dopadla na chod domácnosti již měla.** Na tyto rodiny se alespoň částečně ve větším detailu zaměřil kvalitativní výzkum. Z hloubkových rozhovorů vyplynulo, že se zdravotně postiženými dětmi zůstávají často matky samy. Péče o tyto děti je natolik náročná, že se i ony samy následně potýkají se zdravotními problémy. S tím souvisí nedostatek respektive péče. Je-li stupeň postižení natolik závažný, že pečující osoba nemůže pracovat, je rodina zcela odkázána na sociální dávky. Systém žádostí, srozumitelnost a lhůta pro jejich vyřízení jsou nejen pro tyto rodiny mnohdy velmi komplikované. Vedle toho se rodiny se zdravotně postiženým dítětem potýkají s nedostatkem odborných služeb, které by byly dostupné jak finančně, tak místně. Přitom jejich využívání často vede ke zlepšení stavu jejich dětí. **Někdy rodinám nezbyvá než se obrátit o pomoc na různé nadace nebo jim sami poskytovatelé vycházejí v rámci možností vstříc.** To je však nesystematické a v případě, že služba, která dítěti pomáhá, není dostupná, se stav dítěte nemění, či dokonce horší, což v konečném důsledku dopadne opět na rodiče.

Pracovní aktivita rodičů pobírajících přídavek na dítě

Obecně vyšší míru zaměstnanosti mužů než žen v rodinách s oběma rodiči a také vyšší míru zaměstnanosti samoživitelek oproti ženám žijícím s partnerem potvrdil i výzkum *Děti v rodinách s nízkými příjmy 2024* mezi příjemci přídavku na dítě. Míra zapojení těchto rodičů na trhu práce se však ukázala jako nižší. Jinými slovy, **v porovnání s běžnými rodinami** (viz např. Palonciová et al., 2023) **je v rodinách s oběma rodiči a s přídavkem na dítě častěji výdělečně činný jen jeden z rodičů, respektive sólo rodič častěji nepracuje.** Ve dvou pětinach rodin s přídavkem na dítě jsou díky stálé, pravidelné pracovní aktivitě výdělečně činní oba rodiče, v dalších dvou pětinach má alespoň jednu takovou činnost muž a žena pečující o blízkou osobu, zpravidla o dítě. Zcela bez pracovních příjmů nebo jen s příležitostnými výděly hospodaří 6 % rodin s oběma rodiči. Dva ze tří sólo rodičů s přídavkem na dítě mají stálou, pravidelnou práci, přibližně každý čtvrtý nepracuje vůbec.

V pozadí chybějící výdělečné činnosti stojí v případě žen nejčastěji péče o dítě, u mužů žijících v partnerství převládají zdravotní důvody nebo nemožnost najít stabilní práci. Pracovní aktivitu také

omezuje potřeba péče o někoho z blízkých se zdravotními potížemi nebo specifickými potřebami, zvláště ovlivňují-li významně chod domácnosti. Neochota pracovat byla uváděna jen výjimečně.

Časové zatížení prací je u výdělečně činných rodičů pobírajících přídavek na dítě, a to bez ohledu na typ rodiny, **poměrně značné**, což se však zdá být v souladu s jinými výzkumy (viz např. Höhne & Paloncyová, 2023). Mají-li muži nebo ženy žijící v partnerství nebo jako sólo rodiče stálou, pravidelnou práci, věnují jí dvě pětiny sólo rodičů a zhruba polovina mužů (bez ohledu na pracovní aktivitu partnerky) i žen (v pozici hlavních živitelek rodiny) žijících v páru více než 40 hodin týdně, další třetina pak ve zmiňovaných typech rodin odpracuje v průměru standardních 40 hodin týdně. **Zkrácený úvazek na méně než 30 hodin týdně mají pouze 3 % mužů a 24 % žen žijících v partnerství, respektive 14 % sólo rodičů**, což jsou srovnatelné údaje s daty Eurostatu. Důvodem pro nižší počet odpracovaných hodin je u žen nejčastěji péče o dítě, podstatné ale bývají i zdravotní důvody nebo nemožnost najít stálou práci. Dvě posledně zmiňované okolnosti jsou jako důvod nižší pracovní aktivity nejčastěji zmiňovány muži.

Věk nejmladšího dítěte ovlivňuje zvláště ekonomickou aktivitu žen. Míra jejich zaměstnanosti se přitom v tomto ohledu příliš neliší podle typu rodiny. **S nejmladším dítětem do tří let věku pracuje (pravidelně či příležitostně) zhruba třetina žen z rodičovského páru, respektive sólo rodičů**. Ve věkové kategorii čtyři až šest let nejmladšího dítěte jsou výdělečně činné již tři čtvrtiny a u starších dětí se jejich zapojení na trhu práce již skokově nezvyšuje a pohybuje se na úrovni 80 % nebo mírně nad ní.

Novou, další nebo jinou práci hledá pětina mužů a více než třetina žen v rodinách s oběma rodiči, ale skoro každý druhý sólo rodič. Chtěli by ji především ti, kteří nepracují vůbec nebo mají jen příležitostné výdělky. Největší zájem je o **zkrácené úvazky nebo přivýdělky**, výjimečné však není ani hledání práce na plný úvazek nebo prostě jakékoliv práce. Snaha zajistit rodinu příjmy z pracovní činnosti se tak rodičům s přídavkem na dítě rozhodně nedá upřít.

Finanční situace rodin s přídavkem na dítě

Příjmová situace rodin s přídavkem na dítě a s ní související možnosti vycházení s příjmy, tvorba finanční rezerv nebo úhrada nečekaných výdajů jsou podle očekávání podstatně horší v porovnání s běžnými rodinami (viz Paloncyová et al., 2023). Celkové měsíční příjmy čtvrtiny sólo rodičů s přídavkem na dítě nedosahují 20 tisíc korun a další třetiny 30 tisíc korun. Rodiny s oběma rodiči hospodaří se stejnými prostředky šestkrát, respektive třikrát méně často, zhruba po jedné čtvrtině se rozložily do vyšších příjmových kategorií. S rodinným rozpočtem tak rodiny s přídavkem na dítě zvládají vyjít s mnohem většími obtížemi. **Menší, střední nebo velké obtíže vyjít s příjmy uvedlo až devět z deseti těchto rodin**. Velké nebo střední potíže vystačit s příjmy vnímají přes dvě pětiny rodin s oběma rodiči, a ještě o pětinu více sólo rodičů. Stálá pracovní aktivita rodičů značně zlepšuje příjmovou úroveň rodiny. Průměrné pracovní výdělky rodičů s přídavkem na dítě se přitom velmi často pohybují pod úrovní průměrné i mediánové mzdy v ČR.

Vytvářet finanční rezervy není pro rodiny s přídavkem na dítě vůbec snadné a mnohdy se to ani nedaří. Žádné úspory, které by jim při výpadku příjmů umožnily udržet stejnou životní úroveň, nemají tři pětiny sólo rodičů a další pětina by s nimi vyšla nejvýše jeden měsíc. Jen trochu lépe to vnímají rodiny s oběma rodiči, kterých jsou zcela bez úspor dvě pětiny a necelé čtvrtině by vystačily maximálně na měsíc. Zaplacení nečekaných výdajů se tak pro ně velmi často jeví jako nereálné. V souhrnu by z vlastních zdrojů **zvládla uhradit nenadálý desetitisícový výdaj pouze necelá pětina sólo rodičů a přes dvě pětiny rodin s oběma rodiči.**

Každá čtvrtá rodina s oběma rodiči a každý pátý sólo rodič nepobírá kromě přídavku na dítě žádnou jinou sociální dávku. Dvě třetiny sólo rodičů pak k přídavku na dítě čerpají ještě příspěvek na bydlení nebo dávky hmotné nouze, dvěma třetinám rodin s oběma rodiči plyne vedle přídavku na dítě ještě dávka nahrazující příjem, nejčastěji rodičovský příspěvek, případně dávky z důchodového pojištění.

Důležitým zdrojem rodinného rozpočtu může být, zvláště v rodinách sólo rodičů, výživné. Alespoň jedno dítě s nárokem na výživné žije ve více než čtyřech pětinach rodin sólo rodičů a v pětině rodin s oběma rodiči, které pobírají příravek na dítě. **Pravidelně a ve stanovené či dohodnuté výši je výživné hrazeno více než dvěma třetinám z nich.** Míra neplacení výživného je tak srovnatelná i s jinými výzkumy (např. Paloncyová et al., 2023), dávku náhradní výživné přitom dostává jen pětina z těchto rodin.

Naprostá většina rodin s přídavkem na dítě, sólo rodiče častěji oproti rodinám s oběma rodiči, je z finančních důvodů nucena nebo v blízké době bude muset uplatnit některé z úsporných opatření. Zhruba sedm rodin z deseti již nyní redukuje stravování mimo domov ve volném čase, šetří na jídle a na spotřebě energií a vody. Každá druhá rodina omezuje volnočasové aktivity rodičů nebo celé rodiny, šetří na výdajích za dětské oblečení a obuv a za stravování dospělých ve veřejných či firemních kantýnách. **Každá třetí rodina s přídavkem na dítě již z finančních důvodů omezuje volnočasové aktivity dětí.** Restriktivní opatření, která by dopadla přímo na děti, se rodiče snaží zavádět spíše až poté, co najdou rezervy v jiných oblastech. Nejméně chtějí zasahovat do stravování dětí ve školních jídelnách, nicméně každá sedmá rodina již musela přistoupit k určitému omezení a další desetina to očekává v blízké době.

Zadluženost rodin pobírajících příravek na dítě je v komparaci s běžnými rodinami mírně vyšší, zvláště co se týká spotřebitelských úvěrů a půjček. Hypotéku splácí, podobně jako v běžných rodinách, polovina rodin žijících ve vlastním bytě nebo domě. Od banky, rodičů, širší rodiny nebo jiných subjektů si formou hypotéky půjčily tři rodiny z deseti, spotřebitelský úvěr má více než třetina. Žádnou půjčku nemá necelá polovina rodin s přídavkem na dítě, dvě pětiny rodin s oběma rodiči a přes polovinu sólo rodičů. **Téměř každé třetí zadlužené rodině se v posledním roce stalo, že nemohla zaplatit splátku některé ze svých půjček.** Sólo rodiče sice nejsou v takové míře zatíženi půjčkami jako rodiny s oběma rodiči, ale mnohem častěji, a navíc i opakovaně čelí problémům s jejich splácením. Dva z pěti sólo rodičů a každá čtvrtá rodina s oběma rodiči zatížených nějakou půjčkou čerpá půjčku na pokrytí běžných potřeb členů domácnosti a/nebo na zaplacení nutných výdajů na bydlení. Do finančně velmi složité situace se může dostávat až každá čtvrtá zadlužená rodina,

kteřá získala půjčku na zaplacení splátek jiných půjček nebo dluhů. Nějakou zkušenost s exekucí uvedla zhruba pětina rodičů, **aktuálně se s exekucí potýká každá desátá rodina s přídavkem na dítě.**

Bytová situace příjemců přídavku na dítě

Rodiny příjemců přídavku na dítě jsou oproti běžným rodinám v České republice, kde obecně panuje velká obliba vlastnického bydlení, **častěji odkázány na nájemní sektor**, především pak na byty nabízené soukromými pronajímateli. Stejně jako u běžných českých rodin jsou též v této skupině vlastníci domů či bytů zastoupeni významně častěji v rodinách s oběma rodiči a mezi nimi ti s vyššími příjmy. U rodin samoživitelů nemá příjmová úroveň na sektor bydlení tak významný vliv, i při srovnatelné příjmové úrovni s rodinami s oběma rodiči žijí se svými dětmi častěji v pronajatých bytech.

Rodiny s dětmi, jejichž rozpočty jsou tvořeny mimo jiné přídavkem na dítě či děti, bez ohledu na složení většinou **bydlí v bytech úměrně velkých počtu členů domácnosti**. Přestože takových případů není mnoho, podceňovat nelze ani takové, kdy má rodina k dispozici pouze jednu obytnou místnost, kterou dokonce někteří rodiče se svými dětmi sdílejí ještě s další (příbuznou) osobou. Častěji takto žijí rodiny s jedním dítětem, mezi nimi pak sólo rodiče. **Čtvrtina příjemců přídavku na dítě je odkázána na byty vykazující některou ze známek snížené kvality bydlení.** Jsou to například nedostatečný přísun denního světla, stísněné prostory, nadměrná vlhkost či hluk z okolních bytů nebo ulice. Často se také jedná o byty nacházející se v lokalitách, jež nelze považovat za bezpečné. Tyto negativní charakteristiky se **častěji vyskytují v nájemních bytech**, přičemž největší podíl připadá na byty pronajímané obcemi. Byty, o kterých jejich obyvatelé tvrdí, že vykazují některou ze známek snížené kvality, mají zpravidla pouze jednu nebo dvě obytné místnosti a žijí v nich rodiny bez stálého a pravidelného příjmu, jejichž rozpočty jsou do značné míry závislé na sociálních dávkách.

Každá **třetí rodina příjemců přídavku na dítě se v uplynulých pěti letech stěhovala, přibližně každá desátá dokonce opakovaně.** Změnu bydliště častěji zakusila více než polovina rodin, které měly svůj byt pronajatý od soukromého pronajímatele a rodiny žijící v nebytových formách bydlení, jako jsou ubytovna nebo azylový dům. Přestože jejich zastoupení mezi rodinami příjemců přídavku na dítě nebylo nikterak masivní, zkušenost se změnou bydliště uvedly tři takto žijící rodiny ze čtyř. Velký podíl z nich svou adresu za sledované období změnil opakovaně. Oproti rodinám s oběma rodiči **své bydliště častěji měnili rodiče samoživitelé.** Mezi důvody pro stěhování v uplynulých pěti letech vždy více než čtvrtina rodin uváděla změnu bydliště kvůli rozvodu či rozchodu, potřebu bydlet lépe z hlediska ceny, kvality nebo lokality nebo potřebu opustit nevyhovující podmínky. Pro pětinu stály za stěhováním neúnosné náklady spojené s bydlením. Zatímco **sólo rodiče změnu bydliště častěji podstupovali poté, co se jim rozpadl vztah**, rodiče žijící **v páru** tak činili proto, aby si v **podmínkách pro své bydlení polepšili** co do ceny, kvality či velikosti bytu nebo opustili byt, který pro ně není vyhovující. Poslední uvedené okolnosti jsou zároveň i hlavními důvody pro změnu adresy rodin

s vyššími příjmy. Naproti tomu **nízkopříjmové rodiny stěhováním řešily svou špatnou finanční situaci** a omezenou schopnost své stávající bydlení finančně zvládat. Špatná finanční situace často stojí i za opakovaným stěhováním v poměrně krátké době.

Více než třetina rodin příjemců přídatku na dítě pociťuje **s úhradou výdajů za své bydlení obtíže**, které klasifikují jako střední, nebo dokonce velké. Hůře tyto výdaje zvládají rodiny, do jejichž rozpočtů neplynou žádné pracovní příjmy, situace je pak ještě horší, týká-li se samoživitelů. Naopak **pracovní aktivita míru zvládnutí výdajů spojených s bydlením významně posiluje**. Více obtíží s výdaji na bydlení pociťují rodiny žijící **v bytech soukromých pronajímatelů**. Rodiny obtížně zvládající pokrývat své bydlení se v uplynulých 12 měsících častěji ocitaly v situaci, kdy některý ze svých výdajů nezvládly zaplatit, přičemž s rostoucími obtížemi v plnění závazků spojených s bydlením se častěji jednalo o opakovanou zkušenost.

Problémy v rodinách příjemců přídatku na dítě

Dvě z pěti rodin příjemců přídatku na dítě se v uplynulých 12 měsících potýkaly s **finančními problémy**, v jejichž důsledku měly obtíže hradit své nutné výdaje. **Třetině dělaly starosti záležitosti spojené s bydlením**, ať šlo o jeho finanční zvládnutí, nevyhovující stav, či hrozbu jeho ztráty, a každé páté rodině se nevyhnuly strasti na poli partnerského života. Zdrojem problémů se v rodinách nezřídka stávaly i aspekty spojené s výchovou dětí. Ve více než čtvrtině rodin za nimi stála neposlušnost, hádky, neplnění povinností nebo špatné sourozenecké vztahy, stejný podíl rodičů řešil problémy spojené s přílišným časem tráveným dětmi na internetu, počítači či mobilu. V každé osmé rodině se objevily problémy související se školou. **Přesto zůstává počet rodičů, kteří kvůli těmto potížím vyhledávají odbornou pomoc, poměrně nízký**. K odborníkům se rodiče častěji obracejí tehdy, když jde o vážné problémy dítěte, například týkající se jeho psychického stavu. V těchto případech převažují rodiče, kteří odbornou pomoc vyhledají, nad těmi, již se obejdou bez ní. Podobná situace nastává i u případů útěků dítěte z domova nebo jeho problémů se zákonem. Ačkoli rodiče tyto problémy zmiňují ojediněle, také zde je větší podíl těch, kteří se obracejí na odborníky, než těch, kteří se snaží situaci vyřešit jinými cestami.

Mezi důvody pro nevyhledání odborné pomoci patří především **snaha pomoci si sám bez angažování někoho cizího, malá důvěra v tuto odbornou pomoc či chybějící informace**, kde takovéto služby poptávat. Rodiny pečující o člena se závažnými zdravotními problémy, které výrazně ovlivňují chod rodiny, obecně vykazují menší snahu řešit problémy vlastními silami a méně se obávají přizvat odborníky k řešení situace, avšak častěji než ostatní narážejí na různé překážky, jako jsou omezená místní, finanční a časová dostupnost odborných služeb či nízká důvěra v jejich efektivitu. Rovněž jim často chybí dostatek informací o těchto službách. Všechny uváděné překážky pro čerpání odborné pomoci v případě výskytu problémů jsou silněji vnímány rodinami s napjatými rodinnými rozpočty, které na rozdíl od rodin finančně lépe situovaných deklarují nižší snahu řešit nastalé komplikace vlastními silami a odborné pomoci jsou více otevřené.

Názory na rodinnou politiku

Rodiče se zkušeností s přidavkem na dítě se přiklání k tomu, aby tento byl i nadále dávkou adresnou. Z jeho příjemců by dvě pětiny respondentů vynechaly rodiny s vysokými příjmy, třetina by jej raději viděla jako dávku určenou pouze rodinám nízkopříjmovým. Tento názor je bližší sólo rodičům a jeho současným příjemcům. Respondenti žijící v páru by naopak častěji cílili na všechny rodiny, případně na všechny vyjma vysokopříjmových. Rodiny, které nárok na příspěvek na dítě již pozbyly (především z důvodu příjmů přesahujících hranici nároku), se více kloní k plošnému pojetí této sociální dávky.

Z hlediska preference nástrojů státní pomoci rodinám peněžní podporou či službami (mateřské školy, družiny apod.) nepanoval mezi příjemci příspěvku na dítě jednoznačný názor, patrný je však větší **příklon k peněžní podpoře**, kterou by pro pomoc rodinám jednoznačně preferovala více než třetina rodičů. Pro pomoc službami se takto jednoznačně vyslovila každá sedmá rodina (14 %). Třetina pak zvolila středovou hodnotu na pomezí peněžní podpory a pomoci prostřednictvím služeb. **Pro služby se vyjádřili více zástupci rodin s oběma rodiči, pečujícími o jedno či dvě nezaopatřené děti, a rodiče dětí předškolního věku.** Jsou-li děti v rodině starší, preferovali by jejich rodiče ve srovnání se službami častěji peněžní podporu. Stejným směrem se kloní také **sólo rodiče, u kterých je jednoznačné upřednostnění přímé finanční pomoci dvoupětinové.**

Při posuzování podpory státu v podobě **sociálních dávek či daňových úlev** je názor příjemců příspěvku na dítě **bez jasného příklonu** k jedné či druhé formě pomoci a opět s takřka třetinovým podílem názorově nevyhraněných, stojících přesně na pomezí obou nabízených nástrojů pomoci. Příjemců jednoznačně se stavějících za podporu ve formě sociálních dávek, je jedna čtvrtina, stejně jako těch, kteří by preferovali daňové úlevy. Pro státní podporu v podobě **sociálních dávek** se pak častěji, a to přibližně **třetinou, vyslovují rodiče samoživitelé**, mezi nimi pak především ti s jedním dítětem, a čtvrtina **jednodětných párů**. Je-li v rodinách s oběma rodiči **dětí více**, takřka třetinovým podílem **upřednostňují daňové úlevy**, jejich příklon k sociálním dávkám je pak pouze pětinový.

Do preferencí různých forem státní pomoci rodinám se promítá také pracovní postavení rodičů a ekonomická úroveň domácnosti. Mají-li rodiče pracovní příjmy, které jim umožňují relativně dobře vycházet s rodinnými financemi a generovat úspory, jsou více nakloněni pomoci službami a daňovými úlevami. Naproti tomu rodiny bez pracovních příjmů, úspor a obtížně zvládající svůj rodinný rozpočet by jako pomoc od státu raději viděli přímou finanční podporu ve formě sociálních dávek a obecně peněžní podpory. Rovněž aktuální pobírání sociálních dávek (kromě příspěvku na dítě), posiluje tendenci preferovat nástroje přímé finanční podpory státu rodinám s dětmi nad službami a daňovými úlevami.

Doporučení pro rodinnou politiku

Předkládaná doporučení vycházejí zejména z výsledků výzkumu mezi příjemci přídatku na dítě. Opírají se však i o expertízu výzkumného týmu založenou na předchozích projektech a propojení s odborníky z praxe. Je zřejmé, že doporučení zahrnují oblasti, které jsou v gesci nejen Ministerstva práce a sociálních věcí a jejich konkrétní implementace vyžaduje multidisciplinární přístup i politickou shodu.

Systém péče a vzdělávání dětí

- Nastavit kapacity předškolních služeb péče tak, aby odpovídaly poptávce na místní úrovni. Vést metodicky obce při zjišťování poptávky po těchto službách. V této souvislosti, zejména pro rozvoj v menších obcích, legislativně ukotvit i sousedské dětské skupiny.
- Omezit odklady povinné školní docházky při intenzivní podpoře předškolního vzdělávání.
- V souvislosti se specifickou situací nízkopříjmových rodin (riziko neúčasti dítěte na školních akcích a jeho vyloučení z kolektivu apod.) formou metodických doporučení posílit spolupráci rodin se školou (třídním učitelem, školním psychologem, sociálním pedagogem) s cílem co nejdříve identifikovat výskyt problému v rodině a zacílit odbornou pomoc. Od počátku apelovat na vzájemnou důvěru na úrovni třídní učitel / školní psycholog / sociální pedagog a rodič, nikoli na sankce či na stigmatizaci rodiny.
- Podobně ve školách posilovat mezi žáky a studenty atmosféru zájmu ve smyslu „nebýt lhostejný k tomu, co se kolem mě děje“ (např. v rámci třídnických hodin či hodin občanské výchovy a jejich alternativ). Zavést možnosti (i anonymního) hlášení podezření na výskyt problému u spolužáka (např. přes schránky důvěry, určením kontaktního zaměstnance školy).
- Apelovat na zřizovatele škol a zařízení péče a vzdělávání dětí, aby se zapojovali do programů, které hradí obědy pro děti z nízkopříjmových rodin. Rozšířit dané programy i o poplatky za družinu, příspěvky na školní akce. Škola v roli prostředníka.
- Na úrovni škol vytvářet vlastní programy na eliminaci vyloučení dětí z finančně náročných spíše jednorázových aktivit, jako jsou školy v přírodě, lyžařské kurzy a sportovní pobyty (např. formou sponzoringu těchto dětí ze strany jiných rodičů, místních firem).

Finanční a materiální podpora

- Poskytovat informace o sociálních dávkách pro rodiny s dětmi přehledným a uživatelsky přátelským způsobem, například formou konkrétních životních situací a nároků na příslušné dávky, ale i srozumitelnějším jazykem, který by nebyl pouhým přepisem paragrafového znění zákona. Vhodnou realizací by v tomto směru mohlo být vytvoření přehledných brožur či letáků a rovněž samostatného webového rozhraní.
- Pokračovat v možnosti elektronického podávání žádosti o dávky, současně ale posilovat a podporovat pracovníky na pobočkách úřadu práce, aby měli dostatek času na klienta a jeho konkrétní životní situaci.
- Přímá finanční podpora rodin s dětmi musí být doprovázena i podpůrnými nástroji v oblasti pracovního uplatnění a pracovních podmínek umožňujících sladování výdělečné činnosti s rodinnými potřebami. Opatření by měla motivovat zaměstnavatele (např. daňovými úlevami a měkkými faktory, jako jsou příklady dobré praxe) k nabízení flexibilní pracovní doby, částečných úvazků nebo možnosti pracovat z domova. Tato podpora by se neměla zaměřovat pouze na rodiče v rané fázi rodičovství nebo při návratu z rodičovské dovolené, ale také na rodiče předškolních a školních dětí či dětí se specifickými potřebami.
- K rodinám s příjmy pod úroveň životního minima směřovat také jinou formu podpory (např. podporou neziskových organizací poskytujících zejména materiální a potravinovou pomoc), aby přídavek na dítě nesloužil pro základní finanční sanaci rodiny, nýbrž mohl více zohledňovat potřeby dětí.
- Nárok na sociální dávky posuzovat v co nejkratší době, naopak při neměnném stavu revidovat v co nejmenší nutné míře.
- Rodinám s velmi nízkými příjmy (definovanými např. 1,5násobkem životního minima) poskytovat příspěvek na volnočasové aktivity dětí s cílem eliminovat jejich sociální znevýhodnění (ve spolupráci s místní samosprávou nepřímo prostřednictvím organizátora aktivit).
- Apelovat na zdravotní pojišťovny, aby ještě ve větší míře v rámci jimi nabízených preventivních programů podporovaly pohybové aktivity dětí.
- V otázce výživného pokračovat v odborné diskusi o možnostech jeho automatické valorizace, která by reflektovala zpravidla s věkem vzrůstající potřeby dítěte, dynamický vývoj spotřebitelských cen apod. Stejně uvažovat i při nastavení a případných úpravách dávky náhradní výživné. Potřeba zlepšování vymahatelnosti nehraného výživného stále přetrvává.
- Možnost (nejen) v žádosti o přídavek na dítě a následně v databázi příjemců určit vztah dalších dospělých (zaopatřených) osob k nezaopatřenému dítěti (zda se jedná o druhého rodiče,

prarodiče, zaopatřené dítě či jinou osobu). Podrobnější znalost o příjemcích přídatku na dítě i dalších dávek umožní lepší zacílení podpory pro potřebné.

Bydlení

- Zvýšit dostupnost finančně únosného nájemního bydlení provozovaného obcemi, aby se vytvořilo konkurenční prostředí pro soukromé pronajímatele, kteří často těží z tíživé situace některých rodin a nabízejí jim byty za nevýhodných podmínek (např. formou krátkodobých pronájmů) a mnohdy v cenách neodpovídajících kvalitě bydlení.
- Zvýšit dostupnost sociálního bydlení s jasně určenými pravidly (pracovní aktivita, zdravotní stav, povinná školní docházka dětí apod.), za jakých podmínek sociální byty poskytovat. Eliminovat propad rodin do nebytových forem bydlení, které posilují výskyt řady negativních jevů v rodinách včetně dopadů na děti.
- V místech vysoké koncentrace nízkopříjmových rodin s výskytem negativních jevů (ubytovny, sídliště v sociálně vyloučených lokalitách, bytové domy obsazené převážně problémovými rodinami) posílit bezpečnost a sociální práci s rodinou, například zvýšit dohled policie, zavést pravidelný dohled sociálních pracovníků pracujících s rodinou (poradenství pro dospělé, doučování a volnočasové aktivity pro děti, zvyšování motivace pro vzdělávání a pro pravidelnou pracovní aktivitu či pro udržování pořádku v domě a okolí), zajistit zde pracujícím odborníkům dostatečnou finanční motivaci a bezpečnost pro práci.

Dostupnost služeb a osvěta

- Podporovat systematicky a dlouhodobě služby primární prevence v rodinné politice zaměřené zejména na zvyšování rodičovských a partnerských kompetencí. Sólo rodiče jsou obecně z hlediska finančního zabezpečení, ale i například v oblasti sladování práce a rodiny, času pro rodinu i pro sebe, v obtížnějším postavení v porovnání s rodinami s oběma rodiči. Platí to i pro sólo rodiče pobírající přídatek na dítě.
- Zvýšit časovou, místní a finanční dostupnost služeb psychologů, psychoterapeutů, psychiatrů pro pomoc rodinám v krizové situaci a zařadit tyto služby mezi sociální služby.
- Zajistit dostupnou odbornou pomoc pro rodiny s dětmi, zahrnující sociální, finanční a právní poradenství (zvyšování finanční gramotnosti, poradenství pro případ neschopnosti platit běžné výdaje, splácet dluhy, pro případ rozvodu či rozchodu, vymáhání výživného apod.) Součástí opatření by mělo být zavedení pozice místního koordinátora pomoci rodině.

- Metodicky vést obce k monitorování služeb pro rodiny s dětmi a k jejich síťování.
- Posilovat ve společnosti vědomí, že vyhledat odbornou pomoc není selhání či ostuda, ale je to normální (např. ve formě spotů v rámci reklamních bloků, dokumentů, příkladů dobré praxe).
- Posilovat osvětu v oblasti dostupnosti služeb a jejich zaměření (např. jednoduché a graficky zajímavé letáky s přehledem služeb, aby to bylo srozumitelné i skupinám s nízkou úrovní vzdělání). Tyto materiály distribuovat na úřadech práce a jiných místech (ve školách, u pediatrů apod.), kde se koncentrují potřebné rodiny.

Zdravotní postižení

- V případě nepříznivého zdravotního stavu zvýšit finanční podporu na rehabilitační pomůcky, ozdravné pobyty, služby fyzioterapeutů a jiných odborníků.
- Rodiny se zdravotně postiženým členem nepostihovat při zlepšení zdravotního stavu krácením částek příspěvku na péči, pokud tento pokrok stále neumožňuje větší zapojení pečující osoby na trh práce. Každý případ vyžaduje důkladné individuální posouzení.
- Podporovat poskytovatele respitní péče pro pečující osoby, stacionáře.

Literatura

Akční plán k naplnění Záruky pro děti na období 2022–2030, 2022. Dostupné z:

<https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Ak%C4%8Dn%C3%AD+pl%C3%A1n+k+napln%C4%9Bn%C3%AD+Z%C3%A1ruky+pro+d%C4%9Bti+na+obdob%C3%AD+2022-2030.pdf>

ČSÚ, 2021. *Veřejná databáze – Hospodařící domácnosti*. Počet závislých dětí.

Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=statistiky#katalog=34115>

ČSÚ, 2024a. *Příjmy a životní podmínky domácností – 2023*. Dostupné z:

<https://csu.gov.cz/produkty/prijmy-a-zivotni-podminky-domacnosti-x6dl59cm5z>

ČSÚ, 2024b. *Spotřební výdaje domácností – 2023*. Dostupné z:

<https://csu.gov.cz/produkty/spotrebni-vydaje-domacnosti-2023>

HOCK, Emma S., Lindsay BLANK & Hannah FAIRBROTHER et al., 2024. Exploring the impact of housing insecurity on the health and wellbeing of children and young people in the United Kingdom: a qualitative systematic review. *BMC Public Health* 24, 2453.

Dostupné z: <https://doi.org/10.1186/s12889-024-19735-9>

HÖHNE, Sylva, Jana PALONCYOVÁ, Kamila SVOBODOVÁ, Dominik CHLAPEC & Ivana RAČÁKOVÁ, 2022. *Dopady pandemie covidu-19 na sólo rodiče*. Praha: VÚPSV, v. v. i.

Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_510.pdf

HÖHNE, Sylva & Jana PALONCYOVÁ, 2023. *Ekonomické podmínky domácností. Souhrnná výzkumná zpráva z šetření „Současná česká rodina 2020–2022“*. Praha: RILSA.

Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_544.pdf

HÖHNE, Sylva, Jana PALONCYOVÁ & Karel FRIC, 2024. Úsporné strategie českých rodin s dětmi uplatňované v důsledku pandemie a ekonomické krize. *Sociológia – Slovak Sociological Review*, 56(3), 220–243. Dostupné z: <https://doi.org/10.31577/sociologia.2024.56.3.8>

KALENDA, Soňa, Kateřina GLUMBÍKOVÁ & Alice GOJOVÁ, 2021. *Děti v bytové nouzi aneb O dopadech nestability bydlení*. Ostrava: Ostravská univerzita, ISBN 978-80-7599-219-2

KŘEČKOVÁ TŮMOVÁ, Naděžda, Olga NEŠPOROVÁ, Kamila SVOBODOVÁ, Jana PALONCYOVÁ & Sylva HÖHNE, 2023. *Rodiny s dětmi v letech 2018–2022*. Praha: RILSA.

Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_528.pdf

KUCHAŘOVÁ, Věra, Olga NEŠPOROVÁ, Kamila SVOBODOVÁ, Sylva HÖHNE & Jana PALONCYOVÁ, 2022. *Úplné rodiny s dětmi*. Praha: VÚPSV, v. v. i.

Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_502.pdf

MARÇAL, Katherine, 2021. Pathways from Food and Housing Insecurity to Adolescent Behavior Problems: The Mediating Role of Parenting Stress. *Journal of Youth and Adolescence*, 51, 614–627. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10964-021-01565-2>

MARÇAL, Katherine, Kathryn MAGUIRE-JACK & Kathryn SHOWALTER, 2024. Longitudinal Impacts of Housing Cost Burden on Physical and Psychological Aggression of Children From Age 3 to 15. *Child Maltreatment*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/10775595241276416>

MPSV, 2024a. *Informace o vyplacených dávkách*.

Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/informace-o-vyplacenych-davkach>

MPSV, 2024b. *Základní ukazatele z oblasti práce a sociálního zabezpečení v ČR*. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/zakladni-ukazatele-z-oblasti-prace-a-socialniho-zabezpeceni-v-cr>

NIXON, Laura, Elizabeth EVELEIGH, Mathilda O'DONOGHUE et al., 2024. OP132 Household overcrowding and family health and wellbeing: exploring the lived experiences of overcrowded families in North London to inform a holistic measure of overcrowding, *Journal of Epidemiology and Community Health*, 78, A100.

OECD, 2024. *Society at a Glance 2024: OECD Social Indicators*.

Dostupné z: https://www.oecd.org/en/publications/society-at-a-glance-2024_918d8db3-en.html

PALONCYOVÁ, Jana, Jana BARVÍKOVÁ, Sylva HÖHNE, Věra KUCHAROVÁ & Olga NEŠPOROVÁ, 2019. *Rekonstituované rodiny*. Praha: VÚPSV, v. v. i.

Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_461.pdf

PALONCYOVÁ, Jana & Sylva HÖHNE, 2023a. *Dětské skupiny a rodinná centra – jejich fungování a přístup dětí se specifickými potřebami k těmto službám*. Praha: RILSA, UNICEF. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_531.pdf

PALONCYOVÁ, Jana & Sylva HÖHNE, 2023b. *Sladování práce a rodiny. Souhrnná výzkumná zpráva z šetření „Současná česká rodina 2020–2022“*. Praha: RILSA.

Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_541.pdf

PALONCYOVÁ, Jana, Sylva HÖHNE, Naděžda KŘEČKOVÁ TŮMOVÁ, Kamila SVOBODOVÁ & Lucie VIDOVIČOVÁ, 2023. *Zpráva o rodině 2023*. Praha: RILSA.

Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_548.pdf

PROKOP, Daniel, 2019. Záleží na bydlení? Vztah nekvalitního bydlení a školních problémů dětí v chudých českých domácnostech. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 55(4), 445–472, DOI: 10.13060/00380288.2019.55.4.473. Dostupné z: https://sreview.soc.cas.cz/artkey/csr-201904-0002_does-housing-matter-inadequate-housing-and-school-performance-of-children-from-poor-households-in-the-czech-re.php

Sít pro rodinu, 2022. *Výroční zpráva 2021*. Dostupné z: <https://sitprorodinu.cz/o-nas/vyrocnizpravy/vyrocnizprava-2021.html>

SVOBODOVÁ, Kamila, Sylva HÖHNE & Jana PALONCYOVÁ, 2023. *Reflexe dostupnosti dat z oblasti rodinného chování a rodinné politiky*. Praha: RILSA.

Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_546.pdf

Strategie EU pro práva dítěte, 2021.

Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=187702>

Strategie rodinné politiky 2024–2030. MPSV. Dostupné z:

<https://www.mpsv.cz/documents/20142/4552532/Strategie+rodinn%C3%A9+politiky.pdf/9c99b57b-9668-8a27-4e9c-bf284b7faa32?t=1697101274831>

Záruka pro děti, 2021. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/zaruka-pro-deti>

Život během pandemie, nedat. Dostupné z: <https://zivotbehempandemie.cz/projekt>

Život k nezaplacení, nedat. Dostupné z: <https://data.irozhlas.cz/zivot/typologie/>

Právní předpisy

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu

Ing. Sylva Höhne

(sylva.hohne@rilsa.cz) je výzkumnou pracovnící v oddělení rodinné politiky v RILSA. Odborně se zaměřuje zejména na sociálně-ekonomické podmínky domácností, systém finanční podpory rodin s dětmi, rodinnou politiku a služby péče o děti.

Mgr. Jana Paloncyová, Ph.D.

(jana.paloncyova@rilsa.cz) je vedoucí týmu rodinné politiky v RILSA. Zabývá se především rodinnou politikou, demografií, sociologií rodiny, sociálně-právní ochranou dětí a náhradní rodinnou péčí.

Mgr. Naděžda Křečková Tůmová, Ph.D.

(nadezda.kreckova@rilsa.cz) působí v oddělení rodinné politiky v RILSA. Věnuje se zejména sociologii rodiny, životním podmínkám českých rodin a náhradní rodinné péči.